

Kanton Sarajevo

Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo

Socijalno poduzetništvo u Kantonu Sarajevo

Autori: Dr.Ž.Papić, Dr.Zdenka-Marija Kovač, Dr.Emir Kurtović,

Ranka Ninković-Papić, Dubravka Halepović

Sarajevo, juli 2015.

SADRŽAJ

1. Umjesto Uvoda	5
2. Izvršni sažetak.....	6
3. Pregled istraživačke metodologije korištene prilikom izrade Studije.....	10
4. Definicije i ključna opredjeljenja socijalnog poduzetništva i socijalne ekonomije te socijalnih poduzeća u EU i OECD te ključni pojmovi vezani za razvoj socijalnog poduzetništva.....	12
4.1. Prikaz odnosa socijalnog poduzetništva prema klasičnim sektorima (javni, privatni, nevladin).....	15
4.2. Ključna opredjeljenja socijalnog poduzetništva i socijalne ekonomije	16
4.3. Kratak osvrt na socijalno poduzetništvo i socijalnu ekonomiju u EU i OECD.....	19
4.4. Socijalno poduzetništvo – Evropa 2020	32
5. Socio-ekonomska slika Kantona Sarajevo.....	37
5.1. Ekonomski razvoj.....	38
5.1.1. Makroekonomske karakteristike.....	38
5.1.2. Kompetentnost ljudskih resursa.....	43
5.1.3. Naučno istraživanje i razvoj	45
5.1.4. Zapošljavanje	46
5.1.5. Mala i srednja preduzeća	49
5.1.6. Poljoprivreda, proizvodnja hrane i ruralni razvoj	49
5.1.7. Turizam.....	50
5.1.8. Ekologija, energija i obnovljivi izvori energije.....	51
5.1.9. Transport i komunikacija.....	52
5.2. Društveni razvoj	53
5.2.1. Stanovništvo	53
5.2.2. Socijalna zaštita	54
5.2.3. Boračka zaštita	55
5.2.4. Socijalno uključivanje	56
5.2.5. Zdravstvena zaštita	57
5.2.6. Obrazovanje	59
5.2.7. Kultura i sport	60
5.2.8. Civilno društvo	62
6. Nivo razvijenosti socijalnog poduzetništva u Bosni i Hercegovini – glavni akteri i zakonski okvir...63	
6.1. Javni sektor	64
6.2. Privatni sektor	68
6.3. Nevladine organizacije	71
6.4. Javno-privatno-civilno partnerstvo za razvoj socijalnog poduzetništva u BiH.....	73
6.5. Zadruga	75
6.6. Radničke kooperative	77
7. Pravni i institucionalni okvir socijalne ekonomije u Kantonu Sarajevo	77
7.1. Potporni zakoni.....	78
7.2. Potporni zakoni u Kantonu Sarajevo	80
8. Socijalno poduzetništvo i reforme.....	82
8.1. Strategija socijalnog uključivanja u BiH.....	82
8.2. Akcioni plan FBiH za implementaciju strategije socijalnog uključivanja.....	83

8.3. Revidirani Akcioni plan za strateško planiranje Kanton Sarajevo.....	86
8.4. Program rada Vlade FBiH 2015 -2018.....	88
8.5. Zajedničke karakteristike navedenih dokumenata.....	90
9. Analiza trenutačne situacije u sektoru socijalne ekonomije/poduzetništva u Kantonu Sarajevo.....	91
9.1 Analiza odgovora iz intervju.....	91
9.2. Sažetak preporuka sa Fokus grupe.....	92
9.3. SWOT analiza socijalnog poduzetništva u Kantonu Sarajevo.....	93
9.4. PEST analiza socijalnog poduzetništva u Kantonu Sarajevo.....	96
9.5. Zajednički stavovi i preporuke (intervjui, fokus grupa, SWOT/PEST analiza).....	99
9.6. Komparativna analiza pozicije socijalnog poduzetništva u odnosu na druge sektore.....	99
9.7. Primjeri dobre prakse socijalnih preduzeća u Kantonu Sarajevo i BiH.....	103
10. Uporedna analiza EU prakse podrške u razvoju socijalnog poduzetništva i situacije u BiH i Kantonu Sarajevo.....	106
10.1. EU smjernice.....	106
10.2. Zaključci i preporuke za dalji razvoj socijalne ekonomije – iskustva EU.....	107
10.3. Nedostaci BiH prakse, politika i zakonske regulative.....	108
11. Osnovne preporuke na osnovu svih analiza rađenih u pripremi Studije.....	109
12. Ključni indikatori za mjerenje razvoja socijalnog poduzetništva	111
13. Implementacija preporuka	112
Aneks I – Primjeri poslovnog okruženja za socijalno poduzetništvo u nekim zemljama EU i susjednim zemljama	114
Aneks II – Ključni nosioci sektorske inicijative u Kantonu (mapiranje organizacija i institucija).....	136
Aneks III – Ključni projekti za unapređenje potporne okoline i izgradnju kapaciteta sektora socijalnog poduzetništva	147
Literatura.....	159

SKRAĆENICE

BDP	Bruto domaći proizvod	EURES	European Employment Services / Evropske službe za zapošljavanje
BiH	Bosna i Hercegovina	EuSEF	European Social Entrepreneurship Funds / Evropski fondovi socijalnog poduzetništva
CECOP	Evropska konfederacija radničkih zadruga, socijalnih zadruga i socijalnih i participativnih preduzeća	FBIH	Federacija Bosne i Hercegovine
CEP-CMAF	Social Economy Europe/ Socijalna ekonomija Evrope	GSEN	Global Social Entrepreneurship Network/ Globalna mreža socijalnih preduzeća
CIC	Community Interest Company	KD	Klasifikacione djelatnosti
CIRIEC	International Centre for Research and Information on the Public, Social and Cooperative Economy	KS	Kanton Sarajevo
CNLAMCA	National Liaison Committee for Mutual, Cooperative and Associative Activities	LEPs	Local Enterprise Partnerships/ Partnerstva lokalnih preduzeća
COOP	Italijanski lanac supermarketa	MMF	Međunarodni monetarni fond
CPCD	Centar za promociju civilnog društva	NGO	Nevladina organizacija
CSR	Corporate Social responsibility/ Korporativna društvena odgovornost	NSS	Niža stručna sprema
DIES	Délégation interministérielle à l'Économie Sociale / Međuresorna Delegacija o socijalnoj ekonomiji	NUSK	Neprofitne ustanove koje služe kućanstvima
DOP	Deklaracija o performansama	OECD	Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj
EaSI	EU programme for Employment and Social Innovation / Program EU za zapošljavanje i socijalne inovacije	PRI	Program related investment / Program za ulaganje
EC	Evropska komisija	SBI	Social Business Initiative / Poslovno-socijalna inicijativa
EESC	European Economic and Social Committee / Evropsko ekonomski i socijalni odbor	SCIC	Société Co-opérative d'Intérêt Collectif / Zadruga društveno kolektivnog interesa
EMES	European Social Enterprise Research Network / Evropska istraživačka mreža	SE	Socijalna ekonomija
ESA	Economic and Social Affairs	SB	Svjetska banka
ESF	European Social Fund / Europski socijalni fond	SGB	Sozialgesetzbuch / Socijalni kod
EU	Evropska unija	SRO	Social Return on Investment / Društveni povrat investicije
		UN	Ujedinjene nacije
		VSO	Vennootschap met Sociaal Oogmerk / Društvo sa socijalnom svrhom
		VSS	Visoka stručna sprema

WB World Bank / Svjetska banka

WISE Work Integration Social Enterprises /
Radnointegracijska preduzeća

1. Umjesto Uvoda

Čitavu ljudsku historiju stvaraju značajni društveni reformatori, koji se u kritičnim razvojnim fazama pojavljuju kao nosioci promjena (sa demokratskim ili nedemokratskim opredjeljenjima). Današnjicu promjena predstavljaju upravo socijalni poduzetnici, koji u različitim okolnostima na globalnom planu traže nova inovativna rješenja i održive socijalno osjetljive poslovne modele, koje zajedničkim nazivom možemo definisati kao socijalno poduzetništvo. Ono što jeste zanimljivo i na što upozorava i OECD, da se socijalno poduzetništvo sa velikim kašnjenjem i uz veliko nerazumijevanje političkih snaga razvija upravo u državama, nastalim iz Jugoslavije, koja je eksperimentirala samoupravnim sistemom i društvenim vlasništvom.

Globalna ekonomija je u zadnjim desetljećima pisala svoju na prvi pogled vrhunsku ekonomsku i tehnološku priču o uspjehu, inspirisanim profitom kao ključnim motivom. Makar je početkom 2008. priča o uspjehu zadobila velike udarce, uz pomoć vlada ključni tok ekonomsko-tehnološkog razvoja još danas posve diktiraju multinacionalne kompanije, koje sa svojim globalnim obimom poslovanja po nekoliko puta prevazilaze BDP zemalja u razvoju (npr. kapital Wal-Mart –a veći je od BDP Turske ili Danske), 300 najvećih multinacionalki posjeduje više od četvrtine svjetskog kapitala. Na drugoj strani prema procjeni Svjetske Banke (2004.)¹, od približno 6.3 milijarde ljudi na zemaljskoj kugli, približno polovica živjelo je sa manje od \$2 na dan, (posljednja kriza te brojke je samo pogoršala), više od milijarde ih je pothranjeno, 2.5 milijarde nema osnovnih higijenskih uslova, a udio stanovništva koji zapada u siromaštvo u posljednjim godinama ubrzo se povećava i u razvijenim ekonomijama EU i OECD, a razlike između uske manjine najbogatijih i siromašnih iz godine u godinu se povećavaju.

Da je razvojni absurd još veći, ekonomski uspjeh ne donosi nužno više kvalitete života jer zdravstveni problemi vezani za previsoku težinu, neurotična oboljenja i rastuće različite ovisnosti u razvijenim ekonomijama najviše govore same po sebi. Ekološka katastrofa i posljedično klimatske promjene uz finansijsku krizu, za koju se kaže da je cikličnog značaja, upozoravaju, da ekonomsko-tehnološka priča o uspjehu kakva se razvila kroz neoliberalne koncepte i globalizaciju dugoročno nije održiva, čak više ona ugrožava ljudski rod jer je inspirirana pohlepom, koja nema granice.

Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo je na osnovu prioriteta EU Agende 2020 te Strategije JIE 2020, provodeći Akcioni Plan za strateško planiranje na osnovu strateških razvojnih dokumenata na nivou FBiH i BH, u pripremi izrade Strategije razvoja Kantona Sarajevo 2014 -2020 sa ciljem pripreme stručnih podloga za poboljšanje javnih politika na nivou Kantona inicirao izradu ove Studije.

Studija „Socijalno poduzetništvo u Kantonu Sarajevo“ za opšti cilj ima doprinos ubrzavanju socio-ekonomskog razvoja u Kantonu Sarajevo putem socijalnih inovacija i osnaživanje socijalnog kapitala a u saglasnosti sa razvojnim usmjeravanjem SEE 2020.

Ova je inicijativa za svaku pohvalu i ima širi značaj. Prije svega koncepcijske naravi jer se socijalno poduzetništvo kreće u okvirima koncepta humanog razvoja te je važan instrument za smanjenje siromaštva i socijalne isključenosti koji su u BiH pa i u KS veoma izraženi.

Pri tome treba imati u vidu da pored fokusa na tradicionalno shvaćene marginalizovane grupe (osobe sa invaliditetom, itd.), socijalno poduzetništvo ima širi opseg, odnosi se i na nezaposlene, žene, mlade, itd.

Sa druge strane, socijalno poduzetništvo je inovativno jer prelazi standarne sektorske podjele i stereotipe „spaja“ socijalni sektor i ekonomiju, prije svega zapošljavanje. Riječ je o specifičnoj tranziciji socijalne zaštite ka aktivnim mjerama tržišta rada.

¹ WDR, 2004, www.worldbank.org

Kako je davno rečeno „put u daleku Kinu počinje prvim korakom“.

Autori Studije, te IBHI i FSU u BiH nadaju se da su odgovorili očekivanjima i zahvaljuju se na mogućnosti da pokušaju napraviti, konceptijski „prvi korak“.

2. Izvršni sažetak

- I. Istraživačka metodologija korištena prilikom izrade Studije kombinacija je analiza situacije u EU i pojedinim zemljama, te direktne saradnje sa institucijama i organizacijama relevantnih za socijalno poduzetništvo (intervjui, fokus grupa, SWOT i PEST radionice). Također su analizirane Strategija, Akcioni planovi FBiH i KS, te Program rada Vlade FBiH od značaja za socijalno poduzetništvo.

U metodološkom smislu zaključci i preporuke definisani su pristupom odozdo na gore (mišljenja domaćih aktera) uz korištenje analitičkih zaključaka iz EU prakse i politike u oblasti socijalnog poduzetništva.

- II. U našem pristupu pošli smo od sljedećih definicija socijalne ekonomije, socijalnog poduzetništva i socijalnog poduzeća:
 - a) Prema definiciji Evropske Komisije socijalna ekonomija uključuje: "Organizacije koje ne pripadaju javnom sektoru, postupaju demokratski i čiji članovi imaju jednaka prava i obaveze te koje primjenjuju poseban režim vlasništva i raspodjele profita, koristeći viškove za širenje organizacije i poboljšanje usluga svojim članovima i društvu. Oni su socijalno-ekonomski razvojni akteri u svim sektorima. Označavaju ih socijalni ciljevi i specifični poduzetnički oblici djelovanja. One se pojavljuju u pravnim oblicima kooperativa, udruženja, uzajamnih društava, fondacija i socijalnih preduzeća". Uz karakteristike socijalne ekonomije u priručniku Evropske komisije naglašava tri osnovne značajke preduzeća socijalne ekonomije a) ustanovljena su s namjerom podmirivanja potreba svojih članova primjenom načela samopomoći, tj. radi se o preduzećima u kojima su članovi i korisnici dotične djelatnosti obično jedni te isti, b) preduzeća socijalne ekonomije su tržišni proizvođači, što znači da su njihovi proizvodi uglavnom namijenjeni prodaji po cijenama od ekonomskog značaja. (U ESA-i 95 zadruge, uzajamna društva, holding društva, druga slična društva i neprofitne institucije koje im služe smatraju se tržišnim proizvođačima), c) iako one mogu raspodijeliti profit ili viškove među članovima korisnicima, oni nisu proporcionalni kapitalu ili finansijskom doprinosu članova, nego njihovim aktivnostima ili poslovima s organizacijom.
 - b) Socijalno poduzetništvo predstavlja inovativne aktivnosti pojedinaca i/ili grupa koje su usmjerene ka više efikasnom rješavanju socijalnih potreba građana putem stvaranja novih rješenja i novih mogućnosti za razvoj novih društvenih vrijednosti te sa sistematskom upotrebom različitih raspoloživih resursa za maksimiranje društvene dodate vrijednosti.

- c) Socijalna preduzeća su preduzeća koja se osnivaju sa ciljem povećanja društvenog blagostanja, te u svom djelovanju ispunjuju sljedeće ekonomske i socijalne kriterije²:

Ekonomske:

- Osnovna djelatnost jeste proizvodnja robe i/ili usluga
- Visok stepen autonomije (nije u većinskom vlasništvu države)
- Tržišna usmjerenost
- Opredijeljen udio volonterskog rada

Socijalne:

- Nastanak na osnovu civilne inicijative
- Odlučivanje ne zavisi od uloženog kapitala (1 sudionik/ 1 glas)
- Aktivno uključivanje svih sudionika u proces upravljanja
- Djelovanje u korist članova, korisnika i/ili šire zajednice
- Dobit se ulaže u proširivanju djelatnosti ili u lokalnu zajednicu

3. Na osnovu temeljne analize prakse i politike u EU definisane su u Studiji osnovni nalazi, zaključci i preporuke.

Glavni i najvažniji trend koji se primjećuje u novijem razvoju socijalne ekonomije je njezina konsolidacija u europskom društvu kao područja socijalne koristi između kapitalističkog i javnog sektora koje se sastoji od velikog broja činitelja: zadruga, uzajamnih društava, udruga, zaklada i drugih sličnih preduzeća i organizacija.

Socijalna ekonomija nije samo potvrdila svoju sposobnost učinkovitog doprinosa rješavanju novih društvenih problema, već je u vrijeme krize još učvrstila svoj položaj u tradicionalnim sektorima poput poljoprivrede, industrije, usluga, maloprodaje, bankarstva i uzajamnog osiguranja. Drugim riječima, socijalna ekonomija također izgrađuje svoj ugled institucije nužne za stabilan i održiv gospodarski rast te pravedniju raspodjelu prihoda i bogatstva, koja usluge usklađuje s potrebama, povećava vrijednost gospodarskih aktivnosti u službi socijalnih potreba, ispravlja neravnotežu na tržištu rada te produbljuje i jača ekonomsku demokraciju.

Nova socijalna ekonomija oblikuje se kao novi sektor koji postaje sve nužniji ako na adekvatan način želimo odgovoriti na nove izazove globalne ekonomije i društva. Ovi izazovi glavni su razlog sve većeg interesa za ulogu koju nova socijalna ekonomija može preuzeti u socijalnom društvu.

Izazov na koji socijalna ekonomija hitno mora odgovoriti je njezina *institucionalna neprepoznatljivost*. Ovu neprepoznatljivost ne objašnjava samo činjenica da se socijalna ekonomija tek razvija kao novi sektor u gospodarskom sustavu, već i nedostatak idejnog identiteta, tj. jasne i precizne definicije obilježja zajedničkih različitih vrsta preduzeća i organizacija koje sačinjavaju socijalnu ekonomiju kao i specifičnih značajki koje im omogućuju da se razlikuju od ostalih.

² Uz već zvanično usvojene dvije dimenzije, koje socijalna preduzeća i druge organizacije socijalne ekonomije razlikuju od klasičnih privrednih subjekata, u posljednje vrijeme istraživači dodaju i treću jednaku važnu, to je dimenzija načina upravljanja sa socijalnim preduzećem »dimenzija upravljanja« ("governance dimension"), koju treba početi ubuduće uzimati u obzir, kada se istražuje "fenomen socijalnog poduzetništva". Vidi više o tome u »Karta socijalnog poduzetništva Evrope, Izvještaj Sinteze, EU komisija 2014« (A Map of Social Enterprise Europe, Synthesis Report, EU Commission 2014)

Obrazovni sistemi EU-a igraju važnu ulogu u razvijanju poduzetničke kulture i demokratizaciji gospodarstva kroz projekte osposobljavanja koji potiču poduzetničke inicijative temeljene na vrijednostima karakterističnim za socijalnu ekonomiju. S druge strane, razvoj novih proizvoda i inovativnih postupaka u poduzećima socijalne ekonomije od njih zahtijeva da potiču suradnju sa sveučilišnim centrima koji stvaraju i prenose znanje. Istraživačke mreže i mreže za razmjenu informacija između tih centara i stručnjaka socijalne ekonomije doprinijet će, kako su već i pokazale u posljednjih nekoliko godina, širenju baze potrebnih znanja specifičnih za područje socijalne ekonomije kao i širenju tog znanja diljem Europe.

4. Socio-ekonomska slika Kantona Sarajevo cjelovito je analizirana sa posebnim osvrtom na makroekonomske karakteristike, kompetetnost ljudskih resursa, naučno istraživanje i razvoj, mala i srednja preduzeća, turizam, transport i komunikacije i socijalnu uključenost.

Analiza socijalne situacije u KS pokazuje da su 50.962 osobe korisnici nekog oblika socijalne zaštite, tj svaki 9 stanovnik KS, koji su finansirani iz budžeta Kantona. Tome treba dodati finansiranje korisnika socijalne zaštite u KS iz budžeta FBiH (neratne osobe sa invaliditetom, ratni vojni invalidi itd.) čime se broj korisnika znatno uvećava.

Sve to govori o potrebi cjelovite reforme sistema socijalne zaštite pri čemu razvoj socijalnog poduzetništva može biti veoma važna poluga promjene stanja, smanjenja siromaštva i socijalne isključenosti.

5. U dijelu *Pravni i institucionalni okvir socijalne ekonomije u Kantonu Sarajevo* uz detaljnu analizu zakonskih okvira relevantnih za razvoj socijalnog poduzetništva ocjenjuje da u KS socijalno poduzetništvo postoji u pojedinačnim aktivnostima, i kao fragmentirani oblik poslovanja u odnosu na postojeće mogućnosti, ali kao osviještena ekonomska aktivnost u smislu značenja suštine socijalne ekonomije, nije prepoznata i priznata. Komparirajući evropsku praksu socijalnog poduzetništva sa mogućnostima razvoja domaćih oblika socijalnog poduzetništva, moglo bi se reći da se čak i sa postojanjem neznatnih aktivnosti socijalne ekonomije, primjećuje nekoliko osnovnih tendencija:

- Aktivnosti socijalne ekonomije koje poduzimaju udruženja ili fondacije, u okviru svoje redovne djelatnosti ili preko posebno osnovanog privrednog subjekta.
- Aktivnosti zadruga.
- Aktivnosti privatnih preduzeća u okviru svoje djelatnosti ili putem formiranja tzv. vezanih subjekata.

6. Socijalno poduzetništvo sastavni je dio reformi pred kojima je BiH. Reforma je i suština tzv. novog pristupa EU BiH, čiji je prvi korak okvirni prijedlog „Sporazuma za rast i zapošljavanje“ pripremljen od strane EU delegacije u BiH. Razrađen je dokument „Reformska Agenda“ sa nizom konkretnih, akciono orijentisanih prijedloga koji je u procesu usaglašavanja. U kontekstu socijalne situacije, socijalno poduzetništvo čini važan faktor reforme i sistema socijalne zaštite i jačanja aktivnih mjera tržišta rada usmjerene na zapošljavanje. Socijalno poduzetništvo čini spoj socijalne zaštite i zapošljavanja, tranziciju „socijale“ u zapošljavanje, dakle ima i socijalni i ekonomski načaj. Istovremeno to je poluga socijalnog uključivanja onih koji su isključeni, od nezaposlenih do ranjivih grupa (osoba sa invaliditetom, Romi, žene itd.)

Stoga je pravi trenutak za razvoj politika i mjera koje će razvijati socijalno poduzetništvo, ublažiti socijalnu krizu i kao sastavni dio Reforme ublažiti one reformske poteze koji će biti „bolni“. U BiH, FBiH i Kantonu Sarajevu posljednih je godina sazrijevala svijest o važnosti socijalnog poduzetništva. Ovo je prioritet u „Strategiji socijalnog uključivanja u BiH“. Akcionom planu FBiH za njenu implemetanciju, Revidiranom Akcionom planu za strateško planiranje Kantona Sarajevo, te Programu rada Vlade FBiH 2015 – 2018.

Zajedničke karakteristike navedenih prijedloga i akcionih planova, posebno mjere u Revidiranom Akcionom planu Kantona Sarajevo, je moderan, na EU standardim zasnovan pristup, povezivanja socijalne zaštite i zapošljavanja, sa akcentom na radnu aktivaciju korisnika socijalne zaštite kroz saradnju CSR i Zavoda za zapošljavanje, obuku i prekvalifikaciju nezaposlenih korisnika te specifične mjere podrške manjinama, socijalno isključenim grupama, kao što su, na primjer, osobe sa invaliditetom.

Na žalost, u praksi su ove mjere i aktivnosti samo donekle ostvarene.

7. Analiza trenutačne situacije u sektoru razvoja poduzetništva rađena je detaljno na osnovu intervjua, nalaza Fokus grupe, SWOT i PEST analize. Zajednički stavovi i potrebni prioriteti djelovanja za ubrzani razvoj socijalnih preduzeća u Kantonu Sarajevo, na osnovu tih analiza su:

- I. Uspostavljanje informativnog centra ili on-line platforme koja će biti namijenjena svim zainteresiranim subjektima za potrebne informacije o socijalnom poduzetništvu.
- II. Uvesti potrebne edukacije za sve nivoe, u svim sektorima, odgovarajuće oblike edukacija u obrazovnom sistemu, posebno srednjoškolskom i visokoškolskom, ali i edukacije službenika uprave, nevladinog i privatnog sektora.
- III. Uspostaviti poticajne mehanizme za povezivanje nevladinog i privatnog sektora koji treba biti dio ovog procesa kako bi se formirali centri za prezentiranje programa socijalnog poduzetništva i skupljala sredstva za njihov poticaj, te zainteresirali subjekti iz realnog sektora za finansiranje novih proizvoda i usluga i inovatorskih inicijativa ili патената, direktno ili putem uspostavljanja „fonda za socijalne investicije“, prema povelji Evropskog parlamenta.
- IV. Iskoristiti potencijale u razvoju javnih i socijalnih usluga i omogućiti socijalnim poduzećima rad i aktivnosti u opštem ili javnom interesu.
- V. Omogućiti i razviti modele socijalne ekonomije i djelovanje u oblasti ekologije, turizma, malih porodičnih firmi i inicijativa, starih zanata, proizvoda iz radionica marginaliziranih grupa i sl., gdje u dijelu u EU preuzima dio uloge javnih usluga.
- VI. Animirati bankarski sektor za dizajniranje posebnih povoljnih kreditnih linija za socijalne poduzetnike, kao i mikrokredita za start-up inicijative.
- VII. Posebnu pažnju posvetiti tehnološkim inovacijama i mogućnostima u poboljšanju usluga u svim sektorima.
- VIII. Pristupiti stvaranju institucionalnog i pravnog okvira koji uključuje kantonalni i federalni nivo, uključujući promjenu zakona i pravila o javnim nabavkama u skladu sa EU praksom.

8. Uporedna analiza EU prakse podrška razvoju socijalnog poduzetništva i situacije u BiH data na osnovu EU smjernica, zaključaka i preporuka iz EU iskustava, sa jedne te ocjene stanja u BiH sa druge strane. Osnovni zaključak je da BiH veoma zadovoljava pravni okvir za socijalno poduzetništvo te da u najvećoj mjeri nedostaje prepoznatljivost značaka ovog brzo rastućeg sektora i EU, kako za socijalno, tako i ekonomsku pa i okolišnu održivost razvoja (u EU se stvara više od 11 miliona radnih mjesta i doprinosi

10% ka EU BDP, te postaje jedna od glavnih aktera na području društvenog inoviranja i upravljanja razvojem), pa samim tim i političke podrške razvoju socijalnog poduzetništva.

9. Na kraju Studije na osnovu svega predloženog date su konkretne preporuke po dijelovima koji su konkretno razrađeni:

- Povezivanje vidljivosti socijalnog poduzetništva (6 konkretnih preporuka)
- Poboljšati pristup finansiranju (4 preporuke)
- Optimiziranje pravnog okruženja (5 preporuka)
- Sektori u kojima je moguće razvijati socijalno poduzetništvo (7 sektora)

10. U kontekstu implementacije preporuka, definisani su pravci akcije i definisani dokumenti koje treba donijeti da bi se unaprijedilo socijalno poduzetništvo u FBiH i posebno KS.

11. U Aneksima dati su primjeri poslovnog okruženja za socijalno poduzetništvo u nekim zemljama EU, te susjednim zemljama (Hrvatska i Srbija)(Aneks 1); Ključni nosioci sektorske inicijative u Kantonu Sarajevo (mapiranje organizacija, institucija)(Aneks 2); Ključni projekti za unapređenje potporne okoline i izgradnju kapaciteta sektora (Aneks 3).

3. Pregled istraživačke metodologije korištene prilikom izrade Studije

Istraživačka metodologija koja je korištena tokom izrade Studije o procjeni socijalnog poduzetništva u Bosni i Hercegovini uključila je četiri osnovne istraživačke metode:

- a) Prikupljanje, pregled i istraživanje postojećih studija, strategija, politika, izvještaja i analiza koje su provedene u oblasti socijalnog poduzetništva u EU, zemljama regiona i Bosni i Hercegovini. Posebna pažnja bila je posvećena pregledu i istraživanju postojećih zakona (na državnom, entitetskom i kantonalnom nivou), pravnih uredbi i akata koji se odnose na socijalno poduzetništvo u BiH, FBiH i Kantonu Sarajevo. *Desk research* predstavlja inicijalnu fazu istraživanja čiji je primarni cilj bio da omogući uvid u postojanje, nivo razvijenosti, zakonsko-pravno okruženje, te glavne aktere i nosioce aktivnosti socijalnog poduzetništva sa posebnim osvrtom na glavne investitore i donatore. Podaci i informacije koji su prikupljeni tokom prve faze istraživanja dali su osnovu za terensko istraživanje, sakupljanje novih informacija i njihovu dalju obradu.
- b) U drugoj fazi istraživanja obavljeno je 11 intervjua (januar – februar 2015) sa predstavnicima relevantnih interesnih skupina u oblasti socijalnoj poduzetništva koja su obuhvaćeni predstavnici vlade, javnih institucija i privatnog sektora. Intervjui su obavljeni na osnovu polustrukturiranog upitnika s ciljem dobijanja direktnih ažuriranih informacija, te ispitivanja znanja, stavova i mišljenja ciljnih ispitanika. U te svrhe kreiran je polustrukturirani upitnik od petnaest pitanja koja su se odnosila na nivo razvoja socijalnog poduzetništva u Kantonu Sarajevo i Federaciji BiH, glavne aktivnosti u ovoj oblasti, mogućnosti finansiranja, postojeće potencijale za razvoj socijalnog poduzetništva naročito u pogledu održivosti i lokalnog vlasništva, te na aspekte značajne za socijalno poduzetništvo u Kantonu Sarajevo.

- c) Organizovana je fokus grupa, 12.02.2015., za angažiranje civilnog društva i socijalnog poduzetništva i ukupno su obuhvatile 12 ispitanika. Fokus grupa je odabrana kao dopuna poodenim intervjuima zato što omogućavaju interaktivno okruženje u kome se percepcija, mišljenja i stavovi dobijaju od grupe ljudi. Dinamika fokus grupe i interakcije između učesnika omogućila je širi uvid u oblast socijalnog poduzetništva i dala različita mišljenja, ideje i iskustva vezano za ovo pitanje. Profil učesnika fokus grupe obuhvatio je predstavnike privatnog sektora, predstavnike organizacija civilnog društva, te poduzetnike i poduzetnice koji su uključeni u konkretne aktivnosti socijalnog poduzetništva. Organizovanje fokus grupe omogućilo je sticanje sveobuhvatnije i potpunije slike o razvoju i potencijalima socijalnog poduzetništva u Bosni i Hercegovni. Za potrebe održavanja fokus grupe korišten je isti polustrukturiran upitnik kao i prilikom pojedinačnih intervjuje.
- d) Održana je SWOT/PEST radionica, 19.06.2015., aktivno učešće 17 osoba. Predstavnika socijalnih preduzeća, nevladinih organizacija i javnih institucija. Radionica je bila podijeljena u dva dijela. U prvom dijelu se radila SWOT analiza, te je na osnovu prijedloga učesnika izrađena matrica snaga, slabosti, prijetnji i šansi unutrašnjeg stanja i karakteristika socijalnog poduzetništva u Kantonu Sarajevo.
- Drugi dio je bio posvećen PEST analizi koja se odnosi na uticaj spoljnog opšteg okruženja na socijalno poduzetništvo (političko okruženje, ekonomsko, sociološko i tehnološko). Matrica PEST analiza za oblast socijalnog poduzetništva u Kantonu Sarajevo izrađena je na osnovu diskusije i sugestije učesnika.
- e) Prethodno navedene aktivnosti istraživanja omogućile su i dobijanje informacija o slučajevima dobre prakse u oblasti socijalnog poduzetništva u Kantonu Sarajevo. Putem slučajeva dobre prakse analizirane su inicijative, aktivnosti i projektni rezultati postignuti u oblasti socijalnog poduzetništva koji se mogu replicirati i dalje razvijati.
- f) Pripremljen je i analiziran pregled relevantnih dokumenata u BiH, FBiH i KS (Strategija; Akcioni planovi FBiH, KS; Program rada Vlade FBiH, 2015 -2018.). U svim dokumentima veoma je značajan naglasak dat na podršku razvoju socijalnog poduzetništva, kao važnog faktora cjelovitih reformi u BiH.
- g) Završni dio istraživanja i izvještaja čine preporuke za izmjene i poboljšanja koja je potrebno izvršiti u oblasti socijalnog poduzetništva sa aspekta, prije svega, približavanja samog pojma ciljnim skupinama, angažovanje puno većeg broja relevantnih aktera i institucija u procese provođenja aktivnosti socijalnog poduzetništva, izmjena zakonskog okvira koje bi omogućile brže, jednostavnije i efikasnije provođenje datih aktivnosti i mjera, usmjeravanja dostupnih fondova na ove aktivnosti i drugih važnih aspekata za kreiranje povoljnog okruženja za iniciranje, razvoj i jačanje socijalnog poduzetništva u Kantonu Sarajevo.

4. Definicije i ključna opredjeljenja socijalnog poduzetništva i socijalne ekonomije te socijalnih preduzeća u EU i OECD te ključni pojmovi vezani za razvoj socijalnog poduzetništva

Socijalna ekonomija (engl. Social economy) - **Prema definiciji Evropske Komisije** socijalna ekonomija uključuje: "Organizacije koje ne pripadaju javnom sektoru skup organizacija koje ne pripadaju javnom sektoru, postupaju demokratski i čiji članovi imaju jednaka prava i obaveze te koje primjenjuju poseban režim vlasništva i raspodjele profita, koristeći viškove za širenje organizacije i poboljšanje usluga svojim članovima i društvu. Oni su socijalno-ekonomski razvojni akteri u svim sektorima. Označavaju ih socijalni ciljevi i specifični poduzetnički oblici djelovanja. One se pojavljuju u pravnim oblicima kooperativa, udruženja, uzajamnih društava, fondacija i socijalnih preduzeća". Uz karakteristike socijalne ekonomije u priručniku Evropske komisije naglašava tri osnovne značajke preduzeća socijalne ekonomije:³

a) *Ustanovljena su s namjerom podmirivanja potreba svojih članova primjenom načela samopomoći, tj. radi se o poduzećima u kojima su članovi i korisnici dotične djelatnosti obično jedni te isti.*

b) *Preduzeća socijalne ekonomije su tržišni proizvođači, što znači da su njihovi proizvodi uglavnom namijenjeni prodaji po cijenama od ekonomskog značaja.* U ESA-i 95 zadruge, uzajamna društva, holding društva, druga slična društva i neprofitne institucije koje im služe smatraju se tržišnim proizvođačima.

c) *Iako one mogu raspodijeliti profit ili viškove među članovima korisnicima, oni nisu proporcionalni kapitalu ili finansijskom doprinosu članova, nego njihovim aktivnostima ili poslovima s organizacijom.* Jedna od često korištenih definicija govori da se "socijalna ekonomija razumije kao prostor za izgradnju nekog subjekta koji, kroz razna udruživanja, promišljeno i kreativno pokušava objasniti kontekst deinstitutionalizacije u kojem ona djeluje i živi". Taj prostor neke evropske istraživačke mreže definiraju kao "dio ekonomije koji ne pripada ni u javni ni u privatni profitni sektor, niti mu je glavni cilj ostvarenje finansijske dobiti" (CIRIEC, 1997)⁴.

U jednom od svojih istraživanja, koja nastaju u okviru CIRIEC, (Barea J., Monzón J. L., 2006)⁵ definira **5 glavnih grupa organizacija u sektoru socijalne ekonomije: zadruge, uzajamna društva, poslovne grupacije / konzorciji unutar sektora** društvene ekonomije, neprofitne institucije koje su na usluzi društvenim poduzećima i ostale organizacije u sektoru socijalne ekonomije.

Istraživačka mreža EMES⁶ kroz svoja istraživanja identificirala je do sada preko 40 različitih oblika udruživanja koja bi se mogla svrstati u aktere društvene ekonomije. U Velikoj Britaniji postoji doista širok raspon mogućnosti odabira pravnih oblika za djelovanje društvenih preduzeća (od zadruga, kreditnih unija, razvojnih fondacija, humanitarnih organizacija, stambenih udruženja/zadruga, uzajamnih organizacija, preduzeća usmjerenih interesima zajednice, dioničkih društava, društava s ograničenom odgovornošću, itd.).

³Socijalna ekonomija u Evropskoj uniji, Izvještaj Joséa Luisa Monzóna i Rafaela Chavesa

⁴ Međunarodni centar za istraživanje i informacije o javnom, društvenom i ekonomiji zadruga (International Centre for Research and Information on the Public, Social and Cooperative Economy) – koje okuplja kooperative, neprofitne organizacije i druge organizacije socijalne ekonomije kao i stručnjake zainteresovane za ovu oblast.

⁵Barea J., Monzon J.L. „Manual for drawing up the satellite accounts of companies in the social economy: Cooperatives and mutual societies“, Priručnik za izradu satelitskog računa kompanija u socijalnoj ekonomiji: Zadruge i međusobna društva, 2006.

⁶EMES je evropska istraživačka mreža univerzitetskih centara i individualnih istraživača koji se udružuju sa ciljem da postepeno izgrađuju korpus potrebnih teoretskih i praktičnih opredjeljenja, metodologija i disciplina vezanih za koncepte socijalnog poduzetništva, socijalnih preduzeća, socijalne ekonomije, socijalnih inovacija itd. EMES – Emergence of social enterprises in Europe (Evropska istraživačka mreža) – <http://www.emes.net>

Ne obazirajući se na pravnu formu, koja se razlikuje od države do države, ono što postoji zajedničko svim pravnim formama socijalne ekonomije i što ih razlikuje od klasičnih preduzeća, koje se temelje na kapitalu, **su temeljne vrijednosti kojima slijede**, (vidi primjer Mondragon - "socijalno poduzetništvo jeste menadžment vrijednosti" - Humanity at work")⁷:

- Primarnost pojedinca i socijalnih ciljeva nad kapitalom
- Dobrovoljno i otvoreno članstvo
- Demokratska kontrola članova
- Kombinacija interesa članova, kupaca, lokalne zajednice i opšteg interesa
- Primjenjivanje principa solidarnosti i socijalne odgovornosti
- Autonomija upravljanja
- Ostaci prihoda nad troškovima reinvestiraju se sa ciljem održivog rasta i razvoja novih usluga

Socijalno poduzetništvo (engl. Social entrepreneurship) - Socijalno poduzetništvo predstavlja inovativne aktivnosti pojedinaca i/ili grupa koje su usmjerene ka više efikasnom rješavanju socijalnih potreba građana putem stvaranja novih rješenja i novih mogućnosti za razvoj novih društvenih vrijednosti te sa sistematskom upotrebom različitih raspoloživih resursa za maksimiranje društvene dodate vrijednosti (Nicholls).

Socijalno preduzeće (engl. Social Enterprise) - su preduzeća, koja se osnivaju sa ciljem povećanja društvenog blagostanja, te u svom djelovanju ispunjuju sljedeće ekonomske i socijalne kriterije:

Ekonomske:

- Osnovna djelatnost jeste proizvodnja robe i/ili usluga
- Visok stepen autonomije (nije u većinskom vlasništvu države)
- Tržišna usmjerenost
- Opremljen udio volonterskog rada

Socijalne:

- Nastanak na osnovu civilne inicijative
- Odlučivanje ne zavisi od uloženog kapitala (1 sudionik/ 1 glas)
- Aktivno uključivanje svih sudionika u proces upravljanja
- Djelovanje korist članova, korisnika i/ili šire zajednice
- Dobit ulaže se u proširivanje djelatnosti ili u lokalnu zajednicu

Jednu od prvih definicija socijalnih preduzeća postavio je 1978. godine Freer Spreckley (1981)⁸ - „socijalnim preduzećem možemo nazvati ono Preduzeće koje je u vlasništvu svojih zaposlenika i/ili članova lokalne zajednice, vođeno podjednako društvenim kao i ekonomskim ciljevima, a upravljano zajednički na demokratskim načelima. Tradicionalni odnos u kojem je „rad u službi kapitala“ s naglaskom na stvaranje i povećanje dobiti iznad bilo koje druge koristi, bilo za preduzeće samo ili za zaposelnike se kod društvenih preduzeća okreće u načelo „kapital u službi rada“ s naglaskom na društvene, ekološke i ekonomske koristi.“ U jednom od svojih predavanja daje još jasniju definiciju - „društveno Preduzeće je legalno registrirana organizacija koja provodi komercijalne i društvene aktivnosti, u vlasništvu je svojih članova/zaposlenika na način da svaki od njih ima 1 glas (one voting share) te je kroz taj proces organizacija demokratski upravljana“ (Spreckley F., 2010)⁹.

⁷<http://www.mondragon-corporation.com/eng>

<http://www.managementexchange.com/story/mondragon-cooperative-experience-humanity-work>

⁸Freer Spreckley, 1978, promovisano u publikaciji *Društvene tenzije- alat za upravljanje radnih zadruga*, („Social Audit – A Management Tool for Co-operative Working“), Beechwood College, Leeds, 1981.

⁹Freer Sprackley (2010.) predstavljeno na 10. Internacionalnom Forum Poduzetništva, Tamkeen, Bahrain, 9-11. januar, 2011.

Roger Spear, britanski istraživač (2004)¹⁰, u saradnji sa EMES mrežom socijalnih preduzeća u EU, predstavio je dimenzije socijalnih preduzeća, definisao je zajedničke dimenzije za prepoznavanje socijalnih preduzeća: dobrovoljno i otvoreno pristupanje članstva;

- demokratska unutrašnja kontrola;
- ekonomska participacija;
- autonomija i nezavisnost;
- edukacija, trening i informisanje;
- međusobna saradnja;
- briga za zajednicu.

Socijalni poduzetnik (engl. Social entrepreneur) - Osoba, koja prepoznaje te pokušava pronaći ekonomsko održiva poslovna rješenja a koja nisu motivisana stvaranjem visokih individualnih dobiti nego povećanjem javnog dobra.

Ljudski kapital (engl. Human Capital) - Zbir znanja, vještina te drugih atributa, (kompetencija) kojima raspolažu pojedinci uključeni u pojedinu ekonomsku (razvojnu) aktivnost.

Kulturni kapital (engl. Cultural Capital)- Uključuje kulturne paradigme i kulturne raznolikosti, koje posjeduje pojedinac ili zajednica.

Socijalni kapital (engl. Social Capital) - Označava uključenost pojedinaca ili kolektivnih aktera u društvene mreže.

Socijalna odgovornost preduzeća (DOP) (engl. Corporate Social responsibility (CSR) - Je koncept/standard, prema kojem profitno motivisana preduzeća u svom poslovanju primjenjuju brigu za društvene i okolinske probleme te u tom procesu uključuju ključne sudionike (zaposlene, potrošače, predstavnike zajednice u kojoj djeluju).

Sakupljanje resursa (engl. Fundraising) – je proces planiranja, inovativnih pronalazačenja te sakupljanja adekvatnih i raspoloživih izvora za finansijski i ekonomski održivo poslovanje preduzeća/organizacije.

Socijalna kohezija (engl. Social cohesion) - sposobnost društva, da obezbijedi blaginja svima njezinim članovima, smanjuje rizike isključenosti i smanjuje polarizaciju. Socijalna kohezija temelji na ljudskim pravima i diobi odgovornosti za blagostanje sviju članova društva, posebice koji su socijalno isključeni (Savet Evrope 1997).

Održivi razvoj (engl. Sustainable development) - Održivi razvoj zadovoljava potrebe sadašnjih generacija a pri tome ne ogrožava mogućnosti budućih generacija da i oni zadovolje svoje potrebe (Brundtland Commission, 1987)¹¹. Strategija održivog razvoja uključuje privredni, društveni i okolinski razvoj (OZN, 2005).

Participativna demokratija (engl. participative democracy) - temelji na principu „jedan čovjek – jedan glas“ - za razliku od principa „udio u kapitalu - udio glasova“.

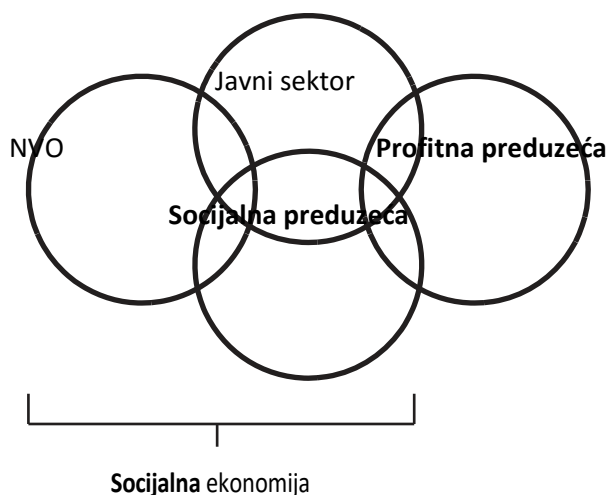
¹⁰Spear, Roger (2004.) „Governance in democratic member-based organisations. Annals of Public and Cooperative Economics“, Upravljanje u demokratskim članskim organizacijama. Anali javne i kooperativne ekonomije, str 33-60, Open University, UK, 2004

¹¹Brundtland Report, UN, Report of the World Commission on Environment and Development, Izvještaj Svjetske komisije o okolišu i razvoju (WCED), 1987.

Nevladine organizacije (organizacije civilnog društva) (engl. Non-governmental organisations (NGOs) - organizacije koje nisu dio vladajuće politike i kojih osnivač nije država, koje su nezavisne u velikoj mjeri od javnih budžeta, te se preovladavajuće finansiraju kroz donacije i projekte. (Wikipedia)

4.1. Prikaz odnosa socijalnog poduzetništva prema klasičnim sektorima (javni, privatni, nevladini)

Slika 1: Prikaz sektora socijalnog poduzetništva unutar klasičnih: javnog, privatnog i nevladinog sektora

Sektor socijalnog poduzetništva, kao jedan dio socialne ekonomije smješta se negdje na presjeku tradicionalnih sektora: javni (vladini), nevladni i privredni (privatni) sektor, sa time, da se u posljednje vrijeme, zbog transformacionih procesa, svi sektori međusobno u pojedinim dijelovima prekrivaju i prožimaju, pa je ponekad i teško postaviti pravu granicu između pojedinog sektora.

U tom transformacionom procesu značajni su sljedeći ključni odnosi i razlike:

► **Socijalno preduzeće / nevladine organizacije**

Najteže je zapravo razgraničenje između pretežno “volonterskog” nevladinog sektora i sektora socijalnog poduzetništva, pošto se u velikoj mjeri međusobno prožimju. Nevladin volonterski sektor u velikoj mjeri je generator inovativnih rješenja za socijalne i okolinske probleme, koji predstavljaju osnov za socijalno poduzetničke inicijative. Mnoge nevladine organizacije kroz razvoj poduzetničkih kompetencija prerastaju u socijalna preduzeća i sa time postaju sastavni dio privrednog razvoja.

Vlade se često nađu u neizvjesnosti, gdje staviti granicu između nevladinih organizacija i socijalnih preduzeća, pa sada sve češće u svojim poticajnim mjerama upotrebljavaju oba pojma zajedno: “nevladin sektor i sektor socijalnog poduzetništva”. Od sektora socijalnog poduzetništva najdalje su nevladine organizacije, kojima je primarni cilj zagovaranje, dok su sve ostale u dijelu svojih aktivnosti, bliske “socijalnom poduzetništvu”.

► **Socijalno preduzeće / profitno preduzeće**

Još uvijek su u EU u toku rasprave gdje je zapravo prava granica između socijalnog i profitno motivisanog preduzeća, mada postoji kao glavna razlika motiv osnivanja i ciljevi osnivanja preduzeća, a manje su zapravo razlike u samom načinu djelovanja preduzeća. Rasprave još uvijek postoje oko

multinacionalnih kooperativa ili multinacionalnih uzajamnih društava, jer tu nedostaje jedan veliki uslov, to je "primarno lokalna vezanost" gdje se svi sudionici poznaju, makar i kod multinacionalnih kooperativa postoji princip ograničene podjele profita između sudionika, a i same kooperative sa više od 100 godina tradicije, često sebe teško svrstavaju u sektor socijalnog poduzetništva, pa ge radije nazivaju kao : »alternativno Preduzeće«, »etično Preduzeće«, »Preduzeće usmjereno na misiju, ne na maksimiziranje profita«, itd.

Pojedine granice među socijalnim i klasičnim poduzećima postavljaju i evropske i pojedine nacionalne zakone, koji definiraju specifičnosti socijalnih preduzeća u vidu raspolaganja sa kapitalom (pasivom) preduzeća, a ponegdje, kao napr. Velika Britanija socijalna preduzeća postavljaju kao "suparnike" klasičnim poduzećima, osobito po standardima društveno odgovornog poslovanja, inovativnih modela upravljanja, itd.

► **Socijalna preduzeća / javni sektor**

I ovdje granice se pomiču, makar oba sektora slijede socijalne ciljeve, ključne diskusije se vode oko procedura javnih nabavki, koncesija za javne usluge te mogućim uštedama u javnim budžetima, oko efikasnosti, temeljnim vrijednostima, entuzijazmu i sklonosti ka inoviranju, gdje svakako postoje razlike između oba sektora, kao i oko "dodatne vrijednosti", koju doprinosi sektor socijalnih preduzeća, a nije toliko mjerljiva u sektoru javnih usluga. U razvijenim ekonomija postoji sve jači procesi stvaranja partnerstava između oba sektora i zajedničko postavljanje ciljeva, u procesu obistinjivanja kojih onda svaki sektor odradi onaj dio posla, gdje je efikasniji. Još više, u posljednje vrijeme se sve više postavlja potreba po tjesnoj saradnji i sa menadžerima profitno orijentisanih preduzeća, tako da je socijalno poduzetništvo postalo katalizator međusektorske prirode aktivnosti u javnom interesu.

4.2. Ključna opredjeljenja socijalnog poduzetništva i socijalne ekonomije

Socijalno poduzetništvo od klasičnoga razlikuje se po tome, da daje prednost porastu socijalnog/ljudskog i ekološkog kapitala nego stvaranju visokih profita. Predstavlja tržišni odgovor na rješavanje socijalnih, okolinskih, lokalnih problema sa opštim ciljem rasta opšteg blagostanja (zajedničkog dobra) u društvu. Primjenom poduzetničkih vještina (kvalitet vođenja, inspiracija, inoviranje) (vidi npr. Muhamad Yunus)¹². Razvijaju se kreativne aktivnosti, koja mogu da djeluju na socijalnom, obrazovnom, finansijskom, poslovnom, zdravstvenom, kulturnom, prehrambenom, okolinskom i svim drugim proizvodnim sektorima. Ono obavlja veliku ulogu aktivne integracije ranjivih grupa stanovništva i time nadopunjuje neefikasne javne usluge.

Poslovni poduhvati najviše puta vođeni su grupama poduzetnika i mogu se realizovati kroz različite statusne oblike (**kooperative, fondacije, socijalne firme sa ograničenom odgovornošću, udruge i uzajamna društva**). Da bi socijalni poduzetnici mogli kvalitetno odigrati svoju misiju, moraju za razliku od klasičnih **razviti dva tipa kompetencija**: (1) poduzetničke - za upravljanje ekonomskom stranom poduhvata, (2) socijalne - za upravljanje socijalnom (društvenom) stranom poduhvata a koje se temelje na opštim humanim vrijednostima.

Socijalno poduzetništvo je dakle društveno- inovacijski proces, u kojem **država na jednoj strani sve više smanjuje skupe i neefikasne sisteme javnih usluga te politike obezbjeđivanja »socijalne države«** kroz pasivne socijalne transfere te ih nadomještava sa stimuliranjem integracije ljudi kroz različite socijalno – poslovne poduhvate. To je dalje razvojni proces u kome se civilno-duštveni sektor sve više osamostaljuje i samoorganizuje, kroz razvoj poduzetničkih kompetencija i uz razvoj te potporu fondacija, etičkih banaka, socijalnih investitora te uz potporu instrumenata javnih politika.

¹²Muhamad Yunus, »Prema novom kapitalizmu, socijalno poduzetništvo za svijet bez siromaštva«, džepna knjiga 2008

Na trećoj strani tog procesa **klasična kapitalsko i profitno usmjerena preduzeća**, kroz razvoj lokalnih javno- privatnih razvojnih partnerstava sa javnim i rastućim socijalno – poduzetničkim sektorom, sve više uvode **standarde korporativne društvene odgovornosti**, (npr. SA 8000). Zato socijalno poduzetništvo i u razvijenim ekonomijama pa i u zemljama u razvoju postaje¹³:

- **generator novih kvalitetnih radnih mesta, povećava socijalnu koheziju i sugenerira lokalni razvoj**
- **inovator društveno-ekonomskih struktura i procesa, upravo pomoću visoke sposobnosti za stvaranje socijalnog kapitala (umreževanja i inovacija).** Socijalna preduzeća prepoznamo po tome, dali ispunjuju slijedeće ekonomske i socijalne kriterije, (*European Union Charter of the Social Economy*)¹⁴:

Ekonomske kriterije: (1) trajno obavljanje djelatnosti proizvodnje ili usluga i/ili prodaje robe i usluga, (2) visok stepen autonomije, (3) privredno rizikovanje - finansijska samostalnost i sposobnost pronalaženja finansijskih izvora, (4) barem nekoliko redovno zaposlenih plaćenih radnika, koji se mogu kombinirati sa radom volontera.

Socijalne kriterije: (1) stvaranje dobrobiti zajednice ili ranjive grupe ljudi, (2) civilna inicijativa, (3) odlučivanje po načelu "jedan član, jedan glas", (4) uključivanje svih sudionika a prije svega korisnika i zaposlenih u proces odlučivanja, (5) ograničena dioba profita i ograničeno raspolaganje sa imovinom.

U posljednje vrijeme , tč.4 u socijalnom kriteriju se sve više elaborira kao samostalni "governance kriterij".¹⁵

Kriteriji načina upravljanja: Postojanje mehanizama upravljanja Preduzećem, koji će obezbijedit dugoročno drživost postojanja socijalnih ciljeva u organizaciji, kriterij, koji još više dijeli socijalna preduzeća od klasičnih privrednih subjekata a i od klasičnih neprofitnih organizacija (1) Socijalno Preduzeće mora funkcionisati nezavisno bilo od države, bilo od klasičnih privrednih subjekata, (2) Mora primjenjivati uključujuće mehanizme odlučivanja i upravljanja, kroz participaciju sviju ključnih sudionika u procesa

Posebno je važno naznačiti vezu između socijalnog poduzetništva i održivog razvoja. Gotovo istovremeno, kada se u Evropi reafirmišu ideje i praksa modernog socijalnog preduzetništva, kao nove razvojne snage, javlja se globalna svijest o neophodnosti održivog razvoja čovječanstva, zasnovanog na realizaciji tri grupe ciljeva: stabilnog privrednog razvoja, socijalne održivosti i održivog korištenja prirodnih resursa, tj. održivog postupanja prema životnoj sredini. Socijalno poduzetništvo ima značajan potencijal upravo u realizaciji koncepta održivog razvoja, što različite studije nedvosmisleno prepoznaju, iznoseći brojne primere uspješnog djelovanja socijalnih preduzeća u sferama socijalnih usluga, brige o životnoj sredini, postupanja sa otpadom, reciklaži, organskoj poljoprivredi itd.

Netržišni podsektor socijalne ekonomije. Najveći dio ovog podsektora sastoji se od udruga i zaklada, iako se u njemu mogu pronaći i organizacije drugih pravnih oblika. On je sačinjen od svih organizacija socijalne ekonomije koje se prema kriterijima nacionalnih računa smatraju netržišnim proizvođačima, tj. onih koje većinu svojih proizvoda nude besplatno ili po ekonomski nevažnim cijenama. To su *privatna i formalno organizirana tijela sa samostalnošću odlučivanja i dobrovoljnim članstvom, koje pružaju netržišne usluge obiteljima i čije viškove, ako oni postoje, ne mogu prisvojiti ekonomski činitelji koji ih stvaraju, kontroliraju ili finansiraju.* Drugim riječima, radi se o neprofitnim organizacijama u užem smislu riječi, s obzirom na to da primjenjuju načelo neraspodjele profita ili viškova (prisila neraspodjele) te su, kao kod svih tijela socijalne ekonomije, pravi korisnici njihovih usluga pojedinci.

¹³ Za više informacija o ovome, pogledajte Komisiju EU „Izveštaj o socijalnim preduzećima“, Krakow 2004. OECD Background Report, Trento 2005. godine, Kovač, Hazl, Skripta socijalnog poduzetništva, Gea College 2009

¹⁴ www.socialeconomy.eu.org

¹⁵ Vidi, »Mapa socijalnog poduzetništva Evrope, Izveštaj Sintez, Evropska Komisija, 2014.« (A Map of social enterprise Europe, Synthesis Report, EU Commission, 2014)

Za nacionalne račune postoji poseban institucionalni sektor S.15, "neprofitne ustanove koje služe kućanstvima" (NUSK), kako bi se razlikovale od drugih sektora. Prema definiciji ESA-e 95 ovaj se sektor sastoji od neprofitnih institucija koje su odvojena pravna tijela, služe kućanstvima i pripadaju drugim privatnim netržišnim proizvođačima. Njihova glavna sredstva, osim onih od povremenih prodaja, potiču iz dobrovoljnih priloga kućanstava u gotovini ili u naturi u njihovom svojstvu potrošača, iz uplata sredstava države i iz vlasničkih dohodaka. (ESA 95, 2.87).

Sektor NUSK uključuje razne organizacije, uglavnom udruge, koje za svoje članove obavljaju netržišne djelatnosti (tijela uzajamnog karaktera) ili za skupine građana koji nisu članovi (tijela općeg interesa).

Većina ovih tijela djeluju demokratski i posjeduju zajedničke značajke socijalne ekonomije. One uključuju dobrotvorne organizacije, organizacije za humanitarnu pomoć, sindikate, profesionalna ili strukovna društva, udruge potrošača, političke stranke, crkve ili vjerske zajednice te društvene, kulturne, rekreacijske i sportske klubove.

Određene volonterske neprofitne organizacije koje su proizvođači netržišnih usluga za kućanstva uključene su u socijalnu ekonomiju pod nazivom *treći sektor za socijalno djelovanje*, iako ne posjeduju demokratsku strukturu, jer su usluge koje besplatno pružaju *socijalna ili meritorna dobra* od nedvojbene društvene koristi.

Socijalna ekonomija danas se sve više opredjeljuje i kao socijalno poduzetništvo te predstavlja širi pojam od socijalnog preduzeća, kao jedne od formi samoaktiviranja građana. Ključna paradigma razvoja, koja socijalnu ekonomiju dijeli od klasične, primarno profitno motivisane, jeste u njezinom usmerenju ka humanim vrijednostima. To znači da se u mnogo većem obimu kao **klasična, oslanja na »socijalni kapital«**, i solidarnost među svim sudionicima, a i u tome **da misija definiše pravnu formu, što omogućava mnogo više stvaralaštva i inoviranja pristupa ka rješavanju različitih problema u društvu putem samo-aktivacije građana te sa upotrebom poduzetničkih alata. Tako u socijalnoj ekonomiji postoje vrlo različite pravne forme i rješenja:** kao su: socijalne kooperative u Italiji, preduzeća sa socialnim ciljevima u Belgiji i Veliki Britaniji, radničke kooperative u Španiji i Francuskoj, fondacije sa različitim misijama širom svijeta, uzajamna osiguravačka i hranioničko-zajmodavna društva u Francuskoj i Poljskoj, etičke banke, itd. Bazično ograničenje kod svrstavanja pojedine organizacije u sektor socijalne ekonomije, jeste samo jedno, dakle da uz primjenu ekonomskih alata one poštuju solidarnost kao temeljnu vrijednost u svom poslovnom modelu te da stavljaju uvijek čoveka pred profit.

Rastuće razvojne krize prisiljavaju vlade širom svijeta, da zajedno sa razvojnim akterima iz privatnog i civilno društvenog sektora ubrzano traže nova razvojna rješenja za barem djelomično održavanje socijalne kohezije. Uloga vlada kao "dežurnih vatrogasaca" upozoravaju na to, da je dosadašnji preovladavajući globalni razvojni model došao do svog ruba, makar ključni akteri još uvijek su robovi postojećih preovladavajućih ekonomskih snaga. U tim razvojnim previranjima ponovo postaje interesantan model socijalne ekonomije/socijalnog poduzetništva.

Uvođenje tržišnih modela obezbjeđivanja socijalne kohezije i održivog razvoja predstavlja novi razvojni pokušaj, koji treba postepeno da nadomještava modele državnih/javnih intervencija u balansiranju socijalno i ekološko održivog razvoja. To iziskuje i novo mjerenje dodate vrijednosti poslovnih poduhvata gdje se kreiranju ekonomske vrijednosti u obliku profita dodaju dodatni kriteriji socijalne i ekološke dodate vrijednosti. U prilog tim novim procesima idu masovne komunikacije i mogućnosti globalnog umrežavanja, sve veća obrazovanost stanovništva, koja omogućuje postepeno uvođenje socio-ekonomskih inovacija, nastajućih kroz stvaranje partnerstava između privatnog, javnog i civilno-društvenog sektora.

Ključna inovacija socijalnog poduzetništva jeste u primjeni ekonomskih alata za realizaciju humanih/socijalnih/ekoloških ciljeva. Njegov ključni izazov je dakle pronalaženje ekonomski održivih i/ili

hibridnih rješenja za identifikovane socijalne i ekološke probleme u pojedinoj zajednici. **Njegov primarni cilj nije stvaranje profita nego stvaranje nove socijalno-ekološke dodate vrijednosti**

4.3 Kratak osvrt na socijalno poduzetništvo i socijalnu ekonomiju u EU i OECD

Istorija razvoja socijalne ekonomije

Socijalna ekonomija i socijalno preduzetništvo niti u EU niti u državama OECD nisu novi pojmovi, mada je socijalno poduzetništvo mlađi pojam i počinje se kao opredjeljenje pojavljivati krajem osamdesetih godina dvadesetog vijeka u Italiji, pa nakon toga i u drugim evropskim državama pa i u državama OECD. Označavaju čitavu lepezu različitih privrednih organizacija, nastalih sa snažnom socijalnom i/ili ekološkom motivacijom, u vrijeme nastajuće krize države blagostanja.

Početak socijalne ekonomije (SE) kao samostalnog sektora povijesno je vezana uz pučke udruge i zadruge, koje čine njezinu okosnicu. Sustav vrijednosti i načela ponašanja udruga, koje odražava povijesni zadružni pokret, oblikovali su suvremeni koncept socijalne ekonomije, koji je strukturiran oko tri velike skupine organizacija: zadruga, uzajamnih društava i udruga, kojima su se nedavno pridružile i fondacije te socijalna preduzeća. Te su velike skupine u svojim povijesnim počecima predstavljale odgovor najranjivijih i nezaštićenih socijalnih skupina, kroz organizacije za samopomoći, na nove životne uvjete nastale razvojem industrijskog kapitalizma u 18. i 19. stoljeću.

U razdoblju 1945 - 1975. tradicionalni privatni kapitalistički sektor i javni sektor su preovladavali kao poslovni model razvoja društva i tzv. "države blagostanja", koja se uhvatila u koštac s utvrđenim slučajevima tržišnih grešaka i razvila paket politika koje su se pokazale učinkovitima u njihovom ispravljanju: politike preraspodjele dohotka, dodjele sredstava i anticikličkih strategija. Sve su one temeljene na keynesijanskom modelu u kojem su veliki socijalni i ekonomski činitelji savezi poslodavaca i sindikati, zajedno s vladom te kao socijalni partneri stalnim pregovaranjem pokušavaju održavati društveni balans. U tom razdoblju socijalna ekonomija praktički je nestala kao nebitna snaga u procesu harmonizacije ekonomskog rasta i socijalne dobrobiti, pokraj države koja je preuzela središnju ulogu. Održale su se samo kooperative/zadruge sa velikom tradicijom.

Tek je nastupanjem krize socijalne države i različitih ekonomskih sustava u posljednjoj četvrtini 20. stoljeća u nekim evropskim državama došlo do ponovnog buđenja interesa za tipične organizacije socijalne ekonomije, kako za poslovne alternative modelima kapitalističkog i javnog sektora kao što su zadruge i uzajamna društva, tako za netržišne organizacije –većinom udruge i fondacije. Taj interes je proizašao iz poteškoća sa kojima su se tržišne ekonomije susretale u nalaženju zadovoljavajućih rješenja najvažnijim problemima kao što su masovna dugoročna nezaposlenost, socijalna isključenost, socijalna skrb u ruralnim područjima i u zapuštenim urbanim područjima, zdravlje, obrazovanje, kvaliteta života umirovljenika, održivi rast i ostala pitanja. To su socijalne potrebe kojima se ni predstavnici privatnog kapitalizma, niti javni sektor ne bave dovoljno ili na prikladan način te za koje je nemoguće naći jednostavno rješenje kroz samoregulirajuća tržišta ili tradicionalnu makroekonomsku politiku. Iako je u određenim evropskim državama posljednjih desetljeća došlo do serije preoblikovanja najvažnijih zadruga i uzajamnih društava u dionička društva, poslovni sektor socijalne ekonomije (zadruge i uzajamna društva) sveukupno je ponovo doživio znatan rast.

Na razini EU-a, Evropska komisija je 1989. objavila komunikaciju pod nazivom "Preduzeća u sektoru socijalne ekonomije: Evropsko tržište bez granica"¹⁶. Te iste godine Komisija je bila pokroviteljem 1. Evropske konferencije o socijalnoj ekonomiji u Parizu te je osnovala Odjel za socijalnu ekonomiju

¹⁶ Biznis bez granica, (Business without Borders), Izvještaj EU komisije, 1989.

Komisija je 1990., 1992., 1993. i 1995. podržala Evropske konferencije o socijalnoj ekonomiji u Rimu, Lisabonu, Briselu i Sevilli, (Toledu, Briselu-). **Na samitu u Luksemburgu 1997. godine priznata je uloga organizacija socijalne ekonomije u lokalnom razvoju i otvaranju radnih mjesta.**

Već u 2001. godini u dokumentu "Kooperative u poduzetnoj Evropi"¹⁷, Evropska Komisija pozvala je sve vlade zemalja članica, da u svojim državama promoviraju razvoj socijalne ekonomije sa primarnim fokusom na razvoj zapošljavanja. Sa istim ciljevima su se organizacije socijalne ekonomije uvezale na Evropskom nivou u CEP-CMAF (Stalnu evropsku konferenciju već duže postojećih evropskih saveza kooperativa, uzajamnih društava, asocijacija i fondacija). U smislu uvezivanja, postoje kako na nacionalnom tako i međunarodnom okruženju mnogobrojni savezi kako što su: CECOP, CESCE, ICOSI, DIESIS.

Evropski parlament je 2009. godine usvojio važno izvješće o socijalnoj ekonomiji koje je prepoznalo socijalnu ekonomiju kao socijalnog partnera i kao ključnog činitelja i po stizanju ciljeva Lisabonske strategije, te u 2009. usvaja Rezoluciju „Socijalna ekonomija“ koja daje prednost poslovnom modelu koji se odlikuje demokratskim pristupom, sudjelovanjem društvenih dionika i ulaganjem najvećeg dijela profita u održivi razvoj.

Sektor socijalne ekonomije u Evropskoj uniji danas zapošljava više od 14 miliona ljudi, što čini oko 6-7% radne populacije, od ukupnog broja organizacija u 10% registriranih organizacija (dakle oko 200.000 organizacija). Samo u Velikoj Britaniji sektor socijalnih firmi broji preko 65.000 organizacija (7% broja svih registriranih preduzeća koja su imala bar 1 zaposlenu osobu, s ukupnim godišnjim prihodima od 27 milijardi funti (Akcioni plan socijalnih preduzeća – skaliranje novih visina, 2006.; Social enterprise action plan - Scaling new heights, 2006)¹⁸ i 475.000 zaposlenika u sektoru (Spear R., Cornforth C., Aiken M., 2009)¹⁹.

U zemljama srednje i istočne Evrope koje su bile vezane uz sovjetski sistem i provodile plansku privredu, država je bila jedini ekonomski činitelj i nije ostavljala prostora za činitelje socijalne ekonomije. Same zadruge bile su uveliko prisutne u nekim zemljama sovjetskog bloka, iako su neka od njihovih načela, kao što je dobrovoljno i otvoreno članstvo i demokratska organizacija, bile potpuno eliminisane.

Nakon raspada Sovjetskog bloka brojne su zadruge u istočnoj i srednjoj Evropi većinom propale, još najviše su se zadržale u Poljskoj osobito na području hranionica, a dodate su im po uzoru Italije i socijalne kooperative. Neki nalazi utemeljuju, da je upravo ta činjenica uveliko doprinijela većem izbjegavanju krize finansijskog sektora u Poljskoj.

Zadruge kao najučestaliji oblik socijalne ekonomije su danas prisutne kako u razvijenim ekonomijama, tako i u društvima u razvoju. Procjena ekonomista istraživača (Bozaga, 2012.)²⁰, jeste, da imaju danas ukupno više od milijardu članova i pojavljuju se u svim privrednim sektorima, a posebno su razvijene u poljoprivredi, finansijskom posredovanju, maloprodaji i stambenom sektoru te kao radničke zadruge u industrijskom, građevinskom i uslužnom sektoru.

Procjenjuje se da danas u svijetu ima preko 1.000 milijuna članova zadruga organiziranih u preko 750.000 zadruga. U SAD i Njemačkoj svaki četvrti stanovnik član je zadruge, u EU svaki treći stanovnik je član zadruge, u Francuskoj u 21.000 zadruga zaposleno je 700.000 ljudi, u Belgiji je više od 20% apoteka

¹⁷http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/promoting-entrepreneurship/social-economy/co-operatives/index_en.htm

¹⁸http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20070108124358/http://cabinetoffice.gov.uk/third_sector/documents/social_enterprise/se_action

¹⁹ Roger Spear, Chris Cornforth i Aiken, Michale „Izazovi upravljanja socijalnih preduzeća: dokazi empirijskog istraživanja iz Velike Britanije“ („The governance challenges of social enterprises: evidence from a uk empirical study“), Open University, UK, 2009.

²⁰ Borzaga, Guilera; »Promoviranje razumijevanja zadruga za bolji svijet« (»Promoting the understanding of cooperatives for better world«), EURICSE 2012

organizirano kao zadruge, u Singapuru zadruge imaju 55% tržišta u odnosu na sve trgovačke lance, a u Velikoj Britaniji su najveće turističke agencije upravo zadruge.

Danas zadruge zapošljavaju više od 100 milijuna ljudi širom svijeta, a Ujedinjeni narodi su već daleke 1994. godine procijenili kako posredno polovica ljudske populacije živi od prihoda zadruga (MacPherson I., 2008.). U Evropskoj uniji danas djeluje više od 250.000 zadruga sa 163 milijuna zadrugara, (svaki treći građanin EU), i zapošljavaju blizu 5.4 milijuna ljudi.

Prihodi Mondragona²¹, jednog od najvećih konzorcija radničkih zadruga na svijetu, (sa 85 hiljada radnika /zadrugara i 15.000 dodatnih zaposleniika koji nisu članovi zadruga), u 2011. godini isnosili su 14.8 milijardi EUR (a neto dobit bila je na razini 343 milijuna EUR).

Zadruge osim u realnom, imaju veliku ulogu i u finansijskom sektoru - samo u Evropi djeluje više od 4.200 lokalnih banaka u formi zadruga, s tržišnim udjelom koji prelazi 20%. Te banke imaju više od 45 milijuna članova i preko 159 milijuna korisnika. Najveće banke u svijetu djeluju upravo kao zadruge. Npr. Rabobank, nizozemska banka, je najveća poljoprivredna banka na svijetu, rangirana je kao 3 najsigurnija banka na svijetu te njene usluge koristi 50% nizozemskog stanovništva (DeVries, B., 2009.).

Veliki obim imaju i neke potrošačke zadruge, tako recimo Italijanski COOP ima preko 6 milijuna članova, te kao multinacionalka stvara 5 milijardi prihoda od čega 14% reinvestira kao solidarnosnu pomoć lokalnim zajednicama. Kooperative i uzajamna društva recimo globalno pokrivaju 25% tržišta osiguranja, poljoprivredne zadruge proizvode 50% prehrambenih proizvoda a procesiraju i trguju sa više od 60% prehrambenih proizvoda (u Danskoj čak 83%), u nekim poljoprivrednim sektorima imaju čak udio u obimu iznad 90% (npr. mljekare u Novom Zelandu, riža u Japan). U trgovini, zadruge pokrivaju npr. 55% u Singapuru, 30% u Finskoj, 62% u Novom Zelandu. U stambenom snabdijevanju zadruge pokrivaju od 8 (Austrija) -40% tržišta (Norveška). Na području zdravstvenih usluga u Španjolskoj pokrivaju 21%, a u Belgiji 34%, dok u Italiji 35%. To su samo primjeri, koji pokazuju, koliko su značajni ekonomski akteri u svijetu kooperative.

Ključni indikatori razvijenosti i značaja socijalne ekonomije u državama članicama EU

Kako pokazuju donje tabele socijalna ekonomija u pojedinim članicama EU niti ima jednak položaj, niti nivo razvijenosti, niti je jednakomjerno prepozanta kao jednakopravan stub socio-ekonomskog razvoja. Ključni indikatori razvijenosti koje prikazuju donje tabele²² odnose sa na: opću prihvaćenost i razumijevanje socijalne ekonomije, na strukturu socijalne ekonomije, na obim plaćenog rada te trendove na tom području u posljednjim godinama.

²¹ <http://www.mondragon-corporation.com/eng/>

²² Izvor podataka: Socijalna ekonomija u Evropskoj Uniji - Izvještaj José Luis Monzón & Rafael Chaves

Tabela 1. Nacionalna prihvatljivost koncepta 'socijalne ekonomije'

	Sa strane vladnih i javnih institucija	Sa strane preduzeća unutar socijalne ekonomije	Sa strane akademske zajednice
Austrija	*	**	**
Belgija	**	***	**
Bugarska	**	**	**
Hrvatska	*	*	*
Kipar	**	**	**
Češka	*	**	**
Danska	**	**	**
Estonija	**	*	*
Finska	**	**	**
Francuska	**	***	**
Njemačka	*	**	**
Grčka	**	**	***
Mađarska	*	**	*
Island (država kandidatkinja)	**	**	**
Irska	**	***	**
Italija	**	**	**
Latvija	*	**	**
Litvanija	**	*	*
Luksemburg	**	**	**
Malta	**	*	**
Nizozemska	*	*	*
Poljska	**	**	**
Portugal	***	***	**
Rumunija	*	*	*
Slovačka	*	*	*
Slovenija	*	**	**
Španija	***	***	***

juli, 2015.

Švedska	**	**	*
Velika Britanija	*	**	**

Tabela pokazuje različit nivo razumjevanja koncepta socijalne ekonomije, kako sa strane javnih i vladnih institucija, tako i sa strane samih organizacija i preduzeća, koja djeluju unutar sektora socijalne ekonomije, pa i sa strane akademske zajednice:

- *skupina država gdje je koncept socijalne ekonomije široko prepoznat i prihvaćen: Španija, Francuska, Portugal, Belgija, Irska i Grčka.* Najviše se ističe Francuska, gdje se pojavio koncept, a slijedi Španija, koja je prva donijela zakon o socijalnoj ekonomiji.
- *Države sa umjerenom stepenom prihvaćenosti i razumjevanja koncepta:* Italija, Kipar, Danska, Finska, Luksemburg, Švedska, Latvija, Malta, Poljska, Velika Britanija i Island. U tim državama koncept socijalne ekonomije jednakopravno koegzistira sa drugim konceptima, kao što je neprofitni ili volonterski sektor i socijalna preduzeća. U Velikoj Britaniji postoji mali kontrast sa konzistentnom politikom potpore socijalnoj ekonomiji, koju vlade pružaju već dvije decenije.

Države, gdje je koncept slabo propznat ili čak nije:: Austrija, Češka, Estonija, Njemačka Mađarska, Litvanija Nizozemska, Slovačka, Rumunija, Hrvatska i Slovenija

Tabela 2. Nacionalna prihvaćenost drugih koncepata vezanih za socijalnu ekonomiju

	Socijalno preduzeće	Neprofitni sektor	Treći sektor
Austrija	**	***	*
Belgija	**	**	*
Bugarska	**	**	**
Kipar	**	**	**
Češka	*	***	**
Danska	**	***	***
Estonija	*	**	**
Finska	***	**	***
Francuska	**	**	**
Njemačka	**	**	***
Grčka	**	**	*
Mađarska	*	***	*
Irska	**	***	**
Italija	**	***	**
Latvija	*	***	**
Litvanija	*	**	**
Luksemburg	*	*	*
Malta	**	**	*
Nizozemska	***	***	*
Poljska	***	**	***
Portugal	**	**	***
Rumunija	*	**	*

Slovačka	**	***	***
Slovenija	*	**	*
Španija	*	*	**
Švedska	***	**	*
Velika Britanija	**	**	***
Hrvatska	*	***	**
Država kandidatkinja			
Island	**	***	***

U Finskoj, Nizozemskoj, Švedskoj, Italiji i Poljskoj je koncept socijalnih preduzeća široko prihvaćen, . Finska je usvojila Zakon o socijalnim preduzećima u 2003., Italija u 2005. U drugoj grupi država koncepti socijalne ekonomije, socijalnih preduzeća i neprofitnih organizacija koegzistiraju. U Velikoj Britaniji, Danskoj, Malti i Sloveniji preovlađuje koncept neprofitnih organizacija i volonterizma. U frakofonskim državama preovlađuje termin *solidarne ekonomije ili socialno/solidarne ekonomije*, dok je je u germanskim državama najviše prepoznat termin *preduzeća u javnom interesu*.

Tabela 3. Struktura "socijalne ekonomije"

	Kooperative	Uzajamna društva	Udruge	Fundacije	Drugi
Austrija	X	X		X	X1
Belgija	X	X	X	X	X2
Bugarska	X	X	X	X	
Kipar	X	n.a.	n.a.	n.a.	
Češka	X	-	-	-	X11
Danska	X	X	X	X	X3
Estonija	X	n.a.	X	X	
Finska	X	X	X	X	
Francuska	X	X	X	X	X4
Njemačka	X	-	X	X	X5
Grčka	X	X	X	X	X6
Mađarska	X	-	X	X	X12
Irska	X	X	-	-	X7
Italija	X	X	X	X	X8
Latvija	X	X	X	X	
Litvanija	X	-	-	-	X13
Luksemburg	X	X	X	X	
Malta	X	X	X	X	X14
Nizozemska	X	X	X	X	

Poljska	X	-	X	X	X15
Portugal	X	X	X	X	X9
Rumunija	X	X	X	X	X16
Slovačka	X	X	X	X	X17
Slovenija	X	X	X	X	
Španjolska	X	X	X	X	X10
Švedska	X	X	X	X	
Velika Britanija	X	X	X	X	
Hrvatska	X	-	X	X	
Država kandidatkinja					
Island	X	X	X	X	

Specifične forme po državama članicama:

X1: Društvena preduzeća

X2: Preduzeća sa

društvenim namjenama

X3: Društvena preduzeća

X4: Radnička vijeća, dobrovoljna socijalna zaštita

X5: Volonterski servisi i agencije; društvene firme za osobe sa invaliditetom; alternativna preduzeća ženskog pokreta i okoliša; organizacije samopomoći; društveno-kulturni centri; firme radne integracije; lokalni sistemi razmjene i trgovanja; kvartna preduzeća i preduzeća zajednice

X6: Popularne kompanije

X7: Kreditni sindikati

X8: Volonterske organizacije, određene vrste udruga npr. Udruženja društvene promocije ili porodične udruge, fondacije zajednice, nevladine organizacije, IPAB, Institucija javne pomoći i dobrotvorne svrhe

X9: Milost; IPSS - Instituições Particulares de Solidariedade Social (Posebna Institucija za društvenu solidarnost)

Makar pod različitim imenima, većina ključnih aktera socijalne ekonomije: kooperativa, uzajamnih društava, udruga, fondacija i socijalnih preduzeća, prisutna je u većini članica EU.

Tabela 2. Plaćen rad u socijalnoj ekonomiji uporedno sa ukupno plaćenim radom (2009-2010) u 000

Država	Plaćena radna mjesta u socijalnoj ekonomiji	Ukupno plaćena radna mjesta	%
Austrija	233.53	4,096.30	5.70%
Belgija	462.54	4,488.70	10.30%
Bugarska	121.3	3,052.80	3.97%
Kipar	5.07	385.1	1.32%
Češka	160.09	4,885.20	3.28%
Danska	195.49	2,706.10	7.22%
Estonija	37.85	570.9	6.63%
Finska	187.2	2,447.50	7.65%

Francuska	2,318.54	25,692.30	9.02%
Njemačka	2,458.58	38,737.80	6.35%
Grčka	117.12	4,388.60	2.67%
Mađarska	178.21	3,781.20	4.71%
Irska	98.74	1,847.80	5.34%
Italija	2,228.01	22,872.30	9.74%
Latvija	0.44	940.9	0.05%
Litvanija	8.97	1,343.70	0.67%
Luksemburg	16.11	220.8	7.30%
Malta	1.68	164.2	1.02%
Nizozemska	856.05	8,370.20	10.23%
Poljska	592.8	15,960.50	3.71%
Portugal	251.1	4,978.20	5.04%
Rumunija	163.35	9,239.40	1.77%
Slovačka	44.91	2,317.50	1.94%
Slovenija	7.09	966	0.73%
Španija	1,243.15	18,456.50	6.74%
Švedska	507.21	4,545.80	11.16%
Velika Britanija	1,633.00	28,941.50	5.64%
Hrvatska	9.08	1,541.20	0.59%
Država kandidatkinja			
Island	0.22	165.8	0.13%
UKUPNO EU-15	12,806.37	172,790.40	7.41%
UKUPNO EU-27	14,128.13	216.397.80	6.53%

* Radno stanovništvo u dobi od 16 do 65 godina, Eurostat, 2010.

Još neki podaci govore o značaju socijalne ekonomije u EU, uzajamna društva koja se bave zdravstvom i socijalnom zaštitom pomažu i osiguravaju 120 miliona ljudi. Uzajamna društva koja se bave osiguranjem imaju 24% udjela u tržištu. U EU 27, udruge su u 2010. godini zapošljavale 8.6 miliona osoba koje predstavljaju više od 4% BDP-a, a među njihovim je članovima 50% građana EU-a.

Socijalna preduzeća/firme sa ograničenom odgovornošću predstavljaju najmlađu formu socijalne ekonomije, uglavnom se osnivaju sa ciljem da olakšaju težak položaj ranjivih društvenih grupa putem razvoja novih usluga te osobito poboljšaju stepen njihove radne integracije. Makar uglavnom u nekim zemljama, kao što je npr. Velika Britanija ili Finska, posluju u pravnoj formi privrednih subjekata sa ograničenom odgovornošću, ono što im je zajedničko jeste otvorenost i dobrovoljnost udruživanja, formalna struktura, autonomnost u sistemu odlučivanja, nedržavni i nepartijski karakter, demokratska unutrašnja organizacija i kontrola, te usmjerenost na humanitarne i socijalne ili ekološke ciljeve, a ne na profit, dakle uglavnom preuzimaju sve vrijednosti razvijene unutar zadruga, kao primarnog oblika socijalne ekonomije. Što se tiče ekonomskog funkcionisanja, ova preduzeća profit, čak i kada ga ostvaruju, ne raspodjeljuju na osnovu vlasništva, ili uloženog kapitala, već ga, prije svega, investiraju da dalje jačaju, sa ciljem da što potpunije ispunjavaju društvenu misiju zbog koje su osnovana.

Socijalna preduzeća koja se bave radnom integracijom mogla bi se svrstati u četiri glavna modela, prema klasifikaciji koju predlažu istraživači (Borzaga, Defourny 2001.)²³:

- a) **Organizacije za reintegraciju radnika koji imaju problema u zapošljavanju na tržištu rada** su najčešće zastupljeni oblici socijalnih preduzeća jer nude prelazno zapošljavanje radnicima kojima je potrebna dodatna podrška ili obuka. To su, ustvari, centri za trening i sticanje vještina koji nude razne vrste kvalifikacija za poslove koji se traže na tržištu rada, prekvalifikacije i druge vrste obuke za pronalaženje posla. Ovaj tip preduzeća može biti ekonomski održiv, odnosno ekonomski i socijalni ciljevi mogu biti usklađeni, a njihov glavni zadatak je podsticanje zapošljavanja putem sticanja veština. Organizacije ovog tipa mogu biti nezavisne od javne pomoći kao što su radne kooperative u Finskoj, preduzeća za radnu integraciju u Francuskoj i razna druga lokalna preduzeća za obuku trening nezaposlenih.
- b) Za razliku od prve grupe socijalnih preduzeća, **druga vrsta stvara uslove za samostalni rad nezaposlenih kada se kreiraju poslovi koji će vremenom biti ekonomski održivi. Radi se o poduzećima koja stalno zapošljavaju socijalne grupe koje teško nalaze posao na tržištu rada**, uglavnom marginalne pojedince koji su korisnici socijalnog staranja. Preduzeća ovog tipa mogu da imaju ekonomsku održivost, mada, uglavnom, povremeno traže donacije ili pomoć državnih institucija kako bi se stabilizovalo njihovo ekonomsko poslovanje. Primeri ove vrste su inicijative koje uključuju lokalni biznis kao što su socijalne organizacije u Velikoj Britaniji ili Njemačkoj i Austriji, a u posljednje vrijeme izniču i u Sloveniji, Poljskoj i drugim zemljama EU.
- c) **U sljedećoj grupi bi bila socijalna preduzeća koja pružaju radnu integraciju uz permanentnu finansijsku podršku, najčešće državnih institucija**, jer se radi o zapošljavanju hendikepiranih (mentalno ili fizički oboljelih lica), kojima je neophodna rehabilitacija i zapošljavanje u skladu sa preostalim sposobnostima (npr. invalidska preduzeća, zaštitne radionice u Sloveniji i Irskoj, Portugalu, Belgiji i Danskoj, itd.).
- d) **U posljednjoj kategoriji su ona preduzeća koja pružaju mogućnost resocijalizacije ljudima sa ozbiljnim problemima prilagođavanja, a uglavnom se radi o alkoholičarima, narkomanima ili osobama sa težim mentalnim i fizičkim poremećajima.** Primjer su centri za prilagođavanje za rad u Francuskoj koji obezbeđuju resocijalizaciju bivšim zatvorenicima. Slična su preduzeća za reciklažu u Belgiji koja okupljaju osobe sa ozbiljnim socijalnim problemima. Ove organizacione forme im pomažu u socijalnoj integraciji i prevazilaženju problema. To su **centri za okupacionu terapiju**.

U nekim zemljama poput Austrije, Mađarske i Slovenije, organizacije civilnog društva poput **udruženja građana** najčešće su nosioci pilot projekta socijalnih preduzeća u lokalnim zajednicama, koja kasnije prerastaju u sui generis ekonomsko/socijalne razvojne aktere. Broj tih organizacija iz dana u dan raste i potencijali u tom sektoru se čine veliki - prema Venturi P., Zandonai F. (2012.)²⁴ u Italiji je u 2011. godini identificirano djelovanje više od 85.000 organizacija u djelatnostima definiranim Zakonom o socijalnim poduzećima, dok je u čitavom sektoru socijalne ekonomije u Italiji bilo je zaposleno 380.000 osoba, više od 50.000 volontera sudjelovalo je u provedbi aktivnosti koje su rezultirale godišnjim prihodima većim od 10 milijardi EUR.

²³Carlo Borzaga and Jacques Defourny (eds), »Pojava socijalnog poduzetništva« (*The Emergence of Social Enterprise*), Routledge, London and New York, 2001.

²⁴Paolo Venturi, Flaviano Zandonai, Socijalno poduzetništvo, Italijanska perspektiva (Social enterprise: Italian perspective, 2012.)

Evropska praksa dakle pokazuje, da socijalna preduzeća generiraju inovativna rješenja za uočene probleme u lokalnim zajednicama i visoko kvalitetna zaposlenja te da mnogo doprinose ka kvalitetu života u lokalnim zajednicama. **A osobito se bave djelatnostima gdje klasični profitno usmjereni sektor nema interesa za svoje djelovanje. Duboko su zakorijenjena u lokalnoj zajednici i iniciatori su stvaranja lokalnih razvojnih partnerstava među svim djelujućim razvojnim akterima na lokalnom nivou. Upravo to umrežavanje i partnerstvo stvara dovoljnu mjeru socijalnog kapitala, koji socijalnim poduzećima omogućuje potrebnu razinu stvaralaštva i inovativnosti, kao ključnih poluga tržišne konkurentnosti**

Paralelno sa razvojem socijalnog poduzetništva evropske države postepeno smanjuju često puta preskupe javne usluge i prepuštaju ih sektoru socijalnih preduzeća (npr. poticanje pretvaranja lokalnih javnih zdravstvenih usluga kooperativama zdravstvenog osoblja u WB), isto tako **pasivne socijalne transfere pretvaraju u socijalne investicije (npr. poticanje zapošljavanja), sa čime poboljšavaju stepen radne aktivnosti stanovništva te veću održivost budžeta**, npr. u Velikoj Britaniji u 2010., 3.2% radne populacije mogu se nazvati kao socijalni poduzetnici, dok je procjena, da je u Italiji u 2009. postojalo 15.000 socijalnih preduzeća, koja su zapošljavala 350.000 uposlenika i sa obimom poslovanja u iznosu 10 milijardi EUR.

Jedna od najvažnijih socio-ekonomskih studija, koje naglašavaju značajan rast cjelokupne socijalne ekonomije u Evropi, koju je za Evropsku komisiju proveo CIRIEC pod nazivom **"Treći sektor i zapošljavanje"**, naglašava rastuću važnost zadruga, uzajamnih društava i udruga u otvaranju i zadržavanju radnih mjesta te u ispravljanju ozbiljne ekonomske i socijalne neravnoteže. Prema nalazima izvanredan rast socijalne ekonomije dogodio se u području organizacija uključenih u proizvodnju takozvanih socijalnih dobara, uglavnom radnih mjesta i socijalne integracije, kao i socijalnih usluga u lokalnim zajednicama.

Čini se da su u ovom području udruživanje i zadrugarstvo ponovo pronašli zajednički put razumijevanja i suradnje u brojnim projektima i aktivnostima, kao što je razvoj socijalnih preduzeća (WISE - Work Integration Social Enterprises), već zakonski priznate u raznim zemljama Evrope, uključujući Austriju, Italiju, Portugal, Francusku, Belgiju, Španiju, Poljsku, Finsku i Veliku Britaniju.

Interesantno je da su se zadruge (kooperative) u Evropi najbrže razvile u državama gdje nije bilo pravnog okvira, koji bi sprječavao njihov razvoj. Danas je njihova uloga neprocijenjiva i skoro nema sektora u kojem ne bi bile prisutne (V. Zamagni, 2012.).²⁵ Da bi omogućili razvoj punog potencijala kooperativa/zadruga i u zemljama u kojima do sada nisu razvijene, pravni okvir mora jasno definisati njihovu misiju i posebnu ulogu u društvu. Mora biti dovoljno otvoren, da omogućuje njihovo djelovanje u svim sektorima industrije i usluga (Hansmann, 2012.).²⁶ To uključuje i tradicionalno javne sektore ili sektore u javnom interesu ili sektore, koji su vezani na sufinansiranje iz javnih sredstava. Kooperative/zadruge moraju biti tretirane jednakopravno sa klasičnim profitnim sektorom (Münkner, 2012.).²⁷ i regulisanje tržišta treba da konsistno obslužuje.

Francuska je bila prva država koja je u prosincu 1981. suvremenom konceptu socijalne ekonomije dodijelila političko i pravno priznanje kroz **dekret o socijalnoj ekonomiji kojim je uspostavljeno Međuministarski odbor za socijalnu ekonomiju** (Međuresorna Delegacija o socijalnoj ekonomiji; Délégation interministérielle à l'Économie Sociale-DIES). Nova francuska vlada koja je preuzela dužnost u lipnju 2012. imenovala je ministra za socijalnu ekonomiju pri Ministarstvu gospodarstva, finansija i vanjske trgovine.

²⁵ V.N. Zamagni, „Tumačenje uloga i ekonomske važnosti kooperativnih preduzeća u historijskoj perspektivi“ (Interpreting the roles and economic importance of cooperative enterprises in a historical perspective), 2012.

²⁶ H. Hansman, Osvrst na kraj historije privrednog prava (Reflections on the End of History for Corporate Law), 2012.

²⁷ H.H. Münkner, Svjetska regulacija zadrughinih društava (Worldwide Regulation of Co-Operative Societies), 2012.

U drugim Evropskim zemljama kao što je **Španija**, termin socijalna ekonomija također je unesen u zakonodavstvo. Španija je 2011. godine postala prva evropska zemlja koja je donijela zakon o socijalnoj ekonomiji. Grčka također ima zakon o socijalnoj ekonomiji, tako i Portugal.

U **Austriji** se primjenjuje definicija istraživačke mreže EMES koja govori kako su socijalna preduzeća "organizacije s eksplicitnim ciljem usmjerenim razvoju i koristi zajednice, osnovana od strane skupine pojedinaca, kod koje materijalni interesi kapitalnih investitora podliježu ograničenjima. Te organizacije kao najveće vrijednosti ističu autonomiju, nezavisnost djelovanja i preuzimanje finansijskih/ekonomskih rizika permanentnih društveno-ekonomskih aktivnosti." (EMES, n.d.).

Italijanski Zakon o socijalnim poduzećima definira socijalno Preduzeće kao "privatni subjekt koji proizvodi ili pruža usluge opće društvene korisnosti za interes zajednice, a ne za profit". Zakon dodatno propisuje i kriterije za društvena preduzeća: trebaju biti privatne organizacije, minimalno 70% proizvoda ili usluga koje obavljaju trebaju se odnositi na socijalne usluge, itd.

Iako u **Mađarskoj** ne postoji jasna definicija unutar zakonodavnog ili strateškog okvira, neki istraživači, u širem smislu, društvena preduzeća podrazumijevaju kao "različite tipove organizacija koje djeluju za opće dobro te putem poslovanja ostvaruju dugoročnu finansijsku stabilnost/samoodrživost" (Horvath, O., 2010).

U većini evropskih država imaju ili posebna ministarstva ili do-ministre, koji su unutar ministarstva za privredu nadležni za razvoj socijalne ekonomije.

Evropska komisija nedavno je pokrenula **dvije važne inicijative o socijalnim preduzećima**, nizu preduzeća koji su sastavni dijelovi socijalne ekonomije: Inicijativu za socijalno poduzetništvo, (**Social Business Initiative, SBI**)²⁸ i **Prijedlog uredbe o evropskim socijalnim fondovima**²⁹ podupire misiju kooperativa/zadruga. **Prva donosi 11 mjera za razvoj sektora (od razvoja zakonodavnog okvira, preko promocije socijalnog poduzetništva, do razvoja finansijskih potpornih mehanizama za društvena preduzeća). Druga izričito određuje da je nužno je obezbijediti potporne usluge za razvoj novih kooperativa/zadruga te ubrzati rast postojećih kroz potporu razvoja kompetencija i zajedničke infrastrukture kooperativa i drugih socijalnih poduzeća.** Nacionalne politike moraju omogućiti pristup kooperativa i drugih socijalnih preduzeća do svih poslovnih usluga te razvoj potpornih usluga na lokalnom nivou. Obzirom na njihovu neprofitnu orijentisanost moraju dobiti povlašten fiskalni status, kao profitno orijentisana preduzeća. Na drugoj strani moraju regulative obavezati kooperative i druga socijalna preduzeća za posebne obligacije kao što je vođenje socijalnih računa (social accounting) i pravila nedjeljivosti imovine (asset lock rule).

Na svjetskom nivou **Generalna skupština UN proglasila je 2012. godinu Međunarodnom godinom zadruga** s ciljem da potakne sve države članice na promociju zadrugarstva i da podigne svijest o njihovom značaju za društveni i ekonomski razvoj.

Prema izvještajima OECD³⁰, socijalno poduzetništvo u njegovim mnogim formama predstavlja i u najrazvijenim OECD ekonomijama novi trend, koji je otpočeo tek deset godina unazad. Posljednje desetljeće je desetljeće ne samo pojavljivanja nove forme poduzetništva nego i razvoja strategija i alata za njegovo podržavanje, to će se sigurno nastaviti i u sljedećim dekadama, kroz primjenjivanje integralnog pristupa - stvaranja pravne, finansijske, fiskalne i drugih oblika potporne okoline za ubrzavanje razvoja socijalnog poduzetništva. Ono je prije svega orijentisano na smanjivanje

²⁸ http://ec.europa.eu/internal_market/social_business/index_en.htm

²⁹ http://ec.europa.eu/finance/investment/index_en.htm

³⁰ A.Noya, »Promjena granica socijalnih preduzeća« (The Changing Boundaries of Social Enterprises), OECD, 2009.

nezaposlenosti, siromaštva i socijalne isključenosti. Pojavljuje se novi val socijalnih poduzetnika kao što su Bill Gates, Jamie Oliver, Oprah Winfrey, Jeff Skoll, itd.

OECD kao međunarodna organizacija aktivno promoviše i istražuje razvoj socijalnog poduzetništva u svijetu i u svojim nalazima ističe, da se mogu prepoznati barem dva razumijevanja i konteksta socijalnog poduzetništva: evropsko i američko. Dok se u SAD socijalnim poduzetništvom definiraju NVO, koje su razvile posebne modele zarađivanja prihoda putem uvođenja socijalnih inovacija, u Evropi se socijalno poduzetništvo je prije svega shvaćeno kroz drugi način poslovnog djelovanja.

Različitost mnogih mogućih pravnih rješenja unutar pojedinih država OECD, svakako nalaže svim nacionalnim predlažaćima legislative, da unutar svojih pravnih okruženja i izazova traže optimalna rješenja, a da kod toga poštuju, sljedeća opšta rješenja:

- Preovladavanje ekonomskih rješenja za realizaciju socijalnih ciljeva.
- Uspostavljanje kontrolnih mehanizama za nadzor nad realizacijom socijalnih ciljeva, koji moraju biti suštinski element ustanovljenih akata preduzeća.
- Jasne kriterije oko dozvoljenog načina raspolaganja sa ostvarenom dobiti i stvorene imovine.
- Mogućnost da Preduzeće vodi održive aktivnosti kroz finansijsku podršku.
- Uključenje predstavnika različitih grupa sudionika (stakeholdera) u upravljanje preduzeća (korisnici i uposlenici).
- Primjenjivanje principa nediskriminacije članstva.
- Uspostava odgovornosti upravnih struktura koja treba da temelji na uvođenju principa pluralizma, poštenog dijaloga.
- Transparetnost i javnost svih značajnih informacija.

U najvećem dijelu članica OECD finansijski sektor već je prilagodio svoje instrumente, kako bi bolje zadovoljio potrebe socijalnih preduzeća i pod pritiskom javnosti, da se socijalno odgovorno finansira.

Zajedno sa instrumentima javnih politika pokušava obezbijediti inovativnu potpurnu okolinu finansiranja tzv. "*venture philanthropy*" (filantropijsko ulaganje). U razvoju finansijskih mehanizama ključno je, da se uspostavi partnerstvo između javnih i privatnih finansijskih instrumenata, koji će zajedno slijediti ne profit nego socijalni/ekološki povrat na uloženi novac. Tim putem se pojavljuju novi mehanizmi kao što su: socijalne investicije, ulaganje u zajednicu, program koji se odnosi na investicije (PRI) i filantropijsko ulaganje (*social investment, community based investment, program related investment (PRI) and venture philanthropy*), tradicionalni finansieri (filantropisti, javne i finansijske institucije) udružuju snage i stvaraju hibridne finansijske alate, koji sami po sebi predstavljaju socijalnu inovaciju. Uvodi se takozvano proaktivno finansiranje, unutar kojeg mnogo obećavaju sljedeći izvori finansiranja socijalnih preduzeća: finansijska solidarnost, filantropijsko ulaganje, institucionalno ulaganje, pojedinačna investicija, kvazi-vlasnički i vlasnički instrumenti i etička ili tržište društvenog kapitala (*solidarity financing, venture philanthropy; institutional investment; individual investment; quasi-equity and equity instruments, and; ethical or social capital markets*).

Kada govorimo o zakonodavnom okviru za razvoj i djelovanje socijalnih preduzeća u pojedinim članicama razlikujemo: (1) zemlje koje imaju specifičnu legislativu za socijalno poduzetništvo, (2) zemlje koje imaju neke zakonske odredbe koje se odnose na socijalno poduzetništvo ali uz brojne nedorečenosti u njima, te (3) zemlje koje nemaju nikakvu legislativu za razvoj i djelovanje socijalnog poduzetništva.

Socijalno poduzetnički poslovni modeli u Evropi razvijaju se pod okriljem Zakona o socijalnim preduzećima, Zakona o zadrugama i Zakona o udruženjima građana (naravno, u zemljama gdje je

pravno dopušteno obavljanje gospodarskih djelatnosti - proizvodnje i prodaje proizvoda/usluga u okviru udruženja građana / udruga)³¹.

U posljednjih desetak godina, u Evropi su doneseni brojni zakoni koji definiraju sektor socijalne ekonomije i djelovanje socijalnog preduzeća: zakoni o socijalnim preduzećima u Finskoj 2003. godine i Litvi 2004. godine, zakoni o socijalnim zadrugama u Portugalu i Poljskoj 2006. godine, novi Zakon o socijalnoj ekonomiji u Španiji u martu 2011. godine, itd.

Prema pravnoj regulativi vezanoj za socijalna preduzeća, u pojedinim članicama EU mogu se grupirati u 3 razvojne modele³²: kooperativni model, model firmi sa ograničenom odgovornošću i otvoreni model koji dopušta sve pravne forme, da se registruju kao socijalna preduzeća.

1. **“Ko-operativni model”**, regulira socijalna preduzeća kao kooperative, koje slijede socijalnim ciljevima (Italija, Francuska, Portugal, Poljska - vidi primjer Italije u prilogu).

2. **“Korporativni model”**, dakle model koji reguliše socijalno Preduzeće kao firmu sa ograničenom odgovornošću, koja sljedeće socijalne ciljeve i ima ograničenu distribuciju profita (Belgija, Velika Britanija).

3. **“Otvoreni model”**, prema kojem socijalno Preduzeće može poslovati u bilo kojoj pravnoj formi, dok sljedeće socijalne ciljeve (Finska, Italija, Slovenija)

4.4. Socijalno poduzetništvo – Evropa 2020.

Prije donošenja evropskih strateških dokumenata o socijalnom poduzetništvu, koja se naslanjaju i uklapaju u druge strateške dokumente Evropske unije³³ (EU), **praćenje tržišnog udjela poslovnih aktivnosti i kapitala je pokazalo da je u prosjeku svaki četvrti biznis (ekonomska aktivnost) na razini svih zemalja EU socijalno poduzetništvo.**

Velika ekonomska kriza koja se već osjećala i zahvatila EU u 2008. i 2009. godini, u kombinaciji sa globalnim problemima u svim oblastima života (ekonomski, klimatski, migracioni, vojne aktivnosti itd.) su utjecali da EU poduzme intenzivne aktivnosti u donošenju akata na potpori za borbu protiv posljedica globalnih utjecaja i ekonomske krize. Kao jednu od mjera, pored fiskalnih i programskih vezanih za nezaposlenost, donesene su mjere za poboljšanje vidljivosti i stvaranja okruženja za socijalno poduzetništvo što je uobličeno u **Social Business Initiative (SBI) Evropske Komisije COM (2011) 682**.³⁴ Nakon Social Business Initiative, uslijedile su mnoge aktivnosti, osnivanje fondova,

³¹<http://www.uradnilist.si/1/content?id=102703> Šire o razvoju socijalne ekonomije u neobjavljenom izveštaju Evropskog ekonomskog i socijalnog savjeta: Socijalna ekonomija u Evropskoj uniji (The Social Economy in the European Union) 2007., Izveštaj Evropskog ekonomskog i socijalnog odbora (Report of the European Economic and Social Committee (EESC)).

³³ COM (2010), „Evropa 2020. - strategija za pametan, održiv i uključiv rast 2020. godine“; Evropska platforma protiv siromaštva i socijalne isključenosti: „Evropski okvir za socijalnu i teritorijalnu koheziju“, COM 2010, Pojedinačni Zakon o tržištu, 2011. (Europe 2020- A strategy for smart, sustainable and inclusive growth, COM(2010) 2020; European Platform against Poverty and Social Exclusion: a European framework for social and territorial Cohesion COM 2010, Single Market Act 2011)

³⁴ U komunikacijskom dokumentu za kreiranje povoljne klime za socijalna poduzeća, ključne učesnike u socijalnoj ekonomiji i inovatorstvu, pojam „social business“ i „social enterprise“ su ekvivalenti, tako da u tom smislu možemo govoriti o socijalnom poduzetništvu, socijalnom poduzeću ili socijalnoj ekonomiji. Ipak, bez obzira na etimologiju, ovi pojmovi označavaju poseban način obavljanja poduzetništva (dio su poduzetničke ekonomije) sa određenim specifičnostima koje su toliko izražajne da ih odvajaju od tradicionalnog (ili profitabilnog) poduzetništva.

projekata vezanih za 11 mjera iz SBI, konferencije, istraživanja na nivou EU, kao i pojedinačne aktivnosti članica država.

Osnovni pravci ubrzavanja razvoja socijalnog poduzetništva se tiču 3 aspekta: (a) poboljšanje pristupa finansijama, (b) povećanje vidljivosti socijalnih preduzeća i (3) optimiziranje pravnog okruženja. **U tom cilju je i osnivanje European Social Foundation koji će olakšati prekogranične aktivnosti (fondacija sa aktivnostima od javnog interesa).**

Za povećanje vidljivosti, osim online platforme Social Innovation Europe³⁵, planiraju se šeme i mapiranje aktivnosti u cilju mobilnosti radne snage, iskazivanja potreba, edukacije i treninzi za pokretanje socijalnih preduzeća, a u naprednijoj fazi, poboljšanje transparentnosti rada odnosno utjecaja na društvene promjene, izrada baze podataka, standarda i certifikacije socijalnih preduzeća.

Za Program Europske unije za zapošljavanje i socijalne inovacije (EU programme for Employment and Social Innovation) (EaSI) je namijenio 815 miliona eura za period 2014-2020 g. za pokrivanje 3 programa:

- Progress (Program za zapošljavanje i socijalnu solidarnost - Programme for Employment and Social Solidarity)
- Progres za zapošljavanje i socijalnu solidarnost - 61% sredstava fonda za programe socijalnih inovacija i eksperimenata, uključujući i analize, zajednička učenja i dostignuća i grantove. Predviđen je i Vodič za socijalne inovacije iz mjere br.7 SBI.
- EURES (European Employment Services) - Evropski servis za zapošljavanje sa 18% sredstava fonda, namijenjen pretežno za aktivnosti prekograničnog zapošljavanja i poslovanja, odnosno za podrške mobilnosti radnika i kompanija u njihovom pronalaženju, pristup edukacijama (što je mjera br. 8 SBI), dok nacionalne ekonomske aktivnost mogu biti finansirane iz ESF (European Social Fund). Predviđen je EURES Portal koji bi nudio nove šeme mobilnosti i razvoj ciljanja novih poslova (Your first EURES Job scheme).
- **Mikrofinansijski objekat Evropskog Napretka (European Progress Microfinance Facility) ³⁶** je evropski program za olakšavanje finansiranja putem mikrokredita sa 21% sredstava budžeta fonda namijenjenih za proširenje podrške mikrofinansiranja, izgradnju kapaciteta mikrokreditnih organizacija i razvoj tržišta za investiranje socijalne ekonomije. Mjera br. 2 SBI predviđa olakšanje u politici davanja mikrokredita posebno u segmentu provizija mikrokreditnih organizacija, što je rezultiralo objavljivanjem Code of Good Conduct for Micro-Credit Provision u oktobru 2013. g.
- **Crowd funding ³⁷** postaje vodeći model u važnosti za inovativne socijalne ekonomije jer se bavi prikupljanjem informacija, istraživanjem potencijalnih donatora ili investitora u Evropi da se identificiraju aktivnosti koje bi mogle donijeti dodatnu vrijednost ili promjenu, te načine i mogućnosti za njihovo finansiranje. Najčešće se ideja za novim proizvodom ili uslugama lansira i predoči većem broju zainteresiranih strana (koje mogu imati korist od toga ili okupljaju buduće klijente novog proizvoda ili usluge), među kojima svakako ima i finansijskih institucija (banke, mikrokreditne organizacije). U razvijenim zemljama vrlo često

³⁵<https://webgate.ec.europa.eu/socialinnovationeurope/en>

³⁶<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=836>

³⁷ http://ec.europa.eu/growth/tools-databases/newsroom/cf/itemdetail.cfm?item_id=5479&lang=en&title=European-Code-of-Good-Conduct-for-Microcredit-Provision

postoji online platforma za ovakve inicijative. Ovako prikupljena sredstva od više investitora mogu služiti kao startni kapital, a investitori dobijaju proizvod ili uslugu besplatno kao prezentaciju buduće proizvodnje. Međutim, ova sredstva se ne mogu smatrati razvojnim kapitalom.

- Tu su još neke mjere kao npr. regulacija EuSEF (European Social Entrepreneurship Funds - Evropski fondovi socijalnog poduzetništva)³⁸ predviđen za prioritetno investiranje u socijalna preduzeća u okviru Strukturalnih fondova, olakšice za regulativu kooperativa, izrada Statuta za evropske fondacije (prihvaćen od Evropske komisije 12.1.2012. - mjera br. 9. SBI), kao i niz regulativa u pogledu reforme javnih procedura (mjere br. 10 SBI), i pojednostavljenje pravila i normi za državnu pomoć u oblasti socijalnih usluga u opštem interesu (mjera br. 11). EuSEF će biti namijenjen poduzetnicima, odnosno za finansiranje prekograničnih aktivnosti, ali će procedure biti nacionalne jer će u svakoj zemlji biti isturena tačka ovog Fonda. Regulativa za Venture Capital Funds (Fondovi rizičnog kapitala) bi trebala da uspostavi fond koji će biti namijenjen poduzetnicima za zajednička ulaganja u kompanije za djelovanje u dvije ili više zemalja, a koje će imati oznaku socijalne ekonomije.
- Zajedno sa European Social Fund (Evropski socijalni fond), European Aid for most Deprived and the European Globalisation Adjustment Fund (Evropska pomoć za najsiromašnije i Evropski fond za prilagodbu globalizaciji), EaSI Fond čini 4 stuba Evropske inicijative za zapošljavanje i socijalnu inkluziju 2014-2020.

Ključni sklopovi **politika na nivou država članica za razvoj socijalne ekonomije** odnose se na:

- 1) pravni okvir,
- 2) tržište investiranja sa socijalnom dimenzijom (u društvene svrhe),
- 3) mjerenje učinka aktivnosti socijalnih preduzeća i sistem izvještavanja,
- 4) mreža i zajednički mehanizmi podrške,
- 5) definirane ili razvijene specijalističke ekonomske aktivnosti i podrška,
- 6) sistem certifikacije, oznake

U dokumentu, studiji pod nazivom "Karta socijalnog poduzetništva i njihovih eko-sistema u Evropi"³⁹ („A map of social enterprises and their eco-systems in Europe“) koja je predstavljena na Konferenciji u Rimu, 17-18. novembra 2014. g., gdje je učestvovalo više od 500 učesnika razmatrajući pitanja budućnosti Social Business Initiative (Inicijative za socijalnu ekonomiju), navedeno je da je evropska akademska literatura kao i politika, odredila tri ključne dimenzije socijalnog preduzeća koje su se iskristalizirale, a to su:

- **poduzetnička dimenzija** - ekonomska aktivnost koja razdvaja socijalna preduzeća od tradicionalnih neprofitnih organizacija, koju razvijaju subjekti socijalne ekonomije slijedeći društvenu svrhu sa nekom formom samofinansiranja, i ne nužno u području tradicionalne ekonomije (mora biti konstantna ekonomska aktivnosti kao glavna djelatnost preduzeća);

³⁸http://ec.europa.eu/finance/investment/social_investment_funds/index_en.htm

³⁹ Karta društvenih preduzeća i njihovih eko-sistema u Evropi, Izvještaj: Italija, EU komisija, 2014. godina (A map of social enterprises and their eco-systems in Europe, Country Report: Italy), EU Komisija, 2014.

- **socijalna (društvena) dimenzija** - primarna i eksplicitna u odnosu na profitabilna preduzeća,
- **upravljačka dimenzija** - osigurava društvenu svrhu organizacije i razlikuje se od tradicionalnog načina u neprofitnim organizacijama.

Izveštaj takođe navodi da 20 evropskih zemalja ima nacionalnu definiciju socijalnog poduzetništva, ali šest od ovih zemalja nema uključen inkluzivni upravljački model kao kriterij, a to nije prepoznato ni u regulativi nekih zemalja koje nemaju definiciju. Upravljačka dimenzija nezavisnog upravljanja je viđena više kao menadžerska autonomija od države ili tradicionalne ovisnosti od vlasničkog kapitala. U Finskoj, Litvaniji, Poljskoj, Slovačkoj i Švedskoj, regulativa socijalnih preduzeća daje težište radnoj integraciji. Mnoge zemlje nemaju regulativu specifičnih formi socijalnog poduzetništva nego su prihvaćeni različiti sudionici u socijalnom poduzetništvu. Specifična šema vizuelnog prepoznavanja za okolinu (a onda i stvarnog) postoji u 4 zemlje (Finska, Njemačka, Poljska i Velika Britanija) gdje socijalna preduzeća imaju specifičnu oznaku koja ih odmah vidljivo razdvaja od ostalih preduzeća. Uglavnom, evropska socijalna preduzeća egzistiraju u mreži:

- udruženja i fondacija sa ekonomskim aktivnostima;
- kooperativama (zadugama) čija je djelatnost u opštem ili kolektivnom interesu (interes svih kao društva ili interes određenih društvenih grupa, kao npr. osobe sa invaliditetom, djeca, žene, i sl.);
- postojećim i glavnim oblicima preduzeća u tradicionalnoj ekonomiji sa isključivom socijalnom svrhom.

Veoma adaptivno se razvijaju i mješoviti oblici navedenih formi i novi kao npr. neprofitni institut u Sloveniji ili korporacije za javnu dobrobit u Češkoj. Evropska socijalna preduzeća se posebno istaknuta u aktivnostima radne integracije i socijalnih usluga u opštem interesu. Iako ne postoji standard koji određuje ove aktivnosti i na koga se odnose, može se govoriti o sljedećim tipovima aktivnosti:

- socijalna i ekonomska integracija isključenih i grupa bez određenih prednosti;
- socijalne usluge u opštem interesu (dugotrajna njega za starije, za osobe sa invaliditetom, obrazovanje i dječija zaštita, zapošljavanje i obuke i treninzi, socijalno stanovanje, zdravstvena njega i medicinske usluge);
- druge javne usluge kao javni transport, održavanje javnih prostora (parking prostori, igrališta, parkovi, muzeji, galerije itd.);
- jačanje demokratskih procesa, ljudskih prava i digitalne participacije u društvu;
- aktivnosti vezane za okoliš kao smanjenje emisije plinova, obnovljivi izvori energije, ekološki programi agrikulture i hortikulture, proizvodnja hrane i sl.;
- praksa solidarnosti sa zemljama u razvoju (npr. promoviranje fer trgovinske razmjene, podrške i mjere u investiranju, borba protiv siromaštva itd.).

Austrija, Bugarska, Češka, Njemačka i Švicarska umanjuju pravnu definiciju socijalnih preduzeća restrikcijom dozvoljenih ekonomskih aktivnosti (samo aktivnosti u javnom interesu ili dobrobiti). Najveći broj socijalnih preduzeća spada u tzv. WISE kategoriju (**W**ork **I**ntegration **S**ocial **E**nterprise - Radnointegracijska preduzeća). Naročito su razvijeni u zemljama nekadašnjeg Istočnog bloka, kao Češka, Mađarska, Latvija, Poljska, Slovačka, Slovenija (kao dio ex-Jugoslavije), zatim u Italiji poznata kao zadruge „tip B“ ili preduzeća za radnu integraciju, Francuskoj kao preduzeća za reintegraciju u

ekonomiju, te Finskoj i Poljskoj. WISE preduzeća svoje ciljeve ostvaruju kroz širok spektar dobara i usluga. Socijalne usluge u opštem interesu su jako razvijene u Danskoj i Irskoj. Aktivnosti vezane za okoliš su prilično razvijene u Češkoj, Malti i Rumuniji, usluge u zajedničkom interesu su dosta razvijene u Velikoj Britaniji, Njemačkoj i Holandiji, a kulturne, sportske i rekreativne aktivnosti (umjetničke, muzičke, turizam i sl.) u Hrvatskoj, Estoniji, Finskoj, Grčkoj, Malti, Švedskoj i Mađarskoj. Socijalna inovativnost se reflektuje mnogo jače u ekonomijama Belgije, Njemačke, Holandije i Velike Britanije gdje socijalne inovacije vode novim vrstama poslovnih usluga, kreativnih i digitalnih/internet usluga i obezbjeđuju održive konzumentske robe i usluge. Izvori sredstava (ili kapitala) koji služi za obavljanje ovih aktivnosti se obezbjeđuje pretežno iz dva izvora:

1. Tržišni izvori - prodaja roba i usluga javnom ili privatnom sektoru odvija se putem ugovora za isporuku definiranih roba i usluga sa javnim institucijama i agencijama (tzv. kvazi-tržište) sa različitim varijantama plaćanja ili isporukom roba i usluga drugim poslovnim subjektima i krajnjim potrošačima;

2. Netržišni izvori - a) državne potpore, subvencije, grantovi, specifični projekti, subvencije za zapošljavanje određenih kategorija b) privatne donacije i sponzorstva (novac, stvari ili usluge), c) članarina i drugi prihodi od imovinskih prava i d) volonterski rad.

- i. Povećanje broja ugovora i stvaranja vrijednosti se ogleda naročito u zdravstvenom sektoru, socijalnoj zaštiti i javnom sektoru. Međutim, nedostatak u svim zemljama je sistematična evidencija tipova i modela socijalnih preduzeća. Temeljem upravljačkog kriterija, može se uočiti da su zastupljeni pretežno sljedeći oblici zasnovani na upravljanju samih građana-članova (tzv. citizen-led), gdje grupa građana uspostavlja organizaciju da zadovolje nove ili nezadovoljene potrebe isključenih grupa kroz rad
- ii. Social start-up model - socijalni poduzetnik vidi mogućnosti za ekonomiju sa novim proizvodima ili uslugama koje mogu zadovoljiti određene društvene potrebe ili ciljeve, i često su viđene kao individualno-komercijalne što odgovara anglosaksonskom razumijevanju socijalnog poduzetništva.
- iii. tradicionalne neprofitne organizacije koje se okreću marketinškoj i komercijalnoj orijentaciji - ovaj proces se odvija na način da postojeće organizacije razvijaju postepeno ekonomske aktivnosti da bi proizvele prihod potreban za svoje djelatnosti u korist svojih članova, a kasnije sve više proširuje aktivnost u cilju održive ekonomske aktivnosti ili postojeće neprofitne organizacije osnivajući organizaciju (firma-kćerka) koja djeluje kao socijalno Preduzeće sa jasno postavljenim limitom reinvestiranja profita u roditeljsku organizaciju (neprofitnu).

Rekonstrukcija javnog sektora, odnosno prisustva socijalnih preduzeća u njemu, se odvija na 2 načina:

- Public sector spin-out zasnovan na MOGUĆNOSTI (opportunity entrepreneurship) poduzetništva gdje javni autoritet prepoznaje inovaciju i novo investiranje u spin-out usluge kao poboljšanje ili novi model, što rezultira finasijskom podrškom i inicijalnim ugovorom o nabavci i isporuci;
- Public sector spin-out zasnovan na NUŽNOSTI (necessity entrepreneurship) gdje socijalna preduzeća, najčešće zbog rezanja budžetskih sredstava ili nepostojanja sredstava, preuzimaju određene javne usluge i podržana su da pomognu proces povlačenja javnog sektora iz određenog segmenta pružanja usluga, a imaju potporu i za nastavak i razvoj ovakvih ekonomskih aktivnosti

(dakle ne privremeno, nego kontinuirano, te postaju nezavisni). Ovaj model javnih usluga je posebno razvijen u Velikoj Britaniji.

Detaljna analiza primjena poslovnog okruženja za socijalno poduzetništvo u nekim zemljama EU i susjednim zemljama data je u Aneksu I.

5. Socio – ekonomska slika Kantona Sarajevo

Ekonomsku i društvenu poziciju Kantona Sarajevo velikim dijelom određuje činjenica da je Sarajevo glavni grad Bosne i Hercegovine i Federacije Bosne i Hercegovine. Glavni gradovi predstavljaju administrativno-političke centre, finansijske centre, obrazovno-naučno-istraživačke centre i centre kulturnog života države. Sarajevo je za BiH centar po svim prethodno nabrojanim osnovama. Budući da su u Sarajevu locirane ambasade, konzulati, poslovna predstavništva inostranih kompanija i uredi međunarodnih organizacija (Svjetska banka, MMF, različite organizacije Ujedinjenih nacija) efektivna tražnja na području Kantona Sarajevo je znatno veća u poređenju sa ostalim kantonima i regijama u BiH.

U izradi ove analize korišteni su svi najnoviji raspoloživi izvori sekundarnih podataka koji se odnose na stanje u 2013. godini, kao i ključni strateški dokumenti na kantonalnom nivou koji podržavaju Strategiju razvoja Bosne i Hercegovine i Strategija socijalnog uključivanja Bosne i Hercegovine do 2014. Obzirom da su prilikom izrade većine tabelarnih pregleda korišteni različiti sekundarni izvori, to se u navođenju izvora odustalo od klasičnih fusnota, te ja na kraju teksta prezentiran pregled svih izvora i institucija

Prema svim raspoloživim pokazateljima, Kanton Sarajevo u okviru Federacije Bosne i Hercegovine, a i države BiH, predstavlja značajno područje koncentracije osnovnih ekonomskih potencijala (stanovništvo, zaposlenost, nezaposlenost), kao i efekata razvijenosti (stepen zaposlenosti, obim vanjsko-trgovinske razmjene). U tom smislu, najveći bruto domaći proizvod po stanovniku u Federaciji BiH se ostvaruje u Kantonu Sarajevo, koji ujedno predstavlja i najveći obrazovni, zdravstveni i turistički centar u Federaciji BiH.

U tom smislu se u nastavku samo u vidu sažetka prezentira zbirni tabelarni pregled koji ilustruje osnovne potencijale Kantona i Federacije BiH, te daje komparaciju Kantona u odnosu na FBiH.

Tabela 5. 1. Uporedni pokazatelji Kantona Sarajevo i Federacije BiH, 2013. godina

Pokazatelji	Kanton Sarajevo	Federacija BiH	Odnos Kantona Sarajevo i Federacije BiH
Površina	1.276,9	26.109,7	4,9
Broj stanovnika	444.851	2.336.722	19,0
Gustina naseljenosti	348,3	89,5	3,9
Stanovništvo ispod 15 godina	69.980	390.115	17,9
Radni kontingent (15-65 godina)	301.456	1.611.718	18,7
Stanovništvo iznad 65 godina	72.983	334.889	21,8
Stopa nataliteta (na 1000 stanovnika)	10,3	8,3	
Stopa mortaliteta (na 1000 stanovnika)	8,8	8,1	
Stopa prirodnog priraštaja (na 1000 stanovnika,)	1,5	0,2	
Broj zaposlenih	123.497	438.593	28,2
Broj nezaposlenih	72.493	391.942	18,5

Radna snaga	195.990	830.535	23,6
Stepen zaposlenosti ukupnog stanovništva (%)	27,8	18,7	
Stepen zaposlenosti radnog kontingenta (%)	41,2	27,2	
Stopa nezaposlenosti (%)	37,0	47,2	
Društveni bruto proizvod u hiljadama KM	6.077.790	16.800.380	36,2
Društveni bruto proizvod po stanovniku - BDP/pc u KM	13.730	7.188	2,0
Prosječna neto plaća u KM	1.029	845	1,2
Broj turista	318.032	575.077	55,3
Vrijednost uvoza (u hiljadama KM)	3.546.353	9.832.913	36,1
Vrijednost izvoza (u hiljadama KM)	916.490	5.547.955	16,5
Stepen pokrivenosti uvoza izvozom (%)	25,8	56,4	
Broj poslovnih subjekata	6.205	20.682	30,0
Prihodi (000 KM)	14.033.672	37.791.292	37,1
Rashodi (000 KM)	13.750.361	36.653.276	37,5
Neto dobit (000 KM)	495.799	1.655.977	29,9
Gubitak (000 KM)	420.612	1.044.525	40,3
Broj učenika osnovnih škola (školska 2013/2014.)	35.946	198.328	18,1
Broj učenika srednjih škola (školska 2013/2014.)	18.841	103.579	18,2
Broj studenata (školska 2013/2014.)	33.949	72.601	46,8
Broj ljekara	1.392	4.519	30,8
Broj stomatologa	272	593	45,9

Detaljnija analiza društveno-ekonomske situacije i pozicije Kantona Sarajevo u Federaciji Bosne i Hercegovine se prezentira u nastavku, a koristi se uobičajeni standardizirani metodološki pristup.

5.1. Ekonomski razvoj

Razvoj je višedimenzionalan proces koji uključuje ekonomske, socijalne i institucionalne transformacije društva u cilju poboljšanja kvaliteta i standarda života. Cjelovit pristup razvoju podrazumijeva da se razvoj promatra u međusobnoj interakciji svih aspekata – ekonomskih, društvenih, okolinskih, prostornih i da su u razvojne procese uključeni svi akteri razvoja – vladin sektor, privatni sektor, civilno društvo, lokalna zajednica, obitelj, pojedinac.

Ekonomske rast znači stalno povećavanje obima proizvodnje u jednoj zemlji, odnosno porast bruto društvenog proizvoda kao osnovnog kvantitativnog pokazatelja kretanja proizvodnje u periodu od godinu dana. No, danas se pojam ekonomskog rasta proširio na koncept ekonomskog razvoja. Sam koncept ekonomskog razvoja predstavlja, ne samo kvantitativne već i kvalitativne promjene (mijenjanje privredne strukture, promjene do kojih dolazi pod dejstvom naučnog i tehničkog progressa, pojava novih grana i djelatnosti, novih zanimanja i sl.) koje vode ka boljem i potpunijem progressu.

U ovom dijelu ekonomske slike KS, daće se osnovne makroekonomske karakteristike, karakteristike tržišta rada, vanjskotrgovinske razmjene, investicija, poslovanje subjekata. Posebno je dat osvrt na kompetentnost ljudskih resursa, naučno-istraživanje i razvoj, zapošljavanje, mala i srednja preduzeća, poljoprivredu, proizvodnju hrane i ruralni razvoj, turizam, ekologiju, kao transport i komunikacije

5.1.1. Makroekonomske karakteristike

Opću socijalnu i ekonomsku situaciju u Bosni i Hercegovini karakteriše zanemarljiva stopa porasta ekonomije, porast nezaposlenosti i kao posljedica toga siromaštvo i socijalna isključenost. 2013. se može ocijeniti kao godina nedovoljne privredne aktivnosti u Bosni i Hercegovini koju karakteriše

minimalan rast bruto domaćeg proizvoda (BDP-a) od 1,51%, u odnosu na prethodnu godinu, a što je rezultat uglavnom ulaganja u putnu infrastrukturu.

Nominalna vrijednost bruto domaćeg proizvoda BiH u 2013. godini viša je za svega 5% u odnosu na vrijednost od prije pet godina. Ono što posebno zabrinjava je činjenica da potrošnja stanovništva stagnira od 2008. godine.

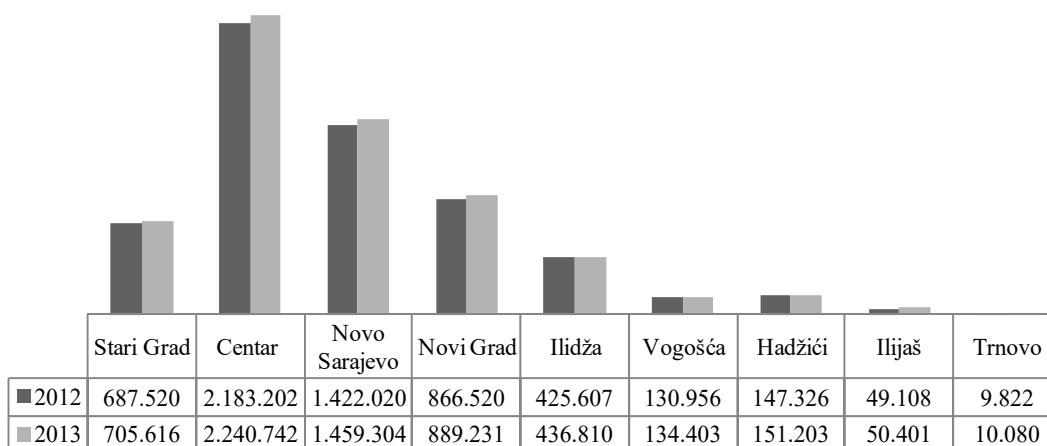
Glavni efekti ekonomske stagnacije u eurozoni (i EU općenito) na domaću ekonomiju su se reflektovali u smanjenju vanjske tražnje za našim izvozom i nedovoljnih kapitalnih priliva. Isto tako, naš region je zahvaćen ponovo recesijskim kretanjima (prvenstveno Hrvatska i Srbija) što je sve skupa formiralo vrlo nepovoljne uslove na vanjskom planu.

Bruto domaći proizvod (BDP)

Ukupan bruto domaći proizvod u Kantonu Sarajevo u 2013. godini iznosi je oko 6,1 milijardu KM što je za 2,6% više u odnosu na 2012. godinu kada je iznosio oko 5,9 milijardi KM. Značajno je istaći da Kanton Sarajevo ostvaruje 36,2% ukupnog BDP Federacije Bosne i Hercegovine u 2013. godini. a što ilustruje naredna tabela:

Općine Centar i Novo Sarajevo ostvaruju preko 60% BDP-a Kantona Sarajevo od čega Centar 37%, a Novo Sarajevo 24%.

**Bruto domaći proizvod Kantona Sarajevo po općinama
u hiljadama KM**

Slika 5.1. Bruto domaći proizvod Kantona Sarajevo po općinama u 000 KM

Ukupan bruto domaći proizvod po stanovniku Kantona Sarajevo u 2013. iznosi 13.730 KM i povećao se sa 13.437 KM u 2012., što je za 2,2% više. Ostvareni BDP po stanovniku u Kantonu Sarajevo je skoro dva puta veći od ostvarenog u FBiH

Tabela 5.2. BDP/pc u Kantonu Sarajevo u KM

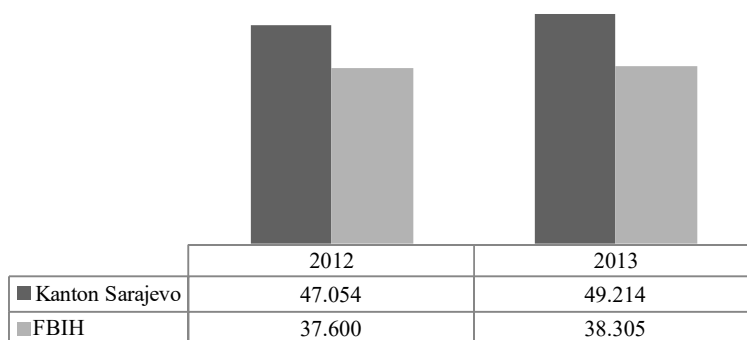
Područje	2012	2013	Indeks13/12
Stari Grad	16.284	16.788	103,1
Centar	31.569	32.506	103,0
Novo Sarajevo	19.282	19.768	102,5
Novi Grad	6.907	7.078	102,5

Ilidža	7.044	7.142	101,4
Vogošća	5.146	5.193	100,9
Hadžići	6.481	6.638	102,4
Ilijaš	2.571	2.573	100,1
Trnovo	3.972	3.537	89,0
Kanton Sarajevo	13.437	13.730	102,2
FBiH	7.001	7.188	102,7

Posmatrano po općinama, najveći BDP/pc je ostvaren u općini Centar, iznosi 32.506 KM, i veći je od ostvarenog BDP/pc u Kantonu Sarajevo za 2,4 puta.

Ostvareni BDP po zaposlenom bilježi rast i u FBiH (1,9%) i u Kantonu Sarajevo (4,6%) u posmatranim godinama. Ti se indikatori mogu uzeti kao mnogo realniji pokazatelji produktivnosti u Kantonu, jer vezuju efekte u stvaranju BDP sa stvarnom zaposlenošću u djelatnostima u kojima se BDP stvara.

Bruto domaći proizvod zaposlenom Kantona Sarajevo i FBiH u KM

Slika 5. 2. Bruto domaći proizvod po zaposlenom u Kantonu Sarajevo i FBiH u KM

Industrijska proizvodnja

U Kantonu Sarajevo, u posljednjih pet godina (2008-2013), industrijska proizvodnja je rasla po prosječnoj stopi od 1,2%, u Federaciji je proizvodnja rasla po stopi od 4,9. Iz naredne tabele se uočava da je u 2010. i 2011. godini registrovan rast industrijske proizvodnje na nivou Federacije dok je istovremeno u Kantonu Sarajevo zabilježen pad. U 2012. godini zabilježeni su negativni rezultati kako u Kantonu Sarajevo tako i u Federaciji BiH.

U 2013. godini došlo je do oporavka industrijske proizvodnje na nivou Federacije BiH pa je zabilježen rast od 6,4% odnosno 7,4% u odnosu na 2012. godinu. Međutim, Kanton Sarajevo i dalje bilježi negativna kretanja u industriji kao jednoj od ključnih djelatnosti privrede. Ostvareni obim proizvodnje u odnosu na godinu ranije bio je za 0,7% manji.

Tabela 5.3. Indeksi industrijske proizvodnje u KS i FBiH

Područje	2012/ 2011	2013/ 2012
Kanton Sarajevo	93,5	99,3
FBiH	95,7	107,4

U okviru glavnih industrijskih grupacija u Kantonu Sarajevo u 2013. godini u odnosu na 2012. godinu, rast proizvodnje zabilježen je kod kapitalnih proizvoda (37,1%), te intermedijarnih proizvoda (0,2%). Istovremeno je proizvodnja u energetske industriji bila manja za 13,3%, dok je u industriji trajnih proizvoda za široku potrošnju i netrajnih proizvoda za široku potrošnju ostvaren manji obim proizvodnje za 15% odnosno 4,8%.

U 2013. godini u odnosu na 2012. godinu, na nivou Federacije BiH, došlo je do pada u oblasti vađenja ruda i kamena i to za 9,1% (podaci o ovoj industrijskoj grani za Kanton Sarajevo nisu objavljeni). Istovremeno je ostvaren veći obim proizvodnje u prerađivačkoj industriji, kako u Kantonu tako i u Federaciji.

U Kantonu Sarajevo je proizvodnja prerađivačke industrije bila veća za 0,3% u odnosu na proizvodnju iz 2012. godine, a u Federaciji BiH ostvareni obim proizvodnje bio je veći za 10,8%. Kada je u pitanju proizvodnja i snabdijevanje električnom energijom i plinom u Kantonu Sarajevo je došlo do pada obima proizvodnje za 13,1%, dok je na nivou Federacije BiH zabilježen rast od 7,8%.

Indeksi industrijske proizvodnje 2013. u odnosu na 2012. godinu su: kod prerađivačke industrije 100,3%, kod ukupne proizvodnje 99,3%, a kod proizvodnje i snabdijevanja električnom energijom i plinom 86,9% i td. Od 21 grane prerađivačke industrije Kantona Sarajevo, u decembru 2013. godine u odnosu na prosjek 2012. godine, dvanaest (12) grana zabilježilo je rast proizvodnje, dok je preostalih devet (9) grana ostvarilo manji nivo proizvodnje (ne prikazuju se podaci za uporedne periode).

Vanjska trgovina

Ukupna vanjsko-trgovinska razmjena Kantona Sarajevo, u periodu I-XII 2013., ostvarena je u iznosu od oko 4,5 milijardi KM što je za 5,5% više nego u istom periodu prošle godine kada je ostvareno preko 4,2 milijarde KM. U istom periodu na području Federacije Bosne i Hercegovine ostvaren je ukupan obim vanjskotrgovinske razmjene u vrijednosti od 15,3 milijarde KM. U ukupnoj razmjeni Federacije BiH Kanton Sarajevo učestvuje sa 29,0%, od toga u izvozu sa 16,5%, a u uvozu sa 25,8%. U apsolutnom iznosu vrijednosti izvoza Kanton Sarajevo u odnosu na ostale kantone u FBiH rangiran je na trećoj poziciji, iza Zeničko-dobojskog i Tuzlanskog kantona. Izvoz Kantona Sarajevo je povećao učešće u ukupnom izvozu Federacije Bosne i Hercegovine sa 13,8% u 2012. godini na 16,5% u 2013. godini.

Prema pokazateljima EUROSTATA o izvozu zemalja članica EU, udio izvoza u BDP-u čini oko 40%, dok udio izvoza Kantona Sarajevo u BDP-u čini tek oko 15%.

Kanton Sarajevo ima nisku stopu pokrivenosti uvoza izvozom, odnosno izražen trgovinski deficit, praćen niskom konkurentnošću domaćih proizvoda na međunarodnom tržištu i nedovoljno uređenim uslovima poslovanja. U izvozu nije dovoljno zastupljena finalizacija proizvoda, kako bi se kreirala dodatna vrijednost. Pored toga, u Kantonu Sarajevo je uočeno i smanjenje investicija.

Usprkos činjenici da ne postoje pouzdani podaci o načinu ostvarivanja poslovne saradnje, koja rezultira ostvarenim izvozom, indikativno je da su privredna društva u Kantonu Sarajevo najveći izvoz ostvarila sa državama za koje se procjenjuje da su najčešće destinacijske zemlje iseljenika prema trendovima prijema posljednjih 20 godina (Hrvatska sa udjelom od 23,9%, Njemačka 17,6% te Srbija 12,6%). U ukupnom obimu vanjskotrgovinske razmjene FBiH, Kanton Sarajevo učestvuje sa oko 30%.

Investicije

Ostvarene investicije u nova stalna sredstva u 2012. godini na području Kantona Sarajevo su iznosila 791,9 miliona KM, što je smanjenje za 13% u odnosu na 2011. godinu. Tehnička struktura ostvarenih investicija ukazuje da je do povećanja došlo u svim kategorijama, osim u kategoriji strojevi, oprema i transportna sredstva gdje je zabilježeno smanjenje 28% i ostala materijalna sredstva gdje je zabilježeno smanjenje od 16%.

Tabela 5.4. Ostvarene investicije u nova stalna sredstva po tehničkoj strukturi KS, u 000 KM

Godina	Ukupno	Materijalna stalna sredstva			Nematerijalna stalna sredstva	Troškovi prijenosa vlasništva zemljišta
		Građevinski radovi	Srojevi, oprema i transportna sredstva	Ostala materijalna sredstva		
2012	791.908	327.905	391.977	3.070	67.386	1.570
2011	909.214	308.233	542.410	3.668	54.365	538
Index 12/11	87	106	72	84	124	292

Na području Federacije BiH vrijednost ostvarenih investicija u nova stalna sredstva u 2012. godini iznosila je 2.618,8 miliona KM, što je smanjenje za 1% u odnosu na 2011. godinu.

Tehnička struktura ostvarenih investicija ukazuje da je do povećanja došlo u kategorijama, građevinski radovi gdje je povećanje 1%, nematerijalna sredstva sa povećanjem od 24%, troškovi prijenosa vlasništva zemljišta 32%.

Učešće ukupno ostvarenih investicija u nova stalna sredstva Kantona Sarajevo u Federaciji iznosila su 30,2% u 2012. godini. Ostvarene investicije u građevinske radove i opremu na području Kantona Sarajevo učestvovala su sa 26,8%, odnosno 31,6% u ukupnim ostvarenim investicijama u Federaciji BiH. U strukturi ostvarenih investicija najveće učešće imaju troškovi nematerijalnih stalnih sredstava 58,4%, značajno učešće imaju troškovi prijenosa vlasništva zemljišta sa 50,6%, a najmanje ostala materijalna stalna sredstva 8,4%.

U 2012. godini ostvarene investicije u opremu učestvuju sa 49,5% u ukupno ostvarenim investicijama na području Kantona Sarajevo, a na području Federacije BiH sa 47,4%. Učešće ostvarenih investicija u građevinske radove je 41,4% u ukupnim investicijama na području Kantona Sarajevo, a 46,6% na području Federacije BiH.

Tabela 5.5. Struktura ostvarenih investicija po tehničkoj strukturi Kantona Sarajevo i FBiH u %

Ostvarene investicije	2012.			2011.		
	Učešće KS u FBiH %	Kanton Sarajevo	Federacija BiH	Učešće KS u FBiH %	Kanton Sarajevo	Federacija BiH
Ukupno	30,2	100,0	100,0	34,3	100,0	100,0
Građevinski radovi	26,8	41,4	46,6	25,5	33,9	45,5
Srojevi, oprema i transportna sredstva	31,6	49,5	47,4	41,4	59,7	49,4
Ostala materijalna sredstva	8,4	0,4	1,4	9,1	0,4	1,5
Nematerijalna stalna sredstva	58,4	8,5	4,4	58,6	6,0	3,5
Troškovi prijenosa vlasništva zemljišta	50,6	0,2	0,1	22,9	0,1	0,1

Sa stanovišta namjene ulaganja, na području Kantona Sarajevo, u 2012. godini 41,9% ukupno ostvarenih investicija uloženo je u slijedeća područja djelatnosti: trgovina na veliko i malo (18,6%), informacije i komunikacije (13,1%) i prerađivačka industrija (10,2%).

Na području Federacije BiH u 2012. godini je 51,7% ukupno ostvarenih investicija realizovano u prerađivačka idustrija (18,7%), trgovina na veliko i malo (16,7%) i građevinarstvo (16,3%).

U 2012. godini značajno je učešće Kantona Sarajevo u Federaciji BiH u skoro svim djelatnostima. Najveće učešće je u djelatnostima: ostale uslužne djelatnosti (74,4%), finansijske djelatnosti i osiguranje (67,0%) administrativne i uslužne djelatnosti (62,3%), poslovanje nekretninama (61,8%), stručne naučne i tehničke djelatnosti (60,2%), a najmanje u djelatnosti poljoprivrede, šumarstva i ribolova (7,7%) i vađenje ruda i kamena (0,4%) itd.

5.1.2. Kompetentnost ljudskih resursa

U modernom društvu, koje karakteriziraju kratki ciklusi promjene tehnologije (3-5 godina), konkurentnost na tržištu rada zahtijeva okruženje koje podržava stalno nadograđivanje profesionalnih kompetencija. Razvoj ekonomije utemeljene na znanju i cjeloživotnom učenju su stalni izazov u svim društvima nezavisno od stepena njihove razvijenosti.

Radna snaga (zbir zaposlenih i nezaposlenih) Kantona Sarajevo se povećala sa preko 185 hiljada u 2009. na oko 196 hiljada u 2013. godini. U periodu od 2009. do 2013. godine zaposlenost je rasla prosječno godišnje po stopi od 0,8%, dok je kod nezaposlenosti stopa rasta veća i iznosi 2,3%. Rezultat ovih kretanja zaposlenosti i nezaposlenosti je povećanje radne snage 2013. godine od 5,5% u odnosu na 2009. godinu. Kretanje radne snage, zaposlenosti i nezaposlenosti u periodu 2009-2013. godine pokazuje naredna tabel

Tabela 5.6. Radna snaga u Kantonu Sarajevo 2009-2013.

Pokazatelji	XII 2009	XII 2010	XII 2011	XII 2012	XII 2013	Stopa rasta 09-13	Indeks13/09
radna snaga	185.760	187.366	195.896	198.874	195.990	1,3	105,5
zaposlenost	119.461	118.459	126.054	125.856	123.497	0,8	103,4
nezaposlenost	66.299	68.907	69.842	73.018	72.493	2,3	109,3

U strukturi radne snage učešće zaposlenosti se kreće od 64,3% u 2009. do 63% u 2013. godini. Istovremeno učešće nezaposlenosti se kreće od 35,7% 2003., do 37% u 2013. godini. Godišnja prosječna stopa rasta radne snage u posmatranom periodu je 1,3%. U 2013. u odnosu na prethodnu godinu radna snaga je manja za 1,5%.

Prema obrazovnoj strukturi radne snage u 2013. godini, najveće učešće u ukupnoj radnoj snazi Kantona Sarajevo ima srednja stručna sprema 39,1%, i povećala je učešće u odnosu na 2012. godinu, zatim visoka stručna sprema 21,5% koja je takođe povećala učešće u odnosu na prethodnu godinu, te kvalifikovani sa 17,2% učešća što je manje u odnosu na prethodnu godinu.

Tabela 5.7. Obrazovna struktura radne snage u Kantonu Sarajevo

Kvalifikacija	zaposlenost		nezaposlenost		radna snaga	
	2012	2013	2012	2013	2012	2013
VSS	29.826	31.180	7.956	8.331	37.782	39.511
VŠS	5.726	5.474	883	901	6.609	6.375
SSS	48.999	50.470	21.261	21.411	70.260	71.881
NSS	3.884	3.431	419	380	4.303	3.811
VKV	3.708	4.037	445	451	4.153	4.488
KV	13.393	12.124	19.979	19.557	33.372	31.681
PKV	1.109	1.167	445	422	1.554	1.589
NKV	3.607	3.290	21.630	21.040	25.237	24.330
Ukupno	110.252	111.173	73.018	72.493	183.270	183.666

Od ukupne radne snage prema obrazovnoj strukturi u 2013. godini u odnosu na prethodnu godinu povećano je učešće zaposlenih u odnosu na nezaposlene. U 2013. godini, od ukupne radne snage sa visokom stručnom spremom, zaposleni učestvuju sa 78,9 %, a nezaposleni sa 21,1%, sa VŠS, zaposleni učestvuju sa 85,9%, a nezaposleni sa 14,1%, sa SSS zaposleni učestvuju sa 70,2%, nezaposleni sa 29,8%. Od ukupno NSS zaposlenih ima 90% itd.

Od ukupnog broja zaposlenih skoro 50% je sa srednjom stručnom spremom. Sa visokom stručnom spremom je 28% zaposlenih u Kantonu Sarajevo.

Od ukupnog broja zaposlenih u FBiH sa visokom stručnom spremom 41% je zaposleno na području Kantona Sarajevo. Od ukupnog broja nezaposlenih u 2013. godini, 11,5% je sa visokom stručnom spremom, dok je u Federaciji 33% nezaposlenih sa područja Kantona Sarajevo.

U 2013/2014. školskoj godini je nešto veći broj upisanih studenata nego 2013/2012, dok je polna struktura studenata bila na strani žena i to sa učešćem od oko 56%.

Tabela 5.8. Upisani studenti u 2012/2013. godini

Područje	školska godina					
	2012/2013			2013/2014		
	ukupno	žene	muškarci	ukupno	žene	muškarci
Kanton Sarajevo	33.910	18.839	15.071	33.949	19.010	14.939
FBiH	72.460	40.490	31.970	72.601	40.869	31.732

Na 1.000 stanovnika u Kantonu Sarajevo je 76 studenata u obje posmatrane godine, što je dvostruko više nego u FBiH, gdje je broj studenata na 1.000 stanovnika 31.

Struktura profila upisanih studenata na fakultete ne prati razvojne potrebe, niti definisane globalne i EU trendove. U Kantonu Sarajevo jedna trećina upisanih studenata pripada oblasti matematičkih i prirodnih znanosti, elektrotehnike, mašinstva i građevinarstva, niže u odnosu na društvene grupe fakulteta. Evidentna je tražnja za diplomiranim inženjerima informatike i elektronike i nema ih na evidenciji nezaposlenih, a potrebe su izražene i za diplomiranim inženjerima telekomunikacija, saobraćaja, geodezije, geologije i građevine.

Radna snaga između 25 i 50 godina se može smatrati najproduktivnijom i ova skupina učestvuje preko 62,0 % u ukupno nezaposlenim licima. Na evidenciji nezaposlenih, početkom 2014. godine nalazi se 9.565 lica u dobi od 15-24 godine (mladi), što predstavlja 13,3% ukupno nezaposlenih. Broj nezaposlenih najproduktivnije skupine između 25 i 50 godina iznosi 44.528 i smanjio se za 2,4% u odnosu na prethodnu godinu.

Tabela 5.9. Broj nezaposlenih lica po godinama starosti u Kantonu Sarajevo

Godina	Godine							Ukupno
	15-19	20-24	25-34	35-44	45-49	50-59	preko 60	
2013	1.632	8.013	21.968	15.673	7.956	14.399	2.697	72.338
2014	2.060	7.505	21.258	15.516	7.754	14.684	3.002	71.779

Tabela 5.10. Broj nezaposlenih lica po godinama starosti i kvalifikaciji, mart 2014.

Kvalifikacija	Godine							Ukupno
	15-19	20-24	25-34	35-44	45-49	50-59	preko 60	
VSS	2	890	5.341	1.098	243	461	134	8.169
VŠS	6	8	208	213	90	280	86	891

SSS	822	4.011	7.091	3.974	1.958	3.082	318	21.256
NSS	0	0	3	31	57	228	56	375
VKV	7	2	27	23	34	262	76	431
KV	856	1.964	5.699	4.508	2.564	3.305	537	19.433
PKV	1	6	58	112	76	108	35	396
NKV	366	624	2.831	5.557	2.732	6.958	1.760	20.828
Ukupno	2.060	7.505	21.258	15.516	7.754	14.684	3.002	71.779

Broj nezaposlenih mladih (15-24 godine) sa visokom stručnom spremom predstavlja 11% ukupno nezaposlenih sa visokom stručnom spremom u Kantonu Sarajevo, početkom 2014. godine i nije se bitno promijenio u odnosu na 2013. godinu.

Od ukupnog broja nezaposlenih mladih (15-24 godine), najviše je nezaposlenih sa srednjom stručnom spremom 4.833, odnosno 50,5%.

Sagledavanje stanja u oblasti kompetentnosti ljudskih resursa ukazuje da zahtijevi tržišta rada nisu usklađeni sa ponudom radne snage kojom raspolaže Zavod za zapošljavanje i koju kreira obrazovni sistem. Naučno–istraživačka infrastruktura opterećena je neadekvatnim kadrovskim rješenjima i nedovoljnim privrednim ulaganjima u istraživačke projekte.

5.1.3. Naučno istraživanje i razvoj

U oblasti naučnog istraživanja i razvoja u 2013. godini na području Kantona Sarajevo (istraživanje i eksperimentalni razvoj u prirodnim, tehničkim i tehnološkim naukama, kao i u društvenim i humanističkim naukama) djeluje 33 poreska obveznika sa 344 zaposlenih.

Aktuelne prilike i rezultati privređivanja sugerišu da je Kanton Sarajevo u mogućnosti da ostvaruje veće rezultate po pitanju privrednog razvoja nego to u posljednje vrijeme uspijeva. Osnovni razlog za ovo leži u činjenici nedovoljne konkurentnosti kada se imaju u vidu drugi privredni i regionalni centri u zemljama Evrope i regiona. Osnovno pitanje koje se nameće: Kako omogućiti da raspoloživi potencijali u Kantonu Sarajevo ostvaruju bolje rezultate po pitanju konkurentnosti?

Stanje opće ekonomske i finansijske krize u zemlji i okruženju evidentno je i u Kantonu Sarajevo, što ima svoje direktne uzročno-posljedične veze i po samu konkurentnost. Opće stanje na Kantonu karakteriziraju sljedeće:

- Slabi rezultati poslovanja mnogih privrednih subjekata, koji se ogledaju u smanjenim korištenjima proizvodno-uslužnih kapaciteta, niskom zaposlenošću i produktivnošću, vrlo izražena nelikvidnost, poreska opterećenja, niska profitabilnost, previše angažovanih sredstava, posebno kod javnih preduzeća i drugo.
- Značajan pad pokazatelja konkurentnosti Kantona, kao što je smanjenje izvoza u posljednjem periodu. U strukturi izvoza dominiraju radno i resursno intenzivni proizvodi. Isto tako, vrlo je izražen deficit u vanjskotrgovinskoj razmjeni u Kantonu Sarajevo, gdje je pokrivenost uvoza izvozom iznosi nešto više od 20%.
- Teškoće u pristupu finansijskim sredstvima: održavanje likvidnosti, nemogućnost povoljnog kreditiranja i teškoće reprogramiranja dugovanja.
- Klasteri se ne koriste kao alat za jačanje konkurentnosti.
- Visok stepen sive ekonomije.
- Nesigurnost pravnog i političkog ambijenta (nestabilnost Vlade)
- Niska kupovna moć domaćeg stanovništva.

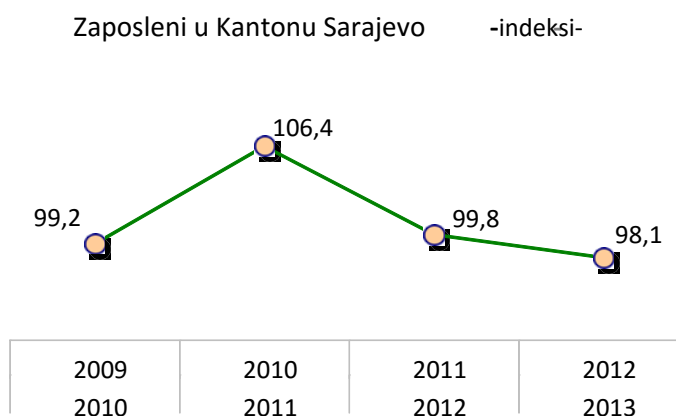
5.1.4. Zapošljavanje

Zaposlenost

Zaposlenost je svakako jedan od pokazatelja ukupnog društvenog napredka, jedan od najbitnijih faktora ekonomskog razvoja, kao i temeljni cilj ekonomskih planova razvoja.

Zaposlenost na specifičan način ukazuje na nivo razvijenosti jer to nije samo ekonomska varijabla, uticaj zaposlenosti je višedimenzionalan. Zaposlenost je primarna komponenta blagostanja jedne zemlje. Rješavanje zaposlenosti ne uzrokuje samo veće ekonomske efekte već i čitav niz socijalnih, nemjerljivih efekata.

Prema podacima Zavoda za statistiku Federacije Bosne i Hercegovine, broj zaposlenih u Kantonu Sarajevo dostigao je 2013. godine 123.497 lica, što je za 3,4% više nego 2009. godine kada je bilo 119.461 zaposlenih lica. Broj zaposlenih u SAK učestvuje u ukupnom broju zaposlenih u FBiH sa 28,2%. Broj zaposlenih u ovom periodu je rastao prosječno godišnje po stopi od 0,8%, a što ilustruje slijedeći grafički prikaz:

Slika 5.3. Kretanje indeksa zaposlenih na Kantonu Sarajevo u periodu 2009-2013.

Stepen zaposlenosti ukupnog stanovništva (stepen zaposlenosti se izračunava tako da se broj zaposlenih podijeli sa prisutnim stanovništvom i pomnoži sa 100) se smanjio sa 28,2% u 2009. na 27,9% u 2013. godini. Prosječna stopa rasta stepena zaposlenosti je negativna i iznosi 3,2% godišnje. U odnosu na 2012. godinu, u 2013. godini stepen zaposlenosti stanovništva je smanjen sa 28,6% na 27,9%. Od ukupnog broja zaposlenih oko 44% otpada na žensku populaciju.

Ukoliko se izvrši detaljna analiza stepena zaposlenosti po općinama ona izgleda ovako:

Tabela 5.11. Stepen zaposlenosti na području Federacije i Sarajevskog kantona po općinama u 2013.

Općina	Stanovništvo	Prosječan broj zaposl. ¹	Radno sposobno stanovn.	Aktivno stanovništvo	Stepen zaposlenosti u %		
					Stanov. ²	Radno sposobno stanovn. ³	Aktivno stanovn. ⁴
Centar	68.933	39.706	46.338	47.655	57,6	85,7	83,3
Hadžići	22.777	3.891	15.580	9.561	17,1	25,0	40,7
Ilidža	61.160	17.477	41.267	29.127	28,6	42,4	60,0
Ilijaš	19.590	2.401	12.398	7.889	12,3	19,4	30,4
Novi Grad	125.626	22.223	87.692	42.385	17,7	25,3	52,4
Novo Sarajevo	73.820	23.452	48.845	32.486	31,8	48,0	72,2
Stari Grad	42.031	9.458	28.470	16.017	22,5	33,2	59,0
Trnovo	2.850	328	1.817	868	11,5	18,1	37,8

Vogošća	25.882	3.962	17.593	9.367	15,2	22,4	41,9
Kanton Sarajevo	442.669	122.862	299.970	195.355	27,8	41,0	62,9
Federacija BiH	2.337.200	435.113	1.605.813	827.055	18,6	27,1	52,6

- 1) Ukupna zaposlenost na teritoriji FBiH obuhvata zaposlene u poslovnim subjektima (pravnim osobama), obrtu i slobodnim profesijama, odbrani i policiji. Broj zaposlenih u odbrani – vojsci (8.000), nije razvrstan po opštinama i kantonima.
- 2) Step en zaposlenosti se izračunava tako da se broj zaposlenih podijeli sa prisutnim stanovništvom i pomnoži sa 100.
- 3) Step en zaposlenosti se izračunava tako da se broj zaposlenih podijeli s radno sposobnim stanovništvom (stanovništvo staro od 15-65 godina) i pomnoži sa 100 u skladu sa metodologijom EU.
- 4) Step en zaposlenosti se izračunava tako što se broj zaposlenih podijeli sa aktivnim stanovništvom (radnom snagom tj: zaposleni + nezaposleni) i pomnoži sa 100. u skladu sa metodologijom Centralne banke BiH.

Stope zaposlenosti ukupnog stanovništva Kantona u 2013. odnosno radnog kontingenta iznosile su 27,8% i, 41,0% i nalaze se daleko iznad nivoa Federacije BiH (18,6%, za stanovništvo i 27,1% za radni kontingent), dok je kod stope zaposlenosti radne snage (52,6%), ostvarenje na nivou Kantona veće za više od 10% (62,9%).

Posmatrano po općinama, viši step en zaposlenosti od kantonalnog prosjeka, mjer en po sva tri pokazatelja (stanovništvo, radno sposobno stanovništvo i aktivno stanovništvo), zabilježile su četiri i to: Centar, Ilidža, Novo Sarajevo i Stari Grad.

Od 2013. godine, podaci o broju zaposlenih po područjima i odjeljcima, daju se po novoj Klasifikaciji djelatnosti (KD). Prema tome, u 2013. najveći broj zaposlenih je bio u oblasti trgovine (19,4%) i oblasti javne uprave i socijalnog osiguranja (12,4%). Ukupan broj zaposlenih u 2013. manji je za 1,9% u odnosu na predhodnu godinu.

Nezaposlenost

Nezaposlenost je veliki i ekonomski i društveni problem, i sa siromaštvom najveći problem i u svijetu. Ekonomski, to je rasipanje ogromnih sredstava. Gubici tokom perioda velike nezaposlenosti najveći su gubici u savremenoj ekonomiji.

Prema evidenciji Federalnog zavoda za statistiku broj nezaposlenih radnika se povećao sa oko 66 hiljada u 2009. na 72,5 hiljada u 2013. godini, dakle za 9,3%, i po prosječnoj godišnjoj stopi rasta od 2,3%. Učešće nezaposlenih Kantona Sarajevo u ukupnom broju nezaposlenih u FBiH u 2013. godini iznosi 18,5% i zauzima visoko treće mjesto iza Tuzlanskog i Zeničko-Dobojskog kantona. Učešće žena u ukupnom broju nezaposlenih u 2013. godini je blizu 60% odnosno 43.476.

Najviše nezaposlenih ima srednju stručnu spremu (29,5%), a zatim slijede nekvalifikovani (29%) i kvalifikovani radnici (27%).

Tabela 5.12. Nezaposleni prema stručnoj spremi u Kantonu Sarajevo

Godine	VSS	VŠS	SSS	NSS	VKV	KV	PKV	NKV	ukupno
XII 2009	4.712	941	18.451	461	462	18.467	481	22.324	66.299
XII 2010	5.753	929	19.691	447	452	18.956	467	22.212	68.907
XII 2011	6.689	884	20.024	413	441	19.199	458	21.734	69.842
XII 2012	7.956	883	21.261	419	445	19.979	445	21.630	73.018
XII 2013	8.331	901	21.411	380	451	19.557	422	21.040	72.493
Stope rasta 2009-2013	15,1	-1,1	3,8	-4,7	-0,6	1,4	-3,2	-1,5	2,3
Indeks 2013/2009	176,8	95,7	116,0	82,4	97,6	105,9	87,7	94,2	109,3

Tokom posmatranog perioda, najviše je rastao broj nezaposlenih sa visokom stručnom spremom, odnosno u 2013. skoro 1,8 puta više je nezaposlenih sa VSS nego 2009. (u 2013. 3.619 radnika sa VSS više nego 2009. traži posao), što je poražavajuća činjenica, ukoliko se ima u vidu konstatirani rast broja diplomiranih studenata na univerzitetima.

U posmatranom periodu se takođe stepen nezaposlenosti ukupnog stanovništva Kantona Sarajevo povećao sa 15,6% 2009. na 16,4% 2013. godine. Stepenn nezaposlenosti radnog kontingenta povećao se sa 23,3% 2009. na 24,2% 2013. godine. Stopa nezaposlenosti povećala se sa 35,7% u 2009. na 37% u 2013. godini, što sve ukazuje na negativan trend.

Tabela 5.13. Stepen i stopa nezaposlenosti u Kantonu Sarajevo (%)

Pokazatelji	XII 2009	XII 2010	XII 2011	XII 2012	XII 2013	Stopa rasta 09-13	Indeks 13/09
Stepen nezaposlenosti ukupnog stanovništva	15,6	15,8	15,9	16,6	16,4	1,1	104,6
Stepen nezaposlenosti radnog kontingenta	23,3	23,6	23,7	24,4	24,2	0,9	103,5
Stopa nezaposlenosti	35,7	36,8	35,7	36,7	37,0	0,9	103,6

Najveći stepen nezaposlenosti se nalazi u općinama Ilijaš, Trnovo, Hadžići i Vogošća, dok se najmanji stepen nezaposlenosti nalazi u općini Centar 16,7% (Stepenn nezaposlenostiseizračunavatako štosebrojne nezaposlenih podijelisa aktivnim stanovništvom (radnom snagom tj. zaposleni + nezaposleni) i pomnoži sa 100.

Osnovni problemi u segmentu zapošljavanja su:

- Strukturna nezaposlenost (2/5 nezaposlenih ne radi duže od 5 godina);
- Ogromno neformalno tržište, odnosno prisutnost rada na "crno" (povećanje u 2013. sa 20% na 23%);
- Neusklađen i neadekvatan zakonski okvir (zakon o radu, zakon o zdravstvenoj zaštiti idr.);
- Nedostatak strukturnih reformi, nizak nivo konkurentnosti preduzeća, niska strana ulaganja i iskorištenost kapaciteta naročito u segmentima građevinarstva i metaloprerade;
- Neusklađen sistem obrazovanja sa potrebama tržišta rada;
- Deficitarnost pojedinih zanimanja i struka;
- Niska stopa aktivnosti radne snage (u 2013. 41,8%);
- Zakon o radu još nije donešen (sporan član 182., koji se odnosi na regulisanje kolektivnih ugovora);
- Loša struktura nezaposlenih (osobe sa invaliditetom, dugotrajno nezaposlene osobe, osoba bez kvalifikacija itd.);
- Negativan stav prema privatnim agencijama za posredovanje u poslu.

Plaće i penzioneri

U 2013. godini u FBiH prosječna mjesečna neto plaća iznosila je 835 KM ili 0,6% više u odnosu na prethodnu godinu. U Kantonu Sarajevoprosječna plaća iznosila je 1.029 KM što je više za 1,6% u odnosu na 2012. godinu i što je 123,2% u odnosu na prosjek FBiH.

Krajem 2013. godine plaće su se kretale od 592 KM u oblasti hotelijerstva i ugostiteljstva do 1.612 KM u oblasti finansijskih djelatnosti i djelatnosti osiguranja (po KD).

Ukupan broj penzionera FBiH u decembru 2013. godine iznosio je 388.676, što je za 1,8% više nego u istom periodu prethodne godine. Prosječna penzija u FBiH u decembru 2013. godine iznosila je 346,5 KM, pri čemu je najniža isplaćena penzija iznosila 310,73 KM. Najviša penzija u decembru 2013. godine iznosila je 2.071,50 KM.

5.1.5. Mala i srednja preduzeća

Na području Kantona Sarajevo u 2013. godini, prema podacima Poreske uprave FBiH, djeluje 21.267 subjekata u kojima je zaposleno 127.659 lica. Posmatrano po Klasifikaciji djelatnosti 2010, najviše subjekata ima u oblasti trgovine (35% učešća u ukupnom broju subjekata Kantona Sarajevo), te u oblasti ostalih uslužnih djelatnosti-16,8%.

Takođe, najviše zaposlenih je u trgovini, 17,6% učešća u ukupno zaposlenim na području Kantona, zatim u javnoj upravi i odbrani, obaveznom socijalnom osiguranju, 17,1%.

Prosječan broj zaposlenih po poreskom subjektu na nivou Kantona Sarajevo je 6. U oblasti javne uprave i odbrane, obaveznom socijalnom osiguranju prosječno je zaposleno 51 lice, dok je u oblasti proizvodnje i snabdijevanja električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija zaposleno 35 lica po poreskom subjektu. U oblasti ostalih uslužnih djelatnosti, kao i u oblasti umjetnosti, zabave i rekreacije zaposleno je jedno lice po poreskom subjektu.

Tabela 5.14. Poreski obveznici po veličini u Kantonu Sarajevo 2013.

obilježje	Poreski obveznici							
	mala		srednja		velika		ukupno	
	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%
broj obveznika	20.787	97,7	420	2,0	60	0,3	21.267	100,0
zaposleni	40.083	31,4	41.473	32,5	43.103	33,8	127.659	100,0

Strukturu poreskih obveznika prema veličini u Kantonu Sarajevo čini:

- 97,7% malih obveznika (do 50 zaposlenih) koji zapošljavaju 31,4% lica,
- 2% srednjih obveznika (50-250 zaposlenih) koji zapošljavaju 32,5% lica, i
- 0,3% velikih obveznika (preko 250 zaposlenih) koji zapošljavaju 33,8% lica.

Prema tome, od ukupnog broja poreskih obveznika najviše je malih, skoro 21.000, a istovremeno najviše je zaposleno u velikim preduzećima kojih ima samo 60.

U oblasti zanatstva - obrta u 2013. godini Ministarstvo privrede Kantona Sarajevo je, kao i prethodnih godina, u budžetu za 2013. godinu planiralo finansijska podsticajna sredstva za očuvanje i razvoj tradicionalnih i starih zanata - obrta u iznosu od 100.000 KM. Isto tako, Ministarstvo je obezbijedilo i potporu privredi/privrednim subjektima preko 300.000 KM.

Pripremljen je Zakon o poticaju razvoja male privrede. U skladu sa ovim Zakonom, Vlada na prijedlog Ministarstva privrede donosi Program razvoja male privrede, za period od četiri godine. Programom se utvrđuju: smjernice razvoja, poticajne mjere, nosioci provođenja poticajnih mjera, aktivnosti provođenja, izvori sredstava, metodologija provođenja i praćenja provođenja pojedinih mjera.

5.1.6. Poljoprivreda, proizvodnja hrane i ruralni razvoj

U Federaciji BiH Kanton Sarajevo jedan je od vodećih kantona koji imaju potencijal za organizovanje najrazličitijih vidova primarne poljoprivredne i prehrambene proizvodnje. U prilog tome ide i veliki broj instalisanih kapaciteta na području sarajevskog kantona, a koji su namijenjeni za preradu i

proizvodnju hrane i to posebno na bazi: mesa, sirovog mlijeka, žitarica (tjestenine i razna peciva na bazi brašna od pšenice, raži, ječma i heljde), prirodnih i obogaćenih voda, sirupa i koncentrata (sokovi), ljekobilja i šumskih plodova i dr.

Najbolje uslove za uzgoj voća i voćnjaka imaju općine Vogošća, Hadžići, Ilidža i Ilijaš. Ako se govori o povrću, onda se sa sigurnošću može reći da sve općine imaju dobre uslove. To je ujedno i dobra prilika za pokretanje privatnih biznisa, kao i socijalnog poduzetništva u poljoprivredi.

Što se tiče stočarstva, statistika pokazuje slijedeće rezultate: u 2013. godini zaklano je ukupno 6.044 grla goveda što je u odnosu na 2012. godinu više za 10,1%. Takođe, broj zaklanih ovaca bio je veći u odnosu na 2012. godinu za 19,1% pa je ukupan broj zaklanih grla ovaca iznosio 6.500. Istovremeno, smanjen je broj zaklanih peradi sa 2,2 miliona u 2012. godini na 1,7 miliona koliko je zaklano u 2013. godini. Jedan od problema u stočarstvu je i nekvalitetna stočna hrana, pa poljoprivrednici pokušavaju pronaći rješenja da se postojeća situacija prevaziđe.

Ruralni razvoj čini jednu od ključnih politika javnog djelovanja u svim razvijenim državama, kao i državama u razvoju. Efikasna politika ruralnog razvoja za rezultat ima jačanje proizvodnih kapaciteta, a istovremeno služi i osiguravanju društvenog napretka i zaštite okoliša.

Poljoprivreda i s njom povezane aktivnosti u ruralnim područjima učestvuju sa veoma malim udjelom u prihodima, proizvodima i zapošljavanju u ruralnim područjima. Poljoprivredom se najveći dio stanovništva bavi kao dopunskom djelatnošću, kako bi zadovoljili svoje prehrambene potrebe, ostvarujući značajne uštede prihoda, koje stvaraju od zaposlenja u urbanim područjima.

Lista problema u ovom segmentu je zaista velika, a ističemo samo najznačajnije: problemi vezani za slabu kadrovsku i materijalnu osposobljenost sektora za poljoprivredu, vodoprivredu i šumarstvo, ugroženost poljoprivrednog zemljišta u inundacionim područjima od poplavnih voda, bespravna sječa, bespravni transport drvene mase, postojanje nelegalnih reznih jedinica, neadekvatno upravljanje prirodnim resursima, a posebno nedostatak planskih dokumenata, neadekvatna planska dokumentacija (program ruralnog razvoja, prostorni planovi za ruralna područja i neadekvatno oblikovana poljoprivredna politika - nizak nivo harmonizacije sa EU principima, ali i WTO principima) itd.

5.1.7. Turizam

Turizam danas, kao najveća privredna djelatnost u svijetu, postaje generator ukupnog razvoja. Prožima se sa svim elementima čovjekovog života i djelovanja. Efekti turizma su višestruki: rast zaposlenosti, rast prihoda, promocija države i nacionalnog identiteta, opći rast standarda i kvaliteta života i urbanog i ruralnog stanovništva. Na taj način turizam postaje sredstvo valorizacije prirodnih i stvorenih vrijednosti i kulturno-historijske baštine, valorizacije krajolika i osobenosti pejzaža, odnosno valorizacije komparativnih i kompetativnih prednosti prirodnih i stvorenih vrijednosti.

Kanton Sarajevo predstavlja jedno od turističkih središta Balkana. Posjeduje značajne turističke prirodne potencijale i tradiciju, kao i imidž olimpijskog grada.

Glavni problemi i slabosti razvoja turizma vezani su za negativan marketing u toku 1990-tih, nepostojanje dugoročne strategije razvoja turizma na nivou BiH, disharmoničnost propisa unutar entiteta, pasivan pristup u promociji turizma, nediferencirana ponuda, nedostatak dodatne turističke ponude, nedostatak sredstava i sl.

Snage turističkih resursa Kantona Sarajevo su globalna prepoznatljivost, kulturno istorijska baština, prirodno naslijeđe, turistička tradicija, jedinstvo različitosti itd.

Zvanične pokazatelje o iskorištenosti turističkih kapaciteta treba uzeti sa rezervom, obzirom da se prijava i odjava turista ne vrši u skladu sa zakonom i podzakonskim aktima kojima je regulisana prijava i odjava turista.

U 2013. godini Kanton Sarajevo posjetilo je ukupno 318.032 turista, što je za 18,4% više u odnosu na 2012. godinu. U ukupnoj strukturi 83,6% su strani turisti ili 265.763 stranih turista, što je za 25,6% stranih turista više nego u 2012. godini, a 16,4% su domaći turisti ili 52.269 turista, što je za 8,1% domaćih turista manje u odnosu na 2012. godinu. Ostvareno je 617.171 noćenja što je za 20,6% više u odnosu na ostvareni broj noćenja u 2012. godini.

Ostvarena vrijednost prometa u ugostiteljstvu u 2013. godini je iznosila 81,0 milion KM, što je za 8,9% više u odnosu na prethodnu godinu. U strukturi ukupno ostvarenog prometa u ugostiteljstvu prihodi od smještaja iznose 42,9 miliona KM i učestvuju sa 52,9% u ukupno ostvarenom prometu u ugostiteljstvu. U odnosu na isti period 2012. godine prihodi od smještaja veći su za 12,0%, a zatim slijede prihodi od prodaje hrane, pića i ostali prihodi.

Općenito, Kanton Sarajevo kao turistička destinacija ima značajne turističke kapacitete i potencijale. Ovo područje raspolaže bogatim prirodnim turističkim resursima i mjesto je susreta različitih kultura, religija i tradicija što predstavlja dodatnu vrijednost u kreiranju turističke ponude. Na ovom području postoji raznovrsna ponuda specifičnih vidova turizma, odnosno zimskog, ljetnog, planinskog, ekoturizma, lovnog, kulturnog, religijskog, kongresnog, zdravstvenog, transportnog itd. Turizam i prateće privredne grane turizma zauzimaju značajno mjesto u ekonomskom razvoju Kantona Sarajevo i neophodno je raditi na unaprijeđenju turističkog proizvoda ovog područja, u saradnji sa drugim susjednim područjima, s ciljem stvaranja jedinstvenog regionalnog turističkog proizvoda te ravnomjernijeg korištenja kapaciteta tokom cijele godine uz duže zadržavanje turista.

Kroz razvoj turizma treba osigurati dugoročnost pozitivnih učinaka održivim korištenjem prirodnih i kulturno-historijskih potencijala, aktivnim sudjelovanjem u njihovom očuvanju i razvoju, stvaranjem okruženja privlačnog za investitore sa djelotvornom promocijom.

5.1.8. Ekologija, energija i obnovljivi izvori energije

U oblastima proizvodnje i snabdijevanja električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija (D) i snabdijevanja vodom, uklanjanja otpadnih voda, upravljanja otpadom, te djelatnosti sanacije okoliša (E) u 2013. godini, na području Kantona Sarajevo djeluje 136 subjekata, 51 u D i 85 u E u kojima je zaposleno 4.396 lica. U ukupnom broju poreskih obveznika sa područja Kantona Sarajevo ove dvije djelatnosti učestvuju sa 0,6%, a u ukupnom broju zaposlenih 3,4%.

Generalno se može konstatovati da je situacija u oblasti vodosnabdijevanja i odvodnje otpadnih i oborinskih voda na području Kantona Sarajevo, izuzetno složena. Vodovodni i kanalizacioni sistem su najmanje razvijeni segmenti komunalne infrastrukture, značajno zaostaju za urbanim razvojem i već sada ga u izvjesnoj mjeri ograničavaju. Gubici vode nastali zbog izuzetno loše vodovodne mreže kreću se oko 70%. Evidentan je nedostatak dodatnih količina pitke vode u sistemu, zatim nedostatak elemenata primarnog sistema (rezervoarski prostor, pumpne stanice, potisni cjevovodi itd.) i značajan zaostatak u pokrivenosti distribucionom mrežom, čak i područja koja su pokrivena urednom provedbeno planskom dokumentacijom.

U segmentu odvodnje otpadnih i oborinskih voda situacija je još složenija jer je izgrađenost separatne kanalizacione mreže u još većem zaostatku u odnosu na vodovodnu mrežu.

Sistemi za kontinuiranu dobavu enegije (elektroenergetski – 380/220/110 kV DV i gasni – magistralni gasovod 50 bar) se nalaze na relativno visokom nivou pogonske spremnosti i imaju dovoljne kapacitete, te ne predstavljaju ograničavajući faktor, u ovom trenutku, za normalno snabdijevanje energijom. Evidentno je da je potrošnja energije neracionalna, te da postoje znatne rezerve za uštede i racionalniju potošnju, osobito u oblasti zagrijavanja objekata.

Evidentno je da je potrošnja energije neracionalna, te da postoje znatne rezerve za uštede i racionalniju potošnju, osobito u oblasti zagrijavanja objekata. U ovoj oblasti je moguće postići velike uštede energije, imajući u vidu da u ukupnoj potrošnji energije u Kantonu Sarajevo, stambeni sektor učestvuje sa 48,9%, u ukupnoj potrošnji zemnog gasa sa 71,6%, u ukupnoj potrošnji električne energije sa 49,66% i u ukupnoj potrošnji čvrstih goriva sa 94,1%.

Problemi su takođe evidentni i u segmentu kvaliteta zraka, koji ima tendenciju pogoršanja zbog prelaska mnogih domaćinstava na čvrsta goriva.

Posebno zabrinjava situacija u oblasti odvodnje i prečišćavanja otpadnih i oborinskih voda na području Kantona, gdje je situacija možda i najteža. Od ostalih problema se ističe i problem nelegalnih deponija, prevelike buke u gradskim područjima, nedostatak državne regulative u oblasti zaštite okoliša i održivog razvoja, nedovoljno izgrađena ekološka svijest i kultura građana itd.

5.1.9. Transport i komunikacije

U oblasti saobraćaja, skladištenja i komunikacija na području Kantona Sarajevo u 2013. godini djeluje 355 pravih lica koji zapošljavaju 11.375 osoba. Obzirom da se ova problematika statistički prati uglavnom na nivou FBiH, u nastavku se iznose samo raspoloživi podaci vezani za Kanton Sarajevo.

U toku 2013. godine u Kantonu Sarajevo prevezeno je ukupno 73 hiljade tona robe što je u odnosu na količinu prevezeno robe iz 2012. godine manje za 3,9%. Istovremeno, u Federaciji BiH prevezeno je 3,9 miliona tona robe što je za 11,5% manje u odnosu na godinu ranije.

Gradsko - prigradskim prevozom u sarajevskom kantonu u 2013. godini prevezeno je 98,9 miliona putnika što je za 8,5% manje u odnosu na broj prevezenih putnika iz 2012. godine.

Što se tiče broja registrovanih vozila u 2013. godini u Kantonu Sarajevo zabilježeno je ukupno 126.319 registrovanih vozila što čini 22,8% od ukupno registrovanih vozila u Federaciji BiH. U odnosu na 2012. godinu u Kantonu Sarajevo registrovano je 3,2% više vozila i to najviše putničkih (89,7%).

Na sarajevskom aerodromu u 2013. godini ostvaren je rekordan broj putnika od osnivanja ovog preduzeća. Prevezeno je ukupno 665.638 putnika što je za 15% više u odnosu na 2012. godinu i čini 84% od ukupno prevezenih putnika na nivou Federacije BiH.

* * *

U rezimeu, ekonomska slika Kantona Sarajevo ima slijedeća obilježja:

- Visoka nezaposlenost koja ima strukturalni dugoročni karakter sa pozitivnim promjenama u počecima primjene aktivnih politika i mjera zapošljavanja
- Ekonomska struktura koja ne omogućava proizvodnju proizvoda i usluga za izvoz (tradable goods and services) i generiranje više bruto dodane vrijednosti i radnih mjesta koja bi bila produktivnija i osiguravala veće plaće
- Niska izvozna orijentiranost i ograničenost razvoja privrednih djelatnosti kapacitetima domaćeg tržišta, ali i pozitivnim tokovima izvoza ICT usluga, poslovnih servisa i turizma

- Velik i neefikasan javni sektor sa deficitima budžeta i Fonda zdravstvenog osiguranja KS, te visokim gubicima javnih komunalnih preduzeća
- Nedovoljna konkurentnost poduzetničkog sektora, posebno malih i srednjih preduzeća iz industrije, loše poslovno okruženje za poslovanje, investicije i zapošljavanje i nedovoljan napredak u stvaranju stimulativnog i prijateljskog poslovnog okruženja koje bi podupiralo promjenu ekonomske strukture (industrija, ICT servisi, turizam), razvoj novih i restrukturiranje postojećih malih i srednjih preduzeća, razvoj novih oblika poduzetništva i inovativnost poslovnog sektora, razvoj poduzetničke infrastrukture i uvezivanje u lance vrijednosti BH, regionalnih i globalnih kompanija
- Nizak nivo i nepovoljna struktura poduzetničkih investicija sa fokusom na rentnu ekonomiju i zanemarivanje investicija u nove tehnologije i industriju, nisko prisustvo stranih direktnih investicija u sektoru proizvodnje i usluga za izvoz i izostanak projekata JPP kao načina za uvođenje privatnog sektora u pružanje javnih usluga
- Visoke razmjere sive i crne ekonomije koja deformira tržište rada i tržišnu konkurenciju uz slabe inspeksijske službe i neefikasno sudstvo u oblasti privrednih sporova.

5.2. Društveni razvoj

Društveni razvoj razumijevamo kao procese koji vode do strukturalnih promjena, a s ciljem poboljšanja kvaliteta života ljudi, te unaprijeđenja društvenih veza i društvenih institucija. Poboljšanja do kojih dolazi omogućavaju ravnopravnost i održivost i kompatibilna su sa principima demokratskog upravljanja i socijalne pravde. Ovakva definicija društvenog razvoja, a koju je objavio Istraživački institut Ujedinjenih nacija, uključuje oboje – i materijalna dostignuća kao što su dobro zdravlje i obrazovanje, pristup dobrima i uslugama neophodnim za pristojno življenje, ali i socijalna, kulturološka i politička dostignuća kao što su osjećaj sigurnosti, dostojanstvo, te mogućnost da se bude dijelom zajednice kroz društveno i kulturološko djelovanje, osnaživanje i političku zastupljenost.⁴⁰

U ovom dijelu Situacione analize za Kanton Sarajevo biće prikazani ključni pokazatelji za oblasti koje su značajne za društveni razvoj, a koji uključuju: obrazovanje, socijalnu zaštitu, inkluziju, zdravlje, kulturu, sport i civilnu zaštitu u Kantonu Sarajevo.

5.2.1. Stanovništvo

Stanovništvo predstavlja demografski okvir za formiranje radne snage koja pokreće i usmjerava sve djelatnosti u prostoru. Sve promjene i poremećaji u demografskom razvoju (kretanje broja stanovnika, prirodno kretanje, migracije i demografske strukture) odražavaju se na dinamiku i smjer društveno-ekonomskog razvoja.

Sredinom 2014. godine na području Kantona Sarajevo živi 444.851 stanovnik, a od toga broja na području Grada Sarajeva živi 310.388 stanovnika. Najveća koncentracija stanovnika je na području općine Novi Grad sa 28,4% učešća u ukupnom stanovništvu Kantona, a zatim slijede općine Novo Sarajevo sa 16,6%, Centar sa 15,4%, itd. Najmanje stanovnika živi u općini Trnovo 2.628 ili tek 0,6% od ukupnog stanovništva Kantona Sarajevo, a što ilustruje naredna tabela:

⁴⁰www.unrisd.org

Najgušće naseljena općina u Kantonu Sarajevo je Novo Sarajevo sa gustom naseljenosti 7.449,4 st/km², što je 21,4 puta više od prosječne gustine naseljenosti Kantona Sarajeva. Gustina naseljenosti najmanja je u općini Trnovo i iznosi 7,8 st/km². Veća gustina naseljenosti u odnosu na prosječnu gustinu naseljenosti Kantona Sarajevo (348,3 st/km²) je na općinama Novi Grad, Centar, Stari Grad, Ilidža i Vogošća.

Starosna struktura stanovništva ukazuje da Kanton Sarajevo ima relativno starije stanovništvo, te da Grad Sarajevo ima veći procenat starijeg stanovništva od Kantona ukupno. U proteklim godinama dolazi do promjena u starosnoj strukturi u pravcu smanjenja učešća mlađeg stanovništva, a do povećanja starijeg stanovništva iznad 65 godina. Tako u 2014. godini, na području Kantona Sarajevo, stanovništvo do 14 godina učestvuje sa 15,8%, a stanovništvo iznad 65 godina 2014. godine učestvuje sa 16,4% u ukupnom stanovništvu, a što ilustruje naredna tabela.

Radni kontigent stanovništva, grupacija od 15 do 64 godine starosti na području Kantona učestvuje sa 67,8%.

Stopa nataliteta je u 2014. godini iznosila 10,3 promila, a stopa mortaliteta 8,8 promila, što uzrokuje da je prirodni priraštaj na području Kantona Sarajevo u 2014. godini 1,5 promila i da je veći od ostvarenog u 2013. godini kada je iznosio 1,2 promila.

Pozitivne stope prirodnog priraštaja ostvarene su u općini Ilijaš (4,3 promila), Hadžići (3,4 promila), Ilidža (3,1 promila), Novi Grad (2,9 promila) i Vogošća (2,5 promila). Negativne stope prirodnog priraštaja ostvarene su u: Trnovu (5,3 promila), Starom Gradu (2,3 promila), Centaru (0,3 promila) i Novom Sarajevu (0,01 promil). Vitalni indeks, odnos broja rođenih i umrlih, na području Kantona Sarajevo je veći od 1,0 i u 2013. i u 2014. godini.

Prema demografskim karakteristikama, rastu broja stanovnika, starosnoj strukturi, vitalnim obilježjima stanovništva, stanovništvo Kantona Sarajevo je najvažniji resurs razvoja. Takođe, Kanton Sarajevo se u Federaciji BiH pokazuje kao Kanton sa najizraženijim demografskim karakteristikama.

5.2.2. Socijalna zaštita

Posljedice rata u Bosni i Hercegovini i spori poslijeratni razvoj privrede, te veoma loša ekonomska situacija i recesija generalno je promijenila socijalnu sliku zemlje, što je uzrokovalo da se znatan broj stanovništva pojavi kao korisnik socijalne zaštite. Mnogo je kategorija stanovništva koje trenutno ima status socijalne pomoći. Na složenu socijalnu sliku Kantona utiče i veliki broj nezaposlenih-posebno ženske populacije i mladih osoba, broj penzionera, raseljenih osoba i izbjeglica, ratnih invalida, djece bez roditelja itd.

Korisnici socijalne zaštite su djeca bez roditeljskog staranja, vaspitno zanemarena i zapuštena djeca, djeca čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama, osobe sa invaliditetom i osobe ometene u psiho-fizičkom razvoju, materijalno neobezbjeđene i za rad nesposobne osobe, stare osobe bez porodičnog staranja, osobe sa društveno negativnim ponašanjem, osobe i porodice koje bi svoju socijalnu sigurnost trebale ostvariti od primanja, a ta primanja nisu dovoljna za podmirenje njihovih osnovnih životnih potreba i osobe izložene zlostavljanju i nasilju u porodici i ostale osobe koje se nađu u stanju socijalne potrebe u skladu sa Zakonom o socijalnoj zaštiti.

U 2013. godini bilo je 50.962 korisnika, što je za oko 500 korisnika manje nego 2012. godine, odnosno, svaki deveti stanovnik je obuhvaćen nekim od vidova socijalne zaštite i to:

- 15.019 korisnika socijalne zaštite,
- 30.509 korisnika zaštite porodice sa djecom,

- 5.318 korisnika civilnih žrtava rata.

Najveći broj korisnika odnosi se na kategorije: nezaposlena lica, lica ugrožena porodičnom situacijom, zaposleni sa malim prihodima i dr. Najveće učešće u ukupnom broju korisnika socijalne zaštite, 59,9% imaju korisnici unutar zaštite porodica sa djecom. Za podmirenje raznih vidova socijalne zaštite iz Budžeta Kantona Sarajevo preko Ministarstva za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice Kantona, u 2013. godini je izdvojeno 68.949.861 KM, što je više za oko 6 miliona nego 2012. godine, odnosno 1.352,4 KM po korisniku, a prethodne godine 1.217 KM po korisniku. To znači da je iz Budžeta Kantona Sarajevo za 2013. godinu izdvojeno ukupno 9,3% sredstava za socijalnu zaštitu, dok je u 2012. izdvojeno 8,3%.

U Kantonu Sarajevo postoji 9 centara za socijalni rad, odnosno 12,5% od 72 koliko ih ima u Federaciji BiH. Od ukupnog broja korisnika punoljetnih ima 5 puta više nego maloljetnih korisnika. Od ukupnog broja stanovnika na Kantonu njih 5,9 % su korisnici socijalne zaštite.

Odnos korisnika socijalne pomoći u odnosu na zaposlene je na nivou Federacije 1:1,4, a na nivou Kantona Sarajevo 1:4. To praktično znači da jednog korisnika socijalne zaštite „izdržava“ 1,4 zaposlena u FBiH, a u Kantonu Sarajevo 4 zaposlena „izdržavaju“ jednog korisnika socijalne zaštite.

5.2.3. Boračka zaštita

Pitanje reguliranja i osiguravanja prava branilaca-veterana rata, u svakoj državi ima poseban tretman u pogledu moralnog, materijalnog, socijalnog i drugih vrednovanja doprinosa pripadnika boračke populacije. Na ovakvim principima branioци i članovi porodica šehida i poginulih branilaca, kao posebno zaslužne populacije za odbranu i opstanak BiH, očekuju i traže da im se osigura tretman zaslužnih osoba i adekvatno vrednuje njihov doprinos, a ne da se njihova prava tretiraju kao socijalna zaštita, a oni kao socijalni slučajevi.

Posljednjih godina zakonodavstvo i izvršna vlast u FBiH i Kantonu Sarajevo učinile su i čine znatne napore da se prava boračke populacije sistemski reguliraju u skladu sa materijalnim mogućnostima. Sredstva za ostvarivanje korištenje prava propisanim federalnim zakonom osiguravaju se iz federalnog budžeta, budžeta kantona, općina i drugih prihoda.

Prema podacima Ministarstva za boračka pitanja na području Kantona Sarajevo u decembru 2013. godine, bilo je ukupno 19.780 korisnika lične i porodične invalidnine, dok je u julu 2013. godine, bilo je ukupno 20.840 korisnika lične i porodične invalidnine.

Za podmirenje ovih korisnika u mjesecu decembru 2013. godine, Vlada Kantona Sarajevo izdvojila je 6.122.193,34 KM, odnosno prosječno 309,5 KM po korisniku (229,6 KM po korisniku lične invalidnine, a 346,7 KM po korisniku porodične invalidnine).

Krajem 2013. godine evidentirano je nezaposlenih 12.532 demobilisana vojna obveznika. Najveće učešće od 40,5% u skupini demobilisani nezaposlenih su nestručna lica (NSS, PK, NK), kojih je 3.724, a svega je 1,7% visoko obrazovanih demobilisanih vojnih obveznika.

5.2.4. Socijalno uključivanje

Novija definicija socijalnu zaštitu usmjerava ka poboljšanju socijalnog statusa građana na ličnom, porodičnom i širem socijalnom planu i doživljavaju je kao snagu koja jača društvenu koheziju i njeguje neovisnost i sposobnost ljudi da pomognu sami sebi. Novi socijalni problemi i potrebe od socijalne zaštite zahtijevaju da odgovori na aktuelne potrebe građana i da podržava ranjive i marginalizirane grupe i pojedince kojima je neophodna pomoć zajednice i države, kao i građana koji nisu u stanju ekonomskim učešćem da obezbijede svoju egzistenciju i svoje porodice. Zato se poimanje socijalne zaštite u novijem kontekstu veže za prevazilažanje socijalne isključenosti.

U Bosni i Hercegovini je 2011. godine 23,4% stanovništva bilo ispod apsolutne linije siromaštva. To znači da je jedna odrasla osoba imala 271 KM mjesečno, dok je četveročlana porodica sa dvoje djece za življenje imala 569 KM. Procjene za 2014. godinu su, da će 26%-27% stanovništva biti ispod apsolutne linije siromaštva, dakle preko million stanovnika.⁴¹

Preko milion ostalih stanovnika živi u stanju teške materijalne uskraćenosti ili u situaciji socijalne isključenosti koja je definisana kao život u porodicama sa vrlo niskim intenzitetom rada.⁴² Stanovništvo u BiH se osim toga suočava sa mnogim drugim socijalnim rizicima koje bi trebali rješavati sistemi socijalne zaštite i socijalne inkluzije. Ti rizici uključuju dugoročnu nezaposlenost, nezaposlenost omladine, bolest, loše standarde u obrazovanju, povećanje tenzija u porodici koje dovode do povećanja broja razvoda, ugroženost djece, nezadovoljstvo među mladima koje dovodi do povećanja problema alkoholizma, ovisnosti o drogama i drugih socijalnih problema, starenje stanovništva uz prateće povećanje potrebe za uslugama njege, te marginalizaciju ugroženih kategorija kao što su lica sa invaliditetom i Romi.⁴³

Procjenjuje se da u KS ima najmanje 210.000 lica koji se mogu smatrati socijalno isključenim, po nekom osnovu. Osim armije nezaposlenih, penzionera tu su i korisnici boračko invalidske zaštite, osoba sa invaliditetom, Romi, raseljena i izbjegla lica itd.

Nezaposlenost je sigurno najvažnija dimenzija socijalne isključenosti. Armiji nezaposlenih u ovom kontekstuse mogu dodati i oni koji rade na crno, iz nužde, ispod svojih kvalifikacija ili rade bez ikakve naknade. Stopa nezaposlenosti radne snage u Kantonu Sarajevo je visoka 37% a kontinuirano raste od 2009. godine. Žene čine oko 60% učešća u stopi nezaposlenih u Kantonu Sarajevo.

Prema strukturi nezaposlenih osoba, najveće učeće imaju niskokvalifikovani i kvalifikovani radnici. Najveći udio u strukturi nezaposlenih čine osobe starosti od 25 do 44 godine, 51,2%. Opća je ocjena da je dugoročna nezaposlenost veoma visoka, preko 88% nezaposlenih čeka posao duže od jedne godine u KS.

Nezaposlenost je najvažniji problem koji pogađa mladu generaciju, oko jedne trećine ukupno zaposlenim čine mladi. Prema kvalifikaciji, visokoobrazovani mladi i mladi sa srednjom stručnom spremom imaju dominantno češće.

Položaj žena se možda najbolje procjenjuje na temelju ekonomske aaktivnosti. Žene danas predstavljaju 44% zaposlenih, 60% ukupno nezaposlenih. Stopa nezaposlenosti žena je veća za 50% od ostvarene stope zaposlenosti muškaraca. Među nezaposlenim najviše je nezaposlenih žena sa srednjom stručnom spremom. No, među zaposlenim visokoobrazovanim, žene dominiraju sa 54% učešća.

⁴¹ Siromaštvo u BiH 2011 – Trendovi i dostignuća i indikatori adekvatnosti ciljanja budžetskih transfera za socijalnu zaštitu u BiH 2011, IBHI, Sarajevo, juni 2013., str. 14.

⁴² Analiza nedostataka u oblasti politika socijalne zaštite i inkluzije u BiH, UNICEF, Sarajevo, Novembar 2009., dostupno na www.europa.ba

⁴³ Analiza nedostataka u oblasti politika socijalne zaštite i inkluzije u BiH, UNICEF, Sarajevo, Novembar 2009., dostupno na www.europa.ba

Penzioneri su, uz nezaposlene, sigurno najveća kategorija stanovništva Sarajeva koja je dovedena na rub egzistencije, samo u 2013 godini 70% penzionera prima penziju ispod 434,9 KM, što nije dovoljno za minimalan životni standard. A broj penzionera u KS konstantno raste, tako da je danas 19,2 penzionera na 100 stanovnika. Istovremeno, 1,5 zaposlena „rade za“ jednog penzionera.

U KS je 7.875 odraslih osoba sa invaliditetom.

Pravo na novčanu naknadu u skladu sa Zakonom o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba koristilo je 3,4% od ukupno nezaposlenih lica u Kantonu Sarajevo. Pravo na zdravstveno osiguranje koristilo je 73% od ukupno nezaposlenih u Kantonu Sarajevo.

Raste broj korisnika zdravstvenog osiguranja po osnovu nezaposlenosti u Kantonu Sarajevo, dok je broj korisnika novčane naknade po osnovu nezaposlenosti u blagom padu.

Socijalna situacija u Kantonu Sarajevo je veoma loša, a slaba utjeha da je u drugim kantona još gora. Reforme sistema socijalne zaštite je neophodna, prije svega uvođenjem novih metoda ciljanjakorisnika koji će unaprijediti efikasnost sistema⁴⁴ uvođenjem minimalne socijalne sigurnosti (umjesto stalne novčane pomoći) za sve koji se kvalifikuju novom metodom ciljanja (predložena je u FBiH i RS, indirektni imovinski cenzus) te radna aktivacija korisnika socijalne zaštite.

U ovom kontekstu razvoj socijalnog poduzetništva je važna karika reforme socijalne zaštite koja je povezuje za zapošljavanjem te ekonomskim razvojem.

Iskustva EU i pojedinih zemalja, analizirano u prva dva poglavlja Studije, pokazuje mogućnosti socijalnog poduzetništva a istovremeno rješavanje socijalnih problema (smanjenje siromaštva, broja korisnika socijalne zaštite) te porasta zaposlenih i ekonomije.

5.2.5. Zdravstvena zaštita

Koncept razvoja zdravlja je jedna od najvažnijih determinanti rasta i razvoja svake zemlje. Savremene definicije zdravlja nastoje da koncipiraju model zdravlja koji je obuhvata i duhovnu, filozofsku, ekološku, kao i mentalno-higijensku komponentu. Razmatraju takođe i mogućnosti čovjeka da vodi kvalitetan i kreativan život, maksimalno razvije sve svoje kapacitete, da realizuje svoje najdublje ciljeve i da se stvaralački prilagodi društvenoj sredini.

Zdravlje je preduslov za sreću, ispoljavanje kreativnih potencijala ličnosti i samorealizaciju. U savremenom konceptu zdravih stilova života, zdravlje je i samo po sebi cilj. Čovjek osnovne potrebe može realizirati i voditi ispunjen život samo ako je zdrav.

Najznačajnije odrednice zdravlja su povezane sa uslovima življenja, faktorima okoliša, stilovima života i biološkim i genetskim faktorima. Međutim, obrazovanje, stanovanje, uslovi rada, zapošljavanje, socijalna zaštita i drugo, često imaju veći utjecaj na zdravlje stanovništva od samog zdravstvenog sektora. Zbog toga je neophodna intersektorska saradnja i partnerstvo u zaštiti zdravlja stanovništva.⁴⁵ Naglasak djelovanja relevantnih aktera mora biti promocija zdravlja i prevencija bolesti.

Procjena zdravstvenog stanja stanovništva se provodi kako bi se saznali najznačajniji zdravstveni problemi u određenoj populaciji ili populacionoj skupini i kako su zadovoljenje zdravstvene potrebe stanovništva kroz organizaciju i djelatnost zdravstvene zaštite te ciljeve zdravstvene politike.

⁴⁴U 2011. godini zbog statusnog karaktera sistema socijalne zaštite kod nedoprinosnih budžetskih sredstava najsiromašnija 1/5 u FBiH je primala svega 15,4% tih sredstava a najbogatija 20%. Jasno je da je sistem socijalno nepravedan. Vidi: IBHI, „Budžetske novčane naknade za socijalnu zaštitu u BiH – Šta funkcioniše, a šta ne (I)“, Sarajevo, juni, 2013., Maastricht Graduate School of Governance / IBHI. Vidi više na:

http://www.ibhi.ba/Documents/Publikacije/2013/IBHI_Budžetske_novcane_naknade_u_BiH.pdf

⁴⁵ Zdravstveno stanje stanovništva i zdravstvena zaštita u Federaciji Bosne i Hercegovine 2013. godina; Zavod za javno zdravstvo FBiH.

Finansiranje zdravstvene zaštite stanovništva se vrši izdvajanjem obaveznog doprinosa za zdravstvo na plaću zaposlenih. Pored obaveznog izdvajanja korisnici zdravstvenih usluga izdvajaju sredstva kroz participaciju. Ovim načinom finansiranja zdravstvene zaštite omogućeno je besplatno liječenje kategorija stanovništva koji se javljaju kao korisnici socijalne zaštite.

Prema biološkom tipu stanovništvo Kantona Sarajevo spada u regresivni tip stanovništva, a to znači da je kategorija potomaka od 0 do 14 godina manja od kategorije predaka starosti 50 i više godina.⁴⁶

Stope nataliteta stanovništva, ali i mortaliteta pokazuju trend opadanja. No, u cjelini, prirodni priraštaj je i dalje pozitivan. Dojenačka smrtnost je jedan od najboljih pokazatelja zdravstvenog stanja stanovništva, posebno djece, a istovremeno je i odraz organizacije zdravstve zaštite. Stopa 6,84 promila dojenačke smrtnosti je ispod prosjeka u FBiH, ali i ispod evropskog prosjeka.

Tabela 5.15. Vitalni pokazatelji (‰)

Pokazatelji	2012	2013
Natalitet	10,5	10,2
Mortalitet	8,6	8,8
Dojenačka smrtnost	5,4	6,8
Prirodni priraštaj	1,9	1,5

U Kantonu Sarajevo u 2013. godini, u zdravstvu je bio zaposlen 7.868 radnik, od kojih su 72,2% (5.694 zaposlena) zdravstveni radnici, 134 zdravstveni saradnici ili ukupno 1,8%, a 2.040 ili 26% čini administrativno-tehničko osoblje. Slična struktura je bila i 2012. godine.

Ukupan broj postelja bolničke zdravstvene zaštite u Kantonu Sarajevo je 2.303 postelja. Osim toga, 120 postelja se nalazi u dnevnom tretmanu pacijenta i 52 funkcionalne postelje za hemodijalizu. To znači 5,2 postelje na 1.000 stanovnika, što zadovoljava normative od 4 postelje na 1.000 stanovnika, ali pokazuje da se posteljni fond smanjio za 0,5% u odnosu na prethodnu godinu. Takođe, posmatrano na 1.000 stanovnika u Kantonu ima 3,2 ljekara, 0,4 stomatologa, 0,4 farmaceuta i 0,08% zdravstvenih radnika visoke zdravstvene škole.

Broj postelja na 100.000 stanovnika iznosio je 520,25 a prema dostupnim indikatorima baze podataka „Zdravlje za sve“ Svjetske zdravstvene organizacije broj postelja na 100.000 stanovnika u zemljama Europske Unije iznosio je 542,05 (posljednji ažurirani podatak/indikator za 2011. godinu), a prema istoj bazi podataka za Bosnu i Hercegovinu (posljednji ažurirani podatak /indikator za 2010. godinu) broj bolničkih postelja na 100.000 stanovnika iznosio je 345,11. Komparativni prikaz ovog odbaranog indikatora ukazuje da se bolnički posteljni kapaciteti na području Kantona Sarajevo ne razlikuju značajno u odnosu na zbirni indikator za zemlje Europske Unije.

Analiza zdravstvenog stanja stanovništva se zasniva na registrovanom morbiditetu. Ukupan broj oboljenja u Kantonu Sarajevo u 2013. godini je iznosio 680.894, odnosno broj oboljelih bio je 1.538,2 na 1.000 stanovnika, odnosno stopa morbiditeta je 1,5 na 1.000 stanovnika.

Kod zdravstvenog stanja stanovništva potrebno je izdvojiti mentalno zdravlje kao značajan segment zdravstvenog stanja stanovništva, koje je naročito izraženo u poslijeratnom periodu zbog teške socio-ekonomske situacije. Nezaposlenost, siromaštvo, niska stopa produktivnosti, pad životnog standarda, stalne migracije, opća socijalna nesigurnost, tenzije između etničkih skupina, usamljenost i kidanje socijalnih veza, osobni gubici (bliske osobe, srodnika, imovine i dr.) i kriza morala ugrožavaju ili ostavljaju posljedice na zdravlje, a posebno na mentalno zdravlje. Ukupan broj mentalnih oboljenja u Kantonu Sarajevo u 2013. godini je iznosio 21.098, odnosno 47,7 oboljelih na 1.000 stanovnika.

⁴⁶ Strategija razvoja zdravstva na Kantonu Sarajevo 2006-2015.

Zdravstveni sistem u Kantonu Sarajevo suočava se sa padom zdravstvenog standarda, a koji proizlazi iz finansijskih i kadrovskih nemogućnosti zdravstvenih organizacija da svoje usluge prilagode potrebama stanovništva. Brojni su problemi u ovom sektoru a najznačajniji su:

- finansiranje zdravstvene zaštite se odvija po broju uposlenika a ne po uslugama;
- nije adekvatno uspostavljen sistem upućivanja između i unutar nivoa zdravstvene zaštite što u značajnoj mjeri poskupljuje pružanje zdravstvenih usluga;
- nizak nivo zauzetosti posteljnih kapaciteta;
- nije uspostavljen adekvatan monitoring i evaluacija;
- nepostojanje adekvatnih programa za ključna javno – zdravstvena pitanja.

5.2.6. Obrazovanje

Obrazovanje i vještine značajno doprinose ekonomskom rastu i konkurentnosti. Takođe, obrazovanje doprinosi ličnom i društvenom razvoju pojedinca i smanjuje socijalne nejednakosti.

U Kantonu Sarajevo u 2013. godini, bilo je 40 predškolskih ustanova od čega 25 javnih ustanova i 15 privatnih ustanova. Od ukupnog broja predškolskih ustanova na području Federacije Bosne i Hercegovine u 2013. godini, 30,1% se nalazi u Kantonu Sarajevo.

Predškolskim obrazovanjem je obuhvaćeno 3.773 djece Kantona Sarajevo, što je više za 672 djece u odnosu na 2012. godinu, od čega je 46,2% djevojčica. Učešće djece obuhvaćene predškolskim obrazovanjem u Kantonu Sarajevo čini 32,0% djece obuhvaćene predškolskim obrazovanjem u Federaciji Bosne i Hercegovine. Na početku 2013/2014. školske godine, na području Kantona Sarajevo djelovalo je ukupno 87 škola redovnog osnovnog obrazovanja sa 1.659 odjeljenja, koja su pohađala 36.233 učenika, što je za 1.524 učenika više nego školske 2012/2013. godine. Također, na području Kantona Sarajevo djelovale su i 4 škole dopunskog osnovnog obrazovanja u kojima je nastavu pohađalo ukupno 1.357 učenika (1.282 učenika u muzičkoj školi i 75 u baletskoj školi) koji su istovremno učenici redovnih osnovnih škola. Nastavu u osnovnim školama je obavljalo 2.576 nastavnika.

Tabela 5.16. Izvedeni pokazatelji u redovnom osnovnom obrazovanju

Obuhvat	Školska godina	broj				
		odjeljenja po školi	učenika po školi	učenika po odjeljenju	nastavnika po školi	učenika po nastavniku
Kanton Sarajevo	2012/2013	18,5	408	22	29	14
	2013/2014	19	416	22	30	14
FBiH	2012/2013	12	236	21	19	13
	2013/2014	9	183	20	14	13

Redovno srednje obrazovanje se odvija kroz gimnazije, umjetničke škole, tehničke i srodne škole, te stručne škole. U Kantonu Sarajevo na početku 2013/2014. školske godine djelovalo je ukupno: 35 srednjih škola za redovno srednje obrazovanje sa 754 odjeljenja. Od tog broja na području Kantona Sarajevo djeluje 12 gimnazija, 2 umjetničke škole i 25 tehničkih i stručnih srednjih škola. Ove škole pohađao je 18.340 učenika, što je manje za 2.265 učenika nego školske 2012/2013. godine, od čega gimnazije 6.546 učenika ili 35,7%, umjetničke 307 ili 1,7%, tehničke i stručne škole 11.487 učenika ili 62,6%. Nastavu u srednjim školama obavljalo je 1.623 nastavnika.

Kada je riječ o visokom obrazovanju u Sarajevu u 2013/2014. školskoj godini djeluje 34 visokoškolske ustanove, od toga na Univerzitetu u Sarajevu 26 visokoškolskih ustanova (23 fakulteta i 3 akademije), dok su ostalih 8 privatne visokoškolske ustanove (1 fakultet i 7 internacionalnih studija).

U Sarajevu je u 2013/2014. upisano 33.949 studenata, od toga je na Univerzitetu u Sarajevu 30.663 studenata ili 90,3% (od čega je 23.900 redovnih ili 77,9%), dok je na privatnim visokoškolskim ustanovama upisano 3.286 studenata ili 9,7% (od čega je 3.172 redovnih ili 96,5%). Struktura i broj studenata se prezentira u slijedećoj tabeli:

Tabela 5.17. Visokoškolske ustanove i upisani studenti, akademska 2013/2014.

	visokoškolske ustanove				upisani studenti				
	ukupno	fakulteta	akade- mija	internaci onalni studij	ukupno	žene	redovni	vanredni	strani studenti
Federacija BiH	108	86	5	17	72.601	40.869	56.790	15.811	5.499
Javne visokoškolske ustanove	78	73	5		63.694	37.398	51.605	12.089	3.312
Privatne visokoš. ustanove	30	13		17	8.907	3.471	5.185	3.722	2.187
Sarajevo	34	24	3	7	33.949	19.010	27.072	6.877	2.650
Univerzitet Sarajevo	26	23	3		30.663	17.762	23.900	6.763	943
Privatne visokoš. ustanove	8	1		7	3.286	1.338	3.172	114	1.707

Od ukupnog broja upisanih studenata u Sarajevu, 19.010 studenata ili 56,0% su žene, gdje je njihovo učešće na Univerzitetu u Sarajevu, 17.762 studenata ili 57,9%, a na privatnim visokoškolskim ustanovama, učešće žena je nešto manje i iznosi 1.338 studenata ili 40,7%.

Sarajevo u Federaciji Bosne i Hercegovine učestvuje sa 31,5% visokoškolskih ustanova, 27,9% fakulteta, 60% akademija i 41,2% internacionalnih studija, te 46,8% studenata, 48,2% stranih studenata (Univerzitet Sarajevo 17,1% a privatne visokoškolske ustanove 31,0%) i 40,2% nastavnika.

Od ukupnog broja visokoškolskih ustanova u Sarajevu na Univerzitetu Sarajevo 58,8% su fakulteti sa 88,5% studenata, 8,8% su vjerski fakulteti sa 2,4% studenata, 8,8% su akademije sa 1,8% studenata, a na privatnim visokoškolskim ustanovama 8,8% su privatni fakulteti sa 0,9% studenata i 14,7% internacionalni studij sa 8,8% studenata.

5.2.7. Kultura i sport

Kultura i sport su društvena snaga koja generira opći društveni dinamizam i kreativnost i zbog toga igraju važnu ulogu u definiranju i ulozi u vrijednostima jednog društva. Kultura i sport su kvalitet života i sredstvo ukupnog trajnog i održivog razvoja. I kultura i sport imaju ključnu ulogu u afirmaciji i pojedinca i države, ističu vrijednosti identiteta, različitosti, osobnosti, tradicije, doprinose razvoju turizma. Poseban je doprinos i značaj za razvoj zdravlja.

Danas se i cijela zemlja i KS suočavaju sa kompleksnim ekonomskim, socijalno-političkim problemima, veoma malo energije i sredstava ostaje na raspolaganje kulturi i sportu.

Sredstva koja se obezbjeđe iz budžetskih sredstava Kantona Sarajevo nisu dovoljno za funkcioniranje svih institucija **kulture** na potrebnom nivou, te mnoge institucije kulture iznalaze dodatna sredstva za realizaciju svojih projekata. Kritična situacija u institucijama kulture zahtjeva mobilizaciju cjelokupne društvene zajednice i realizaciju javno - privatnog partnerstva kao modela finansiranja kulturnih institucija.

I pored svih teškoća s kojima se već dugih niz godina susreću institucije i projekti kulture, uloga kulture u životu Sarajeva i njegovih građana je neodvojiva od želje Sarajeva da se vrati u tokove i ambijent savremene kulturne stvarnosti.

Kapaciteti kulture nisu ravnomjerno raspoređeni na području Kantona Sarajevo. Najveća koncentracija objekata kulture se nalazi na području užeg centra Grada, tako da stanovništvo općina ima različite mogućnosti pristupima kulturnih sadržaja.

Sarajevo je danas prepoznatljivo u svijetu kulture, filma i pozorišne umjetnosti, po brojnim kulturnim i umjetničkim manifestacijama: Sarajevo film festival, Balet fest, Sarajevska zima, MESS, Bašćaršijske noći, Internacionalno bijenale knjige, Evropski književni susreti, izložbe u okviru Muzeja savremene umjetnosti ARS Aevi i Jazz festival.

U Sarajevu još nije prepoznata snaga kreativne industrije koja danas u svijetu dobija sve više na značaju a gdje kultura ima poseban značaj. I Evropska strategija za pametan, održiv i sveobuhvatan razvoj (Evropa 2020) u okviru strateških inicijativa na kojima se temelji, značajno mjesto pridaje razvoju i osnaživanju kreativnih industrija kao važnom segmentu inovativne evropske privrede.

Sport u KS bi trebao da bude dio piramidalne organizacione strukture sporta u cijeloj BiH, ali državne institucije ne preuzimaju budžetsko sufinansiranje reprezentativnih selekcija. Skupština Kantona i Vlada KS pružaju sveobuhvatnu, a posebno finansijsku potporu gotovo svim oblicima takmičarskih aktivnosti klubova sa područja KS i gotovo svim reprezentativnim selekcijama, kao i kapitalna ulaganja vezana za sanaciju, rekonstrukciju i izgradnju sportskih objekata.

Sarajevo je afirmisan kao domaćin Zimskih olimpijskih igara, Svjetskog prvenstva u stonom tenisu, brojnih međunarodnih takmičenja, ali i kao stanište vrhunskih sportista i timova (paraolimpijski timovi, košarka, judo, karate, šah) sa evropskim i svjetskim priznanjima;

Na nivou KS registrovano je 528 organizacija u sportu i to u 57 različitih sportova, u udruženjima sporta i rekreacije za invalide i u institucionalnim organizacijama sporta. Procjena je da je cca 26.900 sportista, cca 1.500 osoba stručnog kadra i cca 1.700 osoba upravljačkog kadra. Ukupni broj učesnika u sportu je cca 30.100. Ukupan broj angažovanog kadra u sistema sporta KS iznosi cca 3.200. Najveći postotak kadra čine treneri.

Sportisti iz KS imaju najveći obim rezultatskog uspjeha na čitavom području BiH. KS je centar sporta prema broju održanih sportskih manifestacija u BiH, održava se oko 90 tradicionalnih godišnjih sportskih manifestacija.

Iskorištenost termina za trenažni proces i sportska takmičenja i manifestacije u postojećim sportskim objektima naglašava neophodnost nastavka realizacije projekata očuvanja i sanacije postojećih sportskih objekata i izgradnje novih zatvorenih i otvorenih, posebno specijalističkih sportskih objekata.

U postojećem načinu finansiranja i sufinansiranja sredstva nisu dovoljna za klupske sportske aktivnosti sa ciljanim strateškim djelovanjem na rad sa mlađim kategorijama (pioniri, kadeti, juniori), s posebnim zahtjevom za masovnost, ali ni za sportiste iz KS sa vrhunskim sportskim rezultatom.

Sport nije tretiran kao moguća razvojna djelatnost sa maksimalnim učešćem građana u samoorganizovanom sistemskom bavljanju sportskim aktivnostima.

Početkom 2014. odlučeno je da se Zimska olimpijada za mlade sportiste (EYOF) održi 2017. u gradovima Sarajevo i Istočno Sarajevo, što generira nove mogućnosti za KS i u sportu i u čitavom nizu pratećih sadržaja i djelatnosti.

5.2.8. Civilno društvo

Pod pojmom civilno društvo podrazumijevamo demokratsku društvenu formu za koju je karakteristično aktivno učešće njenih članova u javnom životu. Ključ razvoja civilnog društva je dobrovoljni angažman njegovih nositelja - građanki i građana.⁴⁷

U modernim demokratijama nevladine organizacije imaju ključnu ulogu u ostvarivanju učesničke demokratije, jer omogućavaju građanima da stalno artikuliraju, brane i zagovaraju svoje legitimne interese u javnom i političkom životu, a ne samo u vrijeme izbora.

- U KS, nevladine organizacije se mogu registrovati ili kao „udruženje građana“ ili kao fondacija. Najviše je registrovanih udruženja koja se bave kulturno-umjetničkim aktivnostima, te sportskih društava/klubova. Oni čine 50,5% od ukupnog broja evidentiranih udruženja u Kantonu;
- Sporazum o saradnji Vlade KS i NVO sektora u KS, potpisan je u martu 2010. Jedan od osnovnih principa na kojima počiva ovaj Sporazum je priznavanje različite, ali komplementarne uloge koju ova dva sektora imaju u društvu;
- Napravljeni su važni koraci u unaprijeđenju saradnje institucija sistema sa organizacijama civilnog društva. Djelovanje na implementaciji Sporazuma (koji je Vlada KS potpisala sa CPCD) predstavlja značajan doprinos razvoju demokratskih procesa u KS i dobrobiti njegovih građana.

Izgradnja institucionalnih kanala za razvoj dijaloga i partnerske saradnje između predstavnika vlasti i civilnog društva je uvijek proces koji zahtjeva mnogo vremena, materijalnih i ljudskih resursa, ali je u cijelom procesu najbitnija opredjeljenost i spremnost svih aktera na zajedničku saradnju koja je u Kantonu Sarajevo neupitna.⁴⁸

* * *

U zaključku, socijalna slika Kantona Sarajevo ima sljedeća obilježja:

- Velik i trom javni sektor koji nudi širok spektar usluga i zaštite u rastućem kvalitetu, ali ograničenom dostupnošću sa ekspanzijom privatnog, poduzetnički orijentiranog kapitala koji podiže obim i kvalitet usluga i povećava dostupnost tih usluga građanima, posebno u zdravstvu i visokom obrazovanju
- Javni servisi u socijalnom sektoru ne potiču ekonomski rast i zapošljavanje, posebno zbog loše pripreme mladih za tržište rada i sistema obrazovanja koji ne proizvodi kadrove potrebne tržištu rada
- Nedovoljna pripremljenost javnih politika i javne administracije za podršku inovativnosti i poduzetništvu, posebno u oblasti naučnih istraživanja i razvoja, što talentiranim i vrhunskim istraživačima ne nudi perspektive rada u BiH i sili ih na odlazak iz zemlje
- Sistem socijalne zaštite ne potiče aktivizam korisnika beneficija za izlazak iz zone pasivne zaštite i ulazak u zonu aktivne podrške zapošljavanju i samozapošljavanju kroz vlastitu poduzetničku aktivnost i podizanje radnih vještina i sposobnosti
- Nema zakonske regulative i javnih politika za poticanje socijalnog poduzetništva koje bi pomoglo marginaliziranim grupama da dođu lakše i brže do posla na načelima socijalne inkluzije

⁴⁷www.ec.europa.eu/citizenship

⁴⁸Primjena sporazuma o saradnji Vlade Kantona Sarajevo i NVO sektora u Kantonu Sarajevo – Izazovi i dostignuća, CPCD, decembar 2011.

- Nije stvorena društvena klima za jačanje socijalne inkluzije u dostupnosti javnih servisa socijalnog sektora za sve društvene grupe i za pravedno ciljanje populacije koja je u stanju socijalne potrebe u odnosu na populaciju koja socijalna prava koristi prema svom statusu. Otvoreno je pitanje načina i mjera za prevenciju i borbu protiv siromaštva, korupcije, svih vidova nasilja i kriminala i stanje u toj oblasti je nezadovoljavajuće
- U djelatnostima socijalnog sektora koje imaju uvjete za tržišnu orijentaciju postoje početni uspjesi u provođenju projekata kreativne industrije, što bi uz podršku javnih sredstava omogućilo ekspanziju te industrije u oblasti firma, TV produkcije, zdravstvenog i edukativnog turizma, kulture, sporta i drugih.
- U socijalno-ekonomskom pogledu razvoj socijalnog poduzetništva sa velikim efektima na zapošljavanje i socijalno uključivanje treba biti jedna od prioritarnih razvoja u Kantonu Sarajevo.

6. Nivo razvijenosti socijalnog poduzetništva u Bosni i Hercegovini, glavni akteri i zakonski okvir⁴⁹

Koncept smanjenja siromaštva i socijalne isključenosti u BiH velikim dijelom je zasnovan na pasivnoj podršci siromašnim i socijalno ugroženim porodicama i pojedincima. Pitanja socijalnog uključivanja i smanjenja siromaštva postaju sve obaveznija komponenta politike integracije u EU. Kao jedan od odgovora na ovo stanje izrađena, kao što je već navedeno, je Strategija socijalnog uključivanja koja predstavlja razradu strateškog cilja Socijalno uključivanje iz Strategije razvoja BiH.⁵⁰ Strategija je do sada usvojena u Federaciji BiH, Brčko Distriktu, a očekuje se i usvajanje od strane Vijeća Ministara. Jedna od mjera Strategije socijalnog uključivanja je razvijanje sistema podrške socijalnom preduzetništvu. U samoj Strategiji se navodi da je za uključivanje socijalno isključenih kategorija u aktivno tržište rada potrebno osigurati podršku socijalnom preduzetništvu, kao jednom od oblika zapošljavanja ovih kategorija, te da sistem podrške treba razviti prvenstveno na lokalnom nivou vlasti kao i na ostalim nivoima gdje se osniva i odvija socijalno preduzetništvo. Sistem podrške treba da obuhvati mjere kojima se pojednostavljaju administrativne usluge, finansijska podrška i olakšice.⁵¹ Međutim, stvarni efekti i rad na ovom pitanju još nisu evidentni.

Također, Bosna i Hercegovina je usvojila Strategiju razvoja malih i srednjih preduzeća (MSP)⁵², međutim ni ona se ne implementira punim intenzitetom, niti je uspostavljen evropski usklađen sistem praćenja ključnih indikatora razvoja MSP-a, te njihovog doprinosa zapošljavanju i stvaranju dodane vrijednosti. To stvara velike prepreke za razvijanje efikasnijih politika podrške razvoju zapošljavanja kroz razvoj MSP-a. Nadalje, još je nepovoljnija situacija u pogledu razvoja socijalnog poduzetništva.

⁴⁹ Vidi više, FSU u BiH, R. Ninković-Papić, T. Slijepčević, D. Halepović, »Izveštaj o procjeni socijalnog poduzetništva u BiH«, FSU u BiH, Sarajevo, august 2012.; <http://sif.ba/dok/1387805855.pdf>

⁵⁰ http://www.dep.gov.ba/razvojni_dokumenti/socijalne_ukljucenosti/Archive.aspx?template_id=71&pageIndex=1 pristupljeno 20.05.2012.

⁵¹ Ibid

⁵² www.mvteo.gov.ba/Print.aspx?id=640

U Bosni i Hercegovini je izražena niska zastupljenost tri osnovne vrste poduzetničke aktivnosti:

1. Malo prisustvo rane poduzetničke aktivnosti sa srednjim/visokim očekivanjima rasta radnih mjesta
2. Niska zastupljenost rane poduzetničke aktivnosti bez očekivanja rasta radnih mjesta i sa niskim očekivanjima rasta radnih mjesta
3. Malo prisustvo poduzetničkih aktivnosti zaposlenika⁵³

Među glavnim uzrocima ovakvog stanja su prije svega nedovoljno poznavanje koncepta i mogućnosti koji se otvaraju putem socijalnog poduzetništva, nepostojanje adekvatnog institucionalnog i zakonskog okvira koji bi regulisao i poticao aktivnosti socijalnog poduzetništva, sporadični programi i inicijative za zapošljavanje putem socijalnog poduzetništva, nedostatak početnog kapitala, nedostatak potrebnih znanja i vještina i drugo. Uzimajući u obzir broj siromašnih i socijalno isključenih u Bosni i Hercegovini, kao i sveukupne posljedice globalne ekonomske krize, jasno je da se trenutna situacija u pogledu socijalnog poduzetništva mora promijeniti jer prema iskustvima Evropske unije, samo ono može u tržište rada efikasno integrisati dugoročno nezaposlene i druge ranjive kategorije radno sposobne populacije. Kako bi se poduzetničke aktivnosti u Bosni i Hercegovini unaprijedile i poboljšale neophodno je generalno unaprijediti institucionalnu podršku i karakteristike poduzetničkog okruženja, koje će pružiti bolje uslove za razvoj poduzetništva. Poduzetnička politika, fondovi i agencije, te povoljniji poduzetnički uslovi kako na državnom tako i nižim administrativnim nivoima treba da budu uspostavljeni i međusobno koordinirani za ostvarivanje progressa poduzetništva u Bosni i Hercegovini. Od ključne važnosti je da se svi relevantni sektori i akteri aktivno uključe u ove procese, a oni obuhvataju javni sektor, privatni sektor, organizacije civilnog društva i same poduzetnike i korisnike ovih aktivnosti i da među njima postoji saradnja, partnerstvo i koordinacija o čemu će više riječi biti u narednom poglavlju.

6.1 Javni sektor

Socijalno poduzetništvo se kreće između javnog, privatnog i civilnog sektora. U pregledu oblika koji se javljaju ili su prepoznatljivi kao socijalno poduzetništvo, država i svi njeni javni subjekti se mogu javiti kao nosioci socijalnog sektora. Država⁵⁴ uvijek ima razlog za razvoj socijalnog poduzetništva jer razvoj društvenih odnosa ide brže od razvoja državne strukture koja je, bez obzira na uređenje, više od drugih otporna na promjene u društvu. Iz tog razloga, država uvijek ima interes da se problemi rješavaju tako da se, osim vlastitim aktivnostima, raznim mjerama doprinosi poticanju socijalnog poduzetništva. Najčešće se to čini putem zakonodavstva, omogućavajući pravnim normama u različitim područjima poduzimanje i propagiranje takve djelatnosti. Međutim, treba imati u vidu da je nakon raspada Jugoslavije, koja je tek 90-te godine počela sa privatizacijom i frontalnim uvođenjem privatne inicijative u poduzetništvu, uslijedio ratni period, nakon čijeg je okončanja i nastupanja mira počeo period tzv. prvobitne akumulacije kapitala poduzetničke ekonomije. Stoga u Bosni i

⁵³ Za više informacija vidi http://www.cerpodtuzla.org/index.php?option=com_content&view=article&id=6&Itemid=16

⁵⁴ Država kao pojam ovdje obuhvata sve oblike državnih tijela svih nivoa, BiH, entiteta, Distrikta Brčko, kantona, gradova, općina zasnovano na ustavnoj organizaciji vlasti i vlasničkom statusu imovine u njihovoj svojini.

Hercegovini realno nije bilo moguće ranije očekivati svjesnost o socijalnom poduzetništvu. Međutim, kada se devastiranoj društvenoj strukturi doda ogromno siromaštvo, nezaposlenost i drugi egzistencijalni problemi, izuzetno je važno da država, koja ne može podmiriti potrebe svih svojih građana, osvijetli i potencira socijalno poduzetništvo i uključi sve aktere iz javno-državnog sektora.

Primjeri socijalnog poduzetništva u javno-državnom sektoru su najvidljiviji kada je u pitanju zakonski okvir, pa tako možemo navesti entitetske zakone o osobama sa invaliditetom.⁵⁵ Osim što su definirali kategorije, utvrdili njihova prava, zakoni su obavezali određene subjekte na zapošljavanje osoba sa invaliditetom, prema broju zaposlenih, a ukoliko nemaju potreban cenzus za tzv. obavezno upošljavanje, moraju izdvajati određen iznos na bruto plate uposlenih. Također, pravna lica koja nemaju obavezu zapošljavanja po ovom zakonu (npr. organizacije iz nevladinog sektora) izdvajaju određeni iznos koji je procentualno manji od gore navedenih subjekata za obavezno zapošljavanje. Zakonima se uspostavlja Fond kao poseban pravni subjekt koji će prikupljena sredstva alocirati na osnovu javnih, transparentnih natječaja za upošljavanje, profesionalno osposobljavanje i rehabilitaciju osoba sa invaliditetom.

Posebno se definira status preduzeća za zapošljavanje (u FBiH privredno društvo za zapošljavanje lica sa invaliditetom treba imati najmanje 40% uposlenih sa takvim statusom, u RS mora imati najmanje 51%), njihove povlastice i boniteti koje uživaju, a koje im je država dodijelila zakonom. Ova preduzeća mogu biti osnivana od strane svih vrsta pravnih subjekata uključujući i državne institucije (FBiH, RS, kantoni, općine, ustanove, preduzeća itd). Zaštitne radionice se osnivaju u svrhu zapošljavanja, i njih mogu osnovati jedinice lokalne samouprave, privredna društva, udruženja lica sa invaliditetom, udruženja poslodavaca, sindikati, humanitarne organizacije i druga pravna lica. Radni centar je javna ustanova koja obezbjeđuje rad licima koja se ne mogu zaposliti po nekoj od mogućnosti utvrđenih ovim zakonom, ili radi radno-terapijskih aktivnosti u okviru rehabilitacije lica sa invaliditetom. Radni centar mora imati najmanje 80% uposlenih lica sa invaliditetom u odnosu na ukupan broj zaposlenih, a mogu ga osnovati svi subjekti koji mogu osnovati privredna društva za zapošljavanje lica sa invaliditetom. Zapošljavanjem lica sa invaliditetom se smatra i samozapošljavanje, te zapošljavanje i rad u obiteljskom preduzeću ili samostalnoj djelatnosti. U poslovanju, ovi subjekti su oslobođeni plaćanja carina i poreza prema carinskim i poreskim propisima, a troškove za komunalne usluge, telefonske i troškove električne energije plaćaju po uslovima koji važe za domaćinstva. Dio sredstava za doprinose koji se moraju platiti za plate, mogu ostvariti povratom iz Fonda, a zakon je obavezao druge subjekte da 20% svojih potreba za robama i uslugama koje proizvode ova društva za zapošljavanje lica sa invaliditetom, moraju podmiriti od njih, te se na taj način pokušava stimulirati njihova održivost. U FBiH postoji čak i više pogodnosti kojima je država pozvala sve subjekte, da koristeći benefite iz ovog zakona, smanje isključenost ove kategorije stanovništva i učini ih korisnim članovima društva, pri tome nagrađujući one koji tome doprinose.

Slični zakoni su postojali vezano za izbjeglice, raseljena lica, održivi povratak (također putem formiranja Fonda), ali pitanje je koliko su oni omogućili uspješnost, transparentan rad i nadzor. Oba entiteta su donijela niz zakona iz oblasti zaštite okoliša (zaštite zraka, voda, okoliša, prirode, upravljanja otpadom), te subjekte obavezala ne samo da poštuju određene standarde, nego ostvarenjem prava na zdrav okoliš, pozvala organizacije na aktivnosti za očuvanje prirodnog okoliša,

⁵⁵ Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida (Sl. glasnik RS br.59/09- prečišćeni tekst) i Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju lica sa invaliditetom (Sl. novine FBiH br 2/10)

sprječavanje i smanjenje zagađenosti, i time otvorila prostor brojnim mogućnostima iz oblasti socijalnog poduzetništva.

Kao primjer državne aktivnosti, može poslužiti i Zakon o fondu i finansiranju zaštite životne sredine (Sl. glasnik RS br. 3/11) koji sredstva ostvaruje iz naknada koje plaćaju zagađivači životne sredine, naknade za opterećenje životne sredine otpadom, te naknade za zaštitu voda, sredstava programa pomoći, donacija itd. Određeni su subjekti koji su obavezni plaćati ove naknade i način na koji se određuje naknada koja se uplaćuje kao javni prihod budžeta i raspoređuje na račun Fonda. Sredstva Fonda imaju višestruku namjenu, od zaštite zraka, vode, zemljišta, šume, ublažavanja klimatskih promjena i zaštite ozonskog omotača, saniranja deponija otpada, smanjenja otpada, ponovne upotrebe i reciklaže otpada, podsticanja održivog korištenja zaštićenih prirodnih dobara, razvoja ruralnih područja, projekata energentske efikasnosti i obnovljivih izvora energije u javnom sektoru, podsticanja čistijeg transporta, obrazovnih, istraživačkih, inovatorskih i razvojnih studija iz oblasti zaštite životne sredine, finansiranja jačanja ekološkog obrazovanja i javne svijesti o očuvanju životne sredine itd. Sredstva Fonda se raspodjeljuju putem javnog konkursa, pravnim i fizičkim licima, finansiranjem programa, projekata, davanjem poticajnih sredstava, donacija, bespovratnih sredstava i pomoći. U FBiH, sličan Zakon o Fondu za zaštitu okoliša datira iz 2003. godine (Sl. novine FBiH br. 3 /03).

Zadrugarstvo ima tradiciju u Bosni i Hercegovini od 1888. godine kada je osnovana prva zadruga u Derventi, a prva stambena zadruga 1897. u Sarajevu. Zakoni o zadrugama su postojali i u pravnom sistemu bivše SFRJ, od čega su najpoznatiji oblici poljoprivrednih zadruga, stambene i štednokreditne zadruge, često vezane za određeni sindikat radnika (npr. željeznički, tekstilna industrija itd). Zadrugarstvo je još poznato i pod nazivom kooperativa, a zadrugari kao kooperanti. Na nivou države BiH postoji Opći zakon o zadrugama (Sl. glasnik BiH br. 18/03, 55/06), kojim je moguće poticati socijalno poduzetništvo. Ovaj zakon je stavio van snage Zakon o zemljoradničkim zadrugama RS iz 1999. i Zakon o zadrugama FBiH iz 1997. Zadruge su trebale uskladiti svoj način rada sa ovim zakonom, odnosno entiteti su mogli donositi zakone iz ove oblasti, ali u skladu sa krovnim zakonom na nivou BiH. Prema ovom zakonu, zadruga je oblik organiziranja dobrovoljno udruženih članova (zadugara) da bi zadovoljili svoje zajedničke ekonomske, socijalne i kulturne potrebe i težnje kroz zajedničko posjedovanje i demokratsko kontrolirano privređivanje (poslovanje) zadruga koje može biti opšte ili specijalizirano. Zadruga pravila utvrđuju koje su djelatnosti zadruge. Zadruga u pravnom prometu istupa u svoje ime i za svoj račun, odgovora svojom imovinom, a za obaveze koje se ne 17 mogu izmiriti iz imovine zadruge, zadrugari odgovaraju solidarno, najmanje iznosom svog uloga, ako pravilima nije predviđen veći iznos. Zadrugu može osnovati najmanje 5 fizičkih ili pravnih lica (pravila zadruge mogu odrediti da to budu samo fizička lica) zaključivanjem ugovora o osnivanju zadruge. Pravila zadruge sadržavaju sav niz pitanja koja su zakonom regulirana u članu 13. (slično kao ugovori o osnivanju preduzeća jer su ovo profitabilni subjekti) i upisuju se u sudski registar. Zadruga može obavljati sve djelatnosti za koje je registrirana.

Članovi zadruge pristupnicom stiču status zadugara, a zadruga je dužna voditi i knjigu zadugara. U upravljanju zadrugom učestvuju svi zadrugari po principu jedan član – jedan glas (skupština zadugara). Ako zadruga ima preko 300 članova, može se odrediti da se poslovi skupštine prenesu u nadležnost najmanje 30 predstavnika koji su fizička lica. Upravni odbor zadruge ima najmanje 3 člana, nadležnosti su utvrđene zakonom. Nadzorni odbor ima najmanje 3 člana, biraju se iz reda zadugara, kao i članovi upravnog odbora. Direktor zadruge je osoba ovlaštena za zastupanje i predstavljanje

zadruga i provedbu svih odluka iz domena poslovanja zadruga. Postoji zaštitna klauzula konkurencije za direktora, članove upravnog odbora i nadzornog odbora, čime se osigurava da te osobe budu samo posvećene poslovima zadruga i razvoju njene djelatnosti. Sredstva zadruga koja se koriste po osnovu uloga zadrugara, zadružna svojina, državna ili privatna imovina drugih fizičkih i pravnih lica se reguliraju ugovorima. Sredstva koja zadruga dobije kao subvencije od države, nevladinih organizacija i drugih subjekata, mogu se koristiti samo za materijalna ulaganja ili za trajna obrtna sredstva. Obavezno je izdvajanje u rezervni fond od najmanje 5% vrijednosti ukupnih uloga članova zadruga. Dobit se može raspodijeliti samo ako se obezbijedi da se nakon povrata uloga realna vrijednost imovine pri osnivanju ne smanji ispod 49%. Zadruga može osnivati i druge fondove po odluci zadrugara. Zadružni savezi se mogu osnivati radi unaprijeđenja djelatnosti zadruga i zaštite njihovih interesa, i samostalne su poslovne i stručne organizacije. Obavezna je zadružna revizija, redovna, svake druge godine, vanredna – po potrebi ili odluci organa zadruga, određenog broja zadrugara ili nadležnih državnih organa.

Kao što je već rečeno, poljoprivredne zadruga su bile najčešći oblik, mada, zadruga može obavljati većinu djelatnosti. U Hrvatskoj su posebno bile popularne kao oblik samozapošljavanja demobiliziranih boraca, kategorije nezaposlenih, kao i osoba sa invaliditetom. U Republici Srpskoj su aktivne poljoprivredne i zemljoradničke zadruga, ali se prilikom revizije utvrdilo da veliki broj ovih zadruga služi samo kao pokriće za rad mnogih privatnih preduzeća, te po svojoj suštini ne predstavljaju istinski oblik za koji je karakteristična zajednička imovina a ne privatno vlasništvo. Također, pojavio se problem zadruga koje su koristile državno zemljište, te ga pretvorile u imovinu zadruga, što nije bila namjera zakonodavca kada je članom 94. propisao da imovina koju zadruga koristi postaje imovina zadruga (pri tome se misli na vrijeme kada je zakon stupio na snagu). Tumačenja člana 94 i 95. Zakona je Ustavni sud BiH dao u Odluci AP 1808/05 iz 2006. godine.⁵⁶ Naime, nekretnine koje su korištene kao državno zemljište bile su u društvenoj svojini, date su putem prava na korištenje, koje kao pravni institut pripada oblasti tzv. vlasničkog prava. Ali sama činjenica da takvo zemljište nije bilo moguće otuđiti ili staviti pod hipoteku, a što je zakonom određeno, potvrđuje stav da se radi o pravu korištenja kao ograničenom pravu, dok pravni institut svojine nije ograničen.

U RS je u 2008. godine donesen Zakon o poljoprivrednim zadrugama (Sl. glasnik RS 73/08). Ovaj Zakon je u skladu sa Općim zakonom o zadrugama, i namijenjen je udruživanju zadrugara koji se bave poljoprivrednom djelatnošću. U FBiH se primjenjuje Opći Zakon o zadrugama BiH. Prema podacima Zadružnog saveza BiH u RS ima oko 350 zadruga, a u FBiH oko 200.

Na kraju treba napomenuti da postoje i zakoni o javnim preduzećima, kojima se uređuju propisi iz oblasti preduzeća čiji su osnivači državne institucije, ili je struktura vlasničkog kapitala većinski finansirana sredstvima iz budžeta. Zakon o javnim preduzećima FBiH (Sl. novine FBiH 8/05,22/09) i Zakon o javnim preduzećima RS (Sl. glasnik 75/04) su temeljni zakoni po kojima postupaju privredni i javni subjekti. Iako se finansiraju iz budžeta i taksu, sudski organi su nezavisni i postupaju po zakonima koji reguliraju rad sudova.

Jedan od oblika državnog poticanja socijalnog poduzetništva su i entitetski zakoni o igrama na sreću. Zakon o igrama na sreću (Sl. glasnik RS br.7/10-prečišćeni tekst) je članom 23. propisao da će dobit u visini od 50% biti izdvojena za korisnike koji se bave „socijalnom zaštitom i humanitarnom

⁵⁶ www.ccbh.ba

djelatnošću, problemima i zadovoljavanjem potreba lica sa invaliditetom, organizacijama koje se bave kulturom, organizacijama koje se bave vaninstitucionalnim obrazovanjem i vaspitanjem djece i omladine“. U Zakonu o igrama na sreću („Sl. novine FBiH“, broj 1/02, 40/10) kod igara gdje su nagrade u robama i uslugama, obavezno je „da se unaprijed uplati 6% od ukupne vrijednosti nagradnoga fonda, i to: ravnomjerno 1,5 % Crvenom križu, „Caritasu“, „MDD Merhametu“ i „Dobrotvoru“. Također, od prihoda koji pripada Federaciji, 50% sredstava Vlada Federacije raspodijelit će za finansiranje programa koji se odnose na: prikupljanje sredstava za oboljelu djecu i mlade od teških bolesti čije se liječenje finansira iz Fonda solidarnosti; zaštitu prava djece koja su žrtve zlostavljanja, pedofilije, prosjačenja; zadovoljavanje potreba osoba s invaliditetom u smislu poboljšanja životnih uvjeta i njihovih organizacija; sudjelovanje u borbi protiv droga i ovisnosti; smještaj i utočište žrtvama torture i nasilja; amaterski sport radi povećanja sredstava fonda za nagrađivanje pojedinaca za istaknute sportske rezultate u amaterskom sportu; promoviranje kulture, tehničke kulture i udruga koje se bave inovacijama za nagradni fond za nagrađivanje inovatora za inovacije od međunarodnog značaja; aktivnosti u razvitku civilnoga društva, te rad javnih kuhinja. Sredstva se dodjeljuju po osnovi programa rada i projekata. Nositelji programa i projekata, odnosno organizacije, udruge i dr. podnose zahtjeve za dobivanje sredstava mjerodavnom federalnom ministarstvu, najkasnije do kraja tekuće za sljedeću godinu. Raspodjela sredstava vrši se na temelju Pravilnika o kriterijima za raspodjelu sredstava.

Iz navedenog se može zaključiti da postoji jako veliki interes države da se aktivno, pravnim normiranjem, ali i poticajnim sredstvima stvara okruženje koje bi potaknulo socijalno poduzetništvo.

6.2 Privatni sektor

Privatni sektor predstavlja važan faktor u razvoju socijalnog poduzetništva prije svega u pogledu obezbjeđivanja kapitala za pokretanje i održavanje aktivnosti socijalnog poduzetništva, a zatim i što u ovom sektoru postoje oblici osnivanja, organizovanja i djelovanja koji su upravo pogodni za razvoj socijalnog poduzetništva. Privatni sektor je svoj zamah počeo dobivati usvajanjem zakona o privrednim društvima koji postoje kako u RS tako i FBiH. Treba naglasiti da se ovdje radi o 19 profitabilnim subjektima, znači subjektima osnovanim radi sticanja dobiti, te se u tom smislu mogu zvati privredni subjekti.

Najinteresantniji oblik za socijalno poduzetništvo je društvo sa ograničenom odgovornošću (d.o.o) jer predstavlja mogući oblik za mala i srednja preduzeća. Upravljanje ovakvim preduzećem je operativnije od nekih drugih oblika npr. dioničarskog društva (d.d), te zato omogućava bržu i lakšu prilagodbu tržišnim uvjetima i čini ga funkcionalnijim za turbulentna tržišta. Međutim, i za stabilnija tržišta, ovi subjekti predstavljaju izbor, što potvrđuje Strategija EU za mala i srednja preduzeća⁵⁷ baš zbog njihove pokretljivosti i lakšeg transfera kapitala.

U okviru grupe malih i srednjih preduzeća, posebno mjesto zauzimaju tzv. vezana društva ili klasteri. Engleska riječ cluster označava skup, grozd a u ekonomiji se koristi za označavanje subjekata koji su povezani vertikalno u svojoj djelatnosti. To bi značilo da se određena djelatnost od početka (npr. proizvodnja hrane) odvija u svim fazama u okviru klastera (prerada, proizvodnja proizvoda vezani za

⁵⁷ http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/sme-definition/index_en.htm pristupljeno 20.05.2012.

proizvodnju hrane, otvaranje pogona za proizvode koji su vezani uz prehrambene proizvode do otvaranja restorana, isporuke potrošačima, istraživanja za nove proizvode itd). Klasteri su veoma pogodni za razvoj malih i srednjih preduzeća koja su ujedno najpogodniji oblik razvoja socijalnog poduzetništva. Također, omogućavaju povezivanje javnog i privatnog sektora, što je bitno za socijalno poduzetništvo.⁵⁸

U FBiH i RS postoje zakoni o podsticanju razvoja malih i srednjih preduzeća. U FBiH je to Zakon o poticaju razvoja male privrede (Sl. novine FBiH br.19/06, 25/09), u RS Zakon o podsticanju razvoja malih i srednjih preduzeća (Sl. glasnik RS br.23/09-prečišćeni tekst). Oba zakona su mala i srednja preduzeća definirali kao preduzeća koja zapošljavaju do 250 radnika, i to mikro preduzeća do 10 radnika, mala preduzeća od 10 do 49 radnika i srednja preduzeća od 50 do 250 radnika sa prometom definiranim u zakonima (postoje razlike u visini prometa za pojedine kategorije). Dok federalni zakon poticajne mjere svodi na definiranje „ugodnog poslovnog okruženja“ uz najvažnije primjere mjera, zakon RS navodi niz mjera kojima će se to postići kao npr. davanjem povoljnih kredita, povlastica i olakšica prilikom registriranja, uvođenje poreskih i carinskih olakšica, stvaranje uslova za veće uključivanje stanovništva u poduzetništvo, promocija poduzetništva itd. Međutim, praksa ne pokazuje da se zakoni primjenjuju na način da bi efekat bio potpun. Federacija ima i program Federalnog ministarstva razvoja, poduzetništva i obrta (ministarstvo koje svojim nadležnostima zasluži da bude jedno od važnijih zbog značaja razvoja ekonomije, stvaranja veće zaposlenosti i smanjenja isključenosti) pod nazivom „Izgradnja poduzetničkih zona u FBiH“. Zone mogu biti industrijske, zanatske, poduzetničko-zanatske, uslužne, poljoprivredne, turističke, centar za razvoj i transfer tehnologija itd. Cilj ovog programa je razvoj i koncentracija poduzetništva, što očigledno još uvijek nije ostvareno.

Zakon o javno-privatnom partnerstvu (Sl. glasnik RS 59/09) normirao je da predmet javno-privatnog partnerstva može biti izgradnja, korištenje, održavanje i upravljanje ili rekonstrukcija imovine radi zadovoljavanja javnih potreba u oblastima vazdušnog, drumskog, riječnog i željezničkog saobraćaja, obrazovne, kulturne i sportske infrastrukture, zdravstvene infrastrukture, komunalne, informaciono-komunikacione, inovaciono-poduzetničke, upravljanja ekološkim i čvrstim otpadom itd. Zakon je ustanovio dva oblika partnerstva: ugovorni – zasniva se isključivo na ugovornim vezama (ugovorom uređeni interesi) i institucionalni oblik – formiranje privrednog subjekta. Pri tome, ugovorni odnosi nisu dugoročni ugovori o uslugama gdje javni sektor pribavlja samo usluge, bez kapitalnih investicija privatnog partnera, niti se takvim smatraju ugovori o projektovanju, građenju i izvođenju radova.

Poslovno povezivanje između privrednih subjekata moguće je u svim oblicima privrednih društava od kojih je najčešći dioničarsko (akcionarsko) društvo (rjeđe komanditno društvo i društvo sa neograničenom odgovornošću). Povezivanja ima i sa oblicima samostalne privredne djelatnosti koji su definirani Zakonom o obrtu i srodnim djelatnostima u FBiH (Sl. novine FBiH br. 35/09,42/11). Prema zakonskoj definiciji, obrt je „samostalno i trajno obavljanje dopuštenih i registriranih gospodarskih djelatnosti u osnovnom, dopunskom ili dodatnom zanimanju, od fizičkih osoba sa svrhom postizanja dobiti koja se ostvaruje proizvodnjom, prometom ili pružanjem usluga na tržištu“. Srodne djelatnosti su i druge registrirane djelatnosti koje fizičke osobe obavljaju po pravilima obrta, a koje se ne smatraju obrtom. Dopuštena je svaka djelatnost koja nije zabranjena zakonom i koja nije regulirana posebnim zakonima. Postoje vezani i posebni obrti koji se razlikuju u uvjetima za njihovo

⁵⁸ http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/sme-definition/index_en.htm pristupljeno 20.05.2012.

obavljanje (gdje se traži posebna stručna sprema za vezane obrte a za posebne se još traži i saglasnost za obavljanje). Dvije ili više osoba mogu zajednički obavljati obrt. Srodne djelatnosti se mogu obavljati u ili izvan stambenih prostorija, u šta spadaju sezonske i poljoprivredne djelatnosti. Administrativno vođenje sticanja prihoda po ovom osnovu mora biti u skladu sa ovim zakonom. Zakon posebno regulira rad udruženja obrtnika i rad Obrtničke komore FBiH. Podzakonski akti su posebno utvrdili koji poslovi se mogu raditi kao domaća radinost, koji izvan poslovnih i stambenih prostorija, koji se poslovi mogu obavljati u stanovima, koji se poslovi mogu obavljati sezonski, te koji su minimalni tehnički i drugi uvjeti za obavljanje obrtničkih i srodnih djelatnosti.

Zakon o zanatsko-preduzetničkoj djelatnosti Republike Srpske (Sl. glasnik RS br. 117/11) je puno kraći i ne obrađuje detaljno oblast samostalnog privređivanja kao federalni zakon, mada primjenjuje iste forme obavljanja samostalne djelatnosti.

Kao oblici u privatnom sektoru, u oblasti zdravstva, primjenjuju se posebni zakoni o zdravstvenoj zaštiti gdje su utvrđeni institucionalni oblici zdravstvene zaštite po vrstama (primarna, sekundarna i tercijarna zdravstvena zaštita).⁵⁹ Privatna ljekarska praksa je moguća, prelazni period za usklađivanje sa zakonom u FBiH ističe 2012. godine, a nakon toga bi ljekari mogli obavljati djelatnost kao privatnici u nekoj od privatnih zdravstvenih ustanova ili se opredijeliti za privatnu praksu, ili raditi u javnim zdravstvenim ustanovama. U Federaciji je nedavno stupio na snagu Zakon o stomatološkoj djelatnosti (Sl. novine FBiH br.37/12) koji je predvidio mogućnost da stomatolozi obavljaju djelatnosti i bez naplate humanitarnim putem, u saradnji sa vjerskim ili nevladinim organizacijama uz prethodnu prijavu nadležnoj stomatološkoj komori. Ovo je jako dobra sugestija svima koji se bave zbrinjavanjem određenih grupa i kategorija iz socijalne zaštite u centre ili dnevne specijalističke centre, da organiziraju na ovaj način brigu o oralnom zdravlju, bilo djece ili odraslih.

Novi Zakon o socijalnoj zaštiti RS (Sl. glasnik RS br.37/12) je dozvolio (naravno uz ispunjavanje svih propisanih uvjeta) samostalno obavljanje poslova socijalne zaštite kao profesionalne djelatnosti, ali samo za savjetovališta i specijalističke socijalne usluge. Resorno ministarstvo vodi evidenciju ovih lica i njihovih rješenja za samostalni rad. Mikrokreditne organizacije su nezaobilazan subjekt u socijalnom poduzetništvu. Mikrokreditni sektor u BiH je u poslijeratnom periodu odigrao značajnu ulogu u smanjivanju siromaštva i podršci razvoju malog i srednjeg poduzetništva među socijalno ugroženom populacijom koja nema mogućnost pribavljanja finansijskih sredstava kod tradicionalnih banaka. Mikrokreditiranje je omogućilo velikom broju ljudi da pokrenu porodične poslove u oblasti poljoprivrede, stočarstva, proizvodnje organske hrane, zanata i drugoga⁶⁰.

Djelovanje mikrokreditnih organizacija je u potpunosti zakonski regulisano. U Republici Srpskoj postoji Zakon o mikrokreditnim organizacijama (Sl. glasnik br. 64/06) Zakon o štedno-kreditnim organizacijama (Sl. glasnik RS 93/06). U Federaciji BiH se primjenjuje Zakon o mikrokreditnim organizacijama (Sl. novine FBiH br. 59/06). Oba entitetska zakona definiraju mikrokreditnu organizaciju kao pravno lice koje se može osnovati i poslovati kao mikrokreditno društvo (d.o.o ili d.d) ili mikrokreditna fondacija. Ako se osniva kao mikrokreditno društvo, resorni zakon je zakon o privrednim društvima, a ako se osniva kao fondacija, onda je resorni zakon o udruženjima i fondacijama (naravno, prema prostoru djelovanja i nadležnom registru, ovi zakoni mogu biti kantonalni, entitetski i na nivou države BiH). To dalje znači da će se mikrokreditno društvo upisivati u

⁵⁹ Zakon o zdravstvenoj zaštiti (Sl. glasnik RS br. 106/09) i Zakon o zdravstvenoj zaštiti (Sl. novine FBiH br. 46/10).

⁶⁰ <http://www.amfi.ba/> pristupljeno 22.05.2012.

sudski registar prema mjestu sjedišta mikrokreditnog društva, a mikrokreditna fondacija će se registrirati na sudu u Republici Srpskoj, kod Federalnog ministarstva pravde za područje djelovanja u FBiH ili kantonalnih ministarstva pravde za područje djelovanja na nivou jednog kantona. Mikrokreditno društvo može odobriti kredit u najvećem iznosu od 50.000,00 KM a mikrokreditna fondacija kredit do 10.000,00 KM. Za ove poslove kreditiranja, moraju se pribaviti sve potrebne dozvole za rad od entitetskih agencija za bankarstvo.

Mikrokreditnu organizaciju mogu osnovati najmanje tri domaća ili strana fizička lica, ili najmanje jedno domaće ili strano pravno lice, pod uvjetima utvrđenim zakonom. Ove organizacije mogu osnovati organizacione dijelove u drugom entitetu, a mogu osnovati i udruženje mikrokreditnih organizacija. Dodatne djelatnosti mikrokreditnih organizacija su primanje poklona, donacija i pribavljanje novčanih sredstava iz bilo kog zakonitog izvora, davanje i uzimanje hipoteke na imovinu radi osiguranja pozajmica, kreditne konsultacije, poslovno savjetovanje, tehnička pomoć u cilju kreditnih aktivnosti i poslovnih aktivnosti korisnika. Nadzor nad radom mikrokreditnih organizacija vrše agencije za bankarstvo.

I na kraju pregleda privatnog sektora potrebno je napomenuti da su i banke, kao privredni subjekti, dio okruženja za socijalno poduzetništvo putem svojih kreditnih linija za mala preduzeća, investicijske projekte ili čak posebne linije za socijalno poduzetništvo, kao i putem grantova, donacija koje godišnje dodjeljuju subjektima civilnog društva, bilo putem javnih konkursa ili poziva.

6.3 Nevladine organizacije

U okviru civilnog sektora, najviše prostora za socijalno poduzetništvo ima u nevladinom sektoru koji predstavlja najbrojniji segment civilnog društva. Važnost, kapaciteti i utjecaji NVO sektora veoma se jasno mogu ilustrirati numeričkim podacima o NVO-ima i osobama koje su uključene u njihove aktivnosti. Ukupan broj registriranih NVO-a u Bosni i Hercegovini u 2005. godini bio je 9.095, od čega je manje od pola zapravo bilo aktivno (njih oko 4.629). U praksi, ovo znači da na svakih 820 građana dolazi po jedan NVO.⁶¹ Ukupan broj registrovanih NVO-a u 2008. godini bio je oko 12.000.⁶²

Nadalje, NVO-i u BiH pružaju usluge za 29% građana. 60% NVO-a rade u lokalnim zajednicama, što daje dodatnu vrijednost njihovom radu jer omogućava direktan kontakt sa krajnjim korisnicima njihovih usluga i uvid u njihove stvarne potrebe i probleme.⁶³

Generalno govoreći, nevladine organizacije su prilično fleksibilne i mogu se prilagoditi novim okolnostima i lokalitetima što nije karakteristika većih državnih struktura. One uspostavljaju direktne kontakte sa korisnicima, otvoreno prihvataju saradnju sa drugim organizacijama i institucijama i spremnije prihvataju promjene i inovacije. Sve ovo govori o važnosti, potencijalima i dosadašnjim aktivnostima NVO sektora u Bosni i Hercegovini i otvara veliki prostor i mogućnosti za njihovu aktivnu participaciju u oblasti socijalnog poduzetništva, animiranje i uključivanje potencijalnih korisnika i socijalnih poduzetnika.

⁶¹ Odjel za međunarodni razvoj, Nezavisni biro za humanitarna pitanja i Birks Sinclair& Associates Ltd. (2005.), Kvalitativna studija 3 – Zapošljavanje, pružanje socijalnih usluga i nevladin sektor: Status i perspektive za BiH, Analiza i implikacije za politike, Sarajevo: BiH.

⁶² Kronauer Consulting, Analiza stanja civilnog sektora u BiH, Sarajevo: Kronauer Consulting 2009.

⁶³ Ibid.

Kada je riječ o zakonskom okviru, na nivou Bosne i Hercegovine egzistira Zakon o udruženjima i fondacijama Bosne i Hercegovine (Sl. glasnik BiH br.32/01, 42/03, 63/08, 76/11). U Republici Srpskoj je važeći Zakon o udruženjima i fondacijama Republike Srpske (Sl. glasnik RS br. 52/01, 42/05), a u Federaciji Zakon o udruženjima i fondacijama (Sl. novine FBiH br. 45/02), kao i neke odredbe Zakona o humanitarnoj djelatnosti i humanitarnim organizacijama (Sl. novine FBiH 35/98) koje se tiču predstavništava stranih nevladinih organizacija, dozvola za njihove projekte i nadzora nad radom tih organizacija. Brčko Distrikt ima svoj Zakon o udrugama i fondacijama (Sl. glasnik BD 12/02, 19/07).

Sa aspekta socijalnog poduzetništva, svi zakoni određuju da udruženja i fondacije mogu imati svoju imovinu, što je važna činjenica kad se zna da to mogu biti i nekretnine i pokretne stvari. Imovinu mogu i naslijediti, odnosno mogu je sticati i poklonom i svim oblicima donacija. Što se tiče djelatnosti, ona je neprofitabilna. Zakon na nivou BiH to definira „radi ostvarenja nekog zajedničkog ili javnog interesa, a pri tome nema nakanu sticati profit“. Entitetski zakoni to isto navode, tj. „osnovna svrha nije sticanje dobiti“.

Što se privredne djelatnosti tiče (što je i izraz za profitabilnu djelatnost), državni zakon određuje da se privredne djelatnosti mogu obavljati samo ako je osnovna svrha takvih djelatnosti ostvarivanje ciljeva utvrđenih statutom. Zakon Republike Srpske također daje mogućnost obavljanja privredne djelatnosti koja je povezana sa ciljevima i aktivnostima udruženja i to je detaljno potvrdio razradom odredaba da se višak prihoda nad rashodima ostvaren obavljanjem privredne djelatnosti mora investirati u osnovne statutarne aktivnosti i da nije dozvoljena raspodjela, direktna ili indirektna, osnivačima, članovima udruženja, upravljačkih organa itd. što se ne odnosi na primjerene naknade, pokriva troškova u vezi sa ostvarivanjem ciljeva aktivnosti utvrđenih statutom. Federalni zakon normira samo obavljanje nesrodnih privrednih djelatnosti (privredne djelatnosti koje nisu neposredno povezane sa ostvarivanjem ciljeva i djelatnosti udruženja i fondacija) i koje se moraju odvijati preko posebno osnovanog pravnog lica. Izričito je dato pravo za osnivanjem subjekata za privrednu i drugu djelatnost. Federalni zakon uslovljava raspodjelu takve dobiti samo za ciljeve određene statutom udruženja i za obavljanje djelatnosti udruženja-osnivača. Isto ograničenje sadrži i državni zakon. Sve to daje širok zakonski okvir za aktivnosti usmjerene na socijalno poduzetništvo i na formiranje organizacija socijalnog poduzetništva.

Iz gore navedenog se može zaključiti da je dopušteno obavljanje privrednih djelatnosti udruženju ako prvenstvena namjera nije sticanje dobiti i ako su privredne djelatnosti u vezi sa ciljevima i djelatnostima udruženja i fondacije. Međutim, za obavljanje nesrodnih privrednih djelatnosti, mora se osnovati pravno lice, odnosno izabrati neki od oblika privrednog subjekta putem kojeg će se odvijati takvo poslovanje.

Kada ovo dovedemo u vezu sa mogućnostima koje daje javni i privatni sektor, jasno je da postoje veliki potencijali za socijalno poduzetništvo. U FBiH egzistira Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom (Sl. novine FBiH br. 36/99, 54/04, 39/06, 14/09). Član 3. ovog zakona razgraničava nadležnosti u oblasti socijalne politike između nadležnog ministarstva na nivou FBiH i nadležnih kantonalnih ministarstva. Federalni zakon je u članu 4. dozvolio da djelatnost socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom mogu obavljati, pored ustanova socijalne zaštite, i humanitarne organizacije, udruge građana, vjerske zajednice i organizacije koje osnivaju građanin pojedinac i strane fizičke ili pravne osobe. Zakon o socijalnoj zaštiti RS (Sl. glasnik RS br. 37/12) raspodjeljuje obaveze iz oblasti socijalne zaštite između

entitetskog nivoa vlasti i jedinica lokalne samouprave – opština. Socijalnu zaštitu mogu pružati ustanove socijalne zaštite koje moraju ispuniti zakonske uvjete da bi mogle dobiti dozvolu za rad i upisuju se u Registar ustanova socijalne zaštite kod resornog ministarstva.

Još jedan zakon sadrži mogućnosti za socijalno poduzetništvo. Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini (Sl. glasnik BiH 5/04), daje mogućnost crkvama i vjerskim zajednicama da mogu osnivati preduzeća, ustanove, udruženja, sticati, raspolagati i upravljati imovinom te osnivati kulturne, karitativne, zdravstvene i vaspitno-obrazovne ustanove različitog smjera, vrste i stepena, u pravima izjednačene sa ustanovama čiji su osnivači država ili drugi ovlašteni osnivači i u njima vršiti odgovarajuću djelatnost. Ovako široko data ovlaštenja, pružaju mogućnosti da društvo potiče i daje potporu ovakvoj djelatnosti naročito u oblasti socijalne i zdravstvene zaštite, kulture i obrazovanja, iako nisu zanemarljive mogućnosti u proizvodnji određenih dobara (voće, vino, sirevi, začinsko bilje, med, određeni galenski proizvodi itd). Kombinacije svih modela i sektora su moguće, što je i prednost i izazov za socijalne poduzetnike i omogućava im da pronađu kombinaciju koja će dati najbolje rezultate za dobrobit društva i za njih same, i omogućiti sticanje profita koji će se iznova ulagati u istu ili neku drugu aktivnost socijalnog poduzetništva i time jačati cijeli sektor.

6.4 Javno-privatno-civilno partnerstvo za razvoj socijalnog poduzetništva u BiH

U najširem smislu javno-privatno-civilno partnerstvo predstavlja skup zajedničkih inicijativa javnog sektora, privatnog i neprofitnog sektora gdje svaki akter aktivno sudjeluje u planiranju i odlučivanju. U užem smislu javno-privatno-civilno partnerstvo se odnosi na saradnju i kooperativne pothvate u sklopu kojih javni, privatni i civilni sektor udružuju resurse i stručna znanja kako bi kroz adekvatne alokacije resursa, rizika i nagrada, zadovoljili neku javnu potrebu. Javno-privatno-civilno partnerstvo uključuje široki spektar aktera koji predstavljaju ove sektore. Globalizacija, decentralizacija i sve veće zanimanje za društvenu odgovornost preduzeća i investicije za siromašne promijenilo je percepciju odgovornosti razvoja između vlasti, poslovnog sektora i organizacija civilnog društva. Stoga, upravo oblast socijalnog poduzetništva otvara velike mogućnosti i zahtijeva saradnju, nadopunjavanje, preklapanje, koordinaciju i sinergiju sva tri sektora.⁶⁴

Potreba za javno-privatno-civilnom saradnjom vjerovatno je izraženija na lokalnom nivou koji je i najbitniji za razvoj socijalnog poduzetništva. Na primjer, socijalna preduzeća ne mogu sama odgovoriti na izazove poslovnog okruženja i investicijske klime i nužno se moraju oslanjati na lokalne vlasti i pružaoce usluga, tj. nevladine organizacije. Organizacije civilnog društva doprinose nastojanjima održivog lokalnog i socijalnog ekonomskog razvoja kroz svoje aktivnosti usmjerene na zaštitu isključenih grupa. Ovo partnerstvo uključuje širok spektar partnera, integrirajući nove oblike socijalnog dijaloga na lokalnom nivou koji se naziva „dijalog među dionicima“ ili „multi-partitno socijalno partnerstvo“.⁶⁵

Partnerstvo i dijalog među sudionicima ovog procesa postali su neophodan alat za lokalni razvoj. Prošireni socijalni dijalog među akterima je neophodan za uspjeh javno-privatno-civilnog partnerstva

⁶⁴ Za više informacija vidi www.javno-privatno-partnerstvo.eu/JPP/JPP.pdf http://hr.wikipedia.org/wiki/Javno-privatno_partnerstvo http://ec.europa.eu/research/industrial_technologies/ppp-in-research_en.html

⁶⁵ Za više informacija vidi www.javno-privatno-partnerstvo.eu/JPP/JPP.pdf

jer omogućava identifikaciju zajedničkih problema i stvaranje zajedničkih strategija za razvoj na državnom i lokalnom nivou. Javno-privatno-civilno partnerstvo omogućuje (lokalnim) vlastima, poslovnom sektoru, te organizacijama civilnog društva da kroz zajedničko djelovanje, udruživanje kapaciteta i znanja brže i efikasnije odgovaraju na probleme u društvu. Javno-privatno-civilno partnerstvo omogućava povećanu socijalnu koheziju, jeftinije korištenje resursa, poboljšano pružanje socijalnih usluga, promociju zapošljavanja i dobro upravljanje. Neophodnost javno-privatno-civilnog partnerstva u socijalnom poduzetništvu jasno se vidi ako se posmatra sa aspekta tržišta.

Naime, socijalno poduzetništvo se odvija u raznim oblicima i na razne načine, ali ipak su prisutna dva prevladavajuća načina: putem tzv. socijalnog zapošljavanja kada se programima, projektima ili u posebnim preduzećima zapošljavaju posebne kategorije stanovništva ili putem posebno formiranih privrednih subjekata. Socijalno poduzetništvo funkcioniše u tržišnoj ekonomiji. Podrška njegovom razvoju, u opštem smislu, traži mjere države za jačanje socijalno odgovorne tržišne ekonomije i preduzeća. Svako tržište za socijalno poduzetništvo ima svoje karakteristike i tržišne zakone (i ovdje je osnovni zakon ponude i potražnje) i kao takvo se ne izdvaja od uobičajenih tržišnih rizika koji postoje: neuređenost i nestabilnost tržišta, zakonski okvir za rad, likvidnost i nelikvidnost korisnika roba i usluga, loše planiranje i marketing, loše upravljanje poduzetničkim subjektima (njegovim potencijalima) itd. Sa druge strane, odgovarajućim zakonima i mjerama ekonomske politike i programima razvoja socijalnog poduzetništva mogu se umanjivati tržišni rizici i aktivno podsticati razvoj socijalnog poduzetništva.

Svi sektori su na tržištu sa svojim ciljevima. Državni sektor nastoji provoditi zakone, a pri tome rješavati društvene probleme, privatni želi profit, a civilni sektor teži stvaranju novih vrijednosti zasnovanih na potrebama i interesima građana u pravičnijim društvenim odnosima. Da bi uopšte pokrenuli točak socijalnog poduzetništva, prvo je potrebno utvrditi postojanje tržišta odnosno potrebu za robama i uslugama, konkurenciju, posebnost roba ili usluga koje bi željeli plasirati na tržište, da li bi to bilo isplativo, sa kakvim resursima raspolažemo, za koji period očekujemo rezultate, koji su rizici, šta uraditi u slučaju neuspjeha i druge segmente koji se obično razmatraju prilikom odlučivanja u pokretanju ekonomske aktivnosti. S obzirom da nevladin i državni sektor obično nemaju kapacitete i znanje za provođenje analiza ove vrste, ključnu ulogu u ovom segmentu ima privatni sektor. S druge strane, država će omogućiti zakonsko-pravni okvir i regulative koji su neophodni za nesmetano i efikasno provođenje aktivnosti socijalnog poduzetništva, dok nevladin sektor može raditi na istraživanju potencijalnih donatora, sponzora ili partnera spremnih na ulaganje ili finansiranje socijalnog poduzetništva, može djelovati kao pružalac usluga ili raditi na identifikovanju, edukaciji i uključivanju ciljnih grupa koje imaju potencijal i realne potrebe da se uključe u aktivnosti socijalnog poduzetništva. Iz ovog primjera postaje jasno da se samo uz djelovanje i koordinaciju aktivnosti javnog, civilnog i privatnog sektora može postići efikasan razvoj i održivost socijalnog poduzetništva.

Zadruga i radničke kooperative kao specifični oblik javno-privatnog-civilnog partnerstva u nastavku, smo ukratko, posebno analizirali.

6.5. Zadruge

Suštinska razlika između zadruga, preduzeća i drugih pravnih lica je u postojanju i primjeni međunarodnih zadružnih principa. Dakle, svojim identitetom zadruga se razlikuje od drugih oblika organizovanja⁶⁶. Ciljevi i funkcije zadruga su ostvarivanje ekonomskih, socijalnih i kulturnih interesa zadrugara na osnovu zadružnih principa i vrijednosti. Znači, zadruga zadovoljavaju i neke neekonomske potrebe svojih članova, a primjer, u oblasti obrazovanja, komunalnog razvoja u lokalnoj zajednici, u oblasti jačanja ravnopravnosti polova i slično. Na drugoj strani, privredna društva su pravna lica koja obavljaju svoje djelatnosti radi sticanja profita. Zadružni principi su:

1. *Dobrovoljno i otvoreno članstvo*

Zadruga su dobrovoljne organizacije, otvorene za sve koji su sposobni da koriste njihove usluge i prihvataju odgovornost, prava i obaveze, bez obzira na polne, socijalne, rasne, političke i vjerske razlike.

2. *Demokratsko upravljanje članstva*

Zadruga su demokratske organizacije kojima upravljaju i čiji rad kontrolišu samo članovi. Članovi aktivno učestvuju u utvrđivanju poslovne politike, donošenju i sprovođenju odluka. Član zadruga ima, u principu, jedan glas na svim nivoima odlučivanja, po demokratskim načelima.

3. *Ekonomsko učešće članova*

Članovi pravedno doprinose sticanju kapitala zadruga, na demokratskim i ravnopravnim osnovama ostvaruju kontrolu nad sredstvima organizacije. Kapital (vlasništvo) obično je zajednički ili barem djelomično zajednički i nedjeljiv je. Za novčana sredstva koja članovi uplaćuju za prijem u članstvo, oni obično primaju ograničenu kamatu ili ne primaju ništa.

4. *Autonomija i nezavisnost*

Zadruga su autonomne organizacije samopomoći, koje kontrolišu njihovi članovi. Prilikom zaključivanja dogovora sa drugim organizacijama, uključujući i državu, ili pri uvećanju kapitala iz drugih, spoljnih izvora, zadružnu djelatnost kontroliše samo članstvo, i to na demokratskim i zadružno autonomnim principima.

5. *Obrazovanje, osposobljavanje i informisanost*

Zadruga obezbjeđuje članovima, izabranim predstavnicima, menadžerima i saradnicima, obrazovanje, tako da mogu efektivno doprinositi razvoju zadruga. Zadruga informišu javnost, posebno mlade ljude i medije, o značaju i korisnosti zadrugarsva i bitnim svojstvima zadružnih organizacija.

6. *Međuzadružna saradnja*

Zadruga pružaju neposredne usluge svojim članovima i učvršćuju zadružnu djelatnost saradnjom s mjesnim, regionalnim, državnim i međunarodnim organizacijama.

⁶⁶ Vidi: Sava Pajkić, »Opljačkano, potcijenjeno, neiskorišteno – Zadrugarstvo Bosne i Hercegovine«, str: 96-97, Štamparija Fojnica D.D., 2014. godina.

7. Briga o zajedništvu

Budući da su zadruge društva osoba različitih ekonomskih i političkih gledišta, one moraju neprestano usklađivati različitost interesa i stvarati duh zajedništva i tolerancije. Zato svaki član zadruge mora imati potrebne moralne vrijednosti. Zadruga doprinosi trajnom razvoju zajedništva, poslujući u skladu sa politikom koju su odredili njeni članovi.

Zakonska regulativa za zadruge analizirana je u dijelu 6.1. Zadruge u predratnoj BiH bile su brojne i razvijene. U odnosu na predratno stanje zadrugarstvo je doživjelo pravi slom, procjenjuje se da u BiH sada ima svega oko 10% ranije broja zadruga. Tako je 2011. svega 314 zadruga u BiH prijavilo prihode.⁶⁷

Podaci o broju zaposlenih u onih 314 zadruga su sljedeće:

• Bez zaposlenih	74 zadruge
• 1 do 2 zaposlenih	121 zadruga
• 3 do 10 zaposlenih	88 zadruga
• Preko 10 zaposlenih	31 zadruga

U odnosu na ranije naznačene evropske standarde, u Bosni i Hercegovini dominiraju mikro i male zadruge. Nema ni jedne zadruge koja bi se mogla uvrstiti u takozvane srednje zadruge. Ovo stanje i podaci svakako odudaraju od stanja i kretanja u zemljama razvijenog zadrugarstva i ukazuju na stepen orijentisanosti ovdašnjih zadruga na integracije i poslovno povezivanje.

U Bosni i Hercegovini novije zadruge imaju manji, a starije veći broj zaposlenika.

Prema nazivu, zadruge imaju sljedeću strukturu:

• Poljoprivredne	272
• Stambene	14
• Zanatske	12
• Učeničke	8
• Prevozničke	4
• Ostale	4

Zadrugarstvo je važan činilac socijalnog poduzetništva, u nas nerazvijen i podcijenjen. U KS je u odnosu na cijelu zemlju još je manji broj zadruga, posebno zato što u BiH, kao što vidimo dominiraju poljoprivredne zadruge za šta Kanton Sarajevo, kao pretežno urbana teritorija ne odgovara⁶⁸. I pored toga mogućnost razvoja zadruga u Kantonu Sarajevo su veoma velike i neiskorištene.

⁶⁷ Vidi više: S.Pajkić, »Opljačkano, potcijenjeno, neiskorišteno – zadrugarstvo u BiH«, str. 60-61, Štamparija Fojnica D.D., 2014. godina.

⁶⁸ Vidi više: Z.Kovač, J.Joldić, »Social context of BiH rural development (first draft)«; (»Društveni kontekst ruralnog razvoja BiH (prvi nacrt)«), pripremljen za UNDP, maj 2012.

6.6. Radničke kooperative

Globalna ekonomska kriza od 2008. u svim zemljama posebno je pogodila mala i srednja preuzeća. U zemljama južne Evrope, u preko 500 preduzeća, radnici su odbili zatvaranje preduzeća u kojima su radili te su ih kroz pregovore sa vlasnicima i državom (ponekad i okupacijom preduzeća) preuzeli. U Francuskoj, od 2010. godine, u prosjeku 30 uglavnom malih preduzeća transformisali su se u radničke kooperative. To je pospješio i pravni okvir u Francuskoj koji reguliše tu transformaciju. Slično je i u Španiji, Grčkoj i Turskoj.

Slična situacija je i u Južnoj Americi. Poslije bankrota Argentine 2001. godine, pokret preuzimanja propalih preuzeća od strane radnika ubrzano se širio. Procjenjuje se da u Argentini u 2015. postoji između 5000 – 6000 radničkih kooperativa koje zapošljavaju više od 6000 radnika.⁶⁹

U BiH, kao i u Kantonu Sarajevo, proces privatizacije je imao niz negativnih efekata i uvelikom broju slučajeva doveo je do propadanja preduzeća. Često su novi vlasnici bili motivisani samo jefitinom kupovinom imovine, a ne održavanjem i razvojem proizvodnje te investiranja u nju. Nepoštivanja ugovora o privatizaciji otvorilo je i temu revizije i poništavanja nekih, neuspjelih privatizacija. To, međutim, neće promijeniti realnu poziciju radnika koji su ostali formalno zaposleni bez plata, zdravstvenog i socijalnog osiguranja.

U tom kontekstu, za BiH i KS, koncept preuzimanja propalih preduzeća od strane radnika, stvaranje radničkih kooperativa, sada nepostojećih kao oblika socijalnog poduzetništva, može biti veoma značajan. Naravno, za to treba stvoriti zakonske preduoslove te razvijati mjere podrške.

7. Pravni i institucionalni okvir socijalne ekonomije u Kantonu Sarajevo

U Kantonu Sarajevo ne postoji organizirano uspostavljen okvir, institucija ili tijelo koje bi se sistematski bavilo ovim fenomenom, ne postoje ni strateški dokumenti, niti akcijski planovi. Međutim, ne možemo zaključiti da pravni i institucionalni okvir za razvoj socijalnog poduzetništva ne postoji, jer se socijalno poduzetništvo odvija u okviru postojećih pravnih oblika, slično kao u zemljama okruženja.

Kanton Sarajevo svoj ustavni položaj ima u okviru Federacije Bosne i Hercegovine, te shodno tome pravni i institucionalni okvir Federacije BiH je primjenjiv uz pravni i institucionalni okvir koji Kanton Sarajevo ima u okviru svojih nadležnosti. Zakoni na nivou Bosne i Hercegovine, bilo krovni ili okvirni, također su važeći i primjenjuju se i u Kantonu Sarajevo, te se moraju uzeti u obzir kao dio pravnog i institucionalnog okvira. Analiza tih zakona data je u prethodnom poglavlju.

Socijalno poduzetništvo postoji u pojedinačnim aktivnostima, i kao fragmentarni oblik poslovanja u odnosu na postojeće mogućnosti, ali kao osviještena ekonomska aktivnost u smislu značenja suštine socijalne ekonomije, nije prepoznata i priznata. Evropska praksa upućuje da se socijalno poduzetništvo razvija u skladu sa postojećim tradicionalnim oblicima ili oblastima gdje je to moguće,

⁶⁹ Vidi više: <http://www.theguardian.com/world/2015/may/01/may-day-workers-of-the-world-unite-and-take-over-their-factories>

te da je intenzivni razvoj krenuo sa velikom ekonomskom krizom, a pokazao se kao dobar model zapošljavanja ili samozašpošljavanja dugotrajno nezaposlenih kategorija ili teško zapošljivih grupa. Pravi oblik socijalne ekonomije je vezan za inovativni element u rješavanju društvenih pitanja ili proizvodnji društvene promjene, i ne postoje nikakva potpuna istraživanja ili pokazatelji o učinku koje su postojeća socijalna preduzeća postigli svojim aktivnostima. Socijalno poduzetništvo se, kao što smo vidjeli, kreće između javnog, privatnog i civilnog sektora. Komparirajući evropsku praksu socijalnog poduzetništva sa mogućnostima razvoja domaćih oblika socijalnog poduzetništva, moglo bi se reći da se čak i sa postojanjem neznatnih aktivnosti socijalne ekonomije, primjećuje nekoliko osnovnih tendencija:

- aktivnosti socijalne ekonomije koje poduzimaju udruženja ili fondacije, u okviru svoje redovne djelatnosti ili preko posebno osnovanog privrednog subjekta
- aktivnosti zadruga
- aktivnosti privatnih preduzeća u okviru svoje djelatnosti ili putem formiranja tzv. vezanih subjekata

7.1 Potporni zakoni

Potporni zakoni su svi koji daju određene olakšice za obavljanje određenih djelatnosti ili potiču finansiranje određenih djelatnosti i subjekata.

Poreski zakoni

Na razini Bosne i Hercegovine je važeći Zakon o porezu na dodatnu vrijednost (Službeni glasnik BiH br. 9/05, 35/05, 100/08) koji obavezuje na plaćanje poreza na dodatnu vrijednost u prometu roba i usluga sa jedinstvenom stopom od 17%. Oslobođanja od PDV-a su predviđena između ostalog za djelatnosti u javnom interesu: javne poštanske usluge, osim telekomunikacijskih usluga; medicinske usluge i usluge zdravstvene zaštite, usluge socijalnog osiguranja, kao i s njima neposredno povezani promet dobara, pod uslovom da se vrše u skladu s propisima kojima je regulirana oblast socijalnog osiguranja; usluge obrazovanja (predškolsko, osnovno, srednje, više i visoko), kao i s njima neposredno povezani promet dobara i usluga, pod uslovom da se vrše u skladu s propisima kojima je regulirana ta oblast; usluge iz oblasti sporta i fizičkog odgoja, a koje pojedincima pružaju lica čija djelatnost nije usmjerena ka stjecanju dobiti; promet dobara i usluga koje su neposredno povezane s vjerskim obredima, a koje vrše registrirane vjerske organizacije, u skladu s propisima kojima je regulirano obavljanje te djelatnosti; promet dobara i usluga koje su direktno povezane sa uslugama koje pružaju političke, sindikalne, humanitarne, dobrotvorne, invalidske i slične organizacije svojim članovima za članarinu, u skladu s propisima kojima su regulirane te djelatnosti, pod uslovom da takva oslobođanja ne dovode do poremećaja konkurencije na tržištu; usluge iz oblasti kulture, uključujući i karte za kulturne manifestacije.

Postoje još neke olakšice u sistemu oporezivanja za finansijske i novčane usluge uvoza dobara, izvoza dobara, te posebna oslobođanja. U slučaju postojanja međudržavnih ugovora o oslobođanju od PDV-

a, moguće je vršiti njegov povrat po tom osnovu, ako sredstva za djelatnost potiču iz izvora subjekata zemlje ugovornice.

Zakon o porezu na dohodak FBiH (Sl. novine FBiH br. 10/08, 9/10, 44/11, 7/13, 65/13) je u primjeni od 1.1.2009.

Od značaja za razvoj socijalnog poduzetništva su odredbe o rashodima koji se priznaju poslovnim subjektima u samostalnoj djelatnosti u obračunu konačnog iznosa za oporezivanje. To je između ostalog:

- sponzorstvo u visini do 1% prihoda ostvarenog u prethodnoj godini u svrhu podrške naučnih, zabavnih i sportskih aktivnosti koje se obavljaju unutar Federacije,
- donacije u visini do 0,5% prihoda ostvarenog u prethodnoj godini datih u robi, predmetima ili novcu za kulturne, odgojno-obrazovne, obrazovne, humanitarne, sportske i vjerske svrhe, udruženjima i drugim licima koja djelatnost obavljaju u skladu sa posebnim propisima. Izuzetno, donacija iznad propisanog iznosa priznaje se u cijelosti, pod uvjetom da je data na osnovu odluka nadležnih ministarstava o provedbi i finansiranju posebnih programa i akcija cilju općeg društvenog interesa, ali ne i za redovnu djelatnost primaoca donacije.

Zakon o porezu na dobit FBiH (Sl. novine FBiH 97/07, 14/08, 39/09) izričito navodi subjekte koji ne podliježu plaćanju poreza na dobit, među kojima su udruženja, fondacije, zadužbine, vjerske zajednice, sindikat, komore itd., ali porez na dobit plaćaju ako vrše djelatnost koja nije u vezi sa njihovom registriranom djelatnošću. Zakon daje olakšice u vidu priznavanja troškova poslovanja za 2% sponzorskih sredstava i 3% donacija realiziranih u poreskoj kalendarskoj godini, 30% troškova reprezentacije koji se odnose na privrednu djelatnost od ukupnih troškova reprezentacije. Poreza na dobit je oslobođen poslovni subjekt ako je u poreskoj godini bilo zaposleno više od 50% osoba sa invaliditetom kao i subjekt-nerezident čije je sjedište ili nadzor nad upravljanjem u Bosni i Hercegovini, ali nije u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Porez na dobit iznosi 10% na utvrđenu poresku osnovicu. Obveznik poreza koji je izvozom ostvario preko 30% ukupno ostvarenog prihoda se oslobađa plaćanja poreza na dobiti za tu godinu. Takođe se oslobađa plaćanja poreza na dobiti i obveznik koji je u periodu od pet uzastopnih godina investirao u proizvodnju (najmanje 4 miliona KM) za period od pet godina.

Treba napomenuti da je započet i rad na reformskim tekstovima više zakona koji se tiču poslovnog okoliša za poslovanje subjekata (radni propisi, porez na dohodak, doprinosi, porez na dobit), tako da se očekuju izmjene.

Zakon o javnim nabavkama BiH (Sl. glasnik BiH, br. 39/14) je u članu 4. propisao koji subjekti podliježu obavezi postupku javne nabavke. Osim svih institucija vlasti, tu su i pravni subjekti osnovani za određenu svrhu sa ciljem zadovoljavanja općih potreba, a koje nemaju industrijski i komercijalni karakter, te ispunjavaju uslove da su finansirani iz javnih sredstava, ili im je nadzor nad upravljanjem ili kontrola upravljanja vezan za institucije vlasti ili njihove predstavnike. Član 9. je dao mogućnost da ugovorni organi u objavi svog postupka naznače da se radi o tzv. rezerviranom ugovoru, odnosno da je postupak rezerviran za ponuđače koji zapošljavanju više od 51% osoba sa invaliditetom u odnosu na ukupan broj zaposlenih. Ova odredba je komplementarna sa odredbom iz Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju lica sa invaliditetom o obavezi institucija vlasti i javnih

ugovornih organa o nabavci roba i usluga 20%. Međutim, ovim zakonom su preduzeća za zapošljavanje osoba sa invaliditetom ona koja zapošljavanju najmanje 40% ovakvih uposlenika. To znači da ako nemaju najmanje 51% uposlenih osoba sa invaliditetom, ne bi mogli biti ponuđač u rezerviranom postupku, pa bi ovo trebalo uskladiti ili jednostavno imati broj uposlenih koji se traži Zakonom o javnim nabavkama. Postupak za nabavku roba i usluga do 50.000,00 KM ili radova do 80.000,00 KM se obavlja konkurentnim zahtjevom za dostavu ponuda (upućivanje zahtjeva za dostavu ponude od najmanje tri subjekta i objava na portalu javnih nabavki), a direktan sporazum se može zaključiti za robe i usluge vrijednosti koja je jednaka ili manja od 6.000,00 KM.

Razmatrajući mogućnost veće potpore, u ovom zakonu bi se mogla uključiti i socijalna preduzeća u okviru tzv. rezerviranih ugovora ili uključivanjem „socijalne klauzule“ o prednosti za socijalna preduzeća, što bi doprinijelo njihovoj održivosti i poboljšanju društvenog utjecaja i koristi od njihovih aktivnosti.

7.2 Potporni zakoni u Kantonu Sarajevo

Kanton Sarajevo je donio takođe mnoge propise koji idu u prilog socijalnom poduzetništvu. Među takvima su Zakon o javno-privatnom partnerstvu (Sl. novine KS br. 27/11), Zakon o novčanim podsticajima u poljoprivredi na području Kantona Sarajevo (Sl. novine KS br. 1/12, 15/13), Zakon o poljoprivrednim savjetodavnim službama (Sl. novine KS br. 66/13), Zakon o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba u Kantonu Sarajevo (Sl. novine KS 4/04, 29/09, 18/13), Uredba o načinu prikupljanja, odlaganja, razvrstavanja i obavljanja otkupa sekundarnih sirovina i otpadnog materijala (Sl. novine KS 16/02), Zakon o zaštiti kulturne baštine (Sl. novine KS br. 2/00), Zakon o fondu za zaštitu od okoliša (Sl. novine KS 41/08).

Odlukom o visini komunalnih taksi (Sl. novine KS br. 8/13) visina komunalne takse za isticanje firme se plaća prema djelatnostima, pa tako samostalne obrtničke radnje, samostalni poljoprivrednici, domaća radinost, te taxi-prevoznici plaćaju 50,00 KM u ekstra zoni, 45,00 KM u I zoni, 40,00 KM u II zoni, i 35,00 KM u III zoni. Po istom principu (prema sjedištu subjekta i zoni) plaćaju i ostali poduzetnici, što zavisi od djelatnosti, od 100,00 KM za djelatnost prevoza robe motornim vozilima do 15.000,00 KM za lutriju, TV bingo, kladionice (sjedište) i 2.000,00 KM za svaku lokaciju. Ovi iznosi su na godišnjem nivou. Treba napomenuti da udruženja i fondacije ne plaćaju ove takse jer su neprofitne djelatnosti. Kao poticajna mjera, i socijalna preduzeća bi trebala biti oslobođena plaćanja ove takse. Ako bi se upoređivali troškovi za osnivanje nekog potencijalnog subjekta za socijalno poduzetništvo, činjenica je da udruženje i fondacija ne iziskuju velike troškove ukoliko se ne plaćaju pravne usluge (ili advokatske), te da je to na nivou administrativne takse za registraciju. Za Fondaciju se traži postojanje uloga ili imovine, ali to mogu biti i stvari, mada je onda potreban nalaz procjenitelja koji će naplatiti svoje usluge procjene. Za registraciju društva sa ograničenom odgovornošću se mora obezbijediti kapital, troškovi notarske obrade registracije (osnivačkog akta), troškovi sudske takse, objave rješenja o registraciji u Službenim novinama FBiH, te troškovi ostalih administrativnih obrazaca kod prijave. Zadruga takođe podliježe sličnom režimu, dok obrtnička djelatnost traži samo administrativne takse i potrebna uvjerenja. Ukoliko se radi ortački ugovor, onda su tu obično i troškovi notarske obrade. U svakom slučaju, postoje startni troškovi, i potreban je početni kapital i to je predmet za istraživanje finansijskih instrumenata. Na raspolaganju su mikrokrediti, bankovni krediti, te eventualno donatori, sponzori, ili grantovi za projekte putem javnih poziva državnih institucija ili javnih preduzeća.

U publikaciji Pismo Glava: Izdvajanja vladinog sektora za nevladin sektor u Bosni i Hercegovini za 2012.⁷⁰ je objavljen podatak da je to izdvajanje u 2012. godini iznosilo 100.006.470,48 KM, u 2010. je to bilo 114 miliona konvertibilnih maraka a u 2008. godini oko 118 miliona konvertibilnih maraka, iz čega se može zaključiti da ova izdvajanja opadaju.

Privatni sektor, posebno društveno odgovorna preduzeća, bankovni sektor takođe objavljuju javne pozive za organizacije civilnog društva, neformalne grupe građana, a sve više je i javnih poziva gdje se ohrabruje partnerstvo i nije uslovljeno oblicima, tako da se mogu javljati i profitne organizacije ako predlože program u oblasti koja se finansira i bude odobren. Posljednjih godina prisutni su posebni programi zapošljavanja ili podrška poslodavcima u zapošljavanju posebnih grupa nezaposlenih (npr. žene preko 40 godina, dugotrajno nezaposleni, prvi put zaposleni itd.). U ovakvim projektima, grantovima, kao i projektnim finansiranjem iz određenih fondova za koje je Bosna i Hercegovina primjenjiva, mogao bi se tražiti početni kapital za razvoj inovativnih programa socijalne ekonomije.

Ljudski resursi su ključni za ostvarenje rezultata u socijalnom poduzetništvu, bilo da je riječ o menadžerima ili uposlenim, jer su oni ti koji svojim znanjem i vještinama mogu upravljati složenom poduzetničkom aktivnošću koja traži mnogo znanja i sposobnosti, ne samo za pokretanje poduzetništva, nego i za ostvarenje stabilnosti na tržištu, predviđanje i prilagođavanje tržišnim promjenama. S obzirom da socijalno poduzetništvo pripada poduzetništvu, moraju postojati tržište i klijenti ili kupci roba i usluga socijalne ekonomije, a bilo bi poželjno uraditi istraživanja tržišta i marketinga. Faza u kojoj se trebaju prikupiti relevantni pokazatelji za poduzimanje socijalnog poduzetništva je neophodna, i često ključna za uspjeh. U ove aktivnosti spada i istraživanje potencijalnih donatora, sponzora ili partnera spremnih na ulaganje ili finansiranje socijalnog poduzetništva kao i definiranje potencijala, ali i prepreka. Međutim, najprije se trebaju educirati svi oni koji bi socijalno poduzetništvo trebalo da prepoznaju kao priliku, posebno iz državnog, javnog i bankarskog sektora, ali isto tako da se nevladin sektor animira u svim aktivnostima socijalnog poduzetništva kao mogući način održivosti i razvoja.

⁷⁰Izdavač: Fondacija za socijalno uključivanje u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, februar, 2013.g.

8. Socijalno poduzetništvo i reforme

BiH je u veoma teškoj ekonomskoj i socijalnoj situaciji ispod apsolutne linije siromaštva ⁷¹ 2011. bilo je 23,4% stanovništva što je znatno više nego 2007. kada je 18,6% bilo ispod te linije siromaštva. Stopa nezaposlenosti je po ILO metodologiji oko 28% a 54% radno sposobnog stanovništva je radno neaktivno. U Kantonu Sarajevo, slika je nešto bolja, ali daleko od toga da bude dobra. U 2014. godini broj nezaposlenih iznosio je blizu 72.000 što je 24% radno sposobnog stanovništva (detaljna analiza socio-ekonomske slike Kantona Sarajevo data je u poglavlju 6 Studije). Sa druge strane sam sistem socijalne zaštite je zasnovan na statusnim pravima a ne na stvarnim potrebama korisnika te je neutralan u pogledu smanjivanja siromaštva. Bitnija, negativna karakteristika sistema socijalne zaštite je činjenica da je pasivna u pogledu radne aktivacije korisnika čineći i njih pasivnim te korisnik socijalne zaštite kao da postaje „doživotno zanimanje“.

Zato su neophodna cjelovita reforma u BiH. Reforma je i suština tzv. novog pristupa EU BiH, čiji je prvi korak okvirni **prijedlog „Sporazuma za rast i zapošljavanje“** pripremljen od strane EU delegacije u BiH. Razrađen je dokument „Reformska Agenda“ sa nizom konkretnih, akciono orijentisanih prijedloga koji je u procesu usaglašavanja. U kontekstu socijalne situacije, socijalno poduzetništvo čini važan faktor reforme i sistema socijalne zaštite i jačanja aktivnih mjera tržišta rada usmjerene na zapošljavanje. Socijalno poduzetništvo čini spoj socijalne zaštite i zapošljavanja, tranziciju „socijale“ u zapošljavanje, dakle ima i socijalni i ekonomski načaj. Istovremeno to je poluga socijalnog uključivanja onih koji su isključeni, od nezaposlenih do ranjivih grupa (osoba sa invaliditetom, Romi, žene itd.)

Stoga je pravi trenutak za razvoj politika i mjera koje će razvijati socijalno poduzetništvo, ublažiti socijalnu krizu i kao sastavni dio reforme ublažiti ove reformske poteze koji će biti „bolni“.

8.1 U BiH, FBiH i Kantonu Sarajevu posljednjih je godina sazrijevala svijest o važnosti socijalnog poduzetništva. U „Strategiji socijalnog uključivanja u BiH“ koja je usvojena u FBiH dat je veliki značaj socijalnom poduzetništvu i definisano je kao jedan od prioriteta u oblasti zapošljavanja. Zato mjere koje su predviđene Strategijom prenosimo cjelovito.

Prioritet 1. Osigurati uključivanje socijalno isključenih kategorija u aktivno tržište rada

Mehanizmi i institucije aktivnost tržišta rada u BiH su nedovoljno razvijeni jer se procjenjuje da je 57% radno sposobnog stanovništva radno neaktivno, odnosno da ne traži posao. Neselektivna socijalna davanja dijelom destimulišu pojedince da se uključe u tržište rada. Nedovoljna uključenost socijalno isključenih kategorija u aktivno tržište rada u BiH je dio tog problema. Polazeći od toga da je uključivanje isključenih kategorija u aktivno tržište rada jedan od najkvalitetnijih načina uključivanja tih kategorija u sve društvene i ekonomske tokove, neophodno je preduzeti adekvatne mjere u skladu s EU praksom da se to stanje poboljša. Uključivanjem u tržište rada te kategorije postaju ekonomski nezavisne čime se smanjuje teret i socijalna izdvajanja iz budžeta, a ujedno se doprinosi

⁷¹ Apsolutna linija siromaštva znači 271 KM mjesečno po glavi pune odrasle osobe u domaćinstvu u cijenama iz 2011. godine. Druga odrasla osoba i djeca se računaju na manje iznose u skali ekvivalencije OECD 2 (puna odrasla osoba ima vrijednost 1, druga odrasla osoba 0,5, prvo dijete 0,3, drugo dijete 0,2, itd.). To znači da apsolutna linija siromaštva za četveročlanu porodicu, roditelji i dvoje djece, iznosi 569 KM što je, smatra se, dovoljno za održavanje minimalne egzistencije.

Vidi: IBHI/Maastricht Graduate School of Governance. „Siromaštvo u BiH 2011 – Trendovi i dostignuća i Indikatori adekvatnosti ciljanja budžetskih transfera za socijalnu zaštitu u BiH 2011“ i „Budžetske novčane naknade za socijalnu zaštitu u BiH – Šta funkcioniše, a šta ne“. Sarajevo, 2013.

njihovoj bržoj resocijalizaciji. Mjere utvrđene u ovom prioritetu se mogu realizovati ukoliko sprovede reforma socijalne zaštite u smislu da ista podstiče aktivno traženje posla i igrađuje aktivan odnos krajnjih korisnika. Komplementarnost reformi socijalne zaštite i tržišta rada u skladu je s EU praskom.

Mjera 1. Srednjoročno planiranje uključivanja socijalno isključenih kategorija u aktivno tržište rada.

Ovom mjerom bi se obavezali nadležni organi na svim nivoima vlasti u BiH da izrade i osiguraju implementaciju srednjoročnih planova za uključivanje socijalno isključenih kategorija u aktivno tržište rada. Planovi trebaju biti kompatibilni s razvojnim dokumentima i strategijama zapošljavanja entita, BD-a i BiH te postati njihov sastavni dio.

Mjera 2. Razviti sistem podrške socijalnom poduzetništvu. Za uključivanje socijalno isključenih kategorija u aktivno tržište rada potrebno je osigurati podršku socijalnom preduzetništvu, jednom od oblika zapošljavanja koje pruža velike mogućnosti za zapošljavanje ovih kategorija. Sistem podrške treba razviti prvenstveno na lokalnom nivou vlasti kao i na ostalim nivoima gdje se osniva i odvija socijalno preduzetništvo. Sistem podrške treba da se sastoji od niza mjera kojima se pojednostavljaju administrativne usluge, finansijska podrška i olakšice. Iskustva zemalja EU ovom pogledu mogu biti od velike koristi.

Mjera 3. Razviti program za zapošljavanje uz podsticajne mjere. Ova mjera podrazumijeva aktivnosti kojima će se razviti programi za samozapošljavanje isključenih kategorija uz određene poreske beneficije i druge olakšice koje treba da osiguraju nadležni organi u BiH. Poreske olakšice se odnose na oslabljavanje od plaćanja poreza i subvencionisanje doprinosa na plate na određeni vremenski period, kao i druge olakšice koje se odnose na plaćanje komunalnih usluga i naknada (naprimjer plaćanje troškova električne energije po režimu za domaćinstva). Ciljeve ove mjere je da se ohrabre lica iz isključenih kategorija da u cilju samozapošljavanja osnivaju vlastita preduzeća, registruju samostalnu djelatnost i samostalno počnu s obavljanjem privredne i druge djelatnosti. Detaljnija razrada ove mjere pripremiti će se u skladu s pripremom finansijskih okvira.⁷²

8.2 Također u Akcionom planu Federacije BiH za implementaciju Strategije socijalnog uključivanja⁷³, u Revidiranom Akcionom planu za strateško planiranje Kantona Sarajevo 2014., u Programu rada Vlade FBiH 2015-2018 u oblasti razvoja socijalnog poduzetništva planirane su važne mjere koje u nasvaku dajemo opširnije:

⁷² Vidi: BiH Vijeće Ministara, Direkcija za ekonomsko planiranje, „Strategija socijalnog uključivanja u Bosni i Hercegovini“, juni 2010., str.48.

⁷³ Vlada FBiH, Akcioni plan Federacije BiH, 2010-2013., Sarajevo, 2010., str 4 – 6.

8.2 Akcioni plan Vlade Federacije BiH za implementaciju Strategije socijalnog uključivanja

MJERA 2. RAZVITI SISTEM PODRŠKE SOCIJALNO PREDUZETNIŠTVU						
Pripremiti smjernice za stvaranje okruženja i razvoja socijalnog preduzetništva u BiH	S	Nova aktivnost	Preporuke za podršku razvoju socijalnog preduzetništva u BiH, s osvrtom na najbolje prakse	Federalno Ministarstvo rada i socijalne politke u saradnji sa MCP BiH	2011.	B
Razviti mjere podrške socijalnog preduzetništva	S	Nova aktivnosti	Stvarati poticajni pravni i institucionalni okvir za razvoj sistema socijalnog preduzetništva	FMRPO (P, IO); GCFBiH (SP)	2013.	-
MJERA 3. RAZVITI PROGRAME ZA SAMOZAPOSŁJAVANJE UZ POTICAJNE MJERE						
Izraditi programe i poticajne mjere za samozapošljavanje povratničke populacije te pratiti njihovu realizaciju	P	Strategije za sprovedbu Aneksa VII	Stvaranje mogućnosti održivog povratka i veće samozapošljavanje povratničke populacije (posebno u poljoprivedi i stočarstvu)	Federalno ministarstvo rada i socijalne politike, Federalno ministarstvo raseljenih osoba i izbjeglica, Federalni zavod za zapošljavanje u saradnji sa MLJPI BiH	2012.	-
Promovisati programe samozapošljavanja povratnika i raseljenih lica	S	Implementacija Strategije za sprovedbu Aneka VII	Osiguravanje donatorskih sredstava za finansiranje projekata mikrokreditiranja, različitih oblika bespovrtne pomoći za započinjanje radnih djelatnosti kao i procjene stručnog osposobljavanja i prekvalifikacije	Federalno ministarstvo rada i socijalne politike u saradnji sa MLJPI BiH	God.	-
MJERA 4. REFORMA SISTEMA SOCIJALNE ZAŠTITE U FUNKCIJI POTICANJA AKTIVNOG TRAŽENJA POSLA						
Definisati i uvesti mjere sprečavanja ovisnosti o socijalnoj pomoći i drugim materijalnim davanjima za sva lica	S	Nova aktivnost	Razvijanje aktivnost pristupa socijalne zaštite, naročito za lica sa invaliditetom (i djecu sa invaliditetom) za koje se na osnovu medicinskog vještačenja	Federalno ministarstvo rada i socijalne politke	2015.	-

			zdravstvenog stanja utvrdi da prema preostalim sposobnostima mogu adekvatno rehabilitirati, osposobiti i zaposliti (na otvorenom tržištu rada ili pod zaštićenim uslovima)			
--	--	--	--	--	--	--

8.3. Također, u Revidiranom Akcionom planu za Strateško planiranje Kantona Sarajevo za 2014. planirano je: ⁷⁴

V STRATEŠKI CILJ: SOCIJALNO UKLJUČIVANJE							
Podcilj 1	Socijalna zaštita u funkciji zapošljavanja						
	Razviti sistem podrške socijalnom preduzetništvu						
Mjera 2	Inicirati donošenje pravnog okvira za razvoj socijalnog poduzetništva	2013/2014	Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice, JU „Služba za zapošljavanje KS“, Fond za profesionalnu rehabilitaciju FBiH i ostali nivoi vlasti	U toku realizacija	Uspostavljen funkcionalni okvir za socijalno poduzetništvo		
	Izrada višegodišnjeg programa podrške razvoju socijalnog poduzetništva	2014-2020	Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice KS u saradnji sa JU „Služba za zapošljavanje KS“, Fond za rehabilitaciju FBiH i ostali nivoi vlasti		Povćati broj različitih vrsta socijalnih preduzeća		
Mjera 3	Razviti programe za samozapošljavanje uz poticajne mjere						
	Izrada višegodišnjeg programa podsticanja samozapošljavanja i poduzetništva u KS	2014-2015	Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice, JU „Služba za zapošljavanje KS“	U toku realizacija	Smanjenje broja socijalno isključenih nezaposlenih lica		Redovna sredstva JU „Služba za zapošljavanje KS“
Mjera 4	Reforma sistema socijalne zaštite u funkciji poticanja aktivnog traženja posla						
	Podsticanje zapošljavanja socijalno isključenih kategorija putem odgovarajućih programa	2014-2020	Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice Vlada KS, JU „služba za zapošljavanje KS“, Nevladin sektor	U toku realizacija	Smanjenje socijalno isključenih kategorija, usklađivanje socijalnog razvoja sa standardima i		

⁷⁴Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo „Revidirani Akcioni plan za strateško planiranje Kantona Sarajevo za 2014“; str 22 -26., Sarajevo, juni 2014.

					politikama EU i uključivanje socijalno osjetljivih osoba na tržištu rada		
	Osigurati pristup svim dobrima, uslugama, resursima i pravim akoje će poboljšati njihovo aktivno učešće na tržištu rada						
Mjera 1	Evaluacija postojećih mjera podsticanja zapošljavanja socijalno isključenih kategorija, kroz motivacijske seminare, edukaciju, prekvalifikaciju, dokvalifikaciju i sl.	2013/2014	Ministarstvo za rad, socijalni politiku, raseljena lica i izbjeglice, Ministarstvo privrede i JU „Služba za zapošljavanje KS“	U toku realizacija	Povećana efikasnost provođenja postojećih mjera		

8.4. U Programu rada Vlade FBiH 2015 - 2018., mjere i aktivnosti na ostvarenju zacrtanih ciljeva (usvojen na 11 sjednici Vlade, 18.06.2015.) predviđa se opsežna mjera podrške razvoju socijalnog poduzetništva.

Operativni program	Aktivnosti i tumačenja	Nosilac	Cilj koji se želi postići i indikator uspješnosti	Vremenski okvir
G5 Razvoj socijalnog poduzetništva	A29) Promovirati socijalno poduzetništvo	FMRPO u saradnji sa ostalim ministarstvima	Razvoj poduzetništva i zapošljavanja	2015
	A30) Razviti odgovarajuće obrazovne sadržaje vezane za socijalno poduzetništvo	FMRPO u saradnji sa ostalim ministarstvima	Razvoj poduzetništva i zapošljavanja	2016
	A31) Pripremiti i realizirati programe obuke uposlenih u državnoj upravi koji su na bilo koji način vezani za socijalno poduzetništvo	FMRPO u saradnji sa ostalim ministarstvima	Razvoj poduzetništva i zapošljavanja	2016
	A32) Omogućiti jednostavniji pristup izvorima finansiranja za aktivne i potencijalne socijalne poduzetnike	FMRPO u saradnji sa ostalim ministarstvima	Razvoj poduzetništva i zapošljavanja	2017
	A33) Osnovati centar ili fond za razvoj socijalnog poduzetništva	FMRPO u saradnji sa ostalim ministarstvima	Razvoj poduzetništva i zapošljavanja	2017
	A34) Dodatno poticati postlovni sektor na aktivnije uključivanje u programe socijalnog upošljavanja	FMRPO u saradnji sa ostalim ministarstvima	Razvoj poduzetništva i zapošljavanja	2017
	A35) Institucionalno i zakonodavno urediti ekonomsk aktivnosti kako bi se uspješno igradio cjelovit model socijalnog poduzetništva	FMRPO u saradnji sa ostalim ministarstvima	Razvoj poduzetništva i zapošljavanja	2016
	A36) Razvijati partnerstva između nevladinih organizacija i socijalnih preduzeća	FMRPO u saradnji sa ostalim ministarstvima	Razvoj poduzetništva i zapošljavanja	2015
	A37) Poticati međusektorsku suradnju	FMRPO u saradnji sa ostalim ministarstvima	Razvoj poduzetništva i zapošljavanja	2015
	A38) Osnovati braniteljske zadruge i ustupati neperspektivne vojne nekretnine braniteljskim zadrugama	FMPBOOR u konsultacijama FMRPO	Zapošljavanje bivših branitelja i članova njihovih porodica	2016
	A39) Razviti infrastrukturu i međusektorsku suradnju s ciljem umrežavanja socijalnih poduzetnika	FMRPO u saradnji sa ostalim ministarstvima	Razvoj poduzetnika i zapošljavanja	2017

	A40) Ulagati u stvaranje poticajnog okruženja za rad socijalnih poduzetnika	FMRPO u saradnji sa ostalim ministarstvima	Razvoj poduzetnika i zapošljavanja	2016
	A41) Pristupiti izradi Strategije za razvoj socijalnog poduzetništva	FMRPO u saradnji sa ostalim ministarstvima	Definiranje pravaca razvoja socijalnog poduzetništva	2016

8.5. Zajedničke karakteristike navedenih dokumenata

Zajedničke karakteristike navedenih prijedloga i akcionih planova, posebno mjere u Akcionom planu Kantona Sarajevo, je moderan, na EU standardim zasnovan pristup, povezivanja socijalne zaštite i zapošljavanja, **sa akcentom na radnu aktivaciju korisnika socijalne zaštite kroz saradnju CSR i Zavoda za zapošljavanje, obuku i prekvalifikaciju nezaposlenih korisnika** te specifične mjere podrške manjinama, socijalno isključenim grupama, kao što su, na primjer, osobe sa invaliditetom.

Na žalost, u praksi su ove mjere i aktivnosti samo donekle ostvarene.

Reforma po definiciji traži nova i inovativna, rješenja, posebno u uslovima globale krize te specifična socijalno-ekonomskih potreba BiH.⁷⁵

„Socijalno poduzetništvo u tom smislu predstavlja na određen način jedan od značajnih odgovora za rješavanje krucijalnih problema sa kojima se susreće svaka ekonomija, a posebno ekonomija Bosne i Hercegovine. Prije svega riječ je o problemima koje nose dimenzije: nezaposlenosti, ruralnog razvoja, siromaštva, problematike žena i položaja ostalih ranjivih grupa.“

Polazeći od nivoa i karakteristika dostignutog ekonomskog razvoja u Federaciji Bosne i Hercegovine, nije teško doći do zaključka da najinteresantnija područja za rješavanje problema nezaposlenosti, razvoja ruralnih područja, uključivanja osoba sa posebnim potrebama (invalidi, nezaposlene žene, manjine itd) i siromaštva se nalaze u oblastima: poljoprivrede, stomčarstva, razvoja usluga (pomoć socijalno isključenim osobama), edukaciji i obuci nezaposlenih osoba radi njihovog lakšeg uključivanja na tržište rada i određenih malih biznisa u segmentu proizvodnih djelatnosti (recikliranje, pekare, rukotvorine i sl.).

Naravno, da pored i ovih i druge djelatnosti mogu biti interesantne za razvoj i osnivanje socijalnih preduzeća, posebno sa aspekta radne integracije kao što su: rad u uredima, turizam, ugostiteljstvo, trgovina i slično.

Ovome u prilog idu iskustva iz razvijenih zemalja u kojima se najčešće primjenjuju kriteriji:

- a) radna integracija (obuka i integracija nezaposlenih osoba),
- b) razvoj nerazvijenih lokalnih zajednica (ruralna područja, programi sanacije u urbanim područjima)
- c) područje ličnih usluga (čuvanje djece, pomoć starijim osoba i osobama sa posebnim potrebama i sl.).⁷⁶

U velikoj mjeri ove sugestije se odnose i na Kanton Sarajevo.

⁷⁵Vidi: R.Ninković-Papić, T.Slijepčević, D. Halepović „Izveštaj o procjeni socijalnog poduzetništva u Bosni i Hercegovini“, FSU u BiH, august 2012.

⁷⁶E.Kurtović, E.Agić; „Izveštaj o analizi sektora i područja interesantnih sa aspekta organizacije socijalnih područja u Federaciji BiH“, Sarajevo, januar 2014.

9. Analiza trenutačne situacije u sektoru socijalne ekonomije/poduzetništva u Kantonu Sarajevo

9.1. Analiza odgovora iz intervjua

Kao što smo naveli u Pregledu istraživačke metodologije sprovedi smo 11 intervjua, na bazi polustrukturiranog upitnika, sa predstavnicima socijalnih preduzeća, NVOima i javnim institucijama. Analiza odgovora iz tih intervjua dajemo kao BOX 1.

Upitnik za socijalno poduzetništvo je sadržavao 15 pitanja i upućen je na 12 adresa različitih predstavnika državnog i javnog, civilnog i privatnog sektora:

Ukupno je odgovorilo ili bilo intervjuisano 11 subjekata i to: 6 iz državno-javnog sektora, 1 mišljenje i prijedlozi iz civilnog sektora, 1 od predstavnika realnog sektora (Privredna komora Kantona Sarajevo), 3 iz profitnog sektora koja su oblik socijalnog poduzetništva (privredna društva koja zapošljavaju osobe sa invaliditetom). Analizom se mogu utvrditi zaključci.

1. **Svi subjekti (pa čak i oni koji se bave vrstom socijalnog poduzetništva) nemaju jasna saznanja ili stav o tome šta je socijalno poduzetništvo.** Većina pojam veže za zapošljavanja e osoba sa invaliditetom, nekoliko subjekata je proširilo to i na zapošljavanje o spcokačmp ikčjučivanje drugih marginaliziranih i teško zapošljivih kategorija stanovništva. Dijelom se to može objasniti i sa prevodom engleske riječi „social“ (društveno) koja u kontekstu našeg jezika ljudi shvaćaju kao dio problematike socijalne zaštite i socijalnih kategorija u tom sektoru, te bi ubuduće možda trebalo više koristiti riječi „društveno poduzetništvo ili preduzetništvo“ ili „društvena ekonomija“ kako bi se istakao prvi cilj i karakteristika društvene ekonomije, odnosno djelatnost u cilju postizanja društvenih promjena.
2. **Svi subjekti su istakli potrebu pravih i relevantnih informacija, edukacija, treninga koja se tiču socijalnog poduzetništva u sivm sektorima, od državnog i javnog do nevladinog sektora, kao i privatnog sektora. Posebno su istakli potrebu edukacija i predstavljanja evropske prakse.**
3. Samo su dva odgovora ukazali na potrebu puno većeg značaja **inovatorstva, kao ključne poluge konkurentске prednosti socijalnih preduzeća u utakmici sa klasičnim preduzećima**, kao mogućeg inicijalnog pravca u razvoju inovativnih oblika društvene ekonomije a što je neophodno shvatiti ako dio društvene ekonomije.
4. **Subjekti nemaju saznanja o važnosti principa participativnog upravljanja, kao ni potpuna saznanja da se dio profita može planirati za raspodjelu**, a ne mora se sav profit usmjeravati u nove aktivnosti (većina je odgovarala da se profil ulaže u nove aktivnosti) (Zapravo, prema EU praksi, vrlo mali dio stvorenog profita dozvoljava se za raspodjelu, i to ne osnivačima, nego prije svega zaposlenim i menadžmentu, u slučaju da se osnivači SP nevladine organizacije, one moraju u osnivačkom aktu opredijeliti u koju humanitarnu, ili drugu, svrhu će se raspoređivati profit i u tome obezbijediti, da obezbijede potrebne razvojne investicije u SP.
5. Većina subjekata kao sektora i područja djelovanja socijalnih poduzeća vidi u zdravstvenim, ocijalnim i obrazovnim uslugama, prometu, proizvodnji hrane (posebno zdrave i eko hrana), aktivnosti očuvanja okoliša, turizama, kućne radinosti i tradicionalnihh zanata, aktivnosti nevladinih sektora, razne vrste uslužnih servisa u lokalnoj zajednici iz oblasti skrbi određenih kategorija stanovništva, mogućnost javnih radova i sl.

6. Sve mjere koje se predlažu trebaju biti prilagođene nivou donošenja (federalnih i kantonalni), od čega se za federalnih niko predlaže okvir za socijalna poduzeća (zakonska regulativa ili okvir u kome mogu djelovati svi subjekti), za kantonalne nivoe se predlažu različite mjere olakšica od oslobađanja taksi, troškova poslovanja, ustupanja poslovnih prostora za djelatnost društvenih poduzeća itd.
7. Izmjene postojećih zakona se dovode u vezu sa Zakonom o rehabilitaciji, profesionalnom osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom, poreskim i fiskalnim zakonima što se opet vezuje za zapošljavanje osoba sa invaliditetom a nema širi obuhvat.
8. Malo subjekata prepoznaje ove oblike u samozapošljavanju (npr. Ortački ugovori, zadruge i sl) što znači da ne postoje saznanja o pravnom okviru i mogućnostima za ovaj oblik ekonomske djelatnosti.
9. Postoje naznake potrebe za povezivanjem svih aktera ali nema jasne percepcije kako to sve uvezati u odgovarajući institucionalni okvir.
10. Svi subjekti izražavaju potrebu i značaj da se ovaj oblik ekonomije primjenjuje posebno za zapošljavanje i potrebu većeg prisustva realnog sektora u poticajnim mjerama i sredstvima.

9.2 Fokus grupa je 12.02.2015 imala opsežnu diskusiju o problemima razvoja socijalnog poduzetništva u Kantonu Sarajevo. U BOX 2 dajemo sažetak preporuka za razvoj socijalnog poduzetništva

1. Organizovanje obuka i edukacija iz oblasti socijalnog poduzetništva i komunikacije sa osobama s invaliditetom;
2. Uspostavljanje sistema savjetodavne podrške (info linija, desk centar, web stranica i sl). sa svim informacijama dostupnim besplatno na jednom mjestu;
3. Objavljivanje informacija o načinima samozapošljavanja svih građana, uključujući osobe s invaliditetom;
4. Socijalno poduzetništvo uvesti u statističku klasifikaciju djelatnosti u skladu s međunarodnim standardima iz te oblasti;
5. Uvođenje socijalnog poduzetništva u obrazovni sistem (na primjer, kao izborni predmet na fakultetima);
6. Uvođenje subvencija i poreskih olakšica za socijalna poduzeća;
7. Kreiranje posebnih kreditnih linija za socijalno poduzetništvo sa nižom kamatnom stopom;
8. Kantonalne i entitetske privredne komore trebaju pratiti i povezivati socijalna poduzeća i primjenjivati individualni pristup za svako poduzeće;
9. Formiranje mreže ili koalicije socijalnih poduzeća;
10. Usaglašavanje pravnih propisa i akata između kantona i entiteta ili, u slučajevima kada to nije moguće, primjena najvišeg pravnog akta države;
11. Detaljnije mapiranje socijalnih poduzeća, na primjer kroz Federalnu upravu za inspekcijske poslove koja uz svoje redovne aktivnosti na terenu, može i informisati subjekte o zakonskim okvirima i mogućnostima.

9.3. SWOT Analiza socijalnog poduzetništva u Kantonu Sarajevo (19.06.2015.)

SWOT analiza predstavlja metodu pomoću koje se ocjenjuje strategija preduzeća, institucija i organizacija i uključuje četiri faktora: snage (strengths), slabosti (weakness), šanse (opportunities) i prijetnje (threats). Snage i slabosti predstavljaju unutrašnje karakteristike preduzeća (biznisa), dok šanse i prijetnje dolaze iz okruženja. Ona se temelje na prikupljenim i analiziranim podacima za vrijeme istraživanja tržišta. Pomoću SWOT analize identificiramo i uzimamo u obzir ključne faktore u trenutku plasiranja novog proizvoda/usluge na tržište. Namijenjena je vrednovanju usklađenosti sposobnosti preduzeća s uvjetima u okolini preduzeća.

SWOT analiza se koristi prije svega da biste:

- Svoje resurse koristili efikasnije;
- Unaprijedili poslovanje;
- Analizirali i bolje razumjeli konkurenciju;
- Otkrili nove mogućnosti i iskoristili postojeće šanse;
- Bolje se pripremili za moguće prijetnje u okruženju;
- Napravili biznis i marketinški plan.

Analiza snaga (S) i slabosti (W) predstavlja internu [analizu](#) u oblasti socijalnog [poduzetništva](#), dok analiza prilika (O) i pretnji (T) predstavlja eksternu [analizu](#) tj. analizu [okoline](#) u kojoj socijalno poduzetništvo deluje.

Radeći SWOT analizu treba stalno imati na umu kako se i da li se određene slabosti ili prijetnje iz okoline mogu pretvoriti u snage ili prilike, i šta se može iskoristiti za postizanje konkurentске prednosti na tržištu.

SWOT Analiza

U Kantonu Sarajevo produkti marginalizovanih grupa na tržištu moraju imati dodatnu vrijednost u odnosu na druge, te je potrebno kroz brendove praviti pozitivno okruženje, jer je potrebno istaći priču da su upravo ti proizvodi napravljeni od strane marginalizovanih grupa da bi im se na taj način pomoglo u daljem radu, a samim tim i povećala održivost samih preduzeća. Pasivan karakter sistema socijalne zaštite i odsustvo mehanizama radne aktivacije korisnika koji je statusno zasnovan nema unutarne mehanizme radne aktivacije siromašnih, a socijalno poduzetništvo upravo može da bude takav mehanizam, i u potpunom je skladu sa onim što se radi u EU. Jedna od velikih mana kompletnog državnog sistema jeste indolentnost državnih institucija pri pomoći za dobijanje validnih certifikata, pravovremeno, a koji su potrebni za probijanje na strano tržište/izvoz, te nepostojanje volje. Takav pristup vlasti stavlja ljude u priliku da ostanu bez posla, a preduzeća pred zatvaranje.

Velike kompanije u javnom i privatnom sektoru nisu socijalno odgovorne. Te kompanije će finansirati i sponzorirati samo velike događaje i manifestacije, koji za njih predstavljaju promociju, a time stvaraju sliku o nedostatku socijalne odgovornosti koju bi pokazali podržavanjem socijalnog poduzetništva. Nemaju dovoljno sluha za ugrožene kategorije i pokazuju odsustvo opšte svijesti u društvu o mogućnostima i radnim sposobnostima marginalizovanih grupa. Potrebno je da se

pripreme projekti koji će da rade na promociji kompanija i javnih preduzeća, istovremeno podržavajući socijalna preduzeća. Obrazovanje je neadekvatno i neophodno je usaglašavanje obrazovnog sistema sa potrebama tržišta rada, jer je već prepoznato socijalno poduzetništvo od strane federalnih institucija i poduzeti su konkretni koraci za rješavanje istog, sa posebnim fokusom na marginalizovane grupe, dok pripadnici marginalizovanih grupa nisu obrazovani za zanimanja koja su deficitarna u socijalnom poduzetništvu. Samim tim stvaraju se prilike dokvalifikacije i prekvalifikacije marginalizovanih grupa, kao i za verifikovanje neformalnih znanja i kompetencija koja su sve više zastupljena.

U razvojnim dokumentima Federacije i Kantona, naglašen je značaj socijalnog poduzetništva. Program samozapošljavanja (Federalni zavod za zapošljavanje), ne samo osoba s invaliditetom nego svih građana, omogućava lakše uključivanje u tržište rada, od poljoprivrednih djelatnosti pa nadalje. Prisutno je nepoznavanje razlike između socijalnog i profitabilnog poduzetništva te je potrebno uvesti predmet socijalnog poduzetništva u obrazovni sistem, jer je to jedini način da se široko rasprostrani znanje o socijalnom poduzetništvu. Socijalno poduzetništvo je potrebno vezati za tradicionalne zanate, da se promovira BiH/Sarajevo Brand, da se u drugi plan stave ponude koje su u prodaji a dolaze iz zemalja van BiH. Turizam je odlična prilika za razvoj socijalnog poduzetništva.

Jedna od prednosti socijalnih preduzeća jeste participativno upravljanje gdje su svi uposlenici i članovi kolektiva jednako uključeni. Zabrinjavajuća je diskriminacija u društvu prema marginalizovanim grupama, kao i zloupotreba sredstava koja su namijenjena za marginalizovane grupe, te je potrebna veća kontrola nad fondovima iz razloga što postoji veliki broj firmi koje su osnovane u ovu svrhu ali se u stvarnosti ne bave socijalnim poduzetništvom. Na taj način se direktno zloupotrebljavaju pripadnici ugroženih grupa.

Stoga je SWOT analiza pokazala sljedeće nalaze:

SWOT analiza za oblast socijalnog poduzetništva

Snage – (kvantifikacija snage kapaciteta i relevantnosti tog kapaciteta u budućnosti – za vrijeme trajanja strateškog plana)	Slabosti – (kvantifikacija nedostatka kapaciteta i relevantnosti tog nedostatka u budućnosti – za vrijeme trajanja strateškog plana)
1. Ljudski kapital unutar NVO, sa fokusom na marginalizovane grupe. 2. Unikatni/jedinstveni proizvodi na tržištu. 3. Usaglašavanje obrazovnog sistema s potrebama tržišta rada u FBiH i kantonima s posebnim fokusom na marginalizovane grupe. 4. Postojanje razvojnih dokumenata o socijalnom poduzetništvu u FBiH i KS 5. Princip participativnog upravljanja u socijalnim preduzećima. 6. Mogućnost smanjenja nezaposlenosti.	1. Pasivan karakter sistema socijalne zaštite i odsustvo mehanizama radne aktivacije. 2. Nemogućnost pravovremenog dobijanja vladinih certifikata za izvoz. 3. Odsustvo društvene svijesti o problemima marginalizovanih grupa i prisustvo diskriminacije. 4. Nedostatak društveno odgovornih kompanija. 5. Neadekvatan obrazovni sistem. 6. Nedostatak znanja o sopstvenim pravima u marginalizovanim grupama. 7. Nedostatak informativnog centra ili on-line platforme koja će biti namijenjena svim zainteresiranim subjektima za

	potrebne informacije o socijalnom poduzetništvu 8. Nedostatak stimulansa za socijalno poduzetništvo u smislu određenih subvencija (računa za komunalije, na primjer) i poreskih olakšica koje bi motivisale veći broj preduzeća.
Prilike (kvantifikacija snage pozitivnih uticaja iz okruženja i njihove relevantnosti u budućnosti – za vrijeme trajanja strateškog plana) 1. Brendirani produkti iz radionica marginalizovanih grupa trebaju imati dodatnu vrijednost na tržištu. 2. Mogućnost korištenja IPA fondova kroz javno/privatno/civilno partnerstvo (JPCP). 3. Radna aktivacija korisnika socijalne zaštite kroz socijalno poduzetništvo. 4. Dokvalifikacija i prekvalifikacija marginalizovanih grupa. 5. Verifikovanje neformalno stečenih znanja i kompetencija. 6. Edukacija marginalizovanih skupina o njihovim pravima i mogućnostima. 7. Povećana mogućnost samozapošljavanja putem START UP grantova i lakše uključivanje u tržište rada. 8. Uvođenje socijalnog poduzetništva u obrazovni sistem. 9. Korištenje postojećih inovacija povećava konkurentnost socijalnih preduzeća na tržištu. 10. Razvoj socijalnog poduzetništva kroz tradicionalne zanate i turizam. 11. Mogućnost kreditnih linija za pokretanje preduzeća.	Prijetnje (kvantifikacija snage negativnih uticaja iz okruženja i njihove relevantnosti u budućnosti – za vrijeme trajanja strateškog plana) 1. Problemi finansijske održivosti. 2. Dugoročna socijalna isključenost marginalizovanih skupina i porast siromaštva. 3. Preveliko opterećenje na budžete za socijalna davanja. 4. Porast diskriminacije u društvu spram marginalizovanih grupa. 5. Veća zloupotreba sredstava namijenjenih marginalizovanim grupama. 6. Nedostatak društvenog interesa za oblast.

9.4 PEST Analiza socijalnog poduzetništva u Kantonu Sarajevo (19.06.2015.)

PEST analiza predstavlja jednu od najpoznatijih metoda za istraživanje uticaja opšteg okruženja na poslovanje preduzeća. Njenu suštinu čini pojedinačno ali i integralno analiziranje četiri ključne dimenzije okruženja:

1. Politička
2. Ekonomska
3. Sociološka
4. Tehnološka

Pri tome se ovi uticaji analiziraju kao opšti, nacionalni i svjetski trendovi i stanja koja će makar posredno i u dugom roku imati uticaj na poslovanje.

PEST analiza daje okvir za sagledavanje mogućih strategija, smjerova za preduzeća itd. Sprovođenje **PEST** analize je jednostavno, i često se koristi proces promišljanja u grupama kako bi se došlo do prijedloga **PEST** analize.

PEST analiza za oblast socijalnog poduzetništva

S obzirom da će se finansirati projekti u okviru Strategije razvoja Kantona Sarajeva, izražena je velika spremnost i politička volja za podršku i realizaciju i implementaciju Strategije. U FBiH postoji velika spremnost za izradu Zakona/Strategije socijalnog poduzetništva, jer do sada nije postojao poseban i uređen zakonski okvir za socijalno poduzetništvo. Prisutan je nedostatak političke volje za sistemsko uvođenje socijalnog poduzetništva, a sistemsko rješavanje ovog pitanja je moguće kroz uvođenje predmeta socijalnog poduzetništva u obrazovni sistem kao i druge vrste edukacije stanovništva. Značajan faktor može biti politička nestabilnost koja može ugroziti pozitivne korake, kao i nestabilnost Evropske unije i monetarnog sistema.

Veliki dio stanovništva je aktivan u oblasti socijalnog poduzetništva, ali u političkim programima koji se zasnivaju na ekonomskim ili socijalnim kategorijama nedostaje prepoznavanje socijalnog poduzetništva kao prioriteta. Socijalna preduzeća se tretiraju isto kao i ostala preduzeća, posebno u dijelu osnivanja za šta je potreban kapital u istom iznosu. Potrebno je dati finansijske olakšice pri osnivanju socijalnog preduzeća. Trenutno ne postoji eksperimentalni period implementacije zakona u opštem smislu na određenoj teritoriji/opštini, gdje bi zakon pokazao svoje pozitivne i negativne strane te bi se na taj način prije usvajanje zakona napravio uvid u elemente koje treba, odnosno ne treba usvojiti. Prisutan je generalno nizak nivo osviještenosti društva i poznavanja marginalizovanih grupa kao i prihvatanja istih, te njihovih potreba i mogućnosti. Veliko je nepoznavanje domaćeg i stranog tržišta i potreba za socijalnim poduzetništvom. Model socijalnog poduzetništva može biti uspješan samo ako se uradi mapiranje tržišta za socijalno poduzetništvo. Uprkos sve većoj prisutnosti novih tehnologija i njihovom razvoju, Bosna i Hercegovina je suočena sa niskom informatičkom pismenošću koja usporava razvoj i edukaciju društva o socijalnom poduzetništvu.

Potrebno je povezivanje inovacija sa tehnologijom za kreiranje novih radnih mjesta. Sa povećanim interesom za pokretanje socijalnog poduzetništva stvorila bi se nova radna mjesta, suzbilo siromaštvo i smanjila nezaposlenost.

Pozitivno je postojanje tehnoloških parkova u Kantonu Sarajevo koje treba podržati kako bi se stvorile nove ideje da doprinesu uvezivanju privrede i novih ideja, da se nauka i tehnologija povežu sa privredom. Visoka je nezaposlenost u svim strukturama obrazovanja i oslonac ne može biti samo na razvoju visoke tehnologije. Prisutna je hiperinflacija svih obrazovnih kadrova i bitno je povezati prostore visoke tehnologije, u vidu softverskih rješenja, da mapiraju tržišne niše te da kreiraju mogućnosti da se u BiH proizvodi socijalnih preduzeća usmjere u te niše. Potrebno je uticati na promjenu društvene svijesti o socijalnom poduzetništvu jer se pojam socijalnog poduzetništva skoro isključivo veže za osobe sa invaliditetom, a zanemaruju se ostale ugrožene kategorije stanovništva.

Stoga je PEST analiza pokazala sljedeće nalaze:

PEST Analiza za oblast socijalnog poduzetništva

<u>POLITIČKO OKRUŽENJE</u>	<u>EKONOMSKO OKRUŽENJE</u>
POZITIVNO: 1. Priprema Strategije razvoja Kantona Sarajevo do 2020.godine. 2. Izražena spremnost i politička volja za podršku, realizaciju i implementaciju Strategije. 3. Izražena spremnost i namjera za izradu zakona i strategije o socijalnom poduzetništvu FBiH. NEGATIVNO: 1. Nепрепознавање socijalnog poduzetništva kao prioriteta od strane postojećih političkih struktura. 2. Nedostatak političke volje za sistemsko uvođenje socijalnog poduzetništva. 3. Politička nestabilnost u Kantonu Sarajevo i FBiH. 4. Nedovoljno razvijen koncept postojećih javnih konsultacija u procesu donošenja ključnih dokumenata.	POZITIVNO: 1. Postojanje socijalnih preduzeća u Kantonu Sarajevo kao primjer dobre prakse. 2. Postojanje razvojnih dokumenata o socijalnom poduzetništvu u FBiH i KS 3. Rapoloživost sredstava u Strategiji jugoistočne Evrope 4. Potencijal za kreiranje posebnih kreditnih linija i mikrokredita za socijalno poduzetništvo (prisustvo velikog broja banaka i mikrokreditnih organizacija u KS) 5. Budžetski deficiti za javne i socijalne usluge kao šansa za socijalno poduzetništvo NEGATIVNO: 1. Ekonomska nestabilnost. 2. Nepostojanje cjelovitog sistema podsticaja za pokretanje socijalnog poduzetništva. 3. Nerazvijenost zadruga posebno u ruralnim dijelovima Kantona Sarajevo. 4. Nepostojanje mapiranja specifičnih tržišta za socijalno poduzetništvo. 5. Visoka stopa nezaposlenosti i siromaštva 6. Administrativne prepreke i teškoće u procesu pokretanja socijalnog poduzetništva. 7. Nepostojanje poreskih olakšica za socijalno poduzetništvo u cjelini.

<u>SOCIOLOŠKO/DRUŠTVENO OKRUŽENJE</u>	<u>TEHNOLOŠKO OKRUŽENJE</u>
POZITIVNO: 1. Povećan interes javnosti za oblast socijalnog poduzetništva. 2. Povećana potreba za zapošljavanjem u oblasti socijalnog poduzetništva. 3. Povećana potreba za javnim i socijalnim uslugama. 4. Postojanje resursa za razvoj proizvoda i usluga u turizmu, ekologiji, komunalnom sektoru, sektoru socijalne zaštite. 5. Postojanje posebnih subjekata koji zapošljavaju OSI kao oblik socijalne ekonomije. NEGATIVNO: 1. Nedostatak edukacija o oblasti socijalnog poduzetništva. 2. Nizak nivo svijesti o marginalizovanim grupama i njihovim potrebama i mogućnostima. 3. Visoka stopa nezaposlenosti i siromaštva. 4. Nedostatak komunikacije između socijalnih preduzeća	POZITIVNO: 1. Prisustnost i razvoj novih tehnologija. 2. Postojanje tehnoloških inovacija. 3. Postojanje tehnoloških parkova. 4. Mogućnosti iskorištavanja inovacijskih ideja za kreiranje novih radnih mjesta (kreativno socijalno poduzetništvo). NEGATIVNO: 1. Niska informatička pismenost. 2. Nepovezanost inovatora i socijalnog poduzetništva.

9.5 Zajednički stavovi i preporuke (intervjui, fokus grupa i SWOT/PEST analiza)

1. Uspostavljanje informativnog centra ili on-line platforme koja će biti namijenjena svim zainteresiranim subjektima za potrebne informacije o socijalnom poduzetništvu.
2. Uvesti potrebne edukacije za sve nivoe, u svim sektorima, odgovarajuće oblike edukacija u obrazovnom sistemu, posebno srednjoškolskom i visokoškolskom, ali i edukacije službenika uprave, nevladinog i privatnog sektora.
3. Uspostaviti povezanost nevladinog i privatnog sektora koji treba biti dio ovog procesa kako bi se formirali centri za prezentiranje programa socijalnog poduzetništva i skupljala sredstva za njihov poticaj, te zainteresirali subjekti iz realnog sektora za finansiranje novih proizvoda i usluga i inovatorskih inicijativa ili patenata.
4. Iskoristiti potencijale u razvoju javnih i socijalnih usluga i omogućiti socijalnim preduzećima rad i aktivnosti u opštem ili javnom interesu.
5. Omogućiti i razviti modele socijalne ekonomije i djelovanje u oblasti ekologije, turizma, malih porodičnih firmi i inicijativa, starih zanata, proizvoda iz radionica marginaliziranih grupa i sl.
6. Animirati bankarski sektor za dizajniranje posebnih povoljnih kredinih linija za socijalne poduzetnike, kao i mikrokredita za start-up inicijative.
7. Posebnu pažnju posvetiti tehnološkim inovacijama i mogućnostima u poboljšanju usluga u svim sektorima.
8. Pristupiti stvaranju institucionalnog i pravnog okvira koji uključuje kantonalni i federalni nivo.

9.6 Veoma je interesantno, koristeći se nalazima SWOT radionice⁷⁷ vidjeti komparativnu analizu pozicije socijalnog poduzetništva (SP) u odnosu na druge sektore u pogledu uticaja vanjskoj okruženja i internog okruženja. Vidi tabele 1 i 2.

⁷⁷Vidi: „Priprema Strategije razvoja Kantona Sarajevo 2020“, Izveštaj sa SWOT radionice, Dr.A.Domazet, Kvantifikacija nalaza SWOT radionice, Tabela 1 i 2. (neobjavljeni materijal)

Tabela 1. Procjena vanjskog okruženja za ekonomiju KS

Faktori	Drvena ind.	Metal. ind.	Ind. naoruž.	Farm. ind.	Hrana i pića	Građ.	Rentna ekonom.	Kom. privr.	ICT	Turiz.	Infr.	Kreat	SP	Farme	Zadruga
Domaće tržište	7	7	1	7	7	6	8	8	9	7	7	9	9	7	6
Izvozna tržišta	8	8	9	8	5	5	9	0	10	8	0	9	0	5	5
Tehnološki progres	8	8	9	9	8	7	7	8	8	8	8	8	7	7	7
Konkurencija	8	7	8	8	7	5	8	9	9	7	9	8	7	7	7
Interes investitora	7	7	8	8	7	3	9	7	9	8	8	7	5	7	5
Kultura i tradicija	8	8	8	8	8	8	7	6	8	7	7	7	5	8	4
Makroekonomsko okruženje	6	6	6	6	6	4	7	8	9	7	6	8	6	7	5
Poslovno okruženje	5	5	6	6	5	4	7	5	9	7	6	5	5	7	4
Total	7,1	7,0	6,9	7,5	6,6	5,3	7,8	7,3	8,9	7,4	7,3	7,6	6,3	7,1	5,4

Ocjene na skali od 1 do 10 znače: 7-10 – prilike; 1-3 prijetnje; 4-6 neutralan utjecaj

Analizom ove tabele dolazimo do zaključka da je vanjsko okruženje za socijalno poduzetništvo (SP) u njegovom totalu među 15 privrednih oblasti na 13. mjestu a zadruga na 14. mjestu, dakle imaju najlošiju poziciju (za njih je jedino građevinarstvo). Ta pozicija odgovara nalazima i posebnih SWOT i PEST radionica za socijalno poduzetništvo čiji su rezultati priloženi u prethodnom tekstu.

Istovremeno, kod socijalnog poduzetništva i zadruga, poslovno okruženje ima neutralan uticaj što govori o potrebi zakonske regulative, institucija i politika podrške. Isticanje domaćeg tržišta kao priliku za socijalno poduzetništvo korespondira i sa nalazima ove Studije. Neutralan interes investitora u slučaju socijalnog poduzetništva se treba drugačije interpretirati obzirom na karakter socijalnog poduzetništva čiji osnovni cilj nije profit. Riječ je o nepostojanju politika podrške gdje su „investitori“ sami uposlenici u organizacijama socijalnog poduzetništva za šta je potreban Zakon o socijalnom poduzetništvu i budžet Kantona Sarajevo jer investicija u socijalno poduzetništvo radno aktivira korisnike, pasivne socijalne zaštite te može smanjiti njene budžetske troškove.

Tabela 2. Procjena internog okruženja za ekonomiju KS

Faktori	Drvena ind.	Metal. ind.	Ind. naoruž.	Farm. ind.	Hrana i pića	Građ.	Rentna ekonom.	Kom. privr.	ICT	Turiz.	Infr.	Kreat	SP	Farme	Zadruga
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Tehnologija	8	9	8	9	8	8	7	7	10	9	8	9	8	7	8
Financije	8	8	6	8	8	6	8	5	9	8	6	4	4	4	4
Ljudski resursi	6	6	6	8	7	7	7	6	9	6	7	5	4	5	5
Poduzetnički entuzijizam	8	8	6	8	7	8	9	5	10	8	6	7	5	7	6
Know-how i znanja	7	7	6	8	7	7	7	6	8	7	6	6	5	6	5
Marketing	6	6	6	8	6	6	8	5	8	7	6	5	5	5	5
Poslovna organizacija	7	7	7	8	7	7	8	5	9	6	6	4	4	6	5
Ukupno poduzetnički kapacitet	7,1	7,3	6,4	8,1	7,1	7,0	7,7	5,6	9,0	7,3	6,4	5,7	5,0	5,7	5,4
Javna administracija KS	7	6	7	8	7	7	9	5	8	7	7	6	5	6	5
Poslovni ambijent KS	6	6	6	6	6	6	8	7	8	7	6	4	4	7	4
Σ	7,0	7,0	6,4	7,9	7,0	6,9	7,9	5,7	8,8	7,2	6,4	5,6	4,9	5,9	5,2

Ocjene na skali od 1 do 10 znače: 7-10 – snage; 1-3: slabosti; 4-6: neutralan utjecaj

Loše vanjsko okruženje logično za posljedicu ima nerazvijenost socijalnog poduzetništva (SP) te najgoru poziciju u internom okruženju a zadruge su na drugom najgorem mjestu. Ključni su problem finansije, ljudski resursi, poslovna organizacija te već analiziran poslovni ambijent u KS. Jedina identifikovana „prilika“ je tehnologija i za socijalno poduzetništvo i za zadruge što je dosta optimistična procjena.

Analizom obje Tabele vanjskog i internog okruženja može se zaključiti da su, ukupno gledano, socijalno poduzetništvo i zadruge u najlošijoj poziciji između 15 privrednih djelatnosti u Kantonu Sarajevo. To upućuje na potrebu sistemskog uređenja oblasti socijalnog poduzetništva (Strategija, Zakon), uspostavljanje institucionalnog aktera za politike podrške. Ova, nezavisno od Studije, rađena procjena u tabelama podupire osnovne preporuke same Studije.

9.7 Primjeri dobre prakse socijalnih preduzeća Kantona Sarajevo i BiH

Prethodnim analizama pripremljeni su primjeri dobre prakse, koristan dodatak jer su upravo oni i njihova iskustva dobar osnova za izradu politike u ovoj oblasti.

I. Uspon d.o.o., društvo za zapošljavanje osoba sa invaliditetom, Sarajevo

Uspon je socijalno preduzeće osnovano 2009. godine. Misija Uspona je da osobe sa invaliditetom postanu ravnopravni članovi društva, da imaju riješen socijalni status, ekonomsku sigurnost, zdravstvenu zaštitu, obezbjeđenu prekvalifikaciju adekvatno njihovim psihofizičkim mogućnostima i sposobnostima i da u potpunosti budu integrisane u sve aspekte društva. Uspon trenutno ima 20 zaposlenih od kojih je 17 osoba sa invaliditetom, 11 žena i 6 muškarca.

- Realizovan projekat Uspon.ba - Prvi web portal za zapošljavanje osoba sa invaliditetom u regionu.
- Otvorena poslovna jedinica "Pizzeria" u kojoj su uposlene 4 osobe sa invaliditetom.
- 2014. godine pokrenuta djelatnost grafičkog dizajna na kojem rade 2 osobe sa invaliditetom.
- Sa Raiffeisen bankom su 2009. godine sklopili partnerstvo kojim je definisana profesionalna rehabilitacija i zapošljavanje osoba sa invaliditetom u Kontakt Centru. Trenutno su 3 osobe sa invaliditetom angažovane u Raiffeisen banci kao operateri.

II. Centar za edukaciju i istraživanje (CEI) „Nahla“, Sarajevo

Centar za edukaciju i istraživanje (CEI) "Nahla" osnovala je 2000. godine grupa mladih žena s ciljem da bosanskoj ženi pruži prostor u kojem će se osjećati sigurno i prihvaćeno i dobiti priliku da se obrazuje, druži, proširuje i obogaćuje svoja znanja i iskustva, te usvoji vještine neophodne za uspješno obavljanje posla i aktivno učešće u društvenom životu. U periodu od 2010. do 2014. Centar za edukaciju i istraživanje „Nahla“ dodatno razvija različite programe obrazovanja odraslih i nastoji se profilirati u tom pravcu. Rezultat je bio preko četrdeset aktivnih obrazovnih programa na godišnjem

nivou i više od šest hiljada korisnica i polaznica na pojedinačnim programima. Aktivno djeluju njihova dva centra za edukaciju, u Sarajevu i Bihaću. Imaju 2 registrovana d.o.o. – turističku agenciju i kafeteriju/fitness klub.

- Socijalna preduzeća koja svojim profitom osnažuju poslovanje CEI Nahle u pružanju usluga i pomoći socijalno ugroženih osoba, tj. žena, su:
- Dječija igraonica
- Fitness centar
- Kafeterija i internet cafe
- Biblioteka i čitaonica

III. Euro-maxline d.o.o., privredno društvo za zapošljavanje osoba sa invaliditetom, Sarajevo

Euro-maxline d.o.o. Sarajevo je privredno društvo za zapošljavanje osoba sa invaliditetom osnovano 2006. godine. Fokusirani su prvenstveno na proizvodnju pčelarske opreme i distribucije iste. U okviru radionice proizvode: sanduke za pčele, ramove za pčelarenje, podnice, hranilice, krovove nukleuse, kao i pčelinje pogače za prihranu pčela sirue za prihranu pčela itd. Trenutno imaju ukupno 34 usposlene osobe od čega je njih 28 osoba sa invaliditetom. Od ukupnog broja radnika, njih 13 su osobe sa invaliditetom od 100% invaliditeta. Uposleni u finalnoj montaži njihovih proizvoda su osobe u kolicima, koje spadaju u najteže zapošljivu kategoriju osoba sa invaliditetom.

- Edukacija osoba sa invaliditetom u kolicima i njihovo osposobljavanje za vađenje matične mliječi iz košnica.
- Distributeri opreme za pčelarstvo.
- Maloprodajni objekti.
- Jedinstveni pečat na brendovima koji su proizvedeni od strane osoba sa invaliditetom, kao poseban naglasak na značaj tog proizvoda.

IV. „TMP“ društvo za zapošljavanje slijepih i slabovidnih lica, Sarajevo

Socijalno privredno društvo „TMP“, ima status zaštitne radionice, a kao Centar za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje slijepih sa ciljem da razvija programe i provodi djelatnosti u okviru kojih će se profesionalno rehabilitirati i zapošljavati slijepe i slabovidne osobe.

Jedina Zaštitna radionica u FBiH koja brine o zapošljavanju slijepih i slabovidnih i drugih osoba sa invaliditetom, organizovana da pruža stvarnu mogućnost zapošljavanja slijepim i drugim osoba sa invaliditetom u što većem broju. TMP zapošljava 80% osoba sa invaliditetom (OSI) u odnosu na ukupan broj zaposlenika. Postojeće djelatnosti „TMP“,a su: prženje i pakovanje kafe, pakovanje zrnastih i praškastih proizvoda, kopiranje ključeva, fotokopiranje, trgovina u maloprodajnom mjestu tipa granap, ugostiteljske usluge u klub restoranu, organiziranje raznih manifestacija u multimedijalnoj sali i salon fizioterapeutskih usluga.

- Tokom projekta „Povećanje socijalne uključenosti osoba sa invaliditetom kroz njihovu dodatnu profesionalnu rehabilitaciju 2013.“ Zaposlene su 4 OSI koje su prošle proces do-edukacije i rehabilitacije i nastavile sa radnim angažmanom i nakon završetka projekta.
- Realizovana do-edukacija na temu holističke masaže za 7 zaposlenih slijepih fizioterapeuta.
- 3 osobe sa invaliditetom aplicirale sa biznis planovima Fondu za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom FBiH, te obezbijedile samozapošljavanje na period od najmanje godinu dana.
- 4 fizioterapeuta dobila certifikat o uspješno završenoj dodatnoj edukaciji.
- Realizovana dva treninga o zakonskim i drugim mogućnostima samozapošljavanja osoba sa invaliditetom.

V. Preduzeće za zapošljavanje invalida „Patriot“ d.o.o, Bijeljina

Preduzeće “Patriot” osnovano je 12. augusta 2001. godine i u tom trenutku je zapošljavalo dvadesetak radnika koji su uglavnom radili na poslovima naplate parkinga. Iz godine u godinu taj broj se povećavao tako da danas u prosjeku imaju 33 zaposlena radnika od čega su njih 7 osobe sa invaliditetom.

„Patriot“ d.o.o. nudi usluge održavanja zelenih površina; pomoćnih poslova u građevinarstvu; pranja gradskih ulica; košenje putnih pravaca; kopirnice i kontrole naplate parkinga.

- Projekat „Održavanje zelenih površina“, obuhvaćeno 28 korisnika/korisnica, zaposleno 7 osoba sa invaliditetom.
- Sklopljen ugovor sa opštom bolnicom „Sveti Vračevi“, Bijeljina u cilju angažmana za 2014.godinu
- Dogovoren nastavak radova na održavanju gradskog parka, košenje putnih pravaca na izlazu iz grada 2-4km i održavanja kanala Dašnica sa Administrativnom službom Grada Bijeljine.
- Dat doprinos smanjenju siromaštva 7 porodica.

VI. Poljoprivredno-uslužno-tehnička zadruga „Prva boračka – plodovi Bosne“ Sarajevo

Ovu zadrugu osnovali su pripadnici boračke populacije, djeluje na području 5 općina u oba entiteta i upošljava pripadnike boračke populacije, posebno povratnike.

- Bavi se proizvodnjom organske hrane, pakovanja, čuvanje i transporta.
- U partnerstvu je sa 20 proizvođača voća i povrća u BiH.
- Oko 450 tona voća i povrća je izvezeno na evropsko tržište.

VII. **Specifičan primjer dobre prakse je angažman Ministarstva za boračka pitanja u KS** na razvoju boračkih zadruga. U tom pogledu važni su Zaključci savjetovanja „Projekat boračkih zadruga Ministarstva za boračka pitanja Kantona Sarajevo“ održanog 11.06.2015. na Ilidži:

- 1) „Podstaknuti nezaposlene iz reda boračke populacije da prepoznaju šansu koju pruža ova vrsta zapošljavanja putem zadrugarstva. Animiranje vršiti putem boračkih udruženja i aktivnostima Ministarstva za boračka pitanja KS kroz organizaciju savjetovanja i pružanje neposredne pravne i druge stručne pomoći.
- 2) Istaknuti porednosti zadrugarstva putem medijskih prezentacija.
- 3) Pokrenuti inicijativu za izmjenu propisa tako da domaće zakonodavstvo na svim nivoima vlasti prepozna boračke zadruge kao način organiziranja zadruga, te uspostavi određene olakšice za njihovo osnivanje, te stimulanse subvencije za nove zadružne poslove i projekte.
- 4) Otvaranje budžetske stavke konkretno u Kantonu Sarajevo, na razdjelu MBP za pomoć u finansiranju boračkih zadruga.
- 5) Aplicirati na evropske pristupne fondove (IPA) sa projektima ove vrste podsticati saradnju i kooperantstvo sa drugim zadrugama, preduzećima i firmama.

Navedene zaključke neophodno je dostaviti svim relevantnim institucijama u čijoj nadležnosti jenjhiova realizacija.“

10. Uporedna analiza EU prakse podrška za razvoj socijalnog poduzetništva i situacija u BiH i Kantonu Sarajevo.

10.1 EU smjernice

Evropska komisija je izdala Smjernice za lokalni razvoj pod vodstvom zajednice u Evropskim strukturnim i investicijskim fondovima za programe u razdoblju 2014 - 2020.⁷⁸ Lokalni razvoj pod vodstvom zajednice je izraz kojim Evropska komisija definira pristup kojim se tradicionalno razvojna politika, koja kreće odozgo, preokreće i gdje sve kreće odozdo, koristeći lokalno partnerstvo i jake strane zajednice umjesto da se isključivo kompenziraju nedostaci. Metodologija je izvorno razvijena za ruralna područja kroz potporu Evropskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj a poslije proširena i za izradu strategija socijalne uključenosti, klimatskih promjena, zapostavljenih skupina, nezaposlenosti mladih itd. Ovako rađene strategije su fleksibilnije, odslikavaju veću složenost, usmjerene su na inovacije i dugoročnu promjenu, finansijski su održivije jer lokalni partneri na njih ne gledaju kao jednokratne projekte. Aktivnost se pokreće u osam koraka: šta se želi promijeniti, izgraditi povjerenje i udružiti se sa ljudima koji mogu pomoći da se promjena dogodi, definirati granice područja, strategija se gradi na potrebama lokalne zajednice uključivanjem lokalnih partnera, definira se struktura partnerstva u pogledu zadataka i ciljeva, granice za djelovanje se usaglašavaju sa strukturom djelovanja, izrada akcijskog plana i zahtjeva za finansiranjem, uspostavljanje sistema revizije, ocjene i ažuriranja strategije. Strategija treba da uzme u obzir sljedeće izazove sa uputama o mjerama:

⁷⁸www.ec.europa.eu/regional_policy/information/guidelines/index.en.cfm#4

RASTUĆA NEZAPOSLENOST: ulaganje u radna mjesta, poticati aktivnosti za proizvodnju obnovljivih izvora energije, očuvanje energije, recikliranje, obnova lokalnih objekata, podsticati nove oblike poduzetništva, posebno socijalno poduzetništvo, što veći obuhvat mladih, stimulacija stručne prakse, mentorstva, privremenog rada, podsticati zaštićene programe vezane uz tržište rada, podsticati volonterski rad, i ostale sisteme koji mobiliziraju neiskorištene resurse nezaposlenih kako bi se zadovoljile lokalne potrebe

OPADAJUĆA TRŽIŠTA: podržavati preduzeća da traže nova tržišta (promocija, marketing, kontrola kvalitete, transfer tehnologija itd.), istražiti nova tržišta vezana za klimatske promjene, štednju, skrb, zdravlje, kulturu i digitalnu ekonomiju, osigurati podršku startnim preduzećima u vrijeme početne faze, koristiti javne nabavke (ugraditi socijalnu klauzulu) i akcije kupovine lokalnog, mobilizirati stanovništvo u potpori lokalnih trgovina, usluga i preduzeća, ojačati domaće lokalne mreže i lance opskrbljivanja

NEDOSTATAK PRIVATNIH IZVORA FINANSIRANJA: koristiti programe mikrokredita, posebne linije bankovnih zajmova, istražiti potencijale grupnog finansiranja (crowd funding) i novih ideja, potencirati volontiranje, programe samopomoći i plaćanje u naturi, smanjiti birokratske procedure vezane uz projekte

REZANJE JAVNIH ULAGANJA: alternativni načini korištenja javnih zgrada, zemljišta, istražiti mogućnosti kolektivnih programa za dijeljenje, korištenje i održavanje postojeće javne infrastrukture (vrtići, škole, kulturni centri, zdravstveni centri, sportski centri, javni prostori, muzeji itd.)

SMANJENI IZDACI IZ JAVNIH PRIHODA: uspostaviti veze sa zaposlenim u lokalnom javnom sektoru (nastavnici, socijalni radnici, zdravstveni radnici i politički dužnosnici) za planiranje i okolišni nadzor za razvoj komplementarnih usluga i saradnje, podsticati socijalno inovativne projekte koji poboljšavaju usluge, čuvaju radna mjesta ili javno-privatna ekonomska partnerstva, dati značaj prevenciji, samopomoći

SIROMAŠTVO I SOCIJALNA ISKLJUČENOST: podsticanje rada na lokalnim planovima za socijalno uključivanje, aktivnosti podrške samoorganiziranim grupama i grupama samopomoći, podsticati programe dijeljenja (zajednički prevoz, kolektivni vrtovi ili parcele i sl.), podsticaj socijalne, održive i suvlasničke stambene inicijative

KLIMATSKE PROMJENE i prelazak na društvo sa niskom razinom ugljika: stvoriti i širiti partnerstva sa stručnjacima u rješavanju problema vezanih za klimatske promjene, podsticati inicijative za smanjenje emisije stakleničkih plinova,

U skladu sa preporučenim uputama i mjerama, može se dati i niz preporuka i mjera za postavljanje ostvarivih ciljeva u razvoju socijalnog poduzetništva u Kantonu Sarajevo.

10.2 Zaključci i preporuke za dalji razvoj socijalne ekonomije⁷⁹ - iskustva EU

- Glavni i najvažniji trend koji se primjećuje u novijem razvoju socijalne ekonomije je njezina konsolidacija u evropskom društvu kao područja socijalne koristi između kapitalističkog i javnog sektora koje se sastoji od velikog broja činitelja: zadruga, uzajamnih društava, udruga, zaklada i drugih sličnih preduzeća i organizacija.
- Socijalna ekonomija nije samo potvrdila svoju sposobnost učinkovitog doprinosa rješavanju novih društvenih problema, već je u vrijeme krize još učvrstila svoj položaj u tradicionalnim sektorima poput poljoprivrede, industrije, usluga, maloprodaje, bankarstva i uzajamnog osiguranja. Drugim riječima, socijalna ekonomija također izgrađuje svoj ugled institucije nužne za stabilan i održiv gospodarski rast te pravedniju raspodjelu prihoda i bogatstva, koja usluge usklađuje s potrebama, povećava vrijednost gospodarskih aktivnosti u službi socijalnih potreba, ispravlja neravnotežu na tržištu rada te produbljuje i jača ekonomsku demokraciju.
- Nova socijalna ekonomija oblikuje se kao novi sektor koji postaje sve nužniji ako na adekvatan način želimo odgovoriti na nove izazove globalne ekonomije i društva. Ovi izazovi glavni su razlog sve većeg interesa za ulogu koju nova socijalna ekonomija može preuzeti u socijalnom društvu.
- Izazov na koji socijalna ekonomija hitno mora odgovoriti je njezina *institucionalna neprepoznatljivost*. Ovu neprepoznatljivost ne objašnjava samo činjenica da se socijalna ekonomija tek razvija kao novi sektor u gospodarskom sustavu, već i nedostatak idejnog identiteta, tj. jasne i precizne definicije obilježja zajedničkih različitim vrstama preduzeća i organizacija koje sačinjavaju socijalnu ekonomiju kao i specifičnih značajki koje im omogućuju da se razlikuju od ostalih.
- Na dosadašnji i budući razvoj socijalne ekonomije u Evropi uvelike su utjecale, a i dalje će utjecati, promjene okruženja u kojem djeluje – posebice na tržištima koja su sve više globalizirana i koje sve više karakterizira pojačano natjecanje, decentralizacija i delokalizacija proizvodnje – kao i promjene u načinu na koji vlade djeluju, s jasnom tendencijom postupne deregulacije i privatizacije javnih usluga. Ove promjene ne predstavljaju samo priliku za rast socijalne ekonomije već, zajedno s pojavom novih društvenih problema (starenje stanovništva, masovne migracije, itd.), i izazov i prijetnju nekim sferama njezinog djelovanja.
- Različita preduzeća i organizacije koje su dio socijalne ekonomije suočene su s izazovom uključivanja učinkovitih proizvodnih procesa i ciljeva socijalne zaštite u svoje aktivnosti. U skladu s novim zahtjevima sve jače tržišne konkurencije, činitelji socijalne ekonomije trebaju bez odlaganja razviti konkurentne strategije da bi mogli djelovati kao korisni instrumenti za dobrobit svojih članova i jačanje socijalne kohezije.
- U sklopu tih strategija konkurentnosti, važnu ulogu trebaju igrati sklapanje poslovnih mreža i saveza, stvaranje novih načina finansiranja preduzeća, inovacije u proizvodima i postupcima te poticanje politika osposobljavanja i razvijanja znanja.
- EU pridaje veliku važnost cilju oblikovanja integriranog evropskog prostora u kojem bi se što prije smanjile i uklonile socijalne i gospodarske nejednakosti između zemalja EU-15 te novih 12 zemalja članica u istočnoj i južnoj Evropi. Te nejednakosti su, između ostalog, dovele do velikih migracijskih tokova od istoka prema zapadu EU-a. Uz jačanje socijalne kohezije u EU-u, još jedan izazov predstavlja stvaranje integriranog euro-mediteranskog prostora koji će postati područje prosperiteta i stabilnosti. U tu svrhu sve zemlje koje imaju granicu na Sredozemlju trebaju razviti snažne demokratske države te ojačati proizvodnu strukturu civilnog društva na južnim granicama EU-a.

⁷⁹Preuzeto od: Socijalna ekonomija u Europskoj uniji - Izvještaj Joséa Luisa Monzóna i Rafaela Chavesa proveden je za Europski gospodarski i socijalni odbor

- Obrazovni sustavi EU-a igraju važnu ulogu u razvijanju poduzetničke kulture i demokratizaciji gospodarstva kroz projekte osposobljavanja koji potiču poduzetničke inicijative temeljene na vrijednostima karakterističnima za socijalnu ekonomiju. S druge strane, razvoj novih proizvoda i inovativnih postupaka u preduzećima socijalne ekonomije od njih zahtijeva da potiču suradnju sa sveučilišnim centrima koji stvaraju i prenose znanje. Istraživačke mreže i mreže za razmjenu informacija između tih centara i stručnjaka socijalne ekonomije doprinijet će, kako su već i pokazale u posljednjih nekoliko godina, širenju baze potrebnih znanja specifičnih za područje socijalne ekonomije kao i širenju tog znanja diljem Evrope.

10.3. Sa druge strane u BiH se čine tek prvi koraci za razvoj potporne okoline socijalnog poduzetništva, te su od značaja sljedeći osnovni zaključci i preporuke za BiH (time i za KS)⁸⁰

- Analiza ukazuje da BiH **nema** zadovoljavajući **pravni** okvir za socijalno preduzetništvo, koje je u ovom trenutku reducirano na zapošljavanje i obuka **osoba sa invaliditetom**. U tom smislu, posebno su kritična sljedeća pitanja:
- Zapošljavanje **drugih** ranjivih grupa (Romi i druge posebno ugrožene socijalne grupe, liječeni ovisnici, itd) **nije** stimuliralo nikakvih olakšica. Ne samo što je koncept socijalnog preduzetništva trenutno reduciran na preduzeća tip „B“, već se i koncept preduzeća „B“ primjenjuje u svojoj reduciranoj formi (zapošljavanje osoba sa invaliditetom);
- Okvirni zakon o zadrugama **prepoznaje** socijalna zadruge, ali ovi oblici organizovanja **nisu** uređeni na nivou entiteta. Adekvatna statusna regulativa za zadruge mogla bi značajno da doprinese razvoju socijalnog preduzetništva u BiH;
- OCD **ne** uživaju **poreske** povlastice na prihode koje ostvare neposrednim obavljanjem privredne djelatnosti, čak i ako te prihode koriste za svoje statutarne, opštekorisne svrhe. Ovo ograničenje **nepovoljno** djeluje na finansijski održivost OCD, uključujući i onih koje su aktivne u oblasti socijalnog preduzetništva. Propisivanje neoporezivog nominlanog iznosa viška prihoda nad rashodima od takve djelatnosti koji ne podliježe oporezivanju, moglo bi **povoljno** djelovati na razvoj socijalnog preduzetništva, vodeći računa da ove olakšice nisu u koliziji sa propisima koji zabranjuju nelojalnu utakmicu na tržištu;
- Poreski režim za OCD karakteriše usko definiran i nekonzistentna definicija djelatnosti od **javnog interesa**; ovo posebno može biti **problem** za one OCD koje se identificiraju sa socijalnim preduzećem tipa „A“;
- Dodatno, poreski propisi **ne predviđaju** poreska oslobađanja od poreza na dobit za trgovačko društvo čiji je osnivač OCD, a koja je svoju dobit **re-investirala** u osnovne staturne ciljeve osnivača; ovo bi mogla biti jedna od mjera koja bi posebno mogla pomoći razvoju **socijalnog** preduzetništva u BiH.
- Propisi koji uređuju **volontiranje** (naročito u FBiH) nameću **visoke** transakcione troškove za organizatore volontiranja. Kao što se u analizi navodi, volontiranje je značajan ljudski resurs za socijalno preduzetništvo.
- Neovisno od ovih pravnih pitanja, **drugim mjerama** javnih politika može se značajno podstaći razvoj socijalnog preduzetništva. Ove mjere uključuju izradu strateških dokumenata, promociju socijalnog preduzetništva i primjera dobre prakse u javnosti, osnivanja 'start up'

⁸⁰D.Golubović, "Pravni i institucionalni aspekti socijalnog preduzetništva: komparativni pregled i stanje u Bosni i Hercegovini", TACSO, Sarajevo, juni 2015., str 32-33

inkubatora za socijalna preduzeća, ili pristup 'start up' sredstvima iz javnih fondova namjenjenih osnivanju malih i srednjih preduzeća, itd.

- U vezi sa prethodnim, nacrt **Strategije** za *socijalno uključivanje BiH* iz 2010.godine predviđao je kao jednu odmjera razvoj **socijalnog poduzetništva**, ali je koncept **reduciran** na zapošljavanje posebno ranjivih grupa;
- **Umrežavanje** socijalnih preduzeća ima važnu ulogu u **promoviranju** ideje socijalnog preduzetništva, jačanju kapaciteta članova mreže, razmjeni iskustava između članova, saradnji sa drugim nacionalnim i evropskim mrežama, lakšem uspostavljanju komunikacije i saradnje sa korisnicima usluga, i efikasnijem sudjelovanju u artikulaciji i primjeni **javnih** politika od značaja za socijalno preduzetništvo.
- Da bi se koncept socijalnog preduzetništva dalje razvijao, nužno je identificirati **partnere** u organima vlasti na državnom, entitetskom i općinskom nivou. Imajući u vidu da su socijalna preduzeća posebno pogodna za rješavanje socijalnih pitanja u lokalnoj zajednici, saradnja sa **općinama** ima posebno važnu praktičnu ulogu u ovoj prvoj fazi razvoja socijalnog preduzetništva.

11. Osnovne preporuke na osnovu svih analiza rađenih u pripremi Studije

Za poticajno djelovanje u socijalnom poduzetništvu potrebne su mjere koje moraju biti ispitane sa aspekta ocjene zdrave okoline i razvoja.

Povećanje vidljivosti socijalnih preduzeća

1. Na svim nivoima obrazovanja uvesti programe edukacije i programe koji će na odgovarajući način obrađivati teme iz oblasti društvene ekonomije
2. Pripremiti i realizirati programe obuke uposlenih u državnoj upravi - segmenti vezani za ekonomiju, poreze, socijalnu i zdravstvenu zaštitu, itd.
3. Dizajnirati i provoditi kampanje za podizanje svijesti o prednostima socijalnog poduzetništva i pozitivnog okruženja za razvoj društva i dobrobit svakog čovjeka
4. Povezivanje organizacija socijalnog poduzetništva - kontakti, razmjene informacija, mreža
5. Poticanje inovatorstva, takmičenja, nagradnih natječaja i sličnih aktivnosti.
6. Omogućiti razvoj potrebnih poduzetničko/menadžerskih vještina i upravljanja za osnivače i menadžment kao i za zaposlene i volontere u socijalnim preduzećima, kako bi se omogućio participativan sistem upravljanja.

Poboljšanje pristupa finansijama

1. Povezivanje na regionalnom nivou, zainteresiranost prema međunarodnim faktorima i fondovima.
2. Rad na zakonskom okviru za poticanje na rad socijalnih poduzetnika posebno finansijskih poticajnih mjera, posebnih bankarskih proizvoda, smanjenjem provizija mikro kreditnih organizacija i sl.
3. Umrežavanje i pristup platformama za inicijalni kapital i formiranje slične platforme inicijativa u Kantonu Sarajevo.
4. Posebno izraditi programe i aktivnosti za podržavanje startne faze (do tri godine).
5. Podržati formiranje zadruga pripadnika ugroženih grupa (nezaposleni, pripadnici boračke populacije, Romi, itd.)

Optimiziranje pravnog okruženja

1. Zakonom se može definirati socijalno Preduzeće sa svojim aktivnostima i oznakom, kako bi bilo prepoznatljivo (sa najvećim olakšicama)
2. Izmjene i dopune potpornih zakona koja stvaraju povoljno okruženje
3. Olakšavanje administrativnih procedura u svim fazama poduzetničke djelatnosti
4. Posebno razmotriti ustupanje poslovnih prostora u javnoj funkciji ili državnom vlasništvu bez naknade za određen (duži) period i mogućnost transfera dijela javnih usluga.

5. Razvijati povoljno poslovno okruženje za širenje i razvoj zadugarstva u Kantonu Sarajevo.
6. Uspostaviti pravne osnove za formiranje radničkih kooperativa u propalim preduzećima.
7. Uspostaviti sistem društvenog izvještavanja i monitoringa stvorene društvene dodate vrijednosti.

Sektori u kojima je moguće razvijati socijalno poduzetništvo:

- a) saobraćaj - javni prevoz,
- b) socijalna zaštita - vaninstitucionalne usluge podrške
- c) zdravstveni sektor - usluge palijativne njege, patronažne službe
- d) obrazovanje - predškolsko, inkluzivno, servisi podrške
- e) okoliš - smanjenje zagađenja, upravljanje otpadom, reciklaža
- f) komunalne usluge - čistoća, održavanje javnih površina, parkova,
- g) zaštita od prirodnih i drugih nesreća - obuke (vatrogasne, spasavanja, gorske službe, urgentni centri, spasioci itd.)
- h) turizam - svi aspekti (uključujući kulturu, kulturnu baštinu)
- i) poljoprivreda - svi proizvodi

Na kraju, ne treba zaboraviti inovatorstvo koje će se javljati neovisno od mogućih aktivnosti u sektorima, ali ga svakako treba podržavati, posebno jer inovatori iz Bosne i Hercegovine, tradicionalno na takmičenjima, smotrama i festivalima osvajaju veliki broj nagrada i veoma su cijenjeni u inovatorskom svijetu.

12. Ključni indikatori za mjerenje razvoja socijalnog poduzetništva

1. Kvalitativni indikatori za okvir politika za socijalno poduzetništvo
 - 1.1.1. Uspostavljen pravni i institucionalni okvir
 - 1.1.2. Uspostavljen sistem certificiranja i brendiranja
 - 1.1.3. Uspostavljena i dostupna kvalitetna podrška
 - 1.1.4. Uspostavljeni mehanizmi podrške umrežavanja organizacija socijalnog poduzetništva
 - 1.1.5. Uspostavljeno tržište socijalnih investicija
 - 1.1.6. Uspostavljen mehanizam mjerenja učinka i izvještavanje
2. Kvalitativni indikator za organizacije socijalnog poduzetništva
 - 2.1 Primjena triju specifičnih dimenzija poslovanja
 - 2.2 Ekonomsko/tržišno
 - 2.3 Socijalno uticajno
 - 2.4 Participativno upravljanje

- 3. Kvantitativni indikatori
- 3.1 Broj preduzeća socijalnog poduzetništva
- 3.2 Broj plaćenih radnika uključenih u preduzećima socijalnog poduzetništva
- 3.3 Broj organizacija i učesnika u obuci za osposobljavanje i razvoj vještina
- 3.4 Ostvareni ekonomski rezultati
- 3.5 Ostvaren socijalni uticaj (broj radno aktiviranih korisnika socijalne zaštite)

13. Implementacija preporuka

Da preporuke ne bi ostale načelno „mrtvo slovo na papiru“ neophodno je precizno definisati zadatak za njihovu realizaciju.

1. Mjere nevedene za podršku socijalnom poduzetništvu u Akcionom planu FBiH i KS te u Programu rada Vlade FBiH moraju se realizovati (nosioci aktivnosti i rokovi su definisani).
2. Za FBiH neophodno je sljedeće uraditi u u periodu 2015 – 2020.
 - 2.1 Pripremiti i usvojiti Strategiju razvoja socijalnog poduzetništva koja bi definisala prava razvoja socijalnog poduzetništva (2016.).
 - 2.2 Pripremiti i usvojiti Zakon o socijalnom poduzetništvu (nije predviđen Programom rada Vlade FBiH).
 - 2.3 Ostale mjere podrške Programu rada Vlade FBiH 2015 -2018.
3. Za Kanton Sarajevo
 - 3.1 Kao dio razrade „Strategije razvoja Kantona Sarajevo 2020“ pripremiti i usvojiti „Strategiju razvoja socijalnog poduzetništva u Kantonu Sarajevo 2020“ i na osnovu nje Zakon o socijalnom poduzetništvu u Kantonu Sarajevo.
 - 3.2 Razviti poticajne politike za razvoj socijalnog poduzetništva posebno kroz izmjene relevantnih zakona u nadležnosti Kantona Sarajevo u partnerstvu sa opštinama.
 - 3.3 Afirmisati socijalno poduzetništvo te osposobiti upravu za podršku razvoju socijalnog poduzetništva (edukacija na svim nivoima obrazovanja, obuka uposlenika u državnoj upravi, kampanje za podizanje svijesti o prilikama koje daje socijalno poduzetništvo).
 - 3.4 Osnovati Centar za razvoj socijalnog poduzetništva.

Detaljnije preporuke date su u Aneksu III „Ključni projekti za unapređenje potporne okoline i izgradnju kapaciteta sektora socijalnog poduzetništva“.

Aneks I

Primjeri poslovnog okruženja za socijalno poduzetništvo u nekim zemljama EU i susjednim zemljama

1. Velika Britanija

Najveći uspon razvoja socijalnog poduzetništva u Velikoj Britaniji počeo je sa donošenjem prve strategije socijalnog poduzetništva u vladi T.Blaira, od kada se ona donosi i prati redovno i nadograđuje kroz izradu akcionih programa na svim nivoima vlasti.

Definicije i koncepti

Vlada u Velikoj Britaniji definira "socijalno preduzeće" kao poslovni subjekt sa primarno socijalnim ciljem, gdje se viškovi prihoda nad troškovi, po principu reinvestiraju u sam dalji razvoj preduzeća ili u razvoj zajednice u kojoj preduzeće djeluje, dakle preduzeće nije motivisano za ostvarivanje dobiti vlasnika.

Postoji visok stepen razumjevanja ključnih principa socijalnog preduzeća: mora biti preduzeće, mora imati socijalnu misiju, mora reinvestirati dobit.

Pravni okvir i potporne politike⁸¹

Socijalno poduzetništvo je visoko na političkoj agendi od 2001. naovamo, ključne politike koje su se razvile u razdoblju 15 godina su sljedeće:

- 2001.: Uspostavljeno posebno odjeljenje u Ministarstvu za trgovinu i industriju i imenovan poseban Ministar u Kabinetu Vlade, odgovoran za razvoj socijalnog poduzetništva
- 2002.: Usvojena Strategija razvoja socijalnog poduzetništva (Socijalno poduzetništvo: Strategija za uspjeh; „Social Enterprise: A strategy for Success“) , čije cilje je bio u uspostavljanju potporne okoline za socijalno poduzetništvo.
- 2004.: Donošenje posebnog Zakona za *Preduzeće u interesu zajednice* (Community Interest Company (CIC)) – za socijalna preduzeća
- 2006.: Donošenje nove Strategije i „Akcijski plan socijalnih preduzeća: Dimenzioniranje novih vrhunaca“ ("Social enterprise action plan: Scaling new heights"), koja donosi nove specifične mjere za socijalna preduzeća²;
- ☐ 2010.: Lansiranje „Big Society’ agenda" (Agenda velikog društva), koja opredjeljuje širu ulogu socijalnih preduzeća u modernom engleskom društvu.
- ☐ 2011.: Lansiranje ‘Growing the social investment market: a vision and strategy’ (Rast tržišta za socijalne investicije) , strategije socijalnog investiranja.
- ☐ 2012.: Osnivanje ‘Big Society Capital’ (Društvo kapitala), nezavisne finansijske organizacije, ki podupira socijalno investiranje u Velikoj Britaniji. ;
- ☐ 2013.: Donošenje "Public Services (Social Value) Act 2012“ (Javne usluge (društvena vrijednost) Zakon iz 2012.), koji od svih javnih institucija u Engleskoj i Welsu, odgovornost za ekonomsku, socijalnu i okolinsku dobro vezano za za ugovaranje izvođenja usluga i drugih namjena.
- ☐ 2014.: Uvođenje poreskih olakšica za građane, koji podupiru razvoj socijalnih preduzeća. Ili ulažu u fondove za potporu socijalnih preduzeća.

⁸¹ Vidi detaljnije: »Karta socijalnog poduzetništva Evrope“, Izvještaj sinteze (A Map of Social Enterprise Europe, Country Report UK), EU Komisija, 2014.

U Velikoj Britaniji socijalni poduzetnici mogu izabrati različite pravne forme za svoje djelatnosti a u tome ih predvode sljedeći faktori:

- i. ograničenje odgovornosti – je vrlo značajan faktor za socijalne poduzetnike, koji u principu izbjegavaju rizike;
- ii. dostupnost do kapitala– koji osobito u početnoj fazi je obično potreban u većem obimu kao start-up i radni kapital (working capital);
- iii. fiskalni sistem – socijalni poduzetnici obično traže najefikasnije povlastice;
- iv. participacija sudionika – neki socijalni poduzetnici skloniji su širokoj participaciji, dok drugi ne;
- v. regulatorni okvir – za svaku od mogućih formi, naravno socijalni poduzetnici traže one sa najmanjim potrebnim administriranjem;
- vi. planiranje nasljedstva

Ključni okvir za djelovanje socijalnih preduzeća predstavlja **zakonodavstvo vezano tzv. Community Interest Company (Preduzeće u interesu zajednice)** koji je stupio na snagu 2005. godine sa ključnom namjerom, da prizna važnost i specifičnost djelovanja socijalnih preduzeća, u svim onim aspektima, koje već tada postojeća legislativa o humanitarnim organizacijama nije adekvatno regulirala. Zakon ustvari predstavlja adaptaciju korporativne legislative za potrebe socijalnih preduzeća, što im je otvorilo nove horizonte.

Dostupnost

Makar je manjak razumijevanja specifičnosti socijalnog poduzetništva i ograničen pristup do finansija još i danas predmet stalnih diskusija i analiza zvaničnih institucija u Velikoj Britaniji (čime se bavi čak Bank of England), ipak samo donošenje Strategije razvoja socijalnog poduzetništva⁸², već te novim inicijativama Centralnih vlasti oko donošenja programa socijalnih investicija, je dovelo do brzog porasta socijalnih preduzeća, samo u 10 godina nakon donošenja prve strategije osnovano je više od 66.000 novih socijalnih preduzeća.

Socijalna preduzeća imaju pristup do različitih formi finansiranja javnih i privatnih u obliku kapitalskih ulaganja i/ili zajmova. Na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou, koje se sprovode kroz mrežne institucije socijalnih preduzeća. Tokom deset godina uspostavljena je dobro razvijena mreža specijalističkih provajdera poslovnih i finansijskih usluga, te uspostavljena je nacionalna mreža »Socijalno preduzeće UK i lokalitet« ("Social Enterprise UK and Locality") . Specijalni provajderi, omogućuju dostup do kvalitetnih specijalnih usluga, alata i informacija, potrebnih za razvoj socijalnih preduzeća ili nastajućih inicijativa za socijalno poduzetništvo. Dobro razvijene su i usluge obuke za socijalno poduzetništvo (npr. Škola za društvene poduzetnike -_School for Social Entrepreneurs) . Postoji vrlo razvijena samopomoć, kroz različite vidove umrežavanja (i.e: Social Enterprise UK (SEUK); Social Firms UK, Cooperatives UK and the Locality , na regionalnom nivou: Social Enterprise North West), a lokalno i.e. SEN – Social Enterprise Network for Liverpool (Socijalno poduzetnička mreža za Liverpool). Te mreže tvore oko 39 "Local Enterprise Partnerships (LEPs)" (Partnerstva lokalnih preduzeća).

Uz to postoje još posebne mreže: , kao što je "Global Social Entrepreneurship Network (GSEN)" (Globalna mreža socijalnih preduzeća) , nova platforma koja djeluje u UnLtd i podržavana je sa strane vladinog kabineta i online "Social Enterprise Network" (Mreža socijalnih poduzetnika), kojeg upravlja časopis The Guardian.

⁸²<http://www.uk.coop/document/social-enterprise-strategy-success>
<http://www.socialenterprise.org.uk/news/government-strategy-for-growing-social-investment>

Uspostavljen je "The Social Enterprise Mark Company" (Socijalno preduzeće Mark kompanija) (<http://www.socialenterprisemark.org.uk/>) koja upravlja sa certifikacijskom šemom za socijalna preduzeća u Velikoj Britaniji.

U Velikoj Britaniji uz vrlo razvijenu mrežu javnih potpornih mjera, vrlo dobro je razvijeno i tržište socijalnih investicija, koje se proširuje u poslednjih 15 godina te uz ključni, mehanizam za uvezivanje "Social Investment Finance Intermediaries (SIFIs)", uključuje socijalne banke, "impact investitore", "venture philanthropy funds" i "Community Development Finance Institutions (CDFIs)", što omogućuje pokrivanje svih ključnih oblika finansiranja razvoja socijalnih preduzeća. U razvoju je Social Stock Exchange; i uporedive platforme (ClearlySo, Ethex); crowdfunding platforma za socijalno investiranje, instrumenti kao što su "Social Impact Bonds" i alate kao što je MicroGenius, koji omogućuju običnim građanima da kupuju dionice za razvojne projekte u lokalnim zajednicama. Ključnu ulogu u razvoju tržišta ima Vlada Velike Britanije, koja je uspostavila niz specializiranih fondova za razvoj socijalnih poduzeća (Big Society Capital, Social Incubator Fund, Investment and Contract Readiness Fund, Social Outcomes Fund) a i novu šemu poreskih olakšica za socijalne investitore). Istotako Big Lottery Fund (BIG), distribuira prihode za potporu socijalnim preduzećima.

Struktura socijalnih preduzeća

Je kompleksna, sastoji se iz kooperativa, razvojnih zaklada, preduzeća u funkciji zajednice, socijalna preduzeća, tržišne grane humanitarnih organizacija, itd. U 2012 u VB registrirano je 284.000 socijalnih preduzeća.

2. Italija

Savremeno značenje socijalnih preduzeća vezuje se za Italiju, gdje su se krajem 1980. godine formirali prvi akteri socijalnog poduzetništva, koji se danas promovišu dokumentima Evropske Unije. Termin socijalno poduzetništvo vezao se za inovativne civilne inicijative pre svega volonterskih grupa, koje su imale za cilj ili razvoj socijalnih usluga ili integraciju hendikepiranih osoba na tržište rada. Od tada se različiti oblici, slični socijalnim preduzećima u Italiji, osnivaju u drugim zemljama Zapadne Evrope. Prema rezultatima EMES - Evropske istraživačke mreže koja je svojim istraživačkim poduhvatima otvorila dijalog i razmenu informacija među istraživačima u ovoj oblasti, u Evropi je do sada registrovano preko 40 različitih oblika poslovnog djelovanja koji bi se mogli svrstati u aktere socijalne ekonomije.

Najzastupljeniji oblici alternativne ekonomije su socijalna preduzeća i socijalne kooperative, koje su dobile formalni pravni okvir sa donošenjem Zakona o socijalnim kooperativama (1991) i Zakona o socijalnim preduzećima (2006).

Ipak makar postoji pravni okvir, još i dandanas javne institucije, akademska zajednica i istraživački centri još danas nisu izričito precizni kada govore o socijalnim preduzećima.⁸³ najčešće se u tom kontekstu opisuju socijalne kooperative, dpk se druge forme još uvijek u glavnom ne istražuju.

Potporna okolina za razvoj socijalnih poduzeća u Italiji⁸⁴

U Italiji u uporedbi sa ostalim članicama EU socijalna poduzeća imaju relativno dobro razvijene

⁸³ Karta društvenih preduzeća i njihovih eko-sistema u Evropi, Izvještaj: Italija, EU komisija, 2014. godina (A map of social enterprises and their eco-systems in Europe, Country Report: Italy), EU Komisija, 2014.

⁸⁴ Za detaljniji pregled potpornih mjera vidi: Karta društvenih preduzeća i njihovih eko-sistema u Evropi, Izvještaj: Italija, EU komisija, 2014. godina (A map of social enterprises and their eco-systems in Europe, Country Report: Italy, EU Commission, 2014)

potporne mjere za razvoj socijalnih preduzeća, kako na nivou države, tako i na nivou regija i provincija. I opština.

Ministartvo za zapošljavanje i socijalne politike nadležno je za socijalno poduzetništvo

Na nacionalnom nivou postoje dva ključna područja potpornih politika: (i) aktivna politika zapošljavanja, koja se uglavnom odnosi na posebni pravni okvir i fiskalna rasterećenja za preduzeća koja sljede društvene ciljeve.

Zakon o socijalnim kooperativama uveden je kao vrhovni zakon, čijim je usvajanjem omogućeno da pojedine regije donose svoje propise i prilagođavaju nacionalnu politiku svojim regionalnim potrebama i karakteristikama. Zakonom su uređeni osnivanje i rad kooperativa u socijalnom sektoru tako što su predviđena dva tipa socijalnih kooperativa: *socijalne kooperative tipa A*, koje obavljaju socijalnu, zdravstvenu i obrazovnu delatnosti i *socijalne kooperative tipa B*, koje proizvode robu i pružaju druge vrste usluga, različite od socijalnih, privatnim korisnicima ili javnim ustanovama. To se postiže davanjem posla osobama sa fizičkim i/ili mentalnim ograničenjima i drugim kategorijama stanovništva koje se teže zapošljava. Oni treba da čine, najmanje 30% ukupne radne snage. **Socijalna kooperativa oslobođena je plaćanja socijalnog doprinosa za zaposlene koji pripadaju ranjivim grupama i uživa niz poreskih i drugih olakšica, uključujući smanjeni porez na dodatu vrednost (svega 4%) i neoporezovanje investicija i dobiti.**

Pogodnost kooperative kao oblika udruživanja karakterišu četiri bitne komponente: imaju status preduzeća, **nisu obveznici poreza na nepodijeljenu dobit**, obezbeđuju značajno demokratsko učešće članova i demokratski način upravljanja, kao i mogu se formirati uz mali početni kapital. U periodu koji je sledio, razvoj kooperativa bio je veoma intenzivan, pri čemu je posebno izražena njihova socijalna misija u pružanju usluga prema potrebama lokalne zajednice.

Prema Zakonu o socijalnim kooperativama, socijalne kooperative su preduzeća formirana poput društava sa ograničenom odgovornošću, koja svojim radom doprinose radnoj i socijalnoj integraciji osoba koje se, zbog svojih teškoća, problema i ograničenja, teže uključuju u otvoreno tržište rada (npr. bivši osuđenici, zavisnici od droga, alkohola, osobe bez radnog iskustva, osobe sa zastarelim kvalifikacijama i/ili bez kvalifikacija, stare osobe, emigranti, osobe inficirane AIDS-om i dr.). Ove kategorije stanovništva su ciljne grupe socijalnih kooperativa tipa A, koje pružaju socijalne usluge. S obzirom na vrstu socijalnih usluga, među kooperativama tipa A dominiraju kooperative za pomoć u kući, dnevni centri, socijalno-obrazovni centri, terapijske zajednice, jaslice i vrtići. U kooperativama tipa B većina zaposlenih su osobe sa fizičkim i psihičkim hendikepom, korisnici psihijatrijskih usluga, zavisnici od droga, dugotrajno nezaposleni i emigranti, a glavne delatnosti su poljoprivreda, ekologija, izdavaštvo i štampa, informatika, održavanje parkova i dr.

Socijalne kooperative su relativno male organizacije, sa oko 50-60 zaposlenih, a najveći broj ostvaruje programe u lokalnoj zajednici. Analiza savremenih socijalnih kooperativa u Italiji pokazuje da one imaju niz prednosti. One se ogledaju u tome da su društva sa ograničenom odgovornošću svojih članova locirana su u lokalnoj zajednici, blizu ljudskih potreba, da mogu računati na volontere i humanitarni rad i svoju strategiju mogu oblikovati nezavisno od javne vlasti. Njihove razvojne mogućnosti su izuzetno velike, lokalne vlasti su naklonjene kooperativama koje nude socijalne usluge i razvijaju inovativne socijalne programe prilagođene potrebama lokalnog stanovništva. **Za razvoj socijalnih kooperativa od izuzetne je važnosti adekvatna finansijska regulativa (poreske olakšice, oslobođenje od poreza za privatne donacije neprofitnim organizacijama i sl.).**

Umrežavanje i mehanizmi međusobne potpore

Umrežavanje i međusobna pomoć su vrlo razvijeni, socijalne kooperative se uvezuju u konzorcije, da bi zajedno povećale konkurentnost na tržištu, konzorciji se uvezuju dalje na regionalnom i nacionalnom nivou.

Pošto su socijalne kooperative male ekonomske jedinice koje nisu u stanju da konkurišu velikim korporacijama, razvijena je ideja o osnivanju *konzorcijuma socijalnih kooperativa* prema geografskom kriterijumu. Godine 1991. usvojen je Zakon (381/91) kojim je omogućeno osnivanje konzorcijuma kooperativa, koje su klasifikovane kao *socijalne kooperative tipa C*. Danas u Italiji postoji preko 40 regionalnih, provincijskih i nacionalnih konzorcijuma, koji svojim članovima nude podršku, pomoć i savjete i prednosti korporacija.

Niti brendiranje, niti certificiranje u Italiji ne postoje, no svakako postoji društveno izvještavanje kako za socijalna preduzeća, tako i za socijalne kooperative.

Izvještaj: Italija

Tržište socijalnih investicija

Prema zakonskoj regulativi, tako socijalna preduzeća, kao i kooperative uglavnom se oslanjaju na vlastito finciranje (zbog tradicionalno dužeg postojanja i umrežavanja, sistema raznih vrsta kooperativa, one su unutar vlastitih mreža uspjele razviti vlastite funansijske instrumente, kojima financiraju većinu svojih projekata). No u pposljednje razdoblje, sve više je specialnih fondova i drugi oblika socijalnih investicija, u vanjskom okruženju, tako da se može govoriti o rastućem tržištu socijalnih investicija.

Obim socijalnih preduzeća i ključne karakteristike

Prema procjeni u Italiji postoji 35,000 socijalnih poduzeća, koja posluju u potpuni saglasnosti sa kriterijima, definiranim na nivou E, što predstavlja 0,8% od sviju poslovnih subjekata u Italiji. Socijalna preduzeća i socijalne kooperative predstavljaju 1/3 sviju subjekata, dok ostali dio odnosi se na udruge, fondacije, druge kooperative pa čak klasična poduzeća. Ključna područja djelovanja su:

- Proizvodnja usluga na području socijalne skrbi i socijalnog uključivanja
- Ekonomski razvoj i radna integracija ranjivih grupa
- Zdravstvene, obrazovne i istraživačke usluge

Ključne prepoznate barijere za nove start-up kooperative i preduzeća

- Smanjen obim poticajnih mjera na strani vladinih institucija na svim nivoima vlasti, kao posljedica ekonomske krize, smanjio je osobito razvoj novih socijalnih kooperativa na području socijalne skrbi, no istovremeno je smanjen obim javnog finansiranja, potaknuto postojeće kooperative, da se više obrate privatnom sektoru i da postanu inovativnije.
- Kašnjenja u naplatama usluga sa strane javniog sektora negativno utječe na održivost kooperativa
- Rastuća konkurencija sa strane klasičnih preduzeća (for profit) i teškoće vezane za privikavanje kvalitetnih menedžera zbog nižih plaća u tom sektoru

Nedostaci i ograničenja socijalnih kooperativa došli su do izražaja poslednjih nekoliko godina, koje je obilježio njihov prebrzi razvoj. Mnoge socijalne kooperative postale su zavisne od javnih preduzeća jer sve više služe potrebama javne administracije, povećana je njihova zavisnost od spoljnih donacija, mnoge nemaju dovoljan broj volontera, a na opštem planu nedostaje jasna certifikacija socijalnih usluga. Pored toga, zbog velikog oslanjanja na lokalnu vlast, rad kooperativa tipa A ugrožen je zbog promjena aktuelne politike, dok su, s druge strane, socijalne kooperative tipa B sve više izložene pritisku tržišta. Uprkos problemima i nedostacima, one u Italiji nastavljaju jaku tradiciju kooperativa i dobrotvornih društava. Njihov rad dokazuje da pružanje socijalnih usluga može biti organizovano na

način koji zadovoljava potrebe ranjivih grupa u lokalnoj zajednici i da uspješno mogu biti prevladani problemi zapošljavanja ljudi koji zbog ličnih teškoća i ograničenja nisu u mogućnosti da se uključe u slobodno tržište rada.

Posebno je potrebno naznačiti, da uz statut vezan za socijalne kooperative, Italija je usvojila i opšti statut o socijalnim preduzećima, sa namjerom da uspostavi opšti okvir za razvoj socijalnog poduzetništva u Italiji.

3. Poljska

Pravni okvir

U Poljskoj ne postoji posebna pravna forma socijalnog preduzeća, dakle socijalni poduzetnici mogu se posluživat različitim pravnih formi za svoje poduhvate. Fondacije i udruženja su najčešće upotrebljavane forme, u manjoj mjeri se koriste kapitalna preduzeća ili partnerske organizacije. Brzi razvoj socijalnog poduzetništva u Poljskoj otpočinje u periodu 1989-2002., kada se broj socijalnih preduzeća udeseterostručio, makar ipak treba reći, da još uvijek ta preduzeća funkcionišu sa ograničenim finansijskim kapitalom i najveću barijeru za njihov brži razvoj predstavlja slaba komunikacija između vlasti i socijalnih preduzeća, a drugi najveći limitirajući faktor je manjak poslovnih kompetencija (kako na strani socijalnih preduzeća, tako na strani administracije). U 2004. u Poljskoj je bilo registrovano više od 58.000 socijalnih preduzeća, 35.000 udruženja i 5000 fondacija od kojih 1700 staklo je status organizacija u javnom interesu.

Glavni pravni okvir za djelovanje socijalnih preduzeća predstavljaju zakoni vezani za za aktivnosti u javnom interesu i volonterskom radu (the “**Community Interest Act**” – Zakon o interesu zajednice), koji definiše neka ključna rješenja, kao npr. mogućnost, da pojedinac 1% od svog poreza na prihode, može da usmjeri direktno u socijalna preduzeća, a on uspostavlja i Savjet za aktivnosti u javnom interesu, kao savjetodavno tijelo ministrastva za socijalnu skrb. On ne propisuje specifičnu pravnu formu, nego definiše zahtjeve, koje mora ispuniti bilo kakva pravna forma, da bi stekla povlašteni status organizacije u javnom interesu, kao što su:

- Preduzeće mora biti osnovano za opšti interes zajednice
- Njegovi ciljevi moraju biti sukladni sa listom socijalnih ciljeva koje propisuje vlada i ne smiju preovladavati motivi profita
- Dalje ne smije upotrebljavati svog kapitala kao granciju, kod iznajmljivanja kredita za svoje članove i menadžment, niti smije dolaziti do prenošenja bilo kakvog dijela vlasništva na članove, itd.
- Postoje ograničenja oko strukture upravljanja
- Moraju godišnje izvještavati o postizanju rezultata (social accounting/društveno knjigovodstvo), itd
- The entity must be established to act for the benefit of the whole society (entitet mora biti osnovan da djeluje za dobrobit čitavog društva);

Ključne beneficije koje proizlaze iz tog statusa su:

- Smanjeni porezi i doprinosi
- Širok pristup do medija
- Pristup do finansijskih donacija iz naslova poreza (u visini 6% od oporezivog prihoda pravnih i fizičkih lica) i poreskih olakšica (1% od poreza na prihode)
- Donacije iz naslova nasljedstva, koje se namjenjuju socijalnim preduzećima nisu predmet oporezivanja
- Ne naplaćuje se porez na nekretnine, koje koristi socijalno preduzeće
- U raspravi su čak izuzeci iz poreza na dodatu vrijednost
- Volonterske usluge, koje koristi socijalno preduzeće regulišu se ugovorom između pojedinog volontera i preduzeća, u tome minimalno socijalno preduzeće mora obezbijediti mjere

sigurnosti na radu, te osiguranja za primjer povrede i obavjestiti volontera o svim rizicima vezanim za obavljanje posla.

Vrlo zanačajan je i **Zakon o socijalnim kooperativama (Law on Social Cooperatives, 2006)**, koji definiše:

- Osobe, koje mogu osnivati socijalnu kooperativu.
- Principe djelovanja, udruživanja i zatvaranja kooperativa.
- Ključne djelatnosti, koje izvode socijalne kooperative.
- Principe i način upravljanja socijalnih kooperativa.
- Odgovornost i pravila upotrebe javnih finansija, itd.

U smislu poticanja razvoja socijalnih kooperativa on je u posljednje vrijeme doživio i dosta dopuna a i niz podzakonskih uredbi, osobito vezanih za dostupnost do poticajnih mjera kod socijalne i radne integracije ranjivih grupa.

Dostupnost finansiranja

U Poljskoj državne, regionalne i lokalne vlasti osiguravaju oko 30% finansijskih izvora (prihodi iz poreskih olakšica individualnih lica, javni budžeti), oko 20% prihoda socijalnih preduzeća dolazi iz tržišta. Ostali prihodi mogu se sakupljati kroz pribavljanje donacija.

Uz već pomenute poreske olakšice vlade sufinansiraju socijalna preduzeća kroz različite programe i projekte, koji postoje na svim nivoima vlasti. Takav je npr. Program podrške civilnoj inicijativi na području: socijalne skrbi, društvenog umrežavanja i suradnje, ljudskih prava, znanosti, kulture i javne sigurnosti. Fondovi se dodjeljuju na osnovu tendera.

4. Francuska

Definicije i koncepti

U francuskoj ekonomiji 10% stanovništva je radno angažovano u socijalnom poduzetništvu sa oko 11% bruto društvenog proizvoda (BDP). Sektor raste u prosjeku 4%-5% na godišnjem nivou i pored ekonomske krize. 65%-70% angažovanih u socijalnom poduzetništvu su žene. Iako je 2008.-2009. g. zabilježen gubitak radnih mjesta 1,6%-4,2% (javni u odnosu na privatni sektor), u istom periodu je zabilježen rast zaposlenosti u socijalnoj ekonomiji od 2,9%. U Francuskoj su najekspoziraniji oblik socijalnog poduzetništva Société Co-opérative d'Intérêt Collectif (SCIC) - Društvene kooperative (zadruga) od zajedničkog interesa. (2002) Najzastupljeniji učesnici u aktivnost kooperativa su uposlenici (koji proizvode dobra ili usluge), dobrovoljci i konzumenti na koje je usmjerena kooperativa i lokalna zajednica, odnosno lokalne vlasti. Interesantno je da lokalne vlasti mogu biti dio vlasničke strukture sa kapitalom, ali do 20% koliko iznosi i pravo odlučivanja u upravljanju. U 40% kooperativa, lokalne vlasti imaju predstavnike. Moguća je raspodjela dobiti, ali 57,50% mora biti rezervirano za ulaganje u nastavak društvene ekonomije, i ovaj dio ne podliježe oporezivanju. Ako se uzme sve ovo u obzir, ipak se čini da je podatak o registriranim SCIC-ovima za 2010. g. mali, registrirano 190 kooperativa (onda dobija na značaju podatak o udjelu u BDP-u). 52% kooperativa vidi lokalni razvoj kao najvažniju društvenu vrijednost, 48% operira na lokalnom nivou, 35% na regionalnom, 14% na državnom i 11% na međunarodnom. U prosjeku jedna kooperativa (SciC) ima 78 članova. Ipak većina poslovnih subjekata djeluje u pravnoj formi udruženja, jer je ta forma fleksibilnija i jeftinija.

Pravni okvirni potporne politike

Ključni zakon predstavlja **Zakon o socijalni i solidarni ekonomiji**, koji je bio usvojen u 2014 godini. **Definira socijalnu i solidarnu ekonomiju kao specifičan način na koji se primjenjuju ekonomske aktivnosti, te predpisuje vrstu kriterija, koje treba poslovni subjekt poštovati, da bi dokazivao svoje humane ciljeve, te bi se time svrstao u sektor socijalne ekonomije:**

- Dakle humani ciljevi moraju biti iznad ciljeva po stvaranju dobiti
- Demokratsko upravljanje, koje mora biti ključni sastavni dio statuta i akta o osnivanju.
- Menedžment mora slijediti sljedeće principe: (1) Većina profita mora biti reinvestirana za razvoj preduzeća, (2) Dio profita mora biti usmjeren u stalne rezervacije, koje ne mogu biti redistribuirane.

Zakon definira pravne forme koje sastavljaju sektor socijalne ekonomije: kooperative, uzajamna društva, uključujući osiguravačka društva, fondacije, udruge i socijalna poduzeća.

Kao sektore prioritetnog djelovanja, zakon propisuje (1) socijalnu i radnu integraciju ranjivih grupa, uključujući poboljšanje dostupa, do zdravstvenih, obrazovnih i kulturnih usluga, kao i (2) ekonomsku revitalizaciju manje razvijenih regiona te sa time doprinos ka poboljšanju socijalne kohezije. Te (3) doprinos ka održivom razvoju, poboljšanju okoline, energetske efikasnosti i međunarodnu solidarnost.

Zakon propisuje i ulogu "Social Supreme Council of Social and Solidarity Economy", koji ima nadležnost, da priprema Strategiju razvoja socijalne ekonomije, analizira i predlaže noveliranje pravnog okvira, priprema godišnji izvještaj o za vladu te među drugim zadacima sakuplja i promoviše primjere dobrih praksi.

Vrlo značajna su rješenja u zakonu, koja omogućuju radničku participaciju u upravljanju preduzeća, te preuzimanje firme u cijelini ili povećanje njihove participacije, u kapitalu preduzeća..

Zakon uspostavlja i **Teritorijalne Centre za ekonomsku suradnju**, koji trebaju obezbijediti suradnju između sektora socijalne i solidarne ekonomije, sektora klasične profitno usmjerene ekonomije, lokalnih vlasti, obrazovnih i istraživačkih ustanova.

Potpora javnih politika⁸⁵

U Francuskoj ne postoje posebne formalne politike, niti poseban pravni okvir vezan za socijalno poduzetništvo, niti za "solidarnu ekonomiju", kako se često naziva ovaj sektor. No u svakom slučaju postoji politička prepoznatljivost značajnosti ovog sektora, o čemu govore uspostavljene posebne administrativno-upravne strukture unutar administracija na svim nivoima, koje podupiru razvoj socijalne ekonomije.

U maju 2012 u francuskoj vladi bio je imenovan samostalan Ministar za socijalnu i solidarnu ekonomiju, koji je je svrstan unutar Ministarstva za financije i ekonomiju, koji je kasnije bio ukinut i umjesto njega postavljen državni sekretar.

⁸⁵ Za detalje vidi: EU komisija, „Karta društvenih preduzeća i njihovih eko-sistema u Evropi - Izvještaj: Francuska“ (A map of social enterprises and their eco-systems in Europe), 2014. godina

U 2010 na nacionalnom nivou bio je uspostavljen "Supreme Council for Social and Solidarity Economy" (Vrhovno vijeće za socijalnu solidarnost i ekonomiju). Okuplja predstavnike javnih institucija i predstavnike socijalne ekonomije, čiji zadatak jeste, da se fokusiraju na ključna otvorena pitanja za razvoj sektora socijalne ekonomije na području pravnog, fiskalnog i poticajnog okvira. Predstavnici sektora socijalne ekonomije dobili su svoju novu poziciju i unutar **Ekonomsko-socijalnog Vijeća**.

Uspostavljen je i „Nacionalni Observatorij za socijalnu i solidarnu ekonomiju“.

U formalnom smislu ne postoje posebne politike za potporo razvoju socijalnih preduzeća, no postije mnoge inicijative i projekti koji podupiru pre svega radno-integracijska poduzeća, koja se djelomično financiraju iz fondova EU, mada treba naznačiti, da EU sredstva predstavljaju manji izvor za poticajne mjere.

U okviru EU, u Francuskoj zapravo postoji najviše potpornih šema za razvoj socijalnih preduzeća, osobito nakon početka krize potpora vlade razvoju socijalne ekonomije se značajno povećala jer se smatralo da pojačanje sektora, predstavlja ključnu mjeru za izlazak iz krize.

Uz navedene mjere, ključnu ulogu kod poboljšanja dostupa do finansija odigrala je Banka za javne i investicije, ustanovljena 2012 godine sa kapitalom od 500 mil. EUR. Sljedeći značajni poticaj očekuje se od uvođenja "socijalnog kriterija" u procedure javnih nabavki, koji se najčešće primjenjuje za sada na lokalnom nivou.

Tabelarni pregled ključnih poticajnih mjera predstavlja sljedeća tabela:

Tip pomoći	Specifične mjere za Sektor socijalne ekonomije	Izvor finansiranja EU fondovi
Pre-start pomoć (inkubatori za soc.preduzeća)	?	n/a
Prmocija(npr. Natjecaji, nagrade)	?	X
Obrazovanje (npr. škole za socijalne poduzetnike)	?	?
Poslovne usluge (npr. poslovno planiranje, poslovni menadžment , marketing, fundraising)	?	?
Šeme obuke i podučavanja	?	?
Pomoć kod pripreme investicionih projekata	?	?
Specifični finansijski instrumenti	?	?
Poslovna infrastruktura (npr. Ko-radne prostorije)	?	n/a
Potpورا umrežavanju i zajedničkom nastupu na tržištu	?	X
Potpورا međusobnom učenju i izmjeni dobrih praksi	?	?

Umrežavanje i međusobna pomoć, brendiranje i certificiranje

U Francuskoj umrežavanje je dobro razvijeno i slično kao u Italiji postoji dobro razvijen sistem međusobne pomoći, kod finansiranja djelovanja, kao i zbog lobiranja vezanog za razvoj socijalne/solidarne ekonomije. **U formalnom smislu ne postoje, kao ni socijalno izvještavanje (social reporting).**

Socijalne investicije

Mehanizmi socijalnog investiranja su dobro razvijeni, osobito vezani za širi spektar socijalne ekonomije, no još uvijek postoje gapovi na području pristupa do adekvatnih izvora finansiranja, u velikoj mjeri i zbog nedostatka kapaciteta poslovnih subjekata u solidarnoj ekonomiji, da pripreme investicione projekte prema očekivanjima na strani ponude.

Struktura socijalnih preduzeća, obim i ključne karakteristike

Solidarna ekonomija uključuje širok spektar organizacija i preduzeća, koje zauzimaju neke ili više elemenata socijalnog preduzeća no najbliže tim kriterijima su SCIC (Zadruga društveno kolektivnog interesa - Société coopérative d'intérêt collectif), preduzeća tipa WISE (Radna integracija socijalnih preduzeća - Enterprise for the reintegration of economic activity). Druge forme koje uglavnom zadovoljavaju evropske kriterije socijalnih preduzeća su: kooperative u javnom interesu, uzajamna društva, udruge i fondacije sa privrednom djelatnošću, kao i klasična preduzeća, koja su usmjerena na prvenstveno socijalne ciljeve.

U 2011., u Francuskoj je poslovalo oko 215.000 organizacija na području socijalne ekonomije, 180.000 udruga, 24.000 kooperativa, 7200 uzajamnih društava, 110 fondacija, od kojih oko 28.000 posluju prema kriterijima socijalnog poduzetništva. No samih "SCIC firmi" bilo je tek oko 300. Preovladavajući poslovni model je okrenut ka radnoj integraciji ranjivih grupa.

5. Belgija

Od 1995. godine, socijalna preduzeća imaju jednu vrstu oznake (VSO) - Vennootschap met Sociaal Oogmerk (Društvo sa socijalnom svrhom). Pravni subjekti moraju ispuniti propisane kriterije, dostaviti statute i tražene dokumente, ispuniti propisana ograničenja za dobit. U suštini, funkcioniraju kao profitne organizacije, ali sa ograničenjima u raspodjeli dobiti, te zato oznaka nije dobila očekivani uspjeh. Snižena tarifa PDV-a od 6 % važi za one koji ispune propisane uslove, a postoji i poreska olakšica za preduzeća koja su angažirana u polju zapošljavanja dugoročno nezaposlenih ili teško zapošljivih grupa (Federale inschakelingsbedrijven). Za poboljšanje radnog učešća na tržištu rada postoje i subvencije (Adviespremies) i sredstva (Sociaal Investeringsfonds).

I pored težišta na WISE modelu, belgijska vlada razmatra model politika socijalne ekonomije gdje će uzeti u obzir sve socijalne partnere iz svih sektora socijalne ekonomije kako bi definirala potporne instrumente i mjere za razvoj drugih formi socijalnih preduzeća.

Definicije i koncepti

Belgija zapravo nema jednoznačne definicije socijalne ekonomije, i različita je popularnost socijalne ekonomije u različitim djelovima zemlje, u Waloniji koncept poput WISE je više u primjeni nego u Flandriji. No trendovi u posljednjih godina idu u prolog socijalnoj ekonomiji i sve je to popularnija tema medija.

Pravni okvir i potporne politike⁸⁶

Opći okvir predstavlja Zakon o "**preduzećima sa socijalnom misijom**", koji je usvojen 1995. godine. Taj status može dobiti preduzeće u bilo kakvoj pravnoj formi (kapitalsko, kooperativa, itd.), no treba reći, da taj status nije široko u upotrebi.

Na nacionalnom nivou nema razvojnih dokumenata, niti politika vezanih za socijalnu ekonomiju, nego su sve nadležnosti prepuštene regionalnim vlastima.

Na regionalnom nivou postoji niz potpornih mjera ili javno ili privatno finansiranih (inkubatori, start-up centri, poslovno savjetovanje, vaučer šeme).

Umrežavanje i međusobna pomoć

Na nacionalnom nivou umrežavanje ne postoji a na regionalnom nivou postoji vrsta mrežnih institucija, a osobito jaku mrežu ima Ashoka Belgija i Oksiden Lab.

Socijalno investiranje

Zajednica socijalnih investitora u Belgiji je tradionalno dobro razvijena, a niču i novi mehanizmi za investicije sa socijalnim učinkom. **Najinteresantniji mehanizam u posljednje vrijeme, je lansiranje prvih državnih obveznica sa socijalnim uticajem u 2014.**

Karakteristike socijalne ekonomije

Makar zvanične statistike nema, procjena postoji, da postoji oko 740 socijalnih preduzeća, koja imaju status preduzeća sa socijalnom misijom. Dok je ukupno WISE preduzeća oko 2000, dok je ukupno svih vrsta socijalnih preduzeća oko 3170. Uz već tradicionalne sektore socijalne integracije, u posljednje vrijeme fokusiraju na obezbjeđivanje socijalnih stanova, opskrbu sa hranom i drugih vrsta pomoći zajednici, obnovljive izvore energije, reciklažu otpada itd.

6. Njemačka

Još od 1978. godine startovale su integracione firme (forma zadruga) u Njemačkoj za osobe sa određenim psihičkim teškoćama gdje je društveni cilj bio veći nego profitni. Broj socijalnih preduzeća ovog oblika je rastao iz godine u godinu. 2000. g. je stupio na snagu zakon (SGB) koji je regulirao tzv. integracione projekte. Na ovaj način su povezana preduzeća (integrationsbetriebe) i zadruge (integrationsfirmen), te su mogli činiti jedno preduzeće, a proširilo se i polje djelatnosti i tržišta. Tako ovaj oblik može povezati ljude u potrebi (nezaposlene, socijalne kategorije), državna tijela (kao centri za socijalni rad, opštine i sl.) i privatni sektor. Njemačka je imala 2006. g. 4,7% dugotrajno nezaposlenih od ukupno 8,4% nezaposlenih, a EU cilj za 2015. g. je da to svede na 2,9%. Zato je uveden niži PDV za preduzeća koja zapošljavanju više od 25% osoblja koji su dugo tražioci posla. 22% ovih preduzeća (ili dijelova malih i srednjih preduzeća) je aktivno u industriji, ostatak u ugostiteljstvu, hotelijerstvu, baštovanstvu, trgovini, administraciji ili samostalnom obrtu. Svi zaposleni (uključujući i osobe sa invaliditetom) imaju tzv. čvrsti ugovor sa veoma pristojnom (u odnosu na tržište) platom. Ova vrsta ugovora nudi sigurnost, i u slučaju eventualnog ostanaka bez posla jedno dugoročno (3-5

⁸⁶ Za specijalne potporne instrumente vidi: EU Komisija »Karta društvenih preduzeća i njihovih eko-sistema u Evropi« (A Map of Social Enterprise and their eco-systems in Europe), 2014.

godina) obezbjeđenje mjesečnim platama koje su umanjene do 30%-40%. Podaci govore da nakon startnog perioda od 2-3 godine, ova preduzeća ostvaruju 70% bruto prihoda iz vlastite proizvodnje, odnosno od vlastite ekonomske aktivnosti.

Definicije i koncepti

Definicija socijalnog preduzeća je u Njemačkoj još malo teže nego u drugim članicama EU jer tradicionalno postoji čitav spektar organizacija, u javnom i privatnom vlasništvu (kooperative, dobrotvorne organizacije, komercijalne fondacije, udruženja, udruge za samopomoć), koje sprovode na poduzetnički ili mješovit način vrlo razvijene usluge socijalne skrbi i socijalnog uključivanja umjesto javnog sektora. Zbog tog razloga nova forma anglosaksonskog izvora, socijalno preduzeće, nije shvaćeno u jednakom smislu, kao u drugim zemljama.

Pravni okvir i potporne politike⁸⁷

Socijalno poduzetništvo nema posebne legislative, već se vezuje za legislativu, koja važi za već tradicionalni "treći sektor", definiran kroz German Social Code (Njemački društveni kodeks), koji omogućuje izvođenje socijalnih usluga van javnog sektora. Organizacije trećeg sektora imaju u Njemačkoj značajnu podršku javnih politika, uključujući tradicionalne i novonastajuće poduzetničke inicijative, mada je podrška socijalnim preduzećima opreznija.

Umrežavanje i međusobna pomoć

Sve inicijative trećeg sektora u Njemačkoj su potpuno umrežene, djeluju na osnovu jedinstvenih društvenih platformi, self-help inicijativa i informacionih događaja. No brendiranje i certificiranje socijalnih preduzeća zbog ranije pomenutih razloga ne postoji.

Socijalne investicije

U Njemačkoj postoji široka lepeza socijalnih investicija od fondacija, javnih grant šema, poticaja, poreskih olakšica, privatnih donacija, kroz fondove i obiteljskih zaklada, social venture funds i drugih oblika kapitalnih ulaganja, uključujući poslovne anđele i specijalne kreditne šeme za socijalna preduzeća.

Struktura i karakteristike

Prema posljednjim istraživanjima u Njemačkoj postoji oko 100.000 socijalnih preduzeća zavisno od definicija, koja su u upotrebi.

7. Holandija

Holandija ima svoju definiciju socijalnog preduzeća koja uključuju EU kriterije uz dodatak dodatnih (npr. traži se svjesnost uticaja na ekološke probleme). Obuhvata integrirana preduzeća u cilju zapošljavanja osoba sa dugim odsustvom od tržišta rada, određene vrste kooperativa (više kao aktivnosti udruženja i fondacija), te poduzetnike sa inovativnim biznisom pod uslovima ograničene raspodjele profita i svrhom društvenog doprinosa.

Iz sažetog izvještaja u izdanju godišnjeg izdanja platforme Sociale Enterprise NL (Platforma za socijalno poduzetništvo Holandije) De Social Enterprise Monitor 2014, a temeljem rezultata

⁸⁷ Vidi detalje: EU Komisija, »Mapa društvenih preduzeća u Evropi« (A Map of Social Enterprise Europe), Zemljišni Izvještaj: Njemačka, 2014.

istraživanja Državnog izvještaja o socijalnom poduzetništvu, u periodu 2012-2014. socijalno poduzetništvo je raslo 12% sa porastom prometa kod 79% socijalnih preduzeća. Veoma inspirativan je podatak da je 48% ovih preduzeća isporučilo nova dobra ili usluge, a 40% preduzeća je inovativna dobra ili usluge stavilo u funkciju borbe protiv siromaštva što znači međunarodno djelovanje.

S obzirom da Holandija tek razmatra uvođenje mjera za poticaje socijalnog poduzetništva može se očekivati još veći porast socijalnih preduzeća. Jedan od razloga što se socijalno poduzetništvo nije razvilo u oblicima i na način kao u drugim zemljama, je i taj što je Holandija do ekonomske krize imala veoma malu nezaposlenost, inflaciju, socijalna zaštita je bila na visokom nivou, a privatna inicijativa toliko liberalizirana (po ugledu na američko tržište), da za start u privatnom sektoru za veliki broj djelatnosti nije bio potreban kapital. Osim toga, liberalna ekonomija poznaje samo rezultat i proizvod, pa se ne moraju slijediti formalnosti poslovnog prostora (dosta djelatnosti se može obavljati i od kuće), a upotreba digitalne ekonomije je među najvećim u Evropi, tako da nije bilo potrebe za povlaštenim sredstvima starterima. Drugi razlog je što je za mnoge druge potrebe građana bilo moguće da putem inicijativa, foruma, neformalnih grupa ili udruženja i fondacija učestvuju kao dobrovoljci u volonterskom radu koji je jedan od važnih značajki kulturnog obilježja ove zemlje. Bez obzira na sve, socijalna ekonomija postaje veoma značajna, ne samo u smislu zadovoljenja društvenih potreba, nego i u ekonomskom razvoju zemlje.

8. Švedska

Švedska ima dugu tradiciju države sa jakim sistemom skrbi, posebno u zdravstvenom sektoru gdje usluge mogu biti pružene od javnih, profitnih i neprofitnih organizacija. Od 2010. g. je na snazi Lag om valfrihetssystem (Zakon o slobodnom izboru) koji se primjenjuje u primarnoj zdravstenoj zaštiti. Pružatelj usluga u okviru ovog sektora mora ispuniti određene kriterije kako bi se priznao i registrirao kao kvalificiran pružatelj usluga. Cijena usluga je formirana prema korisnicima, a korisnik bira od kog će pružatelja usluga koristiti usluge. Pružatelji su obavezni prihvatiti sve korisnike koji se prijave. Na ovaj način, nema konkurencije među pružateljima usluga u dobijanju mogućnosti za pružanje usluga, ali konkurencija zavisi od zadovoljstva korisnika. Razmatraju se mogućnosti da ovaj model bude proširen na druge tipove skrbi i javnih službi. Vode se rasprave i oko visine cijene usluga (kako odrediti i ko može odrediti cijenu usluge). Kao nedostatak se smatra što novi pružatelji usluga nisu prepoznati među korisnicima.

Prepoznavanje potencijala je najvažniji element za razvoj socijalnog poduzetništva. Socijalna preduzeća traže tržište i klijente. Inovativni proizvodi nalaze svoje kupce, a nove tehnologije su proširile tržišta do neslučenih razmjera. Zato se čak i razvijenim evropskim zemljama preporučuje da vlasti rade na mjerama za prepoznavanje i priznanje socijalne ekonomije. Neke od mjera mogu biti održavanje radnih konferencija o socijalnom poduzetništvu, radne posjete državnih i javnih službenika socijalnim preduzećima, razmjena iskustava sa ekspertima, organiziranje staža u socijalnim preduzećima za razne aktere, komunikacija sa privatnim i nevladinim sektorom, te jačanje mjera za start-up fazu (olakšice, finansiranje, krediti, nagrade za inovacije, pronalaženje kanala za plasiranje ideja preko platformi itd.). Iskustva pokazuju da ova faza traje do tri godine, te da promet iz ovih aktivnosti dostiže do 70% ukupnog poslovanja što je izuzetno visok procenat. Iz tog razloga, početna potpora može biti presudna za uspjeh socijalnog preduzeća i državne vlasti to trebaju prepoznati

kako bi u tom procesu postali dobitnici jer se politika podrške vraća kroz podršku birača-građana koji u jednom periodu mogu izmjeriti društvenu promjenu.

9. Slovenija

U političkom i ekonomskom prelazu iz jednopartijske države i socijalističkog privrednog ustroja u parlamentarnu demokratiju i tržišnu privredu Slovenija je prošla veoma specifičan tranzicijski put, koji je ipak obilježavao neoliberalni razvojni koncept na području privrede i nastojanje za održavanje socijalne države. Ta posebnost odražava se i na području razvoja socijalne ekonomije, na razvoj koje nije mnogo utjecala ni integracija Slovenije u EU. Prije svega to znači da u Sloveniji postoji još uvijek jak javni sektor usluga na svim područjima od socijalne skrbi, do obrazovanja, zdravstva, kulture itd. što u velikoj mjeri onemogućuje samoupravljanje društvenih izazova od strane civilno društvenih organizacija i sa time smanjuje društvenu uvezanost (Kovač, Branco, 2005.). To posljedično još uvijek znači, da se u reformnim procesima premalo poštuju razvojni potencijali socijalne ekonomije i sa time marginalizira značajnost socijalnog poduzetništva. Na području socijalne zaštite ključni instrument još uvijek predstavljaju pasivni socijalni transferi, koji u posljednje vrijeme krize predstavljaju sve veći i nepodnošljivi teret za javni budžet, osobito zbog toga što se u stanju "ovisnosti" nalazi više od 1/3 stanovništva (penzioner + nezaposleni), ako u to uključimo samo odraslo stanovništvo, no kada bio ka tome dodali još djecu i mlade onda to znači daleko više od polovine stanovništva. To naravno uveliko utiče na sve viši stepen socijalne isključenosti posebno ranjivih skupina kao što su invalidi, mladi bez radnog iskustva, nisko kvalifikovani, itd. Ni koncept "flexsecurity", koji je promovisala Evropska komisija zbog boljeg funkcionisanja tržišta rada u Sloveniji nije bio dosledno proveden, što samo pogoršava situaciju i dovodi do velikog obima neaktivnog stanovništva (Kovač in Kluzer, 2010)⁸⁸.

Socijalno poduzetništvo je u Sloveniji u manjoj mjeri prisutno, makar u smislu značaja kao što ga poznaju dobre prakse EU, Slovenija tek radi prve korake.

Kao i u drugim zemljama Balkana i u Sloveniji postoji još uvijek terminološka konfuzija nastala iz razloga vezanih za "društveno vlasništvo" u prošlom sistemu. Iako su pojedine institucije (npr. Zavod za zapošljavanje pa i neka ministarstva već 20. godina pokušavala, da pokazuju na "socijalno-ekonomski gap" i njegove posljedice, sistematske "mainstream politike" nikad nisu tog područja uzimale kao alat za brži i inkluzivniji razvoj. Makar se sektor socijalne ekonomije sporadično ipak razvijao, (po nekim procjenama u Sloveniji djelovalo u sektoru, dapače nejasno definirane socijalne ekonomije, oko 20 tisuća različitih udruga, 250 fondacija i 250 privatnih zavoda, koji su se opredjelili kao neprofitna razvojna preduzeća, oko 150 invalidskih preduzeća, te oko 400 zadruga, koje djeluju prije svega na području poljoprivrede), ipak Slovenija uveliko zaostaje za evropskim prosjekom po stepenu razvijenosti socijalne ekonomije. Ključni razlozi su naravno u potpuno neprilagođenoj potpornoj okolini za razvoj različitih oblika socijalne ekonomije.

U takvom stanju grupa stručnjaka - entuzijasta uvezala se u 2011. godini sa članovima parlamenta i pripremila nov zakon o socijalnom poduzetništvu, koristeći pri tome, veliku potporu stručnjaka OECD, jer je upravo u tom periodu Slovenija zamolila za članstvo u tom klubu najrazvijenih, a jedan od uslova, koje je trebala ispuniti bio je i u uspostavljanju potporne okoline za socijalno poduzetništvo. Naime rastući udio socijalno ovisnog aktivne radne snage, prema njezinoj obrazovnoj i starosnoj strukturi, bez razvoja socijalne ekonomije, po mišljenju stručnjaka OECD, u Sloveniji niti dugoročno neće biti riješen, makar i došlo do novih radnih mjesta u klasičnoj ekonomiji, jer većina nezaposlenih nema potrebnih znanja i vještina, koje treba profitno usmerena ekonomija, Neophodno je dakle da se uspostave uslovi za razvoj preduzeća tipa WISE, koja će uključiti

⁸⁸ Preuzeto iz »Poboljšanje socijalne uključenosti na lokalnom nivou kroz socijalne ekonomije: Izvještaj o Sloveniji«, decembar, 2010.

raspoloživu radnu snagu sa namjerom razvoja i nadogradnje njihovih vještina⁸⁹ stanovništva nezaposlenih i teže zapošljivih osoba. Ovaj tip nezaposlenosti nije riješeno. **Po udjelu zaposlenih u uslugama Slovenija se svrstava među najmanje razvijene članice EU** (EC DC za zapošljavanje i socijalna pitanja: Evropski opservatorij za zapošljavanje - Pregled, Luksemburg, 2004.; EC DC For employment and social affairs: European Employment Observatory Review, Luksemburg, 2004.), no upravo razvoj socijalne ekonomije, mogao bi doprinjeti novim mogućnostima na tom području. To je još važnije za ruralna područja, koja sei pored velikih prirodnih potencijala, koji su neiskorišteni brzo prazne i depopuliziraju. Pri tome još više doprinosi globalna kriza, koja traži inovativne odgovore i rješenja i u Sloveniji.

U **Sloveniji** novi Zakon o socijalnom poduzetništvu definira socijalno poduzetništvo kao trajno obavljanje gospodarske djelatnosti pod posebnim uvjetima zapošljavanja, pri čemu ostvarivanje profita nije jedini i najbitniji cilj poslovanja. Zakon također opisuje kako socijalno poduzetništvo "jača socijalnu solidarnost i koheziju, potiče sudjelovanje i volonterizam, jača sposobnost inovativnih pristupa društva ka rješavanju društvenih, gospodarskih, ekoloških i drugih problema, osigurava dodatnu ponudu proizvoda i usluga koji su u javnom interesu, razvija nove mogućnosti zapošljavanja, osigurava dodatna radna mjesta i društvenu integraciju, kao i strukovnu reintegraciju najranjivijih skupina na tržištu rada."

Na tim osnovama je Parlament u 2011. donio Zakon o socijalnom poduzetništvu, koji uvodi u Sloveniji takozvani "otvoreni model socijalnog poduzetništva", prema kojem socijalna preduzeća mogu djelovati u svojim pravnim formama (udruga, zavod, zadruga, evropska zadruga, fondacija, trgovačko društvo sa ograničenom odgovornošću), koje nije ustanovljeno sa primarnom namjenom za dobijanju dobiti za osnivače, te stvorenu dobit niti kapital neće dijeliti (osnivačka lica mogu pod posebnim okolnostima povratiti uložena osnivačka sredstva).

Zakon definira članove i sudionike (stakeholders) socijalnog preduzeća. U prvu grupu svrstava sve koji imaju ustanovna prava (osnivači i suvlasnici i članovi ako je socijalno Preduzeće članska organizacija). U grupu sudionika zakon svrstava zaposlene, volontere, kupce/korisnike produkta, predstavnike lokalne zajednice u kojoj Preduzeće djeluje.

Temeljni ciljevi Zakona su:

- definirati krovni pravni okvir, koji će omogućiti sistematski pristup ka razvoju socijalnog poduzetništva
- opredeliti pojam socijalnog poduzetništva te evropsko primjerljivih principa djelovanja socijalnih preduzeća
- definirati moguće pravne forme djelovanja te uslove i vrste djelatnosti u javnom interesu
- definirati specifičnosti upravljanja socijalnih preduzeća, otvaranja i zatvaranja
- definirati način društveno odgovornog djelovanja i izvještavanja javnosti
- definirati ključne elemente potporne okoline za razvoj socijalnih preduzeća za sistem je potrebno povjerenje između sva tri sektora kao ključni uvjet za razvoj ovog sektora.

Razvojni ciljevi zakona su prije svega:

- U uspostavljanju mogućnosti za inovativnu reformu javnih usluga te ubrzanog ekološki održivog lokalnog razvoja.
- Nevladinome sektoru omogućiti potrebno (specifično) poduzetno djelovanje i bolju samoodrživost.

⁸⁹ Vidi OECD Izvještaj za Sloveniju, 2010.

- Obavljanje privredne djelatnosti na specifičan način putem uključivanja i uposlenika i volontera te uključivanjem sudionika u sistem samoupravljanja.
- Obezbjedivanje socijalne uključenosti ranjivih grupa i preusmjeravanje pasivnih socijalnih transfera u socijalne investicije i socijalne inovacije.
- Smanjivanje obima sirove ekonomije.
- Očuvanje radnih mjesta u radno intenzivnim preduzećima putem poticanja razvoja radničkih kooperativa.
- Razvoj etičkog bankarstva i drugih finansijskih usluga (ponovno oživiti uzajamne hranioce, udružnih banaka, socijalno investicijskih fondova i dr.).
- Povećanje društvene uvezanosti, itd.

Zakon opredjeljuje pojam socijalnih preduzeća suglasno sa EU principima te uvodi dva tipa socijalnih preduzeća, a omogućuje i njihovo uvezivanje. Preduzeća tipa A imaju svrhu razvoja djelatnosti od posebnog značaja za razvoj lokalnih zajednica a mogu djelovati na najrazličitijim sektorima od svih društvenih usluga, pa do uzgoja i prerade ekološke prehrane, rješavanja ekoloških problema, zelenog i socijalnog turizma, socijalne i pravedne trgovine, kulturne baštine itd.

Socijalna preduzeća tipa B nemaju ograničena područja djelatnosti nego samo moraju ispunjavati uslov, da uključuju u zaposlene i osobe na osposobljavanju barem 1/3 ranjivih grupa. Vrste ranjivih grupa definiše ministar socijalne skrbi.

Obje vrste preduzeća, moraju sve dodatno registrirati kod Ministarstva za rad, nakon čega dobiju oznaku **so.p**

Zakon propisuje i posebnosti ustanovnih akata, zapošljavanja radnika, načina somupravljanja sa strane sudionika te drštvenog izvještavanja. Donosiocu i ograničenja oko osoba koji mogu biti osnivači, obavezu suštinu ustanovnih akata, te opredeljenja oko ograničenja raspolaganja sa dobiti te sa kapitalom.

Vrlo značajno je opredjeljenje **oko društvenog izvještavanja (social accounting)** prema kojem sva socijalna preduzeća moraju podnositi uz klasičnih računovodstvenih iskaza i društveni izvještaj, koji mora uključiti ključne pokazatelje socijalne i/ili ekološke dodate vrijednosti, koju je preduzeće stvorilo te iskaze o zakonitoj upotrebi uložених javnih sredstava iz naslova subvecija, poreskih olakšica isl.

Zakon u posebnim okolnostima omogućuje i oduzimanje statusa socijalnog preduzeća i propisuje pravne konsekvence tog čina, mada ostaje neopredjeljen oko raspolaganja sa imovinom, što je njegova slabost.

Propisuje i temeljne instrumente potporne okoline od samog starta, pa do daljeg razvoja, zapošljavanja itd. Zakon obavezuje vladu, da donese strategiju razvoja socijalnog poduzetništva, koja će preciznije definirati ključne mjere.

Kao ključno tijelo za usmjeravanje razvoja zakon uspostavlja **Savjet za socijalno poduzetništvo** sa predstavnicima vladnih resora i civilnog sektora, kojem predsjedava Ministar nadležan za rad i zapošljavanje. Ministar je inače nadležan za propisivanje svih akata koji se odnose na registraciju, nadzor i oduzimanje statusa socijalnog preduzeća.

Na osnovu Zakona Savjet je pripremio Strategiju razvoja socijalnih preduzeća, a pojedini uključeni resursi za rad, privredu, poljoprivredu i ekologiju, pripremili su ili pripremaju Akcione programe za implementaciju Strategije uz pomoć EU strukturnih fondova u periodu do 2020. Makar civilno društvo niti sa jednim od tih dokumenta niti sa alokacijom resursa za poticajne mjere nije zadovoljen, oni ipak predstavljaju značajan korak u pravom smjeru.

Ono što je važno istaći jeste, da su se nastajuća socijalna preduzeća i neke nevladine organizacije povezali u udruženje **Forum socijalnog poduzetništva**, koji postaje aktivni partner vladi u promociji socijalnog poduzetništva.

10. Hrvatska

Hrvatska i Srbija, kao i Bosna i Hercegovina, pripadaju pravnom krugu nasljednika Jugoslavije, što se nije odrazilo samo na pravni kontekst razvoja koji je u početku bio potpuno preuzet iz pravnog sistema prethodne države. Zato je i Hrvatska, mada članica EU, ovdje posebno analizirana. To se odrazilo i na nekim tradicionalnim pristupima i modelima ponašanja jer su sve tri zemlje pripadale drugačijem sistemu vrijednosti, posebno ekonomskog privređivanja i vlasništva, i trebalo je u posljednjih dvadesetak godina mijenjati odnos i ponašanja spram nastalih promjena. Sve zemlje su prošle proces privatizacije koji nije bio dobro proveden. Ljudi su zbog toga i zbog pojave „tajkuna“ i „sumnjivog načina stjecanja imovine“, umjesto poduzetničkog nerva i mogućnosti da svojom inicijativom pokušaju naći šansu za ekonomske inicijative i svoju egzistenciju, osjetili otpor prema privatnoj inicijativi i zanimanju za političke promjene. Oslanjanje na državu, pasivan odnos i očekivanja da se problemi riješe, su karakteristika u svim državama, sa većim ili manjim utjecajem, uz dodatak da susjedne zemlje nemaju one vrste političkih problema u formiranju i radu institucija vlasti koje ima Bosna i Hercegovina (premda svaka zemlja ima svoje specifične probleme).

Iako je Republika Hrvatska članica Evropske unije, pokazatelji govore da u segmentu socijalnog poduzetništva nije posvetila pažnju bržem stvaranju uvjeta za razvoj socijalne ekonomije.

U pripremi Strategije za socijalno poduzetništvo u Republici Hrvatskoj za razdoblje 2014 -2020. (usvojena kraj aprila 2015.), naveden je podatak da je krajem 2012. u Hrvatskoj registrirano 49.000, a broj zaposlenih je 9.757 što u odnosu na broj zaposlenih iz 2010. godine (18.667) pokazuje rapidno smanjivanje⁹⁰. Iako je još 1998. g. Vlada Republike utemeljila Ured za udruge Vlade RH, i Hrvatska je postala članicom Evropske unije od 1.7.2013. g. socijalno poduzetništvo je u početnoj ranoj fazi razvoja. Ne postoji zakonska regulativa koja definira socijalno Preduzeće i socijalno poduzetništvo. Kao i veći broj zemalja, aktivnosti socijalnog poduzetništva su se odvijale fragmentarno i instinktivno bez svijesti o potencijalima socijalne ekonomije. Činjenica da je članica Evropske unije, te kao takva ima pristup fondovima za socijalno poduzetništvo, je utjecala da se i u Hrvatskoj počinje više razmišljati o mogućnosti socijalne ekonomije.

Osnovni oblik u kome su se odvijale ekonomske aktivnosti upošljavanja i samoupošljavanja posebno osjetljivih grupa, nakon rata u Hrvatskoj su bile u okviru zadruga. Braniteljske zadruge koje su okupljale pripadnike braniteljske populacije, često osobe sa invaliditetom i nakon raspuštanja vojnih jedinica bez posla, su rasle tako da je u jednom periodu bilo 550 braniteljskih zadruga. Osim zadruga, socijalna ekonomija se odvijala kroz rad udruženja putem ekonomskih aktivnosti kao oblik održivosti rada udruženja ili malih preduzeća profitabilnog sektora ili inicijative finansirane kroz pristupne fondove. Inače, podaci iz „Nacrta strategije za socijalno poduzetništvo 2014-2020.“ ukazuju da je 31.12.2013. g. registrirano 1169 zadruga. Zakon o zadrugama (NN br. 36/11,129/13,76/14) je donio

⁹⁰ www.rmupp.org Socijalno poduzetništvo

savremeniji pristup, iako se smatra da je zadrugarstvo tradicionalni oblik poslovanja u Hrvatskoj preko 100 godina. Posebno je interesantan oblik tzv socijalne zadruge, odnosno zadruge osnovane radi obavljanja djelatnosti u zadovaljavanju potreba socijalno ugroženih i drugih osoba koji nisu u mogućnosti svojim prihodima ili radom osigurati egzistenciju. Hrvatska nema online platformu, ali u okviru Ekonomskog portala se plasiraju informacije vezane za socijalno poduzetništvo. Prvi put se socijalno poduzetništvo određuje u Nacionalnoj strategiji za stvaranje poticajnog okruženja za djelovanje organizacija civilnog društva 2006-2011. g.⁹¹, i više je dat kao okvir, a ne definicija: „Socijalno ili neprofitno poduzetništvo se javlja u različitim oblicima i kroz različite subjekte stjecanja dohotka nastojeći istovremeno ostvariti „ekonomske, socijalne i ekološke učinke“. Socijalno poduzetništvo je prepoznato i u „Strategiji razvoja ljudskih potencijala Šibensko-kninske županije“. S obzirom da nema ni obimnijih istraživanja, ovo područje tek počinje biti u fokusu i državnih institucija, ali i svih drugih koji u tome prepoznaju priliku za razvoj. Jedna od inicijativa je i da se studijski programi o socijalnom poduzetništvu uvedu na fakultete po ugledu na neke poznate svjetske univerzitete (Utrecht, Oxford, Stanford). Od više od 20 mjera predviđenih u Nacrtu strategije za socijalno poduzetništvo u Hrvatskoj, oko 15 mjera se odnosi na mjere obrazovanja (razni nivoi), cjeloživotno učenje, obuke državnih službenika i drugih zaposlenih u javnim institucijama, sa ciljem što bolje edukacije u socijalnom poduzetništvu, programima za inovatore, nagrade, takmičenja, potpore za informativne tehnologije i internet informiranje za potrebe obrazovanja u području socijalnog poduzetništva, promocije dobre prakse, studijska putovanja i sve što je u funkciji edukacije o socijalnom poduzetništvu. Takođe, tu su javno-privatna partnerstva, izrada zakonskih rješenja, uspostavljanje evidencija itd. Sa finansiranjem iz evropskih fondova namijenjenih socijalnom poduzetništvu, te participacijom rada u evropskim institucijama, Hrvatska će vjerovatno pokrenuti jači zamajac za razvoj socijalne ekonomije.

11. Srbija

Republika Srbija ima isti institucionalni i pravni okvir za socijalno poduzetništvo na način da se zadruge smatraju osnovnom pravnom formom za razvoj socijalnog poduzetništva, što se uklapa u tradicionalni oblik u evropskom pravu, za razliku od američkog sistema gdje su ovu ulogu pretežno imale privatne fondacije. Srbija ima online platformu SENS mreža⁹² za socijalno poduzetništvo koja okuplja članice i ideje za razvoj socijalnog poduzetništva. Platforma objavljuje publikacije, informacije i aktivnosti iz Srbije i drugih zemalja koje doprinose socijalnom preduzetništvu, te predstavlja članice sa njihovim proizvodima i uslugama. Iako je to za sada 30-ak subjekata, ipak se bez utjecaja državne aktivnosti stvara ambijent osviještenosti za razvoj socijalne ekonomije. Srbija, zajedno sa Hrvatskom, Bosnom i Hercegovinom i Crnom Gorom učestvuje u regionalnom programu „Poslovni izazov“ (april 2015.), a koji predstavlja takmičenje srednjoškolaca, nacionalnih pobjednika u svojim zemljama u inovacijama i poduzetničkim vještinama, i osmišljen je da se unaprijedi poduzetnički duh i mogućnost za zapošljavanje. Koliki je značaj ovakvih aktivnosti na unaprijeđenju okruženja za socijalno poduzetništvo govori činjenica da je jedna od nagrađenih inicijativa proizvodnja i prodaja kompjuterskog softvera koji koristi solarnu energiju i olakšava kretanje osoba sa invaliditetom. Zato se edukacija, inovacije i ulaganje u mlade, smatra jednom od prioriternih mjera u Evropskoj uniji, pa

⁹¹www.hrcak.srce.hr/ Ekonomski pregled, 2013, Definiranje područja i potencijal razvoja socijalnog poduzetništva Hrvatske u komparativnom kontekstu

⁹²www.sens.rs/ socijalno preduzetništvo

bi to trebalo primijeniti i u zemljama regije, a tako i u Bosni i Hercegovini. Srbija ima Zakon o zadrugama, ali je izrađen novi Nacrt Zakona o zadrugama i očekuje se reforma u ovoj oblasti. Zato je u ovom pregledu bolje ukazati na nove elemente zakona nego ovog postojećeg.⁹³

Osnivači zadruge su fizička lica (ne mogu uključivati članove domaćinstva zadrugara), mogu biti i domaća i strana fizička lica. Broj osnivača zadruge je 5 (alternativa 10) zadrugara. Novi prijedlog zakona ne uslovljava broj zadrugara po vrstama zadruge (kao postojeći). Minimum osnivačkog novčanog kapitala zadruge je RSD 50.000,00, što je u vrijeme izrade zakona iznosilo oko 500,00 eura (sada cca. 407,15 eura). Novčanoj vrijednosti uloga su ekvivalent stvari ili prava u toj vrijednosti. Ukoliko se osnivaju bez uloga, sredstva zadruge se pokrivaju iz članarina zadrugara. Zadruga ima tijela: Skupštinu, Upravni odbor, Nadzorni odbor i direktora, a ako zadruga ima manje od 20 članova, može se odrediti da funkcije upravnog i nadzornog odbora vrši skupština. Odgovornost prema trećim licima u poslovanju se pokriva imovinom zadruge. Zadrugar odgovara za obaveze zadruge do visine uloga, a zadrugar koji plaća članarinu ne odgovara za obaveze spostvenom imovinom. Međutim ako se imovina zadruge zloupotrebljava i njom se upravlja kao vlastitom imovinom, onda zadrugari odgovaraju i svojom imovinom i to solidarno. U zakonu je predviđeno i razdvajanje državne i zadružne imovine u onim zadrugama koje su naslijedile poslovanje još iz perioda SFRJ kada je državna imovina bila vid potpore razvoju zadrugarstva (posebno nepokretnosti).

U publikaciji „Socijalno preduzetništvo“⁹⁴ su navedeni sljedeći pravni oblici socijalnog poduzetništva u Srbiji: udruženja građana (kao samopomoć ili socijalno orijentirane organizacije), zadruge i socijalne zadruge, stručna preduzeća za zapošljavanje osoba sa invaliditetom, poslovni inkubatori, agencije za razvoj malih i srednjih preduzeća. Dat je prikaz operativnih modela preduzeća (Alter, 2007), odnosno na koji način mogu djelovati socijalna preduzeća (povezano s svojom misijom ili ne) i to su:

- 1) Model poduzetničke podrške - prodaja poslovne i finansijske usluge ciljnim grupama ili preduzećima koji poslije svoje usluge prodaju na tržištu
- 2) Model posrednika na tržištu - posrednik kupuje proizvode svoje ciljne grupa, a onda ih plasira na tržištu sa visokim maržama (uključuje proizvodnu, marketinšku i kreditnu podršku)
- 3) Model zapošljavanja - zapošljavanje teško zapošljivih ili dugotrajno nezaposlenih, proizvodi i usluge se poslije plasiraju na otvorenom tržištu
- 4) Model članarine naknade za usluge – komercijalizacija usluga i direktna prodaja članovima
- 5) Model klijenata sa niskih prihodima na tržištu - pružanje roba i usluga koje su ograničene u pristupu za ciljnu grupu zbog niskih prihoda (npr. prodavnice sa hranom, higijenskim potrepštinama namijenjene samo ugroženim grupama stanovništva itd.)
- 6) Model zadrugarstva (kooperativa)

⁹³ www.mfin.gov.rs Nacrt Zakona o zadrugama

⁹⁴ www.sens.rs Socijalno poduzetništvo: modeli, komparativna praksa i pravni okvir socijalnog preduzetništva u Srbiji, 2011. g.

7) Model povezivanja sa tržištem - samo povezuju klijente sa tržištem, istraživačke usluge, uvoz-izvoz, reklama i propagandne aktivnosti itd.

8) Model subvencioniranja usluga - prodaja roba i usluga eksternom tržištu, a ostvareni prihodi se koriste u finansiranje socijalnih programa

9) Model organizacione podrške - ovaj model je obično primijenjen kod kćerki firmi neprofitnih organizacija koji prodaju robe i usluge široj javnosti i njihova poslovna aktivnost je ekonomska aktivnost, a neto zarada pokriva i troškove poslovanja majke firme (uglavnom neprofitne organizacije).

U odnosu na pravni regulatorni okvir udruženja i fondacija, Srbija je odvojila regulativu za udruženja od fondacija i zadužbina⁹⁵ što je učinila još ranije i Hrvatska. Zakon dozvoljava obavljanje ekonomske srodne djelatnosti u skladu sa ciljevima organizacije, a nesrodne se obavljaju putem posebnog subjekta. Činjenica je da se ocjena srodne djelatnosti određuje u svakom pojedinačnom slučaju, a tu ocjenu vrše često predstavnici tromih organa uprave (uglavnom poreske). Kao u i Bosni i Hercegovini, poreske uprave nisu modernizirane, nedostaje dobro educiranog i fleksibilnog osoblja, ali zbog toga što neprofitne organizacije, udruženja i fondacije imaju ograničen pristup konvencionalnim izvorima finansijskog razvojnog kapitala. Zato se ove organizacije često okreću formiranju posebnog subjekta za ekonomsku djelatnost.

Što se tiče poreskog režima, profitnim organizacijama se kao rashodi priznaju troškovi od 3,5% za zdravstvene, obrazovne, naučne, humanitarne, vjerske, sportske i organizacije za ekologiju, ukoliko su izvršene putem registriranih organizacija za te namjene. Ukoliko se radi samo o izdacima za kulturu, onda je ograničenje 1,5%. Porez na dobit preduzeća je za pravna lica 20%, za samostalnu djelatnost 10% (zadruga takođe plaćaju ovaj porez ako plasiraju robu i usluge na tržištu). U Hrvatskoj je porez na dobit 20%. Porez na dodatnu vrijednost u Srbiji je opšta stopa 20%, a posebna stopa 10%, (Hrvatska je 20%, Bosna i Hercegovina 17%). Interesantno je napomenuti da uglavnom zemlje članice iz Istočne Evrope imaju više stope od Srbije. Porez na dohodak je 10% za plate i samostalnu djelatnost, za prihode od kapitala 15% i za ostale vrste prihoda (npr. od autorskih prava, zakup opreme, dobici igara na sreću itd.) je 20%. U odnosu na Srbiju i Bosnu i Hercegovinu, Hrvatska ima progresivni sistem poreza na dohodak. Za plaće do 2.200,00 kuna je poreska stopa 12%, za plaće od 2.200,00-13.200,00 kuna je poreska stopa 25%, a preko 13.200,00 kuna je poreska stopa 40%. Izmjenama propisa u Srbiji, kao dio reformskih procesa od 1.7.2014. poslodavcu se priznaju olakšice kao povrat plaćenog poreza i doprinosa na plate za novouposlena lica, i to u rasponu od 65%-75% u zavisnosti broja uposlenih lica (od 1-100 novouposlenih). Godišnji porez na dohodak se plaća za ostvareni prihod koji je veći od trostrukog iznosa prosječne zarade po zaposlenom isplaćene u Srbiji za godinu kada se plaća porez, i on iznosi 10%, a ako je iznos veći od šestostrukog iznosa, poreska stopa je 15%. Što se tiče opterećenja plata (doprinosa i poreza), ono se kreće negdje u iznosu 65% na neto platu, što je malo niže nego u Bosni i Hercegovini. Prilično je jasno da naglo smanjenje opterećenja plata nije moguće jer bi bila ugrožena primanja penzionera i kompletan penzioni sistem, što je veoma slično u Bosni i Hercegovini.

⁹⁵ Zakon o udruženjima Republike Srbije (Sl. glasnik RS br.51/2009, 99/2011) i (Zakon o zadužbinama i fondacijama, Sl. glasnik RS br.88/10)

U Srbiji se očekuje i da će biti donesen i Zakon o socijalnim zadrugama, a nizom mjera u ostalim sektorima (profitabilnom, javnom) će se raditi na stvaranju okruženja za socijalnu ekonomiju. Problem je kao i u Bosni i Hercegovini: toliko je nagomilanih problema da se ne vidi tačka odakle početi sa svim reformskim procesima, pa se može reći da promjene trebaju ići frontalno, u svim sektorima i u svim pravcima. Bosna i Hercegovina je Sporazumom za rast i zapošljavanje⁹⁶ i novom inicijativom Evropske unije dobila okvir koji je prioritetan, i socijalno poduzetništvo će sigurno naći mjesto u njemu. Predviđene mjere se tiču poreskih opterećenja na rad, prepreka zapošljavanju, poslovne klime, preduzeća, korupcije, socijalne zaštite, a sve zajedno čine mjere koje treba da potaknu ekonomske aktivnosti i rast, stvarajući uvjete za to.

⁹⁶ www.facebook.com/EconForumBiH Sporazum za rast i zapošljavanje u Bosni i Hercegovini

Aneks II

Ključni nosioci sektorskih inicijativa u Kantonu Sarajevo

(mapiranje organizacija i institucija)

INSTITUCIJE**1. Federalno ministarstvo rada i socijalne politike**

- Ministarstvo vrši upravne, stručne i druge poslove utvrđene u zakonu koji se odnose na nadležnosti Federacije u oblasti: socijalne politike, rada, mirovinskog i invalidskog osiguranja.
- U sustavu Federalnog ministarstva rada i socijalne politike nalazi se Jedinica za implementaciju projekta socio-ekonomske podrške, obuke i prezapošljavanja.

2. Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice Kantona Sarajevo

- Ministarstvo vrši upravne i stručne poslove utvrđene Ustavom, zakonom i drugim propisima, koji se odnose na ostvarivanje nadležnosti Kantona u oblasti rada, socijalne politike, raseljenih lica i izbjeglica.
- Poslovi iz djelokruga Ministarstva vrše se u okviru slijedećih osnovnih organizacionih jedinica: Sektor za rad i zapošljavanje i Sektor za socijalnu politiku
- Sektor za rad i zapošljavanje: obavljaju se poslovi koji se odnose na: izvršavanje propisa iz oblasti rada, radnih odnosa i zapošljavanja na nivou Kantona Sarajevo, praćenje propisa vezanih za regulisanje prava i socijalne sigurnosti nezaposlenim osobama, saradnja sa organizacijama koje plasiraju sredstva za podsticaj zapošljavanja
- Sektor za socijalnu politiku: obavljaju se poslovi koji se odnose na planiranje socijalne zaštite i zaštite porodice i djece na nivou Kantona, provođenje Zakona o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom. U okviru ovog Sektora, postoje tri odjeljenja kao unutrašnjost organizacione jedinice, i to: a) Odjeljenje za socijalni rad i socijalnu zaštitu; b) Odjeljenje za zaštitu porodice sa djecom i zaštitu civilnih žrtava i c) Odjeljenje za raseljena lica, povratak i repatrijaciju

3. Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo

- Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo vrši određene stručne i druge poslove koji pretežno zahtijevaju primjenu stručnih i naučnih metoda rada i sa njima povezane upravne poslove koji se odnose na: a) planiranje prostornog i društveno-ekonomskog razvoja Kantona; b) izradu, čuvanje i stavljanje na stalni javni uvid planova prostornog uređenja i davanje stručnih mišljenja i informacija u postupku izdavanja urbanističke saglasnosti, u skladu sa zakonom; c) rad i razvoj geografsko-informacionog sistema Kantona, koji se odnosi na nadležnosti Kantona u oblasti planiranja razvoja; d) vršenje drugih stručnih poslova utvrđenih zakonom i drugim propisima, odlukama Vlade Kantona i Skupštine Kantona.

- Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo vrši stručne i druge poslove iz nadležnosti Kantona koji se odnose na: a) izradu i implementaciju strategije razvoja Kantona, b) poslove nosioca izrade razvojnih planova, c) koordinaciju i učešće u pripremi i praćenju realizacije projekata obnove i razvoja Kantona itd.

4. Federalni zavod za programiranje razvoja

- Odlukom Vlade Federacije BiH, Federalni zavod za programiranje razvoja je određen kao koordinator svih aktivnosti vezanih za izradu strateških dokumenata na nivou Bosne i Hercegovine i Federacije BiH
- Vršiti i monitoring i izvještavanje o toku implementacije strategija u Federaciji, uključujući i komunikaciju sa kantonima vezanu za uspostavljanje jedinica za implementaciju, monitoring i izvještavanje.
- Veliku pomoć i materijalnu podršku Zavodu pruža Švicarska agencija za razvoj i saradnju (SDC) kroz Program pružanja podrške implementaciji Razvojne strategije BiH i Strategije socijalnog uključivanja BiH.

5. Udruženje poslodavaca FBiH

- Dobrovoljna, neprofitna nezavisna organizacija poslodavaca u FBiH.
- Jedan od značajnih ciljeva je razvijanje svijesti o socijalnom dijalogu, te uspostavljanje poslovne saradnje sa međunarodnim organizacijama i institucijama.
- Udruženje poslodavaca omogućava konsultacije između članova i predstavnika vlasti o pitanjima koja su od zajedničkog interesa i teži ka usvajanju jasnih principa i prakse ljudskih resursa i poslovnih odnosa putem informacija, savjeta, istraživanja, obuke i drugih aktivnosti.

6. Privredna komora KS

- Privredna komora Kantona Sarajevo kao nevladina i nezavisna organizacija daje podršku svojim članicama u procesu stabilizacije i pridruživanja Evropskoj Uniji, razvoju biznisa i povećanju konkurentne sposobnosti u zemlji i inozemstvu.
- Ciljevi: Zastupati i jačati ideju EU u regionu; Razvijati Centar za EU- integracije, čiji zadatak je educiranje i informiranje o EU-integracijama; Kontinuirano educirati kadrove Komore za obavljanje poslova u procesu pridruživanja Evropskoj uniji; Imati predstavnika Komore u pregovaračkim, predstavničkim tijelima i timovima i Povećati broj članova koji će učestvovati u kreiranju stavova Komore u pregovaračkom procesu.

7. Zavod za zapošljavanje FBiH

- Javna ustanova uspostavljena radi sprovođenja politike i mjera u oblasti rada i zapošljavanja, socijalne sigurnosti nezaposlenih, unapređenja zapošljavanja, profesionalne orijentacije, obuke i prekvalifikacije, te objedinjavanja evidencije u oblasti rada i zapošljavanja, i drugih poslova iz ove oblasti.
- Misija: Provoditi utvrđenu politiku i mjere radi povećanja efikasnosti tržišta rada; Obezbijediti odgovarajuću materijalnu i socijalnu sigurnost nezaposlenim osobama; Kreirati i realizirati programe i mjere aktivne politike zapošljavanja i Informirati sve zainteresovane o stanju u oblasti zapošljavanja
- Vizija: da svojim programima i mjerama aktivne politike zapošljavanja dostignu prihvatljivu stopu zaposlenosti i da obezbijede odgovarajuću materijalnu i socijalnu sigurnost nezaposlenim osobama.

8. Služba za zapošljavanje KS

- Ima javna ovlaštenja u pogledu donošenja općih akata, rješavanja o pravima radnika za vrijeme privremene nezaposlenosti, javnih evidencija i izdavanja uvjerenja u vezi sa nezaposlenošću.
- Nadležna je za: posredovanje u zapošljavanju, informiranje u mogućnosti zapošljavanja, saradnju sa obrazovanim ustanovama radi usklađivanja obrazovnih programa sa kadrovskim potrebama poslodavaca, provođenje programa profesionalne orijentacije, obuke i prekvalifikacije nezaposlenih osoba i njihovo ponovno zapošljavanje na odgovarajućim poslovima,
- organizira prikupljanje, razmjenu i objavljivanje podataka o zaposlenim osobama, koje traže promjenu zaposlenja, kao i druge podatke koji mogu biti od značaja za obavljanje osnovne djelatnosti službe za zapošljavanje.
- Služba za zapošljavanje periodično obavlja ocjenjivanje tržišta rada prema instrukcijama Federalnog zavoda u cilju prikupljanja podataka i pružanja informacija o kretanjima na tržištu rada.
- Biroi za zapošljavanje u općinama djeluju u okviru Sektora za posredovanje u zapošljavanju i socijalnu sigurnost nezaposlenih lica.

9. Ekonomski institut Sarajevo

- U javnom je vlasništvu, ali djeluje kao potpuno tržišno orijentirana institucija, bez budžetskih i drugih donacija.
- EIS istražuje, predlaže, objašnjava i upozorava o konkretnim aktivnostima i mjerama za poboljšanje efikasnosti mjera ekonomske politike, podizanje konkurentnosti privrede i životnog standarda građana u Bosni i Hercegovini.

10. Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje OSI Federacije Bosne i Hercegovine

- Služi kao jedan od osnovnih aktera u procesu profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba sa invaliditetom.
- Osnovni cilj Fonda je osiguranje uslova, da osobe sa invaliditetom i njihovi poslodavci potpuno konkurentno nastupaju na otvorenim tržištima rada.

11. Ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta

- poticaj razvoja, poduzetništva i obrta;
- davanja potpore za primjenu inovacija i uvođenja savremenih tehnologija u oblasti poduzetništva i obrta;
- povećanja udjela poduzetništva i obrta u ukupnoj privredi;
- organizovanje institucija za poduzetništvo i stvaranja poduzetničke infrastrukture,
- osposobljavanja poduzetnika i obrtnika kroz redovno i dopunsko obrazovanje i drugih poslova utvrđenih zakonom.

	Institucija	Kontakt osoba	Adresa	Broj telefona	e-mail
1	Federalno ministarstvo rada i socijalne politike	Miroslav Jurešić, pomoćnik ministra	Marka Marulića 2 71000 Sarajevo Bosna i Hercegovina	Tel: 033 255 456 Fax: 033 255 461	miroslav.juresic@fmrsp.gov.ba miroslav.juresic@gmail.com
2	Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglica Kantona Sarajevo	POMOĆNICA MINISTRICE Enisa Demić	SEKTOR ZA RAD I ZAPOSŁJAVANJE Adresa: Sarajevo, Reisa Džemaludina Čauševića 1 Tel: +387(0)33 562-032 Fax: +387(0)33 562-032	033 562 089 033 562 090	mrsri@mrsri.ks.gov.ba enisa.demic@mrsri.ks.gov.ba
3	Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo	Majda Fetahagić, pomoćnik direktora	Sarajevo, Branilaca Sarajeva 26	Tel: +387(0)33 258-265 Tel: +387(0)33 258-285 Tel: +387(0)33 258-276 Fax: +387(0)33 209-543	Majda.Fetahagic@zpr.ks.gov.ba
4	Federalni zavod za programiranje razvoja	Rijad Kovač pomoćnik direktora	Ćemaluša 9/3 Sarajevo	tel: +387 33 667 272 fax: +387 33 212 625	info@fzzpr.gov.ba
5	Udruženje poslodavaca FBiH	Mladen Pandurević, direktor	Mula Mustafe Bašeskije 12/3, Sarajevo	Tel. +387 33 258 265 +387 (33) 552 460 fax. +387 33 552 461 +387 (33) 264 831	m.pandurevic@upfbih.ba
6	Privredna komora KS	Kemal Grebo, predsjednik Mubera Kadrić, Direktorica Centra za razvoj poduzetništva, evropske integracije i poslove sa inozemstvom	La Benevolencije 8 71000 Sarajevo	+387 (033) 250-190 +387 (033) 250-138 +387 (033) 250-110 +387 (033) 250-137	kemalg@pkasa.com.ba muberak@pkasa.com.ba info@pkasa.com.ba
7	Zavod za zapošljavanje FBiH	Kenan Rešo, direktor	Đoke Mazalića 3, Sarajevo	Tel: 033 562-900 Fax: 033 208-257	info@fzzz.ba
8	Služba za zapošljavanje KS	Igor Kamočaji, direktor	Đoke Mazalića 3, Sarajevo	+387(0)33 204-150 +387(0)33 251-260	direktor@juszzks.com.ba ; juszzks@bih.net.ba
9	Ekonomski institut Sarajevo	Muamer Halilbašić, direktor	Branilaca Sarajeva 47, Sarajevo	Tel.: 033 565 870	muamer.halilbasic@eis.ba

				Fax:033 565 874	info@eis.ba
10	Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje OSI FBIH	Vinko Jerinić, v.d. direktor	Vilsonovo šetalište 10, 71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina	Tel. 033 717 821 Fax.033 717 821	info@fprzoi.com.ba
11	Ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta	Amir Zukić, ministar	dr.Ante Starčevića bb, Mostar	Tel. 036 449 120 Fax. 036 449 122	fmrpo@fmrpo.gov.ba ministar@fmrpo.gov.ba

ORGANIZACIJE**I. Sarafon d.o.o. za rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba sa invaliditetom, Sarajevo**

- Osnovana 1996., bavi se djelatnošću nabavke i distribucije pomagala (slušnih, govornih uređaja, specijalnih pomagala za gluhe i nagluhe itd.) te uslužnih djelatnosti povezanih sa tom djelatnošću.
- Istovremeno zapošljava osobe sa oštećenjem sluha.

II. EDUS – Edukacija za sve Udruženje za unapređenje obrazovanja i podrške djeci sa i bez teškoća u razvoju

- EDUS je neprofitna, nevladina organizacija koja u saradnji sa javnim predškolskim i školskim ustanovama pruža unaprijeđen naučno dokazani model obrazovanja djeci sa i bez razvojnih poremećaja, edukaciju i unapređenje znanja profesionalnog kadra, edukaciju i podršku roditeljima kroz predavanja, te naučnu saradnju široj profesionalnoj zajednici.
- Glavni ciljevi: kvalitativno unapređenje sistema podrške djeci sa i bez poteškoća u razvoju; strukturno unapređenje sistema podrške djeci sa i bez poteškoća u razvoju i podizanje svijesti javnosti

III. NVO ALTRUISTA SVJETLO

- Dobrovoljna, nevladina, nestranačka i multinacionalna organizacija za pomoć osobama sa posebnim potrebama
- Misija: pružanje podrške i stvaranje uslova za osobe sa posebnim potrebama ; dati im priliku da pokažu svoje vlastite vrijednosti i da budu korisni za društvo

IV. CEI NAHLA

- Centar za edukaciju i istraživanje "Nahla" je bh. nevladina organizacija koja pruža obrazovanje i podršku ženi i porodici djelujući u skladu s principima slobode misli, savjesti i vjere u savremenom građanskom društvu.
- Primjenjuju cjelovit pristup obrazovanju žene.

V. AIBIH - Asocijacija inovatora Bosne i Hercegovine

- Okuplja i podstiče članove da se, pojedinačno i timski, bave istraživačko-razvojnim radom.
- Pomaganje u izradi patentne dokumentacije s ciljem zaštite patentnih prava i realizacije inovacija
- Pokreće inicijative da se zakonskom i drugom regulativom utvrde što je moguće povoljniji uslovi za zaštitu i realizaciju inovacija

VI. Fondacija Mozaik

- Vodeća društveno poduzetna organizacija u regionu
- Osnovana sa ciljem podsticanja razvoja ruralnih zajednica
- Fokus je mobilizacija lokalnih resursa i održivost društvenog i ekonomskog razvoja
- Kroz dodjelu grantova podržavaju neformalne grupe mladih organizacija čije akcije donose ekonomsku i društvenu dobit.

VII. TMP d.o.o. Sarajevo – Društvo za zapošljavanje slijepih i slabovidnih lica

- Socijalno privredno društvo, s ciljem da razvija programe i provodi djelatnosti u okviru kojih će se profesionalno rehabilitirati i zapošljivati slijepi i slabovidne osobe.
- Jedina Zaštitna radionica u FBiH koja brine o zapošljavanju slijepih i slabovidnih i drugih osoba sa invaliditetom, organizovana da pruža stvarnu mogućnost zapošljavanja slijepim i drugim osobama u što većem broju
- Slijepim i slabovidnim osobama pružaju usluge praktične obuke i usavršavanja u stečenom zanimanju; prekvalifikacije za nova zanimanja.

VIII. „Euro Maxline“ Sarajevo

- Privredno društvo za zapošljavanje osoba sa invaliditetom.
- Prvenstveno se bave proizvodnjom pčelarske opreme i distribucije iste.
- Cilj je edukacija osoba sa invaliditetom u kolicima i njihovo osposobljavanje u pčelarskoj proizvodnji.

IX. BH Crafts

- BHcrafts je produzeće koje objedinjuje kreativne humanitarne poslovne i osobne elemente razvoja u uravnoteženi uspješan način.

- BH Crafts je jedini certificirani fair trade proizvođač u regiji.
- Dva osnovna cilja BH Craftsa jesu ekonomsko osnaživanje žena te očuvanje tradicionalnih vještina koje polako izumiru.

X. Udruženje "Žene Ženama"

- Nevladina organizacija žena i za žene.
- **"Žene Ženama"** su samoorganizovana ženska grupa, bazirana na članstvu koja svojim djelovanjem u području ženskih ljudskih prava i rodne ravnopravnosti.
- Sve akcije i aktivnosti koje se realizuju u okviru projekata, obavljaju se sa posebnom pažnjom na žene.
- Doprinosi: smanjivanju diskriminacija i nasilja protiv žena; osnaživanju ženskog pristupa pravdi i povećanju ženske uloge u odlučivanju i liderstvu.

	Udruženja	Kontakt osoba	Adresa	Telefon / Fax	E-mail
1.	Sarafon d.o.o. za rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba sa invaliditetom, Sarajevo	Sanja Radlović - Listek	Ferhadija 19/3, Sarajevo, Bosna i Hercegovina	Tel. 033 554 880 Fax. 033 218 083	kontakt@sarafon-oticon.ba sarafon@bih.net.ba
2.	EDUS – Udruženje za unapređenje obrazovanja i podrške djeci sa i bez teškoća u razvoju	Sanela Lindsay	Mjedenica 34, Sarajevo	Tel.033 451 152	edus.bih@gmail.com sanelalindsay@gmail.com
3.	NVO Altruista Svjetlo	Haris Čaušević, direktor	Grbavička 22, Sarajevo	Tel. 033 555 295	svjetlo@svjetlo.ba
4.	CEI Nahla	Jasmina Zukan, voditeljica poslovne zajednice	Džemala Bijedića 122, Sarajevo	Tel: 033/710-650 Fax: 033/641-664	info@nahla.ba jamina@nahla.ba
5.	AIBIH – Asocijacija inovatora Bosne i Hercegovine	Husein Hujić, osnivač i generalni sekretar	Obala Maka Dizdara 2, Sarajevo	Tel: 033 206 796; Fax: 033 206 796	sibih@smartnet.ba aibih1@bih.net.ba
6.	Fondacija Mozaik	Zoran Puljić, direktor	Soukbunar 42, Sarajevo	Tel: 033 266 480 Fax: 033 266 482	zoran@mozaik.ba info@mozaik.ba
7.	TMP d.o.o. – društvo za zapošljavanje slijepih i slabovidnih lica	Veselin Rebić, direktor	Ramiza Salčina 2, Sarajevo	Tel. 033 472 989 Fax. 033 542 014	info@tmp.ba veselin@tmp.ba
8.	Euro Maxline – društvo za zapošljavanje osoba sa invaliditetom	Kenan Đozo, direktor	Safeta Hadžića do 100, Sarajevo	Tel. 033 522 810 Fax. 033 565 874	Euro-maxline@hotmail.com mirsadhrva@gmail.com
9.	BH Crafts	Lejla Radončić, direktorica	(Head Office) Izeta Sarajlića 5, 75000 Tuzla (Branch Office) Muhameda Hadziahica 29, Sarajevo	Tel/Fax. 035 314 460 Tel/Fax. 033 551 535	bhcrafts@bih.net.ba
10.	Udruženje „Žena Ženama“	Nuna Zvizdić, izvršna direktorica	Dolina 1, Sarajevo	Tel/Fax. 033 219 640	zene2000@zenezenama.org

Aneks III

*Ključni projekti za unapređenje potporne okoline i izgradnju
kapaciteta sektora socijalnog poduzetništva*

Kod definisanja portfolia koncepata ključnih projekata za unapređenje potporne okoline i izgradnju kapaciteta sektora treba imati u vidu:

- fiskalni problemi domaćih budžeta ograničavaju mogućnosti finansiranja projekata iz domaćih budžeta
- značajan broj stranih donatora se povukao iz BiH
- podrška socijalnom poduzetništvu ima tendenciju da postane jedan od prioriteta kod preostalih donatora
- korištenje EU IPA II fondova tražit će uključivanje javnih institucija u partnerstvu sa organizacijama (NVOi, konsalting firme, itd.) u implementaciji projekata.

Na osnovu toga sugerišemo sljedeće projekte:

STRATEŠKI CILJ	3. Stvoriti uslove za uključujući društveno ekonomski rast i smanjenje siromaštva i unaprijediti pristupnost i pouzdanost svih javnih servisa	
PRIORITETNI CILJ	3.2. Osnajiti socijalnu i radnu aktivaciju ranjivih grupa stanovništva i unaprijediti sistem socijalne zaštite za smanjenje siromaštva	
MJERA	3.2.1. Priprema Strategije razvoja socijalnog poduzetništva u Kantonu Sarajevo	
CILJ MJERE	<i>Definisati strateški okvir za razvoj relevantnog pravnog i institucionalnog okvira za socijalno poduzetništvo uključujući i definisanu politiku podrške razvoja socijalnog poduzetništva.</i>	
PROJEKTI I AKTIVNOSTI	• <i>Analiza i modifikacija relevantnog pravnog okvira za socijalno poduzetništvo; Pravni okvir zapošljavanja svih ranjivih grupa (Romi i druge posebno ugrožene socijalne grupe, liječeni ovisnici, itd.) pod sličnim uslovima kao što je riješeno za invalide; Pri tome sljediti EU praksu tkzv. WISE (radnointegracijskih preduzeća).</i> • <i>Nadograditi pravni okvir za osnivanje i funkcioniranje radničkih, socijalnih i drugih tipova zadruga sa prilagođenim tipovima podsticaja, uključujući poreske olakšice za poreze koji su u nadležnosti Kantona; Propisi koji uređuju volontiranje; Propisi vezani za mjerenje društvene dodatne vrijednosti stvorene socijalnim preduzećima, te za praćenje i kontrolu u socijalnim preduzećima</i> • <i>Prijedlog smjernica za izradu Zakona o socijalnom poduzetništvu u Kantonu Sarajevo</i> • <i>Definisanje politika podrške socijalnom poduzetništvu</i> • <i>Procjena efekata razvoja socijalnog poduzetništva na ekonomsko-socijalni razvoj Kantona Sarajevo</i>	
IZLAZNI/DIREKTNI POKAZATELJI I OČEKIVANI REZULTATI ZA PRAĆENJE OSTVARENJA MJERE	Izlazni/direktni pokazatelji	Očekivani rezultati
	- <i>Definisani ciljevi razvoja socijalnog poduzetništva u razdoblju 2017- 2020.</i> - <i>Definisane prioritetne oblasti i poslovni modeli razvoja socijalnog poduzetništva u KS</i> - <i>Analiziran pravni okvir za djelovanje različitih formi socijalnog poduzetništva (WISE, ZADRUGARSTVO, UDRUŽENJA</i>	- <i>Usvojena Strategija razvoja socijalnog poduzetništva u Kantonu Sarajevo 2017-2020</i> - <i>Definirani očekivani rezultati razvoja</i> - <i>Definirane ključne mjere za uspostavljanje potporne infrastrukture</i> - <i>Pripremljene teze</i>

	- FONDACIJE, VOLONTERSTVO) - Sprovedba serije razvojnih radionica za relevantne aktere za socijalno poduzetništvo - Definisanje ključnih mjera za uspostavu potporne okoline za socijalno poduzetništvo (inkubator, grant šeme, kreditne linije po principu etičkog bankarstva, fond za socijalne investicije,) - Izrađen Operativni program razvoja socijalnog poduzetništva - Priprema sugestija za izradu Zakona o socijalnom poduzetništvu u Kantonu Sarajevo	promjena podsticajnog pravnog okvira za djelovanje različitih poslovnih modela socijalnog poduzetništva (Zakon o udruženjima, Zakon po zadrugama, Zakon o gospodarskim društvima, Zakon o volonterstvu, Zakon o zapošljavanju, itd.)
RAZVOJNI EFEKAT	Usvojena Strategija i predložene mjere otvaraju novi prostor u pravcu zapošljavanja i socijalnog uključivanja, posebno marginalizovanih grupa što značajno doprinosi smanjenu siromaštva u Kantonu Sarajevo.	
OKVIRNA FINANSIJSKA SREDSTVA I IZVORI	50.000 KM, USAID, UNDP.	
PERIOD PROVOĐENJA MJERE	2016-2017.	
NOSIOCI	Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo	
KORISNICI	Socijalno ugrožene grupe, socijalni razvoj Kantona Sarajevo	

***Napomena:** Obavezno popuniti polja označena crvenom bojom. Ostala polja će biti popunjavana u narednim fazama izrade strategije. Za svaku predloženu mjeru je potrebno popuniti odvojeno tabelu.

STRATEŠKI CILJ	3. Stvoriti uslove za uključujući društveno ekonomski rast i smanjenje siromaštva i unaprijediti pristupnost i pouzdanost svih javnih servisa.
PRIORITETNI CILJ	3.1. Osnažiti socijalnu i radnu aktivaciju ranjivih grupa stanovništva i unaprijediti sistem socijalne zaštite za smanjenje siromaštva.
MJERA	3.1.1 Priprema Zakona o razvoju socijalnog poduzetništva u Kantonu Sarajevo
CILJ MJERE	- Stvoriti povoljan pravni okvir za stimulaciju socijalnog poduzetništva u Kantonu Sarajevo
PROJEKTI I AKTIVNOSTI	• Detaljna Analiza pravnih okvira o socijalnom poduzetništvu u zemljama EU i okruženju • Polazeći od Strategije razvoja socijalnog poduzetništva u pripremi Zakona sproveden konsultativni proces (2 SWOT/PEST) radionice sa relevantnim akterima • Uspostaviti saradnju sa Federalnim ministarstvom razvoja, poduzetništva i obrta koje u planu rada ima slične aktivnosti (Strategija) • Pripremiti radni nacrt Zakona i organizovati javne debate o njemu • Zakon treba biti i osnova za statističku identifikaciju organizacija socijalnog poduzetništva i njihovo praćenje

	<i>Zakonom ostvariti pravni osnov za formiranje Centra za razvoj socijalnog poduzetništva</i> <i>Pripremiti, na osnovu sugestija, iz javnih debata nacrt zakona za razmatranje na Vladi KS i Skupštini Kantona Sarajevo</i>	
IZLAZNI/DIREKTNII POKAZATELJI I OČEKIVANI REZULTATI ZA PRAĆENJE OSTVARENJA MJERE	Izlazni/direktni pokazatelji	Očekivani rezultati
	<i>Pripremljena Analiza najboljih praksi pravnog regulisanja razvoja socijalnog poduzetništva u EU i zemljama okruženja</i> <i>Organizovane 2 SWOT/PEST radionice</i> <i>Pripremljen nacrt Zakona i organizovane javne debate o njemu</i>	<i>Zakon o razvoju socijalnog poduzetništva u Kantonu Sarajevo usvojen na Vladi Kantona Sarajevo</i> <i>Zakon o razvoju socijalnog poduzetništva usvojen u Skupštini Kantona Sarajevo</i>
RAZVOJNI EFEKAT	<i>Stvoreno povoljno pravno okruženje za razvoj socijalnog poduzetništva i statističku identifikaciju organizacija socijalnog poduzetništva sa pozitivnim efektima na socijalni i ekonomski razvoj Kantona Sarajevo</i>	
OKVIRNA FINANSIJSKA SREDSTVA I IZVORI	30.000 KM, Ministarstvo pravde i uprave KS, Ministarstvo privrede KS, ;Ministarstvo za rad i socijalnu politiku	
PERIOD PROVOĐENJA MJERE	2017	
NOSIOCI	Ministarstvo pravde i uprave KS i Ministarstvo privrede KS, Ministarstvo za rad i socijalnu politiku	
KORISNICI	Organizacije socijalnog poduzetništva	

***Napomena:** Obavezno popuniti polja označena crvenom bojom. Ostala polja će biti popunjavana u narednim fazama izrade strategije. Za svaku predloženu mjeru je potrebno popuniti odvojeno tabelu.

STRATEŠKI CILJ	3. Stvoriti uslove za uključujući društveno ekonomski rast i smanjenje siromaštva i unaprijediti pristupnost i pouzdanost svih javnih servisa
PRIORITETNI CILJ	3.1. Osnažiti socijalnu i radnu aktivaciju ranjivih grupa stanovništva i unaprijediti sistem socijalne zaštite za smanjenje siromaštva
MJERA	3.1.1. Uspostavljanje i podrška funkcioniranju Centra za razvoj socijalnog poduzetništva u Kantonu Sarajevo
CILJ MJERE	<i>Centar za razvoj socijalnog poduzetništva je institucionalni pokretač stvaranja povoljnog socijalnog, poslovnog i pravnog ambijenta za razvoj socijalnog poduzetništva, nosilac obuke svih relevantnih aktera, monitoring i evaluacija rezultata razvoja socijalnog poduzetništva, nosilac saradnje CSR i Zavoda za zapošljavanje u cilju radne aktivacije korisnika socijalne zaštite kroz socijalno poduzetništvo</i>
PROJEKTI I AKTIVNOSTI	<i>Pripremljen poslovni nacrt Centra i Program rada za 2 godine , koji će uključivati obezbjeđivanje sljedećih poslovnih usluga za potencijalna i postojeća socijalna preduzeća:</i> <i>Informativno/edukativni, poslovno savjetovanje,</i>

	<i>konsultantski, stvaranje partnerskih modela za obezbijedjivanje potrebne finansijske podrške, pomoć kod pripreme investicionih projekata socijalnih preduzeća</i> - <i>Pomoć kod razvoja programa osposobljavanja zaposlenih i osoba na osposobljavanju u socijalnim preduzećima</i> - <i>Obezbiđivanje stručno tehničke podrške kod umrežavanje organizacija socijalnog poduzetništva</i> - <i>Priprema i distribucija elektronskog biltena o socijalnom poduzetništvu sa promocijom dobrih praksi</i> - <i>Razvoj saradnje sa nevladinim organizacijama i stručna pomoć kod razvoja relevantnih socijalnopoduzetničkih poslovnih modela</i> - <i>Obezbiđivanje stručne podrške vladi, kod uspostavljanja registra i observatorija socijalnih preduzeća</i> - <i>Razvoj politika podrške razvoju socijalnom poduzetništvu u oblastima:</i> - <i>Poljoprivrede (zadrugarstvo, organska proizvodnja voća i povrća, itd.)</i> - <i>Komunalne usluge (održavanje javnih površina i parkova, održavanje čistoće naselja, itd.)</i> - <i>Okoliša (reciklaža otpada i upravljanje otpadom)</i> - <i>Socijalne zaštite (vaninstitucionalna socijalna zaštita, socijalne usluge, itd.)</i> - <i>Zdravstvene zaštite (usluge palijativne njege, patronažna skrb, itd.)</i> - <i>Revitalizacije radničkog zadrugarstva u rješavanju preduzeća u stečaju.</i>				
IZLAZNI/DIREKTNI POKAZATELJI I OČEKIVANI REZULTATI ZA PRAĆENJE OSTVARENJA MJERE	<table> <tr> <th data-bbox="628 1102 1018 1133">Izlazni/direktni pokazatelji</th><th data-bbox="1018 1102 1410 1133">Očekivani rezultati</th></tr> <tr> <td data-bbox="628 1133 1018 2033"> - <i>Konsultativni proces o organizacionoj strukturi i konkretnom cilju Centra (2 Fokus grupe)</i> - <i>Pripremiti interne dokumente za regulisanje funkcionisanja Centra</i> - <i>Pripremiti prijedlog Odluke o uspostavi Centra za razvoj socijalnog poduzetništva u Kantonu Sarajevo</i> - <i>Javna rasprava o dokumentima za formiranje Centra</i> - <i>Odluka o formiranju Centra za razvoj socijalnog poduzetništva u Kantonu Sarajevo usvojena</i> - <i>Usvojen poslovni nacrt i Program rada centra za dvogodišnje razdoblje</i> </td><td data-bbox="1018 1133 1410 2033"> <i>Za preduzeća:</i> <i>U prvoj godini sprovedeno 5 promotivno/animacionih događaja</i> <i>Sproveden javni poziv za poslovne ideje sa područja socijalnog poduzetništva</i> <i>Poslovne ideje evaluirane i obezbijeđena stručna pomoć kod pripreme poslovnih planova za 5 potencijalnih novih socijalnih preduzeća</i> <i>Obezbiđena stručna pomoć postojećim socijalnim preduzećima/nevladinim organizacijama</i> <i>Uspostavljena partnerska saradnja sa odabranim uspješnim društveno odgovornim preduzećima i uspostavljena mentorska šema za pomoć novonastajućim i postojećim socijalnim preduzećima</i> <i>- Prvi elektronski bilten o razvoju socijalnog poduzetništva sa informacijama o Centru, pripremljen i distribuiran.</i> <i>Za vladu:</i> <i>Pripremljen registar za socijalna preduzeća i observatorij socijalnih preduzeća</i> <i>Evaluirane mogućnosti za razvoj socijalnog poduzetništva u različitim</i> </td></tr> </table>	Izlazni/direktni pokazatelji	Očekivani rezultati	- <i>Konsultativni proces o organizacionoj strukturi i konkretnom cilju Centra (2 Fokus grupe)</i> - <i>Pripremiti interne dokumente za regulisanje funkcionisanja Centra</i> - <i>Pripremiti prijedlog Odluke o uspostavi Centra za razvoj socijalnog poduzetništva u Kantonu Sarajevo</i> - <i>Javna rasprava o dokumentima za formiranje Centra</i> - <i>Odluka o formiranju Centra za razvoj socijalnog poduzetništva u Kantonu Sarajevo usvojena</i> - <i>Usvojen poslovni nacrt i Program rada centra za dvogodišnje razdoblje</i>	<i>Za preduzeća:</i> <i>U prvoj godini sprovedeno 5 promotivno/animacionih događaja</i> <i>Sproveden javni poziv za poslovne ideje sa područja socijalnog poduzetništva</i> <i>Poslovne ideje evaluirane i obezbijeđena stručna pomoć kod pripreme poslovnih planova za 5 potencijalnih novih socijalnih preduzeća</i> <i>Obezbiđena stručna pomoć postojećim socijalnim preduzećima/nevladinim organizacijama</i> <i>Uspostavljena partnerska saradnja sa odabranim uspješnim društveno odgovornim preduzećima i uspostavljena mentorska šema za pomoć novonastajućim i postojećim socijalnim preduzećima</i> <i>- Prvi elektronski bilten o razvoju socijalnog poduzetništva sa informacijama o Centru, pripremljen i distribuiran.</i> <i>Za vladu:</i> <i>Pripremljen registar za socijalna preduzeća i observatorij socijalnih preduzeća</i> <i>Evaluirane mogućnosti za razvoj socijalnog poduzetništva u različitim</i>
Izlazni/direktni pokazatelji	Očekivani rezultati				
- <i>Konsultativni proces o organizacionoj strukturi i konkretnom cilju Centra (2 Fokus grupe)</i> - <i>Pripremiti interne dokumente za regulisanje funkcionisanja Centra</i> - <i>Pripremiti prijedlog Odluke o uspostavi Centra za razvoj socijalnog poduzetništva u Kantonu Sarajevo</i> - <i>Javna rasprava o dokumentima za formiranje Centra</i> - <i>Odluka o formiranju Centra za razvoj socijalnog poduzetništva u Kantonu Sarajevo usvojena</i> - <i>Usvojen poslovni nacrt i Program rada centra za dvogodišnje razdoblje</i>	<i>Za preduzeća:</i> <i>U prvoj godini sprovedeno 5 promotivno/animacionih događaja</i> <i>Sproveden javni poziv za poslovne ideje sa područja socijalnog poduzetništva</i> <i>Poslovne ideje evaluirane i obezbijeđena stručna pomoć kod pripreme poslovnih planova za 5 potencijalnih novih socijalnih preduzeća</i> <i>Obezbiđena stručna pomoć postojećim socijalnim preduzećima/nevladinim organizacijama</i> <i>Uspostavljena partnerska saradnja sa odabranim uspješnim društveno odgovornim preduzećima i uspostavljena mentorska šema za pomoć novonastajućim i postojećim socijalnim preduzećima</i> <i>- Prvi elektronski bilten o razvoju socijalnog poduzetništva sa informacijama o Centru, pripremljen i distribuiran.</i> <i>Za vladu:</i> <i>Pripremljen registar za socijalna preduzeća i observatorij socijalnih preduzeća</i> <i>Evaluirane mogućnosti za razvoj socijalnog poduzetništva u različitim</i>				

		sektorima , kao podloga za donošenje potpornih politika
RAZVOJNI EFEKAT	<i>Značajno unaprijeđena radna aktivacija korisnika socijalne zaštite kroz aktivnosti Centra za razvoj socijalnog poduzetništva bazirane na javno-civilnom partnerstvu što povećava pristupnost i pouzdanost svih javnih servisa i omogućuje bolja sistemska rješenja.</i>	
OKVIRNA FINANSIJSKA SREDSTVA I IZVORI	200.000 KM godišnje, Budžet Kantona Sarajevo, Donatori	
PERIOD PROVOĐENJA MJERE	2017.	
NOSIOCI	Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice, Ministarstvo privrede	
KORISNICI	Organizacije socijalnog poduzetništva, NVOi i socijalni sektor	

***Napomena:** Obavezno popuniti polja označena crvenom bojom. Ostala polja će biti popunjavana u narednim fazama izrade strategije. Za svaku predloženu mjeru je potrebno popuniti odvojeno tabelu.

STRATEŠKI CILJ	2. Povećati zaposlenost i kreirati nova bolje vrednovana radna mjesta	
PRIORITETNI CILJ	2.1. Poboljšati usklađenost između ponude i potražnje na tržištu rada i smanjiti strukturalnu nezaposlenost	
MJERA	2.1.1 Aktivno promovisati različite poslovne modele socijalnog poduzetništva te razvijati vještine potrebne za primjenu različitih poslovnih modela (zadrugarstvo, radno-integracijska preduzeća, fondacije, itd.)	
CILJ MJERE	<i>Povećati prepoznatljivost i značajnost upotrebe različitih poslovnih modela socijalnog poduzetništva za dalji razvoj i povećanje zaposlenosti u Kantonu Sarajevo, te definisati stratešku platformu za razvoj socijalnog poduzetništva u Kantonu Sarajevo</i>	
PROJEKTI I AKTIVNOSTI	<i>Pripremiti i sprovesti edukativno-promotivne događaje sa promocijom dobrih praksi u EU i BIH</i> <i>Pripremiti i realizirati programe obuke uposlenih u državnoj upravi koji su na bilo koji način vezani za socijalno poduzetništvo</i> <i>Podržati obuku za razvoj socijalno- poduzetničkih kompetencija u nevladinim i javnim institucijama na nivou Kantona Sarajevo, te opština</i> <i>Podržati pilot projekte socijalnog poduzetništva uz primjenu različitih poslovnih modela</i>	
IZLAZNI/DIREKTNİ POKAZATELJI I OČEKIVANI REZULTATI ZA PRAĆENJE OSTVARENJA MJERE	Izlazni/direktni pokazatelji	Očekivani rezultati
	<i>Sprovedena najmanje 4 edukativno-promotivna događaja te razvijen priručnik za pomoć kod pripreme projekata socijalnog poduzetništva</i> <i>Sprovedene obuke za uposlenike u kantonalnim i opštinskim upravama i javnim institucijama u svim sektorima, gdje se može unaprijediti kvalitet i efikasnost javnih usluga</i>	<i>Obezbijeđena osnovna potporna infrastruktura /hub za ubrzanje razvoja socijalnog poduzetništva u KS u razdoblju 2016-2020</i> <i>U edukativno-promotivne događaje uključeno najmanje 200 učesnika iz javnog, nevladinog i privatnog sektora</i> <i>Uspostavljen interaktivni portal za promociju socijalnog poduzetništva u Kantonu Sarajevo</i>

	kroz primjenu različitih poslovnih modela socijalnog poduzetništva • Odabran/i nosilac/ci obuke i razvoja socijalno-poduzetničkih vještina za razdoblje 2016-2020 te sprovedene obuke • Podržana najmanje 3 pilot projekta sa primjenom različitih poslovnih modela	• U programe obuke uključeni predstavnici svih ključnih sektora sa nivoa Kantona Sarajevo i opština, te urađeni okvirni akcioni nacrti uvođenja i primjene socijalno-poduzetničkih modela u svim ključnim sektorima • Socijalno-poduzetničke kompetencije razvijene kod najmanje 100, te pripremljeno najmanje 20 projekata razvoja socijalnih preduzeća u Kantonu Sarajevo • Obezbijeđena start up stručna i finansijska pomoć te obuke za zaposlene u pilot projektima • Kreirano najmanje 30 novih radnih mjesta, te uključeno u obuku i zapošljavanje najmanje 50 • U pilot zadruhu uvezano najmanje 10 samozaposlenih
RAZVOJNI EFEKAT	Povećana inovativnost u ekonomskoj valorizaciji sektora javnih usluga, razvijeni novi proizvodi, povećana konkurentnost mikro-proizvođača, stvorena nova radna mjesta i povećan kreativni potencijal zajednica.	
OKVIRNA FINANSIJSKA SREDSTVA I IZVORI	100.000 KM, UNDP, Zavod za zapošljavanje KS	
PERIOD PROVOĐENJA MJERE	2016-2020	
NOSIOCI	Zavod za zapošljavanje KS	
KORISNICI	Nezaposleni i socijalno ugroženi u KS	

***Napomena:** Obavezno popuniti polja označena crvenom bojom. Ostala polja će biti popunjavana u narednim fazama izrade strategije. Za svaku predloženu mjeru je potrebno popuniti odvojeno tabelu.

STRATEŠKI CILJ	3. Stvoriti uslove za uključujući društveno ekonomski rast i smanjenje siromaštva i unaprijediti pristupnost i pouzdanost svih javnih servisa	
PRIORITETNI CILJ	3.1. Osnažiti socijalnu i radnu aktivaciju ranjivih grupa stanovništva i unaprijediti sistem socijalne zaštite za smanjenje siromaštva	
MJERA	3.1.1. Poboljšati pristup socijalnih preduzeća finansijskim resursima	
CILJ MJERE	Poboljšati mogućnosti za osnivanje novih i ubrzan rast postojećih ili nastajućih inicijativa socijalnih preduzeća na nivou opština i Kantona Sarajevo	
PROJEKTI I AKTIVNOSTI	• Uspostaviti grant šemu za pristupnost stručnih usluga inicijativama za socijalno poduzetništvo u nevladinom sektoru • Uspostaviti revolving fond za start-up finansijsku pomoć i pomoć preduzećima u razvoju, kao javnu/privatnu inicijativu • Podržati razvoj etičkog bankarstva u Kantonu Sarajevo	
IZLAZNI/DIREKTNİ POKAZATELJI I	Izlazni/direktni pokazatelji	Očekivani rezultati

OČEKIVANI REZULTATI ZA PRAĆENJE OSTVARENJA MJERE	• Uspostavljena grant šema za omogućavanje pristupnosti inicijativama za socijalno poduzetništvo u opštinama i Kantonu Sarajevo, kao zajednička inicijativa budžetskih sredstava i sredstava međunarodne pomoći • Uspostavljen revolving fond za finansijsku podršku u fazi osnivanja i u fazi rasta socijalnih preduzeća, u vidu kombinacije javnih i privatnih sredstava (prema usmjerenjima evropske komisije) • Uspostavljen pilot projekat etičkog bankarstva u saradnji sa odabranim nosiocom iz bankarskog sektora	• Omogućen pristup potrebnim stručnim uslugama u fazi razvoja poslovne ideje te u prvoj godini poslovanja i u fazi rasta socijalnih preduzeća za najmanje 30 socijalno-poduzetničkih inicijativa ili socijalnih preduzeća u KS • Obezbijeđeni resursi za djelovanje fonda u prve 4 godine u kombinaciji javnih i privatnih sredstava i odabran nosilac upravljanja fonda, koji će u petoj godini omogućiti samoodrživost fonda • Različiti vidovi pomoći u obliku kapitalskih uložaka ili kredita, dodjeljeni najmanje 10 projektima socijalnih preduzeća
RAZVOJNI EFEKAT	Ubrzanje rasta socijalnih preduzeća i stvaranje novih radnih mjesta te mogućnosti za samozapošljavanje kroz primjenu zadrugarskih modela samoaktivacije	
OKVIRNA FINANSIJSKA SREDSTVA I IZVORI	Grant šema - 500.000 KM/ domaća sredstva 50%, međunarodna sredstva 50% Fond - 1 mil KM (budžet 5x 100.000), privatni sektor (500.000)	
PERIOD PROVOĐENJA MJERE	2016-2020	
NOSIOCI	Ministarstvo finansija KS	
KORISNICI	Organizacije socijalnog poduzetništva, nezaposleni i socijalno ugroženi u KS.	

***Napomena:** Obavezno popuniti polja označena crvenom bojom. Ostala polja će biti popunjavana u narednim fazama izrade strategije. Za svaku predloženu mjeru je potrebno popuniti odvojeno tabelu.

STRATEŠKI CILJ	2. Povećati zaposlenost i kreirati nova bolje vrednovana radna mjesta
PRIORITETNI CILJ	2.2. Implementirati efikasne programe prekvalifikacije i obrazovanja odraslih
MJERA	2.2.1. Aktivno promovisati realizaciju programa cjeloživotnog učenja te stvaranje institucionalnih mehanizama za obrazovanje i prekvalifikaciju odraslih uz primjenu dodatnih i novih vještina na tržištu rada i u socijalnom poduzetništvu
CILJ MJERE	-Povećati značaj i uticaj programskih sadržaja za prekvalifikaciju i obrazovanje odraslih za dalji razvoj i smanjenje nezaposlenosti u KS te definirati najbolji institucionalni model za realizaciju programa obrazovanja odraslih za njihovo educiranje o socijalnom poduzetništvu.
PROJEKTI I AKTIVNOSTI	• Putem javno-privatno-civilnog partnerstva uspostaviti instituciju ili resursni centar za realizaciju programa prekvalifikacije i obrazovanja odraslih • Nadograditi pravni okvir, usvojiti i primjenjivati propise koji uređuju oblast obrazovanja i dokvalifikacije ili

	<i>prekvalifikacije odraslih i sticanja dodatnih ili novih praktičnih stručnih znanja i vještina</i> • <i>Pripremiti kriterije za upis polaznika</i> • <i>Pripremiti, intenzivirati i realizovati programe za obrazovanje i prekvalifikaciju odraslih koji su usklađeni sa trenutnim zahtjevima tržišta rada KS i razvoja socijalnog poduzetništva</i> • <i>Unaprijediti usluge posredovanja u zapošljavanju i saradnju poslodavaca, institucija za obrazovanje i zapošljavanje KS</i> • <i>Promovisati cjeloživotno učenje i podržati projekte i programe za edukaciju odraslih</i>	
IZLAZNI/DIREKTNI POKAZATELJI I OČEKIVANI REZULTATI ZA PRAĆENJE OSTVARENJA MJERE	Izlazni/direktni pokazatelji	Očekivani rezultati
	• <i>Organizovano javno-privatno-civilno partnerstvo, definisan organizacioni oblik (institucija/resursni centar) i osnovni elementi programa prekvalifikacije i obrazovanja odraslih.</i> • <i>Analiza pravnog okvira i prijedlozi izmjena postojećih te novih propisa za unapređenje obrazovanja i dokvalifikacije odraslih.</i> • <i>Analiza potreba tržišta rada u Kantonu Sarajevo i na osnovu toga pripremiti program za obrazovanje i prekvalifikaciju odraslih i kriterij za upis prolaznika</i> • <i>Sprovedene obuke uposlenika institucija za obrazovanje, zapošljavanje Kantona Sarajevo i udruženja poslodavaca za posredovanje u zapošljavanju odraslih.</i> • <i>Podržati najmanje 3 projekta promovisanja cjeloživotnog učenja i edukacije odraslih.</i>	• <i>Uspostavljena institucija/resursni centar za prekvalifikaciju i obrazovanje odraslih</i> • <i>Usvojene izmjene postojećih i novi propisi</i> • <i>Usvojeni programi obrazovanja i prekvalifikacije odraslih i kriteriji za upis polaznika.</i> • <i>Obukom obuhvaćeno najmanje 200 uposlenika institucija za obrazovanje i zapošljavanje i udruženja poslodavaca</i> • <i>Projekti realizovani u 10 obrazovnih institucija</i>
RAZVOJNI EFEKAT	<i>Unapređivanje procesa zapošljavanja kroz razvoj vještina, otvaranje novih radnih mjesta na tržištu rada, borba protiv siromaštva, modernizacija tržišta rada i obrazovnog sistema. Put je od obrazovanja i prekvalifikacije do zaposlenja i sigurnosti, a stvarni efekat je povećan kapacitet, znanja i potencijal u KS, razvijeni novi pristupi i vještine za tržište rada i socijalnog poduzetništva, smanjena nezaposlenost i povećano zadovoljstvo zajednice.</i>	
OKVIRNA FINANSIJSKA SREDSTVA I IZVORI	100.000 KM, Zavod za zapošljavanje KS	
PERIOD PROVOĐENJA MJERE	2016-2020	
NOSIOCI	Zavod za zapošljavanje KS	
KORISNICI	Odrasli nezaposleni	

***Napomena:** Obavezno popuniti polja označena crvenom bojom. Ostala polja će biti popunjavana u narednim fazama izrade strategije. Za svaku predloženu mjeru je potrebno popuniti odvojeno tabelu.

STRATEŠKI CILJ	3. Stvoriti uslove za uključujući društveno ekonomski rast i smanjenje siromaštva i unaprijediti pristupnost i pouzdanost svih javnih servisa.	
PRIORITETNI CILJ	3.1 Osnajiti socijalnu i radnu aktivaciju ranjivih grupa stanovništva i unaprijediti sistem socijalne zaštite za smanjenje siromaštva.	
MJERA	3.1.1 Kreirati Strategiju razvoja NVO sektora u KS u oblasti socijalnih usluga i socijalnog poduzetništva	
CILJ MJERE	<i>-Definisati ulogu NVO sektora u oblasti pružanja socijalnih usluga i razvoja socijalnog poduzetništva u KS</i> <i>- Osnajiti, povećati prepoznatljivost, potrebu i značaj NVO sektora u KS</i>	
PROJEKTI I AKTIVNOSTI	<i>Formiranje i djelovanje radne grupe za izradu Strategije razvoja NVO sektora u KS u oblasti socijalnih usluga na principu javno-civilnog partnerstva</i> <i>Analiza i nadogradnja pravnog okvira za implementaciju Strategije razvoja NVO sektora u KS u oblasti socijalnih usluga i socijalnog poduzetništva</i> <i>Definisanje politika podrške NVO sektora u oblasti pružanja socijalnih usluga u KS i razvoja socijalnog poduzetništva</i> <i>Razvoj i promocija mehanizama kontrole kvaliteta pružanja socijalnih usluga</i> <i>Promocija mješovitog sistema socijalne zaštite u pružanju usluga</i> <i>Razvoj humanijih modela i promocija vaninstitucionalnog pristupa u oblasti pružanja socijalnih usluga u KS marginalizovanim grupama</i> <i>Procjena efekata primjene mješovitog sistema socijalne zaštite u pružanju usluga na socio-ekonomski razvoj KS</i>	
IZLAZNI/DIREKTNİ POKAZATELJI I OČEKIVANI REZULTATI ZA PRAĆENJE OSTVARENJA MJERE	Izlazni/direktni pokazatelji	Očekivani rezultati
	<i>Radna grupa formirana, strategija razvoja NVO sektora u Kantonu Sarajevu u oblasti socijalnih usluga i socijalnog poduzetništva na principu javno-civilnog partnerstva pripremljena.</i> <i>Pripremljen pravni okvir za implementaciju Strategije.</i> <i>Pripremljena, u saradnji sa NVOima, politika podrške NVO sektoru u pružanju socijalnih usluga i socijalnog poduzetništva, kriteriji mehanizmi kontrole kvaliteta pružanja socijalnih usluga</i> <i>Unaprijeđen mješoviti sistem socijalne zaštite kroz saradnju CSR i NVOa u</i>	<i>Usvojena Strategija razvoja NVO sektora u Kantonu Sarajevo u oblasti socijalnih usluga i socijalnog poduzetništva</i> <i>Usvojen pravni okvir za implementaciju Strategije</i> <i>Usvojene politike podrške, posebno saradnja sa CSR i NVOima u pružanju socijalnih usluga te kriteriji imehanizmi za obezbjeđenje kvaliteta socijalnih usluga</i> <i>Ostvareni pozitivni efekti po korisniku te smanjeni troškovi socijalne zaštite</i> <i>Ostvaren napredak u vaninstitucionalnoj zaštiti marginalizovanih grupa, postojeće institucije</i>

	<i>pružanju socijalnih usluga</i> <i>Razviti politike unapređenja vaninstitucionalne zaštite marginalizovanih grupa</i>	<i>restruktuirane i osposobljene za promociju vaninstitucionalne zaštite.</i>
RAZVOJNI EFEKAT	<i>Uspostavljen pravni okvir koji će omogućiti brži razvoj NVO sektora u oblasti socijalnih usluga KS te na taj način omogućiti kvalitetnije usluge, direktnu pomoć javnim institucijama u oblasti socijalnih usluga i povećanje zadovoljstva korisnika socijalnih usluga KS</i>	
OKVIRNA FINANSIJSKA SREDSTVA I IZVORI	50.000 KM, Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo	
PERIOD PROVOĐENJA MJERE	2016.	
NOSIOCI	Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo, Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice	
KORISNICI	NVO sektor u Kantonu Sarajevo, socijalno ugroženi građani	

***Napomena:** Obavezno popuniti polja označena crvenom bojom. Ostala polja će biti popunjavana u narednim fazama izrade strategije. Za svaku predloženu mjeru je potrebno popuniti odvojeno tabelu.

STRATEŠKI CILJ	3. Stvoriti uslove za uključujući društveno ekonomski rast i smanjenje siromaštva i unaprijediti pristupnost i pouzdanost svih javnih servisa	
PRIORITETNI CILJ	3.1. Osnažiti socijalnu i radnu aktivaciju ranjivih grupa stanovništva i unaprijediti sistem socijalne zaštite za smanjenje siromaštva	
MJERA	3.1.1. Analiza uticaja razvoja socijalnog poduzetništva na smanjenje siromaštva i socijalne isključenosti u Kantonu Sarajevo	
CILJ MJERE	Detaljnou analizom socijalnog stanja u Kantonu Sarajevo ocijeniti uticaj mjera i njihove implementacije za razvoj socijalnog poduzetništva	
PROJEKTI I AKTIVNOSTI	<i>Analiza/kvantifikacija siromaštva i socijalne isključenosti (indeks socijalne isključenosti) u Kantonu Sarajevo 2015-2018.</i> <i>Analiza novog pravnog i institucionalnog okvira Sistema socijalne zaštite u Kantonu Sarajevo</i> <i>Reforma – od socijalne zaštite ka socijalnom uključivanju i socijalno poduzetništvo kao instrument Reforme – ocjene efekata</i> <i>Socijalna zaštita i sistem zapošljavanja – novi metodi ciljanja korisnika i njihovo radno angažiranje (volonteri, akciono povezivanje CSR i Zavoda za zapošljavanje, radna aktivacija korisnika, ulaganje u socijalno poduzetništvo)</i> <i>Procjena očekivanog rezultata – smanjenje siromaštva i povećanje socijalne uključenosti kao rezultat razvoja socijalnog poduzetništva.</i>	
IZLAZNI/DIREKTNII POKAZATELJI I OČEKIVANI REZULTATI ZA PRAĆENJE OSTVARENJA MJERE	Izlazni/direktni pokazatelji	Očekivani rezultati
	<i>Analiza siromaštva i socijalnog isključivanja u Kantonu Sarajevo na bazi Ankete o potrošnji domaćinstva koja se provodi u 2015 u BiH.</i> <i>Anektu (APD) za uzorak od 1500 domaćinstava u 2018. u Kantonu Sarajevo</i>	<i>Ocjena stanja siromaštva i socijalne isključenosti u 2015.</i> <i>Sproveden APD u 2018.</i> <i>Ocjena uticaja/efekat novog pravnog i institucionalnog okvira u Kantonu Sarajevo na smanjenje siromaštva i</i>

	- <i>Analiza siromaštva i socijalne isključenosti 2015-2018 – uticaj razvoja socijalnog poduzetništva (Strategija, Zakon, Centar) na smanjenje siromaštva u Kantonu Sarajevo</i> - <i>Analiza uloge socijalnog poduzetništva u reformi Sistema socijalne zaštite i zapošljavanja u Kantonu Sarajevo</i>	- <i>socijalne isključenosti</i> - <i>Prijedlozi za dogradnju zakonskog i institucionalnog okvira te politika podrške socijalnom poduzetništvu u Kantonu Sarajevo</i>
RAZVOJNI EFEKAT	<i>Analiza uticaja razvoja socijalnog poduzetništva na smanjenje siromaštva i socijalne isključenosti daje smjernice za dalji razvoj zakonskog i institucionalnog okvira za razvoj socijalnog poduzetništva.</i>	
OKVIRNA FINANSIJSKA SREDSTVA I IZVORI	500.000 KM, Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo, UNDP, SB	
PERIOD PROVOĐENJA MJERE	2018-2019	
NOSIOCI	Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo	
KORISNICI	Socijalno ugroženi građani, Institucije Kantona Sarajevo	

***Napomena:** Obavezno popuniti polja označena crvenom bojom. Ostala polja će biti popunjavana u narednim fazama izrade strategije. Za svaku predloženu mjeru je potrebno popuniti odvojeno tabelu.

LITERATURA

Antonella Noya, »Promjena granica socijalnih preduzeća« (The Changing Boundaries of Social Enterprises), OECD, 2009.

Barea, J., & Monzón, J.L.; „Manual for drawing up the satellite accounts of companies in the social economy: Co-operatives and mutual societies“, *Priručnik za izradu satelitskog računa kompanija u socijalne ekonomije: Zadruga i međusobna društva*, 2006.

BiH Vijeće Ministara, Direkcija za ekonomsko planiranje, „Strategija socijalnog uključivanja u Bosni i Hercegovini“, juni 2010., str.48.

Borzaga, Huilera; Promoting the understanding of cooperatives for a better World, Promoviranje razumijevanja zadruga za bolji svijet, EURICSE, 2012.

Carlo Borzaga and Jacques Defourny (eds), *The Emergence of Social Enterprise*, Pojava socijalnog preduzeća, Routledge, London i New York, 2001.

COM (2010), „Evropa 2020. - strategija za pametan, održiv i uključiv rast 2020. godine“, 2011.

CPCD, Primjena sporazuma o saradnji Vlade Kantona Sarajevo i NVO sektora u Kantonu Sarajevo – Izazovi i dostignuća, , decembar 2011.

D.Golubović, "Pravni i institucionalni aspekti socijalnog preduzetništva: komparativni pregled i stanje u Bosni i Hercegovini", TACSO, Sarajevo, juni 2015., str 32-33

Dr.A.Domazet, „Priprema Strategije razvoja Kantona Sarajevo 2016-2020“, Izvještaj sa SWOT radionice Okoliš/Infrastruktura u Kantonu Sarajevo (17.06.2015).

E.Kurtović, E.Agić; „Izvještaj o analizi sektora i područja interesantnih sa aspekta organizacije socijalnih područja u Federaciji BiH“, Sarajevo, januar 2014.

EC za zapošljavanje i socijalna pitanja: European Employment Observatory Review, Pregled opservatorija evropskog zapošljavanja, Luksemburg, 2004.

EU Komisija „Izvještaj o socijalnim preduzećima“, Krakow 2004. OECD Background Report, Trento 2005. godine, Kovač, Hazl, Skripta socijalnog poduzetništva, Gea College 2009.

EU Komisija; Business without Borders, Biznis bez granica, Izvještaj EU komisije, 1989.

EU Komisija, „Karta socijalnog poduzetništva Evrope“, Izvještaj sinteze, 2014. godina

European Commission; Europe 2020 - A strategy for smart, sustainable and inclusive growth, Strategija za pametan, održiv i uključiv rast, 2020.

European Commission; European Platform against Poverty and Social Exclusion: a European framework for social and territorial , Cohesion COM 2010 Single Market Act 2011.

Evropska platforma protiv siromaštva i socijalne isključenosti: „Evropski okvir za socijalnu i teritorijalnu koheziju“, COM 2010, Pojedinačni Zakon o tržištu, 2011.

Evropski ekonomski i socijalnog savjet, »Socijalna ekonomija u Evropskoj uniji« (The Social Economy in the European Union) 2007., »Izveštaj Evropskog ekonomskog i socijalnog odbora« (Report of the European Economic and Social Committee (EESC)).

Federalni zavod za programiranje razvoja; Izveštaj o razvoju Federacije Bosne i Hercegovine 2013., Sarajevo ,septembar, 2014.

Federalni zavod za programiranje razvoja; Makroekonomski pokazatelji po kantonima za 2013. godinu, Sarajevo, maj, 2014.

Federalni zavod za programiranje razvoja; Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji Bosne i Hercegovine u 2013., Sarajevo april 2014.

Federalni zavod za statistiku, Sarajevo 2014.

Federalni zavod za statistiku; Federacija Bosne i Hercegovine u brojkama, Sarajevo 2014.

Federalni zavod za statistiku; Industrijska proizvodnja Federacije Bosne i Hercegovine 2013, Statistički bilten 208, Sarajevo, 2014.

Federalni zavod za statistiku; Kanton Sarajevo u brojkama, Sarajevo 2014.

Federalni zavod za statistiku; Socijalna zaštita/skrb u Federaciji Bosne i Hercegovine 2013, Statistički bilten 199, Sarajevo 2014.

Federalni zavod za statistiku; Statistički godišnjak Federacije BiH 2014, Sarajevo 2014.

Federalni zavod za statistiku; Visoko obrazovanje u Federaciji Bosne i Hercegovine 2013./2014., Statistički bilten 198, Sarajevo 2014.

Federalni zavod za statistiku; Zaposlenost, nezaposlenost i plaće u Federaciji Bosne i Hercegovine 2013, Statistički bilten 202, Sarajevo 2014.

Fondacija za socijalno uključivanje u BiH; R.Ninković-Papić, T.Slijepčević, D. Halepović „Izveštaj o procjeni socijalnog poduzetništva u Bosni i Hercegovini“, august 2012.

Fondacija za socijalno uključivanje u Bosni i Hercegovini- Social Enterpreunership Assesment Report,Izveštaj o procjeni socijalnog poduzetništva, Sarajevo, 2012.g.

Fondacija za socijalno uključivanje u Bosni i Hercegovini, „Pismo glava“, Sarajevo, februar, 2013.g.

Fondacija za socijalno uključivanje u Bosni i Hercegovini, Pismo Glava: Izdvajanja vladinog sektora za nevladin sektor u Bosni i Hercegovini za 2012., Sarajevo, februar, 2013.g.

Fondacija za socijalno uključivanje u Bosni i Hercegovini;*Mi smo tu*, Sarajevo, februar 2014. godine.

Frederic Taylor (1856-1915.) klasična ekonomska škola, teorija o naučnom upravljanju.

Freer Spreckley (2010), predstavljen na 10. Međunarodnom Forumu o poduzetništvu, Tamkeen, Bahrain, 9-11 January 2011.

Freer Spreckley, 1978.godina, promovisano u publikaciji „*Social Audit – A Management Tool for Co-operative Working*“, *Društvene tenzije – alat za upravljanje radnih zadruga*, Beechwood College, Leeds, 1981.

H.H. Muckner, *Worldwide Regulation of Co-operative Societies*, Svjetska regulacija zadružnih društava, 2012.

H.Hansman, *Reflections on the End of History of Corporate Law*, 2012.

IBHI, „Siromaštvo u BiH 2011 – Trendovi i dostignuća i indikatori adekvatnosti ciljanja budžetskih transfera za socijalnu zaštitu u BiH 2011“, str. 14., Sarajevo, juni 2013.

IBHI, Maastricht Graduate School of Governance; „Budžetske novčane naknade za socijalnu zaštitu u BiH – Šta funkcionije, a šta ne“. Sarajevo, juni 2013.

J.Luis & R. Chaves, „Socijalna ekonomija u Evropskoj uniji“, 2012. godina

Jeff Skoll, *Social Entrepreneurship*, Socijalno poduzetništvo, Oxford Press, 2007.

Kronauer Consulting, *Analiza stanja civilnog sektora u BiH*, Sarajevo: Kronauer Consulting 2009.

Ministarstvo rada, obitelji i socijalnih pitanja - Slovenija, OECD, LEED; „Poboljšanje socijalne uključenosti na lokalnom nivou kroz socijalne ekonomije: Izvještaj o Sloveniji“, decembar, 2010.

Muhamad Yunus, „*Prema novom kapitalizmu, socijalno poduzetništvo za svijet bez siromaštva*“, džepna knjiga 2008.

Nyssens M. (Ed.); *Social Enterprise - At the Crossroads of Market, Public Policies and Civil Society*, Socijalno poduzetništvo - na raskrsnici tržišta, javne politike i civilnog društva, London and New York, Routledge, 2006.

Odjel za međunarodni razvoj, Nezavisni biro za humanitarna pitanja i Birks Sinclair & Associates Ltd. (2005.), *Kvalitativna studija 3 – Zapošljavanje, pružanje socijalnih usluga i nevladin sektor: Status i perspektive za BiH*, Analiza i implikacije za politike, Sarajevo: BiH.

OECD; *The Changing Boundaries of Social Enterprises*, uredila: Antonella Noya, 2009.

Paolo Venturi, Flaviano Zandona; *Social enterprise: Italian perspective*, Socijalno preduzeće: Italijanska perspektiva, 2012.

R.Ninković-Papić, T.Slijepčević, D. Halepović „Izvještaj o procjeni socijalnog poduzetništva u Bosni i Hercegovini“, FSU u BiH, august 2012.

Roger Spear, Chris Cornforth i Mike Aiken „*The governance challenges of social enterprises: evidence from a UK empirical study*“, Izazovi upravljanja socijalnih preduzeća: dokazi empirijskog istraživanja iz Velike Britanije, Open University, UK, 2009.

Sava Pajkić, »Opljačkano, potcijenjeno, neiskorišteno – Zadrugarstvo Bosne i Hercegovine«, Štamparija Fojnica D.D., 2014. godina.

Skupština KS, Strategija razvoja zdravstva na Kantonu Sarajevo 2006-2015.

Spear, Roger (2004). Governance in democratic member-based organisations. Annals of Public and Cooperative Economics, Upravljanje u demokratskih članskim organizacijama. Anali javne i kooperativne ekonomije, pp. 33–60., Open University, UK, 2004.

UN; Brundtland Report, Report of the World Commission on Environment and Development, Izvještaj Svjetske komisije o okolišu i razvoju (WCED), 1987.

V.N. Zamagni, Interpreting the roles and economic importance of cooperative enterprises in a historical perspective, Tumačenje uloga i ekonomske važnosti kooperativnih preduzeća u historijskoj perspektivi, 2012.

Vlada FBiH, Akcioni plan Federacije BiH, 2010-2013., Sarajevo, 2010., str 4 – 6.

Z.Kovač, J.Joldić, »Social context of BiH rural development (first draft)«;(»Društveni kontekst ruralnog razvoja BiH (prvi nacrt)«), pripremljen za UNDP, maj 2012.

Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida (Sl. glasnik RS br.59/09-prečišćeni tekst) i Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju lica sa invaliditetom (Sl. novine FBiH br 2/10)

Zakon o udruženjima Republike Srbije (Sl. glasnik RS br.51/2009, 99/2011) i (Zakon o zadužbinama i fondacijama, Sl. glasnik RS br.88/10)

Zakon o zdravstvenoj zaštiti (Sl. glasnik RS br. 106/09) i Zakon o zdravstvenoj zaštiti (Sl. novine FBiH br. 46/10).

Zavod za informatiku i statistiku Kantona Sarajevo; Statistički godišnjak Kantona Sarajevo 2012. godina, Sarajevo, 2012, 2013.

Zavod za javno zdravstvo FBiH , Zdravstveno stanje stanovništva i zdravstvena zaštita u Federaciji Bosne i Hercegovine 2013. Godina.

Zavod za javno zdravstvo KS; Studija o zdravstvenom stanju stanovništva, higijenskim prilikama i zdravstvenoj djelatnosti u KS u 2013. godini.

Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo „Revidirani Akcioni plan za strateško planiranje Kantona Sarajevo za 2014“, str 22 – 26., Sarajevo, juni 2014.

W E B

http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/sme-definition/index_en.htm

http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/promoting-entrepreneurship/social-economy/co-operatives/index_en.htm

http://ec.europa.eu/finance/investment/index_en.htm

http://ec.europa.eu/finance/investment/social_investment_funds/index_en.htm

http://ec.europa.eu/growth/tools-databases/newsroom/cf/itemdetail.cfm?item_id=5479&lang=en&title=European-Code-of-Good-Conduct-for-Microcredit-Provision

http://ec.europa.eu/internal_market/social_business/index_en.htm

http://ec.europa.eu/research/industrial_technologies/ppp-in-research_en.html

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=836>

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV:em0046>

http://hr.wikipedia.org/wiki/Javno-privatno_partnerstvo

<http://sif.ba/dok/1387805855.pdf>

http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20070108124358/http://cabinetoffice.gov.uk/third_sector/documents/social_enterprise/se_action

<http://www.amfi.ba/>

http://www.cerpodtuzla.org/index.php?option=com_content&view=article&id=6&Itemid=16

http://www.dep.gov.ba/razvojni_dokumenti/socijalne_ukljucenosti/Archive.aspx?template_id=71&pageIndex=1

<http://www.emes.net>

http://www.ibhi.ba/Documents/Publikacije/2013/IBHI_Budzetske_novcane_naknade_u_BiH.pdf

<http://www.managementexchange.com/story/mondragon-cooperative-experience-humanity-work>

<http://www.mondragoncorporation.com/eng/>

<http://www.socialenterprise.org.uk/news/government-strategy-for-growing-social-investment>

<http://www.socialenterprisemark.org.uk>

<http://www.theguardian.com/world/2015/may/01/may-day-workers-of-the-world-unite-and-take-over-their-factories>

<http://www.uk.coop/document/social-enterprise-strategy-success>

<http://www.socialenterprise.org.uk/news/government-strategy-for-growing-social-investment>

<http://www.unrisd.org>

<http://www.uradnolist.si/1/content?id=102703>

<https://webgate.ec.europa.eu/socialinnovationeurope/en>
www.ccbh.ba

www.ec.europa.eu/citizenship

www.ec.europa.eu/regional_policy/information/guidelines/index.en.cfm#4

www.europa.ba

www.facebook.com/EconForumBiH

www.hrcak.srce.hr/

www.javno-privatno-partnerstvo.eu/JPP/JPP.pdf

www.mfin.gov.rs

www.mvteo.gov.ba/Print.aspx?id=640

www.rmupp.org

www.sens.rs/

www.socialeconomy.eu.org

www.worldbank.org

